

Astrid Skatvedt

Alminnelighetens potensial

En sosiologisk studie av følelser, identitet og terapeutisk endring

Det samfunnsvitenskapelige fakultetet
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo

August 2008

Astrid Skatvedt

Alminnelighetens potensial

En sosiologisk studie av følelser, identitet og terapeutisk endring

Avhandling innlevert for PhD-graden i sosiologi

Det samfunnsvitenskapelige fakultetet
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo

August 2008

Til Åsne og Bjørn

Forord

Dette doktorgradsarbeidet har vært finansiert av Norges forskningsråd og Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, universitetet i Oslo. Jeg takker for at jeg fikk økonomiske muligheter til å gjennomføre prosjektet. I tillegg takker jeg instituttet for å ha gitt meg arbeidsplass og ekstra midler slik at jeg kunne tilbringe seks inspirerende måneder ved University of New South Wales i Sydney.

Det har vært en gledesfylt og utfordrende prosess å arbeide med denne avhandlingen. Jeg takker hovedveileder Dag Album for at han har hatt tro på mine ideer om det alminnelige og bidro til at det i det hele tatt ble et doktorgradsprosjekt ut av dem. Takk også til biveileder Kirsten Costain Schou for hennes kreativitet og for at hun kan så mye mer enn å lese og kommentere det jeg skriver.

Janne Scheffels skal ha en ekstra takk for å ha vært en nær, morsom og alltid tilstedeværende kollega og viktig følgesvenn gjennom hele doktorgradsløpet. Hun fortjener også takk for at hun har lest og kommentert alt fra løse tekster til kapittelutkast.

Mine nærmeste kollegaer på instituttet fortjener stor takk for at de har gjort arbeidsdagene til noe jeg har sett fram til hver dag og noe jeg har savnet når jeg ikke har vært der. Dette fellesskapet har vært både faglig, sosialt og personlig uvurderlig for meg. Jeg takker i særdeleshet de som har lest og kommentert utkast til kapitler. Jeg har

satt spesiell pris på fellesskapet jeg har hatt med Elin Selboe i den siste, intense fasen av arbeidet og takker for det.

Kin Wessel har tegnet oversiktskart over Huset og kommentert tekster, og Kamila Røng har hjulpet meg med layout. De skal ha takk for det.

Takk også til Petter Flaatten, min samtalepartner gjennom mange år, og til leder og ansatte ved Huset som lot meg få slippe inn og holde på med mitt. Beboerne som har brukt tid til å svare på spørsmål, prate og være sammen med meg da jeg var på feltarbeid, fortjener en ekstra takk.

Til slutt vil jeg takke min mann Bjørn, min familie og mine venner for støtte, for at de har holdt ut med min fraværenhet, og for at de ikke har forsvunnet underveis. Og takk for Nora, som mer enn noen er den som kan få meg til å kople av.

Oslo, 6 august 2008
Astrid Skatvedt

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1.....	13
HVORDAN GJØRES UALMINNELIGE MENN ALMINNELIGE?	13
HVA ER ALMINNELIG SAMVÆR, OG HVA HAR DET MED TERAPI Å GJØRE?	17
Problemstillinger	23
HVOR KOMMER AV HANDLINGEN FRA?	25
Det første feltarbeidet.....	25
Det andre feltarbeidet	31
De to feltarbeidenes fellestrekk og forskjeller.....	33
"UTEN DEG ER JEG INGENTING, SAMMEN MED DEG GÅR JEG TIL GRUNNE"	36
ULIKE BLIKK FOR TERAPEUTISKE GLIMT	39
TEORETISKE INSPIRASJONSKILDER	45
AVHANDLINGENS OPPBYGNING	48
KAPITTEL 2.....	52
TEORETISKE INSPIRASJONSKILDER OG ANALYTISKE VERKTØY.....	52
TEMATISK RELATERTE EMPIRISKE STUDIER.....	55
Psykologisk orienterte studier	55
Noen norske rusrelaterte studier.....	59
Et bidrag til følelsessosiologien	62
STEMPLINGSTEORETISKE PERSPEKTIV PÅ IDENTITET	66
HVERDAGSLIV OG SOSIALE SELV	72
Rammer for samhandling	73
Karriere, selv og situasjon	79
Alminneligheter.....	84
Kjeder av identitetskonstruerende situasjoner.....	85
DET UTTALTE OG UTTALTE HOS GOFFMAN	90
SOSIAL RESPONSIVITET	93
Autentisitet og umiddelbarhet	98
FAGLIG, TEORETISK OG IDEALISTISK PLASSERING.	102
DE ANALYTISKE VERKTØYENES MULIGHETER OG BEGRENSNINGER	108
KAPITTEL 3.....	116
METODE OG PERSPEKTIV	116
AVHANDLINGENS VITENSKAPSTEORETISKE STÅSTED	117
Valg av metode og perspektiv	119
Huset, feltet og folka	124
Valg av sted.....	124
Om stedet og dem som bor der.....	125
Inntreden og det første møtet.....	130
Praktisk gjennomføring, omfang og varighet.....	136

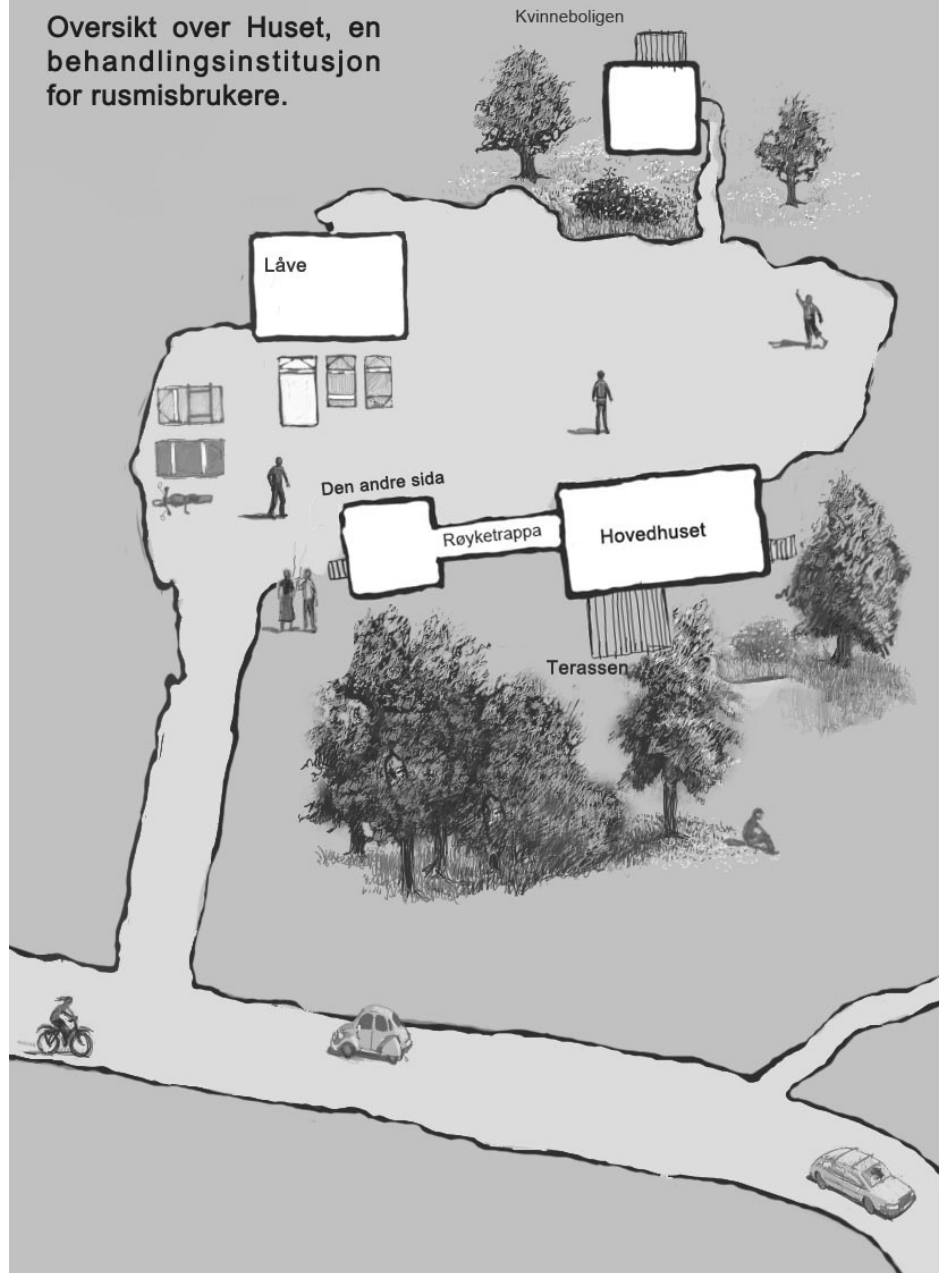

Nøkkelinformanter	139
Hva mister jeg og hva vinner jeg ved å ekskludere ansatte?	139
FORSKERROLLEN OG FELTRELASJONENE	142
DATASKAPINGSPROSESSENE.....	148
Feltnotater	148
Følelser og data	150
Snakke-data	154
Betydning av tid og sted for dataskaping	158
ANALYSEPROSESSEN	160
Komparative omstendigheter	162
Skriving av avhandling – fortelling av historier	164
ETIKK – REFLEKSJON OG DISKUSJON	166
Er informert samtykke et paradoks i feltforskning?	167
Ikke-deltakende deltakere.....	169
Anonymisering og språklige modifikasjoner	171
NOEN KRITISKE REFLEKSJONER	174
For mye av det gode?	174
For lite av det gode?	177
AVSLUTTENDE TANKER OM FELTARBEIDET	177
KAPITTEL 4.....	180
DEN BESVÆRLIGE UALMINNELIGHETEN.....	180
MELLOMSPILL: INTRODUKSJON TIL DET EMPIRISKE MATERIALET	180
Det fengselsaktige	184
INNELÅST OG LÅST UTE	186
ET BYRÅKRATISK SAMFUNN	193
EN USYNLIG KJETTING	197
SIN BRORS VOKTER.....	206
DEN FLINKE BEBOEREN OG DEN OPPRØRSKE BEBOEREN	212
I SPENNINGSFELTET MELLOM OMSORG OG MAKT.....	221
Rolleavstand	223
Strukturelle forhold	225
KAPITTEL 5.....	233
ALMINNELIGE STEDER, HVERDAGSLIGE SITUASJONER, ALTERNATIVE IDENTITETER.....	233
Frihet – fra avvikerstemplet og fra det kliniske blikket.....	235
Å BLI SETT PÅ SOM ALMINNELIG AV DEM SOM IKKE VET	238
Et sted bortenfor annerledesheten	239
Å BLI SETT PÅ SOM ALMINNELIG AV DEM SOM VET	251
Andre rammer – andre identiteter.....	255
Skifte av situasjonsdefinisjon	259
Sjonglering med form: Frambringelse av nærhet	265
Tomt snakk har sin egen form og nærhet	272
Ut av formelt tilskrevne roller: Time-out	277

Helliggjørende profanering	286
NY TENKNING OM GAMLE SELV	291
Masterstater som blekner	292
Rituell konstruksjon av identitet.....	295
Stempling i den sosiale responsiviteten.....	299
Endring og ambivalens.....	302
KAPITTEL 6:.....	305
HENGIVENHET: Å VÅGE SELVET I MØTE MED ANDRE	305
GJENSIDIGHETENS GAVE: TEGN PÅ LIKE-VERD.....	308
Å bli snakket med om vanlige ting.....	309
En annerledes asymmetri.....	314
Innvielser i ansattes hverdagsliv.....	317
Gjensidighet i formelt organiserte situasjoner.....	319
Overskridelse av sosial status: Andre identiteter blir framtrede.....	324
Improvisasjon over tilskrevne roller.....	331
Å Slippe opp og gi rom for nye møter.....	334
Kjønn.....	338
GESTER: SMÅ HENDELSER MED STOR BETYDNING	339
Langdistansehengivenhet: Hun måtte bare ringe og fortelle	340
Unødvendig, men meningsfull telefonopprigging.....	345
Å være utvalgt	348
Ute av øye, men ikke ute av sinn.....	349
Å BLI ERKJENT AV DEN ANDRE	352
Hverdagslivet: Steder for følelsesmessig berøring og biografisk bevegelse	355
Symbolske gaver	358
Dagligdags prat, særegen betydning.....	360
Humanisering versus andregjøring.....	361
Når noen gjør noe ”ekstra”	364
KAPITTEL 7:.....	369
BEVEGENDE ALMINNELIGHET: EN TEORI OM IDENTITET OG	
ENDRING.....	369
BRUDD: TEGN PÅ LIV OG MULIGHETER FOR BEVEGELSE	371
Berørt, men ikke beveget.....	372
Berørt og beveget	374
EN SUBSTANSTEORI OM ENDRING	375
Stempling, rituell rollebytte og sosial responsivitet	376
Måter å samhandle på.....	386
NÅR DET PROSAISKE BLIR ÅNDELIGGJORT	388
”I-IT” VERSUS “I-THOU”: BUBERS PRIMÆRBEGREP	392
DET UALMINNELIGE VED DET ORDINÆRE: POTENSIALET I UFORMELT SAMVÆR	398
IMPLIKASJONER FOR KLINISKE OG ALLMENNE FELT	404
Enda mer arbeid?.....	406
Terapeuter som story-tellers	408

Glimt som lyser opp verden	410
LITTERATURLISTE	413
VEDLEGG.....	427
INFORMASJONSSKRIV OG SAMTYKKEERKLÆRING.....	428
HUSREGLER.....	429
SØKNADSSKJEMA FOR BEBOERE	430

Oversikt over Huset, en
behandlingsinstitusjon
for rusmisbrukere.

KAPITTEL 1

HVORDAN GJØRES UALMINNELIGE MENN ALMINNELIGE?

Liavannet er en liten innsjø som ligger et par kilometer unna Huset. Jeg er her sammen med tre beboere fra Huset for å bade, det er tidlig sommerkveld og veldig varmt. Det er en parkeringsplass, noen søppelbøtter og et lite toalett hus her, og en liten badestrand ved enden av vannet.

Fra den lille stranda går det ei flytebrygge av tre ut i vannet, i enden av brygga er det en platting og et stupebrett. Vi kikker oss litt rundt før vi legger håndklærne på en ledig flekk på graset. Badegjestene som allerede er her sitter omkring på stranda på pledd og badehåndklær. Det er ganske mange ute i vannet og på brygga. Beboer-mannfolka løper uti med skrik og huing. Jeg kommer litt mer forskeraktig og verdig etter.

Det er passe med folk på stranda, både av type og mengde. Dette er en familiebadestrand på landet. Jeg blir stående litt inne på grunna.

"Ooooæææ!! Pass deg, en brennmanet!!" roper jeg til Chris¹: Han skvetter til og ser rundt seg i vannet. Jeg har fått inn 1-0 på ham. Vi bader i ferskvann, og brennmaneter finnes bare i saltvann. Det vet jo alle. Vi ler. Chris ler også. Vi bader litt sammen, før jeg går opp og begynner å skrive mens jeg ser på dem som er ute i vannet.

---

¹ Alle navn på beboere og ansatte på Huset er pseudonymer.

14 Hvordan gjøres ualmannelige menn alminnelige?

Det er en haug unger her, og noen voksne. De voksne står for det meste på grunna og følger med, eller de svømmer litt for seg selv ute på dypet. Det er lav kveldsol, lyset gjør at alle ser brune og fine ut. De tre mannfolka jeg er sammen med er mellom 25 og 31 år. De har noen tatoveringer og piercinger, ser veltrente, friske og nokså alminnelige ut. Det er 10-12 barn rundt brygga, smågutter mest, i alder 8-14 år. De eldste som er ute og bader er de tre mannfolka fra Huset. Noen andre voksne står litt på sida nede ved vannet og passer på de aller minste barna.

Beboermannfolka ler og tøyser og kaster smågutta i lufta så de lander i vannet med et plask. Ungene henger seg rundt nakken på dem når de svømmer inn til brygga. Beboerne er helt alminnelige akkurat nå. Jeg liker å se akkurat det. De ser ut til å ha god kontakt med de andre som bader.

”Du må ha helt rette bein”, sier Hans Petter til en gutt som han skal kaste opp fra vannet.

”Pass på så han ikke går i bånn, da!” roper Chris. Han har ei datter sjøl, og er sikkert litt engstelig for at Hans Petter skal kaste gutten for høyt opp. Hans Petter har ingen barn.

”Brennmanet, brennmanet!!” skriker Roger. De som er rundt ham i vannet later som om de tror det han sier, og hopper rundt og skriker. Litt etter går Roger opp og stiller seg ved siden av en mann som står ved vannkanten. ”Hvor mange grader er det i vannet her?” spør han mannen. De står breibeint med armene i kors over brystet og magen ut mens de ser på dem som bader. Jeg hører ikke svaret. Det er i alle fall godt over tjue grader. Mennene ser ut til å

like å slå av en prat mer hverandre. De snakker om fising og fiskekort og om hvor fint det er å fiske selv om man ikke får noe fisk. De ler litt innimellom.

”En, to og... tree!” Hans Petter leker med en av smågutta. Ungen roper: ”Høyere, høyere!” Hans Petter ler, ”han er som en bumerang, jo!” Gutten kommer hele tida tilbake for å bli kasta opp i lufta av Hans Petter. Snart kommer Roger og Chris opp av vannet. De ser strålende og svært glade ut. Begge er andpustne. ”Får du jobba noe, Astrid?” spør Roger. Han ser rett på meg, bøyer seg mot meg så det drypper litt på meg, og ler. Jeg tror ikke han venter noe svar. Han er ikke av dem som pleier å vise mye interesse for det jeg driver med, og det er hyggelig at han spør.

Begge mannfolka veiver med armer og bein, spruter rundt og lager gode, friske lyder, sånne som folk lager etter at de har lekt i vannet. Jeg synes det er fint å være forsker. ”Ja, dette er vel verd å skrive om, vel!” sier Chris. Jeg ler og sier ja. Beboermennene er oppe på stranda ei lita stund, vi prater, sitter stille litt, så går Roger og Hans Petter ned til vannet igjen. Chris og jeg blir sittende oppe på graset. Chris kikker på Roger og Hans Petter som bader sammen med de andre badegjestene. Han ser svært tankefull ut. Så sier han plutselig, ”...her er det ingen som ser hva vi er, vet du... vi glir rett inn, ... sammen med alle andre. Jeg føler det liksom, at ... når du er på Huset, så føler du at du blir satt i båts liksom,... så kommer du hit nå, og så ser du at det er ikke sånn det er! Kommer overens med alle her, og leiker med ungene, og ... det er... ja! ... Så jeg føler at vi glir rett inn, ubemerka! Han stanser og tenker seg om et øyeblikk. - Det er ingen her som har noen anelse om hva vi egentlig er, liksom ... ikke det spor. Det er deilig ... veldig sånn befriende.”

Redigert utdrag fra feltdagbok.

Historien over er bygget på et feltnotat fra en kveld noen av beboerne på Huset og jeg kjørte til den lille, lokale stranda for å bade og slappe av. Fortellingen er en illustrasjon av situasjoner jeg er opptatt av, og som denne avhandlingen handler om: Alminneligheter, om hvordan ualminnelige mennesker kan gjøres alminnelige og om hvordan hverdagslig samvær kan være følelsesmessig berørende og bevege folk til å utarbeide en annerledes biografi. Dette gjør disse situasjonene til noe spesielt og betydningsfullt. Jeg analyserer hverdagslig, uformelt samvær etter å ha studert hvordan det gjøres på *Huset*, en behandlingstilstand for stoffmisbrukere². I all hovedsak ser jeg på uformelt samvær mellom ansatte som representanter for de alminnelige, og beboere som representanter for de ualminnelige. Fortellingen over viser hvor potent og ladet hverdagslighet kan være, i kraft av å formidle budskap om identitet, normalitet og tilhørighet. Historien om badeturen er imidlertid atypisk, fordi den er hentet fra noe som fant sted utenfor Huset, i det offentlige rom, og de fleste historiene i denne avhandlingen handler om samhandlingssituasjoner som finner sted på Huset, og mellom ansatte og beboere. Jeg forlater fortellingen fra badestranda nå, men jeg kommer tilbake til den etter hvert.

I avhandlingen bruker jeg flere begreper fra vanlig dagligtale på en annerledes og noen ganger paradoksal måte, for eksempel begrepene "alminnelig" og "alminnelighet". I det følgende skal jeg diskutere noen

---

² Se kart over institusjonen i forkant av kapittel 1. Institusjonen og folkene der er anonymisert. Grundigere beskrivelse og diskusjon av feltarbeidet følger i metodekapitlet.

av disse begrepene, slik at det skal bli lettere å bli med inn i denne fortellingen, som handler om alminneligheter som noe ekstraordinært.

HVA ER ALMINNELIG SAMVÆR, OG HVA HAR DET MED TERAPI Å GJØRE?

Hverdagslige samværssituasjoner gir oss en forståelse av virkeligheten og av vår plass i denne (Album 1996). Vi har et symbolsystem som vi kan ta i bruk i ulike samværssituasjoner for å annonsere hvem vi er, hvem vi skiller oss fra, og hvordan vi ønsker å bli behandlet (Album 1996:46). Vi kan formidle tegn på tilgjengelighet eller utilgjengelighet, på interesse eller manglende interesse for andre. Gjennom utveksling av symbolske tegn kan det alminnelige samværet gi oss tilknytning.

Alminneligheter er noe som hører hjemme i hverdagslivet, og som er tatt for gitt av de fleste. Hverdagsliv som sådan er rikt beskrevet i norsk, så vel som i internasjonal sosiologisk litteratur (se for eksempel Album 1994; 1996; Becker 1997; Garfinkel 1967; Goffman 1966; 1982; 1990a; Wadel 1973; Whyte 1993). Hverdagslivets sosiologi har etter hvert lange tradisjoner og mange tilhengere. Hverdagslivet og det alminnelige er på samme tid både rikt, og ikke fylldig nok beskrevet. Det som ikke er så grundig beskrevet, er det som skjer når det alminnelige blir ekstraordinært, for eksempel i øyeblikk av fellesskap med alminnelige andre når en selv er sosialt definert som avviker, og kraften som kan ligge i slike situasjoner.

Det finnes flere typer alminnelighet, og hva som regnes som alminnelig forandrer seg. Det alminnelige kan ha flere dimensjoner, for eksempel

kan det ha med hyppighet å gjøre: Det som skjer eller gjøres ofte kan bli vanlig, ordinært og hverdagslig, mens det som ikke forekommer ofte virker uvanlig, sjeldent, iøynefallende og fremmed. Både det som er alminnelig og det ualminnelige har normative dimensjoner, og de danner motsatser til hverandre: Det vanlige er ofte det normale og det gode, det som dyrkes med intensitet om det blir truet (Album 1996), mens det uvanlige er avviket, det unormale og det onde. Det ene forutsetter det andre. Hos Howard Becker (1997) er det avvikende noe som er blitt utsatt for en normativ bedømming, ikke noe som i seg selv er uvanlig. Det alminnelige vil variere over tid og rom: Noe som er alminnelig i en sammenheng, kan være svært aparte i en annen, avhengig av de kulturelle kodene for normalitet. Et fellestrekk er imidlertid at alminneligheter og det hverdagslige dreier seg om situasjoner som er upåaktede og blir tatt for gitt i den forstand at vi stort sett verken registrerer at de skjer eller hva som skjer. Det er gjerne først når det alminnelige framstår som uvanlig, nærmest som et knapphetsgode, at det legges merke til.

Når jeg skriver om situasjoner og mennesker som normale, vanlige og alminnelige, viser jeg til det jeg antar de fleste vil oppfatte dem som, og ikke som en objektivt gitt og sann beskrivelse av noe eller noen. Det samme gjelder for det eller de jeg omtaler som normale, ualminnelige eller avvikere. Ved å benytte godt innarbeidede betegnelser og begreper fra dagligtale, for så å sette dem på spissen og inn i nye sammenhenger og kontekster, vil jeg vise slike begrepers definisjonskraft. Slik tydeliggjøres makten og styrken i det å definere noen som alminnelige og ualminnelige, og hvordan dette kan påvirke folks selvbilde. Samtidig

vil jeg vise hvordan ualminnelige folks deltakelse i det "normale", som for dem er ualminnelig, kan være med på å påvirke deres identitet, og skape opplevelser som bekrefter den ualminnelige som en vanlig og normal person, som en av mange.

Jeg betegner beboerne ved Huset som ualminnelige, og som folk som lett faller inn under betegnelsen "avvikere" i Beckers (1997) forstand: De er vant til å tiltrekke seg negativ oppmerksomhet og sosiale sanksjoner. De er folk som andre, men de har noe uvanlig ved seg i den forstand at de har en lengre ruskarriere bak seg, og er til behandling for rusproblemer. De er vanlige mennesker med usedvanlige erfaringer, og med et mål om å leve som edru, alminnelige mennesker. Blant vanlige folk er det vanlig å være alminnelig; et gangs menneske. Det er det ikke blant avvikere, for dem er det avvikerfellesskapet som er det alminnelige og hverdagslige. Når jeg betegner alminnelighet som noe ualminnelig, gjør jeg det fra et avvikerperspektiv. For mange stoffmisbrukere er det svært uvanlig å delta i hverdagslig samvær med vanlige folk, der de blir gjort alminnelige i betydningen "som en av de Andre, de verdige." I dette perspektivet blir alminnelig samvær ualminnelig, både fordi det er noe sjeldent og uvant, og fordi det har en særegen virkning: Når klienter bekreftes som alminnelige folk, beveges de til et annet sted i sin biografi - noe som gjør slike situasjoner til svært berørende hendelser.

Jeg studerer situasjoner som formidler identitetstegn som kraftfulle symbolske meldinger om selvet, men som likevel er alminnelige i betydningen "vanlige". Det vil si situasjoner som forekommer ofte og

blant folk flest, som ikke bærer store ord eller er erklært som noe opphøyet eller betydningsfullt. Likevel: Den alminneligheten som er emne her, har noe ualminnelig over seg: I alle fall for meg, øyensynlig også for beboerne. Den har dét ved seg at den alminneliggjør de ualmannelige; det vil si at selv den utstøtte kan føle seg inkludert som vanlig, normal og verdig, og den er følelsesmessig berørende for dem som blir gjort alminnelige. Alminnelighet er det alminnelige folk driver med. I slike situasjoner formidles det identitetstegn, det vil si at det utveksles symbolske meldinger om hvem aktørene ser hverandre som. Denne studien tar i særdeleshet for seg situasjoner der det formidles tegn som sier at ansatte erklærer beboernes identiteter som lik deres egen i betydningen: "Vi er av samme slag". I erklæringer som dette åpnes det for nærheter og andre tegn på hengivenhet. Det paradoksale ved at alminneligheter kan være noe ekstraordinært, gjør at det ligger en særegen symbolkraft i slike hendelser. Jeg viser ikke alltid til noe som er ualminnelig for beboerne når jeg skriver om det alminnelige. For eksempel kan alminnelig samvær, som å drikke kaffe sammen, bety det samme for vanlige folk som for avvikere. Det er først når kaffedrikkingen har noe bemerkelsesverdig ved seg, for eksempel at den foregår på tvers av sosial status, at det alminnelige blir ekstraordinært.

I mitt perspektiv viser alminnelighet til kjennetegn; både ved omstendigheter, situasjoner, handlinger og sosiale identiteter og selv. Det er tett forbindelse mellom en situasjons karakter og den identiteten personene får i situasjonen. Jeg ser samhandlingssituasjoner som identitetskonstruerende hendelser, og de sosiale identitetene som

situasjonelle. Selvet, den mer personlige identiteten, sees som et noe mer sakteflytende fenomen med biografisk og kroppslig utstrekning. Selvet viser til ens egen opplevelse av "hvem jeg er" og "den jeg tror andre ser meg som". En kan altså ha et selv som avviker og få situasjonelle identiteter som alminnelig, og omvendt: Et selv som alminnelig og situasjonelle identiteter som avviker. Alminnelighet framtrer som et viktig aspekt ved myndiggjøring - om vi ser det fra et klientperspektiv. I det å bli møtt som et vanlig menneske, som noe annet eller mer enn en stoffmisbruker, ligger det også utsikter til å bli noe annet enn det vi kan kalle en edru misbruker. Noen kaller det en "eks-misbruker." En edru misbruker er riktignok langt fra å være en (aktiv) stoffmisbruker, men det er likevel ikke det samme som å være som en av de Andre, ganske alminnelig (Skatvedt 2001). Målet med å være i behandling på Huset vil for de fleste være å få et selv som alminnelig.

Jeg skriver ikke om alle alminnelige samhandlingssituasjoner der en beboer og en ansatt eller en annen representant for de normale er med. Jeg skiller ut og tar for meg de situasjonene som i det ytre ser ganske ordinære ut og som ikke blir lagt så mye merke til, men som likevel kan ha en sterk følelsesmessig virkning som gjør at folk blir berørt og kanskje endret av dem. Situasjonene er følelsesmessig berørende i den forstand at beboerne beskriver dem som det, eller jeg fortolker dem som det ut fra det jeg ser, hører og sanser. Det lar seg ikke gjøre å vite på forhånd om en situasjon kommer til å bli av det slaget jeg er interessert i. Ofte er de slik at de nærmest passerer uten at noen lar seg merke ved dem. Andre ganger er de slik at det plutselig er "noe" som skjer, en

22 Hvordan gjøres ualmannelige menn alminnelige?

stemning eller en følelse av nærhet, fellesskap eller likhet som inntreffer, ofte bare i et kort glimt, men likevel nok til at det kan merkes av dem som befinner seg i nærheten. Disse sees som "gode" i den forstand at beboerne etter alt å dømme oppfatter dem som konstruktive i forhold til deres egen endringsprosess. At blikket rettes mot samvær av dette slaget, og ikke mot det som har en formelt erklært terapeutisk verdi, er ikke ment som en kritikk av terapeutisk arbeid verken på Huset eller generelt sett. Heller tvert i mot, det er en strategi jeg har valgt for få innsyn i terapeutiske prosesser og omstendigheter som vi ikke vet så mye om. Jeg tror at det foregår mye med terapeutisk betydning i uformelt samvær mellom ansatte og beboere på behandlingsinstitusjoner, og at det som foregår utenfor terapisesjonene også har betydning for det som foregår i dem³. Studien tar også for seg situasjoner og omstendigheter som ikke sees som "gode", men som likevel bidrar til å løfte fram mitt tema gjennom å representere dets motsats.

Jeg skal fortelle noen historier om endring og om nærhet som ikke så ofte blir fortalt – ikke fordi ingen vil fortelle dem, heller fordi det kan være vanskelig å få øye på dem, og fordi de framstår som så alminnelige og selvsagte at de virker banale. Å skrive om det alminnelige er krevende, nettopp fordi det ikke står fram som noe bemerkelsesverdig på samme måte som det ualmannelige og avvikende gjør.

---

³ Jeg bruker "terapi" og "terapeutisk endring" som generelle betegnelser for å vise til psykoterapi (som for eksempel individualsamtaler, terapigrupper) og psykologisk endring (som personlig utvikling og vekst).

PROBLEMSTILLINGER

Doktorgradsprosjektet mitt er en studie av alminnelig samvær, sett i en behandlingskontekst. Jeg har gjennomført et feltarbeid med deltakende observasjon på Huset, der jeg har sett på hvordan noen typer uformelle samhandlingssituasjoner mellom beboere og ansatte "gjøres"⁴. Jeg har til hensikt å gi "tykke beskrivelser" (Geertz 1973) av hverdagslig samhandling som også favner det følelsesmessige. Avhandlingen tar sikte på å utforske samhandlingssituasjoner der deltakerne gir budskap til hverandre, og der disse budskapene er identitetsbudskap, det vil si der det formidles symbolske meldinger om hvem deltakerne er for hverandre og for seg selv i situasjonen. Alminnelig samvær er sjelden tematisert i behandlingsforskning. Likeledes er indre, følelsesmessige aspekter ved slikt samvær lite teoretisert. Derfor mangler det egnede begrep, og det mangler en grundig analyse av hva denne typen alminnelig samvær dreier seg om og hvordan det kan forstås. Jeg tar utgangspunkt i en ide om at folk gjør hverandre alminnelige i den daglige samhandlingen, vi bekrefter hverandres verdighet gjennom samhandling i hverdagslivet (Album 1996). Tilvarende kan man også bekrefte hverandres eventuelle avvik og mangel på verdighet i dagligdagse samhandlingssituasjoner, men det er ikke mot dette jeg retter søkelyset. Jeg ser på samhandling som fungerer som "positivt" bekreftende og som kan tenkes å ha en terapeutisk verdi, sett fra beboerperspektiv.

---

⁴ Etter hvert er "gjøring" av ulike sider ved livet, for eksempel kjønn, ekteskap og identitet, blitt til en del av det vanlige språket. Dette har etter min mening bidratt til meningsuttynning av begrepet. Jeg ønsker å presisere at jeg støtter meg til begrepet fra en forskningstradisjon som Harvey Sacks' utsagn representerer: "Doing being ordinary" (Sacks, Jefferson & Schegloff 1995:216). Det dreier seg om å beskrive, i nitid detalj, hvordan folk handler og samhandler i situasjonene det er snakk om.

Samhandlingssituasjonene mellom beboere og ansatte på Huset kan deles i tre hovedkategorier:

- de som har en formelt erklært terapeutisk hensikt
- de som ikke har det, og som er uformelle og alminnelige, men ikke følelsesmessig berørende for beboerne
- de som er uformelle, alminnelige og følelsesmessig berørende for beboerne

Prosjektet er et dypdykk ned i de sistnevnte samværsformene, de som både er alminnelige og berørende; i deres substans, deres karakter og mulige implikasjoner for identitetsdannelse og endring.

Alminnelighetssituasjonene jeg studerer kan også komme fram som korte mellomspill i terapeutiske settinger, men for anledningen er jeg som sagt ikke opptatt av disse. Jeg spør derimot om hvordan de uformelle samværsformene mellom beboere og ansatte kan karakteriseres. Videre spør jeg om hva som foregår i situasjoner som blir sterkt følelsesladet til tross for at de framstår som svært ordinære, og hvordan beboernes identiteter konstrueres slike samhandlingssituasjoner med ansatte. Jeg diskuterer også på hvilken måte ulike situasjoner og prosesser i hverdagslivet på Huset kan bidra til beboernes prosjekt om å slutte og ruse seg og utvikle et edru selv⁵.

---

⁵ Edru er i denne sammenhengen å forstå som "nykterhet", både som tilknytning til et sosialt miljø av alminnelige edru mennesker med en kultur av alminnelighet, og som en selvopfatning (Skatvedt 2001:8).

HVOR KOMMER AV HANDLINGEN FRA?

Ingen avhandlinger kommer ingenstedsfra, heller ikke denne. Avhandlingens forhistorie dreier seg både om personlige interesser, tidligere yrkeserfaring og ikke minst arbeidet med min hovedfagsoppgave, der jeg gjennomførte et feltarbeid med deltakende observasjon på Huset (Skatvedt 2001). Hovedoppgaven ledet til et nytt feltarbeid samme sted, som er bakgrunnen for den foreliggende doktoravhandlingen. Før jeg begynte å studere sosiologi, jobbet jeg noen år som terapeut på en behandlingsinstitusjon for folk med rusproblemer, og mens jeg studerte, arbeidet jeg som ekstravakt og vikar i ulike avrusningsavdelinger på andre institusjoner. For meg har både arbeidsliv og studier vært preget av en grunnleggende interesse for såkalte avvikssosiologiske temaer som avhengighet, rusbehandling og identitet. Som terapeut var jeg mest opptatt av det samværet jeg hadde med klientene som hadde en formelt erklært terapeutisk verdi. Det var også denne delen av arbeidet som var mest prestisjefyllt å drive med. Som forsker ble jeg derimot mest opptatt av samværssituasjoner som ikke har noen formelt erklært terapeutisk verdi.

DET FØRSTE FELTARBEIDET

Interessen for hverdagslig, uformelt samvær mellom terapeut og klient har ikke kommet helt av seg selv. I arbeidet med hovedfagsoppgaven ble det klart for meg at veien til en edru livsstil ikke bare lå i den virksomheten på Huset som har en formelt erklært terapeutisk verdi, så som gruppeterapi, individuelle terapisaamtaler med og uten psykolog,

kvinne- og mannsgrupper osv. Den empiriske virkeligheten ledet meg i andre retninger. Blant annet har alle samtalene jeg har hatt med folk som har vært (eller er) brukere av rusomsorgens ulike behandlingstilbud, bidratt sterkt til at jeg har rettet blikket mot det hverdagslige. Det er ikke en ny tanke at hverdagslivet på behandlingsinstitusjoner som Huset kan befordre endring for dem som bor der (Furuholmen & Andresen 1993; Ravndal 1994; Thomassen 2001; Tjersland, Jansen & Engen 1998), men jeg vil hevde at vi vet lite om hva det er ved det hverdagslige som gjør at endring skjer.

Hovedfagsoppgaven fikk tittelen *Fortellinger om kjærlighet* (Skatvedt 2001). Den viser at enkelte ansikt til ansikt-situasjoner der behandlere og klienter var sammen, var sterkt følelsesmessig berørende og særlig viktige for klientene. Dette var først og fremst samværssituasjoner som ikke hadde en formelt erklært terapeutisk begrunnelse. Situasjonene kunne være av svært kort varighet, noen ganger bare et blick eller en gest. De kunne virke alminnelige ved å være lite bemerkelsesverdige, ved å oppstå ofte og implisere uhøytidelighet, men de kunne likevel ha en sterk følelsesmessig ladning. Samvær av denne typen så ut til å være myndiggjørende og bære sterke bud om håp, verdighet og alminnelighet i betydningen normalitet, det så ut til å ha en stemplende effekt på beboerne, men med bevegelse i motsatt retning av det vi ser i Beckers (1997) stempelingsteori. Stempelet ble: "Du er en av oss" (dvs. normal, verdig). Samvær sees som identitetskonstruerende situasjoner og situasjoner som påvirker selvet. Siden de ansatte er "av de edrue, de alminnelige folka" har de autorisasjon som stemplere; de kan stemple avvikerne som alminnelige folk (Skatvedt 2001). I hovedoppgaven

presenterte jeg det jeg kalte en *beboerteori* om endring. Denne teorien er min fortolkning av beboernes fortellinger om livet på Huset og hva som virker i behandling, sett fra deres ståsted. Beboerteorien dannet utgangspunkt for feltarbeidet jeg gjorde i forbindelse med doktorgradsprosjektet mitt, i den forstand at den inspirerte meg til å se på noe som så ut til å være av stor betydning for beboerne, men som likevel var lite beskrevet i faglitteraturen. Jeg refererer til beboerteorien i denne avhandlingen. Den er en ansats til en teori om terapeutisk endring som sier at ens sosiale identitet, definert av rammene for en spesiell situasjon, kan anta en mer varig karakter når de symbolske identitetstegnene "adderer opp" og blir til noe som følger tanke og kropp og bidrar til at en person beveges til et annet sted i sin biografi. Vi kan si at bestandigheten i selvet sees som et resultat av en stemplingsprosess; andres meldinger om identiteten "klistres" på personen. Det er tre elementer i beboerteorien. Det ene, *stemplingselementet*, går ut på at folk som blir oppfattet og behandlet som alminnelige folk av viktige andre, vil komme til å oppfatte seg selv som alminnelige, verdige. Enhver situasjon innebærer at deltakerne har en sosial identitet. Stempling gir denne varighet ut over situasjonen. Det andre elementet, *situasjons- og selvelementet*, dreier seg om forhold som knytter situasjon, identitet og selv tett til hverandre. Selv om de sosiale identitetene sees som situasjonelle, sees samtidig identitet som noe som kan gå inn i og bli til en del av våre selv, gjennom at vi erfarer samhandlingssituasjoner som er av følelsesmessig betydning gjentatte ganger. Selvene sees som varige og mer stabile, men ikke som faste og uforanderlige. Det siste elementet i beboerteorien er *kjærlighetselementet*. Dette viser til noe i samværssituasjoner mellom beboere og ansatte som

er følelsesmessig berørende og som kommer i tillegg til det beboerne beskrev som utslag av yrkesrelatert plikt. Kjærlighetsselementet bringer med seg en opplevelse av autentisitet og umiddelbarhet. Det ser ut til å gi kraft og gyldighet til situasjonelle budskap om selvet. Det sentrale i beboerteorien er hvordan de symbolske meldingene i gode samværssituasjoner, det vil si det jeg kalte *kjærlighetsbærende samvær*, bidro til konstruksjon av et nytt, verdig og edru selv (Skatvedt 2001:28, 81-83). Slik jeg tolket beboernes fortellinger om kjærlighet, handlet de om glimt av ansattes umiddelbarhet og autentiske tilstedeværelse. Det kjærlighetsbærende samværet så ikke ut til å likne nærhetssamvær eller kjærlighetssamvær i vanlig betydning, dvs. intimt, følelsesladet, privat, kjent, "snilt" eller trygt. Det behøvde heller ikke være behagelig å delta i. Jeg understreker at jeg ikke vet noe om hvor autentiske i betydningen "ekte" ansatte var i deres samhandling med beboerne. Det kan godt hende de lot som, men det er heller ikke poenget. Poenget er at beboerne beskrev *en opplevelse* av de ansattes tilstedeværelse som umiddelbar og uforstilt. Det er en opplevelse hvis gyldighet så å si er bortenfor vurdering, og som ofte ble framstilt som en kroppslig fornemmelse: - Jeg *kjenner* det bare, som John, en av beboerne, sa med ettertrykk.

Jeg kom på sporet av å se det alminnelige som noe spesielt en gang jeg var på Huset for å samle data til arbeidet med hovedoppgaven, og selv opplevde å bli svært berørt i en hverdagslig situasjon. Jeg hadde en svært tung, ensom og nokså motløs forskerdag et stykke ut i feltarbeidet, følte meg usynlig og unyttig og satt i stua på Huset og rotet i mine tilsynelatende intetsigende notater. Det var tomt for folk bortsett

fra Kjell, en beboer, som vasket på kjøkkenet. Plutselig sto han i stuedøra og ropte høyt, bort til der jeg satt, at han hadde funnet en pose kaffe bak fryseboksen. Han smilte et stålende smil og så veldig fornøyd ut. Jeg tenkte at de hadde gått tom for kaffe og svarte høflig: - *Å ja, det var fint.*

På et sted som Huset er det viktig å ha nok kaffe. Selv om jeg ble litt glad der og da, var ikke dette en situasjon som var følelsmessig ladet i vanlig forstand. Men han brukte navnet mitt, smilte strålende og så svært fornøyd ut over funnet, og jeg fikk en klar opplevelse av å bli gjort til noen, til "en av dem", gjennom henvendelsen hans. Kjells henvendelse ble slik sett en identitetskonstruerende situasjon. Jeg, som på dette tidspunktet følte meg som "ingen" og usynlig, ble svært berørt av å bli gjort til "noen"; til en konkret person som det var viktig å fortelle noe betydningsfullt til. Jeg begynte til og med å tro at jeg kunne få til noe.

Foruten å illustrere et samhandlingsglimt av typen jeg er interessert i, gir hendelsen over også en illustrasjon av hvordan vi ikke kan skille mellom å være deltaker og tilskuer som forsker (Skjervheim 1974). Vi er begge deler, på samme måte som dem vi forsker på.⁶ Det innebærer at denne avhandlingen ikke bare har som mål å si noe om uformelt samvær mellom beboere og ansatte på Huset, men også om uformell samhandling mellom mennesker i allmenn forstand.

---

⁶ Noe av det samme poenget kommer fram, om enn på en mer poetisk måte, i Bent Hamers film *Salmer fra kjøkkenet*.

Jeg kaller situasjonen med Kjells henvendelse til meg for "kjærlighetsbærende" (Skatvedt 2001). Kjærlighetsbegrepet i denne sammenhengen er ikke mitt, det er en beboers. Da jeg jobbet med hovedoppgaven, intervjuet jeg Andreas idet han avsluttet oppholdet på Huset. Vi snakket om hva som hadde vært viktig for ham. Jeg forsøkte å få ham til å være så konkret som mulig. Han var lenge stille, og så ned da han svarte:

Ja... det var et vanskelig spørsmål...jeg trur det med at...en slags type, det høres kanskje litt banalt ut, men en slags type kjærlighet, da... en omsorg som gjør at du får lyst...

Jeg forsto ikke helt og spurte hva han mente. Han fortalte om en av de ansatte:

Nei, for eksempel sånn som Anna, hun spør stadig om vi skal røyke. Hun må like å slå av en prat med meg... *'kom her, nå skal vi røyke!'* sier hun. Hun må like å slå av en prat – så hyggelig! Fra en ansatt, liksom! (Skatvedt 2001)

Andreas virket svært berørt av å tenke på og fortelle om dette. En tolkning av "det å få lyst" kan være at han fikk motivasjon til å bli edru. Det kan også dreie seg om et mer grunnleggende ønske om å leve og å jobbe for å holde seg rusfri, og det kan handle om håp. Med andre ord kan det dreie seg om motivasjon og livslyst. Jeg fant at beboerne formidlet at de, i noen situasjoner, var noe annet enn bare stoffmisbrukere i behandling, slik de var i de fleste andre situasjoner. Det vil si: Når de var i noen situasjoner sammen med ansatte, som for eksempel ute for å ta seg en røyk, tenkte de annerledes om seg selv, og de begynte å kjenne seg annerledes også. Situasjonene fikk øyensynlig

beboerne til å føle seg alminnelige, lik de Andre. Dette berørte dem etter alt å dømme sterkt, og gjorde at de kunne se for seg en framtid uten rus. Det var imidlertid først etter møtet med Kjell, han som fant en pose kaffe, at jeg fikk en opplevelse av å forstå beboernes hverdagshistorier, og begynte å undre meg over mangfoldet i tilsynelatende uanselige alminneligheter.

I det første feltarbeidet hadde jeg som mål å undersøke hva som så ut til å være viktig for beboerne med hensyn til egen endringsprosess og det å kunne få til å leve som edru. Jeg fant at beboerne la vekt på det alminnelige, uformelle samværet med ansatte, og at de tilla dette en grunnleggende betydning for egen motivasjon, endring og vekst. Dette er presentert her som beboerteorien. For meg var meningsfyllden i beboernes fortellinger og mine observasjoner av alminnelig samvær på Huset tankevekkende. At det hadde innvirkning på beboerne og hva de tilsynelatende tenkte om seg selv og sin plass i virkeligheten, var ikke overraskende, men det var derimot kraften i det. Den kom fram gjennom intensiteten i fortellingene til beboerne, som også var uventet.

DET ANDRE FELTARBEIDET

I feltarbeidet som ligger til grunn for denne avhandlingen, satte jeg meg fore å undersøke de hendelsene i alminnelige samværssituasjoner som jeg ble oppmerksom på under arbeidet med hovedoppgaven. I avhandlingen retter jeg blikket mot sosiale og individuelle prosesser, mot mekanismer og følelser, og undersøker hvilke typer alminnelig samvær som fungerer slik at de ser ut til å befordre endring for

beboerne. Jeg går i særdeleshet inn på hvordan følelsesmessige aspekter spiller inn på konstruksjon av identitet og endring av selv.

Jeg valgte altså å gå tilbake til Huset for å studere dette. Huset er en offentlig behandlingsinstitusjon for kvinner og menn over 18 år med rusproblemer. På Huset tilbys det et livssynsnøytralt, individuelt tilrettelagt, gruppebasert behandlingsprogram som går over om lag ett år. Det er plass til 26 beboere, og programmet er inndelt i tre faser: *Innkjøringsfasen*, *Hovedfasen* og *Treningsfasen*. Fasene er organisert i *Basis* (fire til seks måneder på Huset) og *Oppfølging* (seks til tolv måneder i institusjonens treningsbolig, som ligger i en annen kommune). Etter den siste fasen i programmet følger 1½ års ettervern i kommunal regi.

Beboerne på Huset var frivillig innlagt, og de hadde en gjennomsnittsalder på 30 år⁷. Alle beboere må være rusfrie ved inntak. Det vil si at de fleste av dem hadde vært inne til avrusning ved andre institusjoner helt til de leverte reine urinprøver. Noen kom direkte fra fengsel etter ferdig soning, andre hadde fått plass etter såkalt § 12 (soning i behandlingsinstitusjon) og sonet fengselsstraff på Huset. De fleste av beboerne hadde hatt kontakt med behandlingsapparatet tidligere, og hadde lang erfaring som stoffbrukere.

Jeg var til stede som deltakende observatør på Huset i underkant av et år om vi tar med begge oppholdene. Hver for seg hadde begge en varighet på om lag seks måneder. Jeg kom og gikk som jeg ville, og

---

⁷ Det ble åpnet for tvangsinnleggelse på Huset i 2003. Den første beboeren som ble lagt inn etter LOST (lov om sosiale tjenester) § 2.3 - "frivillig tvang", kom idet jeg avsluttet feltarbeidet mitt. Gjennomsnittsalderen var om lag den samme ved begge feltarbeid.

bodde og arbeidet sammen med beboerne i kortere eller lengre perioder om gangen. Jeg hadde mitt eget beboerrom i Kvinneboligen, der jeg sov sammen med de kvinnelige beboerne. Jobben min besto i å gjøre det samme som de nyeste beboerne: Rydde, vaske, dekke på for måltider, lage mat, vaske opp, ordne med klesvask, drive med hagearbeid, vedlikehold av hus og liknende – alt på beskjed fra beboeren som var arbeidsleder for det arbeidslaget jeg tilhørte. På linje med de nye beboerne, hadde jeg ikke noe ansvar for planlegging og oversikt, slik de eldre beboerne hadde⁸. Jeg var også med på organiserte aktiviteter av mer eller mindre formell art, som individualsamtaler, terapigrupper, ulike møter, turer, fester for venner og familie, kino og liknende⁹. Hele feltarbeidet har vært preget av at jeg har rettet oppmerksomheten mot beboerne, deres oppfatninger og opplevelser. Jeg hadde så godt som ingen kontakt med ansatte ut over å si *hei* og *ha det* og å slå av en kort prat, men da var det alltid en beboer til stede. Denne skjevheten er villet og valgt, og vil bli diskutert i kapittel 3.

DE TO FELTARBEIDENES FELLESTREKK OG FORSKJELLER

Hovedoppgaven i sosiologi er et avsluttet, selvstendig arbeid. Som det framgår over, er den også et skritt på veien fram mot

---

⁸ "De eldre beboerne" viser til beboere som hadde vært på Huset en stund, og som derfor hadde en del ansvar.

⁹ Jeg var passiv, det vil si ikke-deltakende observatør i sammenhenger som hadde en formelt erklært terapeutisk verdi, som grupper og individualsamtaler. "Morgenmøtene" og "ettermiddagsmøtene" står i en slags mellomposisjon. Der endte jeg ofte med å ha en mer aktiv rolle fordi beboerne dro meg med ved å henvende seg til meg som et fullverdig medlem av arbeidslaget. Ansatte gjorde delvis også det. Slikt ble det en del morsomheter av.

doktorgradsprosjektet mitt. Jeg ønsket å komme tilbake til samme institusjon for å kunne gå grundigere inn i alminnelig samvær som fenomen, og se på hvordan ansatte og beboere gjorde slikt samvær seg imellom. Jeg ønsket med andre ord å fortsette der jeg slapp, uten å bli forstyrret av å dra til en ny institusjon. Jeg forventet å finne det samme stedet, uten særlige endringer.

I praksis endte jeg opp med en situasjon der jeg fikk anledning til å sammenlikne to feltarbeid. Til tross for at jeg var ved samme institusjon begge gangene, er det delvis som om feltarbeidene er gjennomført på to forskjellige steder. Mange beboere virket mer opptatt av det de kalte "fengselsaktige" forhold under det siste feltarbeidet enn det første. Det var også flere negative forhold, som mistillit mellom ansatte og beboere, brudd på regler om forbud mot rus, og trusler om vold under det siste feltarbeidet. Ulikhetene kan ha å gjøre med mitt blikk, eller med at de faktisk var der. Om det siste er riktig, kan det skyldes sammensetningen av gruppa av beboere eller ansatte. Når det gjelder beboerne, er det mulig at gruppa var blitt sykere i den forstand at de kan ha hatt dårligere allmentilstand enn tidligere, i tillegg til at flere av dem hadde psykiatriske diagnoser. "Medisinskapet er blitt større for hvert år som har gått," som en tidligere ansatt ved Huset fortalte meg (personlig kommunikasjon mai 2008). Dette er sannsynligvis en av grunnene til at det er ansatt flere med helsefaglig kompetanse (for eksempel sykepleiere).

I begge studiene (hovedoppgaven og doktoravhandlingen) rettes i hovedsak oppmerksomheten mot situasjoner der beboerne tilskrives

identiteter som "normale". I det første feltarbeidet (i 2000) var slike situasjoner mer framtrepende enn i det siste (i 2003). Derimot var det vanligere med situasjoner der beboerne ble værende i sin avvikeridentitet. Denne forskjellen i omstendigheter kommer til uttrykk i den empiriske delen av avhandlingen, ved at jeg har skilt ut kapitler som tar for seg forhold som så ut til å være henholdsvis nedbrytende og oppbyggende for alminnelighetsidentiteter. Til tross for at jeg ikke planla et komparativt prosjekt, har jeg dermed kunnet ta i bruk en sammenliknende tilnæringsmetode i forskningsarbeidet. På den måten har jeg fått mulighet til å kunne skildre omstendigheter der det ser ut til å ligge til rette for "gode" endringsprosesser ved å sette dem opp mot situasjoner der det ikke gjør det. Jeg har tatt i bruk data fra begge feltarbeidene i denne avhandlingen.

Doktoravhandlingen har tilknytning til hovedfagsarbeidet, men den dreier seg ikke om det samme. Da jeg jobbet med hovedoppgaven var jeg opptatt av å fange beboernes perspektiv på behandling. Beboerteorien er et resultat av innsamling og fortolkning av beboernes fortellinger om hva de trodde på når det gjaldt terapi og egen endring. Jeg vendte tilbake til Huset for å gjøre et nytt feltarbeid med det for øye å gjøre en nyansert undersøkelse av alminnelig samvær mellom beboere og ansatte. I avhandlingen har jeg primært til hensikt å utvikle en substans teori (Strauss & Corbin 1998) om rusbehandling. Sekundært har jeg har forhåpninger om å bidra til en utvidet teoretisk forståelse av identitetskonstruerende situasjoner og prosesser ved å belyse følelsesmessige sider ved alminnelig samvær.

“Uten deg er jeg ingenting, sammen med deg går jeg til grunne”

Å legge seg inn til behandling på steder som Huset kan være svært skremmende. Åge fortalte at han fikk broren sin, som kjørte ham dit den dagen han skulle legge seg inn, til å kjøre forbi i stedet for å ta til venstre inn alleen til Huset. Broren visste ikke nøyaktig hvor det var, og Åge sa ikke fra da de passerte. De kjørte et godt stykke før han sa fra at de hadde kjørt for langt, og det ble til at de snudde og kjørte tilbake til Huset. Det å kjøre opp innkjørselen til Huset er å tre inn i noe fremmed og svært truende, slik Åge så det.¹⁰ Sett utenfra vil endringene beboerne gjør for å få til et brudd med ruslivet og en overskridelse av russelvet være av det gode, de fortøner seg som endringer til det positive. Som utenforstående ser vi tydeligst det folk mister gjennom å ruse seg. Vi ser kanskje deres usikkerhet og frykt for framtida, men ikke deres sorg og smerte over det tapte. Vel er tapslisten lang for folk som lever som stoffmisbrukere over tid, ikke minst for deres pårørende. Men tapslisten er også omfattende for dem som søker å endre livsstil. Åge sa det var som å bryte med alt som hadde gitt mening. Det var å bryte med tilknytning og rammer, identitet og daglig virksomhet. Han sa: “Det gjør vondt. Du må ha noe som lokker deg over”. For enkelte kan det å skulle “bli en annen” være svært skremmende og smertefullt. I tillegg kan det ifølge beboerne oppleves meget ensomt, og som en ny

---

¹⁰ Det er naturlig nok stor variasjon blant stoffmisbrukere når det gjelder hvor sterkt de er forankret i rusverdenen, hvor lite tilknytning de har til den edrue verdenen og hvor angstfylt separasjonen fra ruslivet kan kjennes. Jeg går ikke inn på disse forskjellene her, for jeg har valgt å forholde meg til en grovt kategorisert gruppe folk. Men vi kan si at de aller fleste beboerne på Huset hadde en omfattende og lang rushistorie bak seg, og at det å ta del i en virkelighet sammen med alminnelige edrue var nokså fremmed for de fleste av dem.

deklassering: De måtte begynne på bunnen, selv om de hadde vært noen av betydning i stoffmiljøet.

I Albums studie av somatiske sykehusavdelinger gjør pasientene en felles innsats for å bevare et selv som vanlig, respektert menneske, som det de hadde da de ble lagt inn på sykehus. Dette gjør de for å beholde den trygge forankringen de hadde til livet sitt før de ble syke. De skal "(...) ikke søke inn i det ukjente og åpne for nye forståelser, men forsyne en gitt versjon med ytterligere bekreftelser" (Album 1996:128). For beboerne på Huset er situasjonen nærmest motsatt. De har lagt seg inn nettopp for å søke inn i det som for de fleste av dem er det ukjente. De har lagt seg inn "for å bli et respektert, vanlig menneske", som en av dem sa. Beboerne hadde et rikholdig repertoar av ritualer, symboler og identitetstegn for å opprettholde et selv som stoffmisbrukere. Disse oppfattes som uforenlige med den terapeutiske endringsprosessen og den forventede overskridelsen av rus-selvene som ligger i behandlingsprogrammets ideologi. I programmet ligger det en forventning om en dekonstruksjon av rus-selvet, noe som åpenbart kan være både angstfylt og vondt.

Åge beskriver forholdet til rusen som et kjærlighetsforhold, og tapet av rusen som en kjærlighetssorg. Det er nokså vanlig blant rusmisbrukere å se det slik. Imidlertid er det liten tvil, også blant beboerne, om at utstrakt rusmisbruk er uløselig knyttet til mye menneskelig fortvilelse og elendighet. Likevel er det for de fleste like umulig å tenke seg et liv uten som med rus, det er som et destruktivt parforhold. Mange snakker også om rusen som om den var et menneske, en som har dekket alle ens

behov og som har gitt livet mening. Det "geniale" ved rusen er at den gir mye av det et kjærlighetsforhold gir: Lindring for ensomhet og smerte, trøst, glede, spenning, opplevelser, selvtillit, tilhørighet, en identitet og en visshet om verden. Samtidig demper rusen smerten over tapet av det den *ikke* gir, og for det en mister når en ruser seg. Når en skal legge rusmisbruket bak seg og endre livsstil, må en ifølge beboerne på Huset gi fra seg alt det som har dekket ens behov og gitt mening. Det forventes et endelig farvel, man skal aldri få møte den elskede igjen (Skatvedt 2001).

Kjærlighetssorg kan brukes som en allegori på det å gi opp rusen. Sorg er en følelse som ofte gjør folk sensitive for andre menneskers tilnærming, eller mangel på sådan. I tillegg har beboerne det vi kan betrakte som "skjøre selv og skrinne identiteter" (Album 1996).

Uttrykket er brukt for å beskrive det å være innlagt på for eksempel sykehus eller annen, liknende institusjon, der de sosiale identitetene folk har med seg fra livet utenfor vanskelig kan gjøres aktuelle, og ofte heller ikke er ønskelige. For beboerne var det å legge fra seg sin gamle identitet som stoffmisbruker ute noe av poenget med å legge seg inn¹¹, og for de fleste var det lite igjen når denne identiteten var trukket fra. Mange av beboerne forteller at de følte seg som "ingen" når de ikke skulle være stoffmisbrukere lenger. De legger så å si fra seg sin biografi som stoffmisbrukere ute, og er til tider nakne, nesten uten biografi. Denne nakenheten bidrar trolig til at de er svært vare overfor mulige identitetstegn fra andre, og de ser ut til å ha en særegen følsomhet for

---

¹¹ Beboerne brukte betegnelsen "ute" for å vise til verdenen utenfor institusjonen, der de andre var, dit de dro når de skulle på treningstur (for eksempel besøke familie, venner eller gå på kino uten følge) og dit de skulle når de var ferdige med programmet.

det som foregår rundt dem. Noen vil kanskje si de er overømfintlige, på grensen til det paranoide. Jeg ser det slik at de er gode til å merke seg tegn på avvisning eller omtanke, og at omtanken fra andre ser ut til å være svært viktig på grunn av sorgen over alt de har mistet.

Det er mange mennesker med rusrelaterte problemer i Norge. I 2006 var det 21 987 innleggelses- og behandlingstiltak for rusmiddelmissbrukere. Noen av disse var såkalte re-inntak. Det vil også være noen som ikke er fanget opp i tellingene (Iversen, Lauritzen, Skretting & Skutle 2007). Inntakene gjelder ulike typer tiltak, fra avrusning til korte og lengre behandlingsopphold. For rusmiddelmissbrukere ble det i alt registrert 569 139 oppholdsdøgn til sammen i ulike institusjoner i 2007. Av disse var 313 114 "døgnbehandling, langtid"¹². Det er med andre ord mange mennesker som befinner seg på liknende steder som Huset. Det gjør det betydningsfullt å søke bred innsikt i livet på slike institusjoner, og få kunnskap om hvilke prosesser som kan befordre endring for dem som har lagt seg inn til behandling der.

Ulike blikk for terapeutiske glimt

Vi vet ikke så mye om hvordan terapi virker (Gabbard 2006; Hubble, Duncan & Miller 1999; Lambert, Bergin & Garfield 2004). Gabbard etterlyser kunnskap om dette, og sier:

---

¹² Tall hentet 5 august fra SSB's nettsider:
<http://www.ssb.no/emner/03/02/speshelserus/>

“Psychotherapists who ask their former patients to identify what was most helpful to them often find the answer disconcerting. What the therapist thinks was a magnificent interpretation based on a keen understanding of the patient’s psychopathology may be completely forgotten. The patient’s fondest memory may be the time that the therapist told a joke” (Gabbard 2006:1667).

Ifølge Glen Gabbard har vi mange teorier om hva som er den terapeutiske ingrediensen i psykoterapi, men lite data. De siste ti-femten årene har det vært en økende interesse for å rette oppmerksomheten mot *klienters* teorier om terapi, og om hva som er virksomt for deres endringsprosess (Bachelor & Horvath 1999; Lambert 1992). Om det er slik at klienters ideer om terapi har betydning for utfallet av terapien, er det viktig å få belyst så mange sider ved deres terapitenkning som mulig. Arbeidet med hovedfagsoppgaven ga meg grunn til å tro at mange av kildene til endring lå i forholdet mellom ansatte og beboere, og i det uformelle samværet dem i mellom. Dette gjorde meg nysgjerrig på hva som foregår i slikt samvær. I denne studien reiser jeg spørsmålet om hvordan enkelte situasjoner, som ser nokså ordinære ut, kan bidra til at rusklienter kan få sine selv som avvikere endret, slik at de kan få status og selv som alminnelige edrue mennesker. Jeg ser i særdeleshet på hverdagslige, utenomterapeutiske samhandlingssituasjoner der ansatte og beboere ved Huset er deltakere. Dette innebærer at jeg både er opptatt av uformelt samvær og forhold som angår behandlingsrelasjonen i vid forstand.

Daniel Stern (2007) og Anne Hedvig Vedeler (2007) er representanter for en terapeutisk orientering som retter søkelyset mot forhold som

vedrører behandlingsrelasjonen og møtet mellom behandler og klient. Vedeler (2007:1) retter oppmerksomheten mot det hun kaller "Sensible meetings between sense, no sense and nonsense", og er opptatt av å studere "gylne øyeblikk" i relasjonen mellom behandler og klient. Hun fokuserer på situasjoner i terapien der terapeuten blir berørt av det som foregår, og retter oppmerksomheten mot det som framstår som ubetydeligheter i den terapeutiske relasjonen, men som likevel er emosjonelt og terapeutisk ladet. Det er tydeligvis ikke bare pasienter som kan oppleve samhandlingssituasjoner med terapeuter som noe sterkt berørende, nærmest magisk, også terapeuter kan det. Og terapeuter kan mene at det er av betydning for behandlingsrelasjonen og for pasienten eller klientens bedring (Stern 2007; Vedeler 2007). Vedeler retter altså oppmerksomheten mot emosjonelle aspekter ved behandlingsrelasjonen. Vi nærmer oss det samme spørsmålet fra to ulike retninger ved at hun har valgt et terapeutperspektiv, mens jeg har et klientperspektiv. I tillegg har jeg valgt å studere terapeutiske aspekter ved situasjoner utenfor den terapeutiske settingen. Det at også terapeuter viser interesse for "gode øyeblikk" i møter mellom terapeut og klient, bekrefter ytterligere at det er viktig å studere hva som foregår i slike situasjoner, og under hvilke omstendigheter de oppstår.

I boka *The Heart and Soul of Change* (Hubble et al. 1999), presenteres og diskuteres behandlingssforskning fra de siste 40 år¹³. Boka er et viktig bidrag til dette feltet. Redaktørene hevder at det som får folk til å endre

---

¹³ Noen av forfatterne skriver også om behandling av personer med somatiske sykdommer. I min studie vil jeg konsentrere meg om mennesker som er til behandling for psykiske/sosiale problemer. Jeg vil likevel hevde at studien vil ha relevans for andre "offentlige" relasjoner, all den stund det er snakk om alminnelig samvær som en side ved allmennmenneskelig samvær.

seg, ikke ligger i 'Den Riktige Terapien', men i faktorer som er felles for alle terapeutiske orienteringer. Boka konkluderer med at vi trenger å vite mer om hva som foregår i relasjonen mellom klient og behandler, og om hva klientene selv mener har terapeutisk verdi. Flertallet av studiene innen psykologisk-psykiatrisk forskning er effektstudier. De bygger hovedsakelig på kvantitative metoder, selv om vi i de siste tiårene har sett en økende bruk av kvalitative metoder i slik forskning (Duncan & Miller 2000b; Hecksher 2006; Ogles, Masters & Lambert 1996). Uavhengig av metoder synes undersøkelsene å ha ett fellestrekk: Data er i overveiende grad innhentet på ekspertens premisser, fra dennes ståsted og fra dennes kontor. Slike data gjenspeiler i liten grad klientverdenen og klientenes kategorier, begreper og virkelighetsforståelse. Den "klientsentrerte" kunnskapen er så å si "terapeutorientert"; den kommer ovenfra. Undersøkelser av denne typen viser heller til forskning *for* klienter enn *om* og *med* dem (Album 1996:17).

Carl Rogers er opphavsmannen til det som går under betegnelsen "klientsentrert terapi" (Schultz & Schultz 1992). I boka *Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications, and Theory* (Rogers 1951) fremmer han sine ideer om at potensialet for endring ikke ligger hos terapeuten, men hos klienten selv. Det ligger ikke en anti-terapeutisk tenkning bak dette, vi finner heller et skifte av fokus fra det tradisjonelle psykoanalytiske, der terapeuten er den som besitter endringsekspertisen (Schultz & Schultz 1992). Hos Rogers finner vi en sentral ide om at relasjonen mellom terapeut og klient er det som kan bevege klienten til endring. Poenget er grovt sagt at klienten skal

snakke, og derigjennom selv finne løsninger på problemene. Man tenker høyt sammen med noen, så å si. Det er terapeutens holdninger og responser som befordrer pasientens fortellinger om seg selv, og som gjør at han eller hun kan gå fra å være: "(...)an unworthy, unacceptable and unlovable person to the realization that he is accepted, respected, and loved, in this limited relationship with the therapist. The word 'loved' is used here to mean to be deeply understood and deeply accepted" (Vedeler 2004). Det legges med andre ord vekt på selve relasjonen mellom behandler og klient; hvordan de møter hverandre når de møtes. Michael White (1995; 2000) har skrevet om terapeutisk virksomhet fra et Foucault-inspirert perspektiv. Vi kan også si at han med sin narrativt orienterte terapi står for en Rogers-inspirert terapitenkning. Folks liv er organisert gjennom deres historier, og historiene former livet. Derfor la White vekt på at pasientene skulle re- fortelle ("re-member") sine livshistorier, og på den måten få et bilde av eget liv og identitet i tilknytning til andre, til: "(...) an association or a club" (White 2004:136-137). Terapeutens rolle skulle være empatisk men distansert, det vil si ikke-autoritær. Hos White viser re-membering til en virksomhet som utfordrer de dominerende betegnelse og opplevelsene av identiteter som assosieres med innelukkede selv, som for eksempel stoffmisbrukerselvet. Whites bidrag er en parallell til mine ambisjoner om å utvikle innsikt i klienters teorier om endring og om å legge vekt på deres fortellinger, i vid betydning av begrepet. Han er svært skeptisk til de mektige medisinske diskursene og de ekspertsentrerte perspektivene som han mener preger de fleste terapeutiske retningene.

Den kommunikasjonen som foregår mellom klient og terapeut i formelle, terapeutiske sammenhenger står sentralt hos disse forfatterne. Jeg mener også det foregår viktig kommunikasjon mellom terapeut og klient i slike sammenhenger, men til forskjell fra disse studiene, retter jeg her først og fremst oppmerksomheten mot uformelle sammenhenger, de som ikke har en erklært terapeutisk hensikt, men som likevel ser ut til å ha et stort potensial i å befordre endring. Det innebærer at jeg i hovedsak er opptatt av situasjoner utenfor terapirommet, eller for den saks skyld på vei inn eller ut fra det. Jeg tar høyde for at det kan oppstå brudd i terapisisuasjoner, der det strengt terapeutiske opphører i et lite sekund for å gi plass til noe annet og mer uformelt og alminnelig. Det har vist seg svært vanskelig å finne terapiorientert litteratur som tar opp slike situasjoner, til tross for all hjelp jeg har fått fra dyktige bibliotekarer.

Forskeres perspektiv og deres metodologiske tilnærming må ta noe av ansvaret for mangelen på innsikt i hva klienter opplever og tror på som virkningsfullt, noe som påpekes hos blant andre Hubble et al. (1999). Barry Duncan og Scott Miller (2000) har gitt et viktig bidrag i letingen etter klienters teorier, men deres tilnærming er etter mitt syn terapeutorientert. Det innebærer at kunnskapen bygger på en mektig klinisk forståelse av hva god behandling er. Når det gjelder å gripe klienters oppfatning, har klinisk forskning en metodesvakhet. Det er for stor avstand mellom behandlerkulturens og klientverdenens forståelse og virkelighetsoppfatning. Kliniske forskere vil vanskelig kunne oppnå tilstrekkelig distanse til å kunne se behandling fra et klientperspektiv (Album 1996:19).

Det kan diskuteres om det i det hele tatt går an for en forsker å formidle et klientsentrert perspektiv på behandling. Jeg vil hevde at vi kan komme nærmere enn dit forskningen hittil har brakt oss. Et klientsentrert perspektiv på behandling forutsetter feltarbeid og deltakende observasjon som metode, og at forskeren ikke identifiserer seg eller blir identifisert med behandlerkulturen av klientene. Forskeren må med andre ord komme nært innpå brukerne for å få en kunnskap om feltet som med rette kan kalles "brukerorientert". Etter mitt skjønn er det mangel på slik kunnskap i dag. Det er interessant at det som mange hevder er grunnleggende for terapeutisk endring, er såpass lite utforsket. Det vil si; det finnes en del forskning, men den skiller seg fra min blant annet ved å konsentrere seg mest om det som foregår innenfor rammene av den erklærte terapeutiske virksomheten (terapien), og ikke det som foregår for eksempel på dørstokken på vei ut eller inn til timen.

TEORETISKE INSPIRASJONSKILDER

I avhandlingen belyses forhold som angår en av samfunnets undergrupper. Det har blitt gjort mange studier av ulike grupper av "de andre". Stoffmisbrukere er folk som lett lar seg definere som de andre, de degraderte og uverdige. Sosiologiske analyser som angår degraderte grupper i samfunnet, som innsatte (i fengsler), innlagte (i institusjoner) og andre avvikere ellers (som stoffmisbrukere), tar ofte utgangspunkt i teoretikere som Michel Foucault, Erving Goffman og Pierre Bourdieu, som alle har skrevet om de undertrykte og degraderte. Jeg er inspirert

av både Foucault og Bourdieu, men har likevel endt opp med å forankre mitt analytiske perspektiv i Goffmans sosialpsykologisk orienterte sosiologi, ofte kalt mikrointeraksjonisme.

I hovedsak retter jeg oppmerksomheten mot "gode" samhandlingssituasjoner ved Huset. Disse ser jeg som stemplende, men med motsatt, det vil si "positiv", karriereretning enn den vi ser hos Becker (1997). Jeg tar med andre ord en litt annen retning enn mange andre forfattere som har skrevet om undergrupper i samfunnet. Jeg ønsker å skrive om forhold som angår folk i en marginalisert gruppe på en slik måte at studien ikke bidrar til *andrifering* (andregjøring) (Hall 1997), slik Philip Lalander (2007) peker på, der beboerne gjøres annerledes enn den store majoriteten av vanlige, verdige folk. Også Becker (1997), Robert Bogdan og Steven Taylor (1987) framhever betydningen av å studere den andre siden av avvik; inklusjonsprosesser; hvordan folk gjøres alminnelige, og ikke bare eksklusjonsprosesser; hvordan de gjøres til avvikere. For eksempel peker Becker (1997:24-25) på at karriereorienterte studier av ungdommer som *ikke* ender opp med å bli voksne kriminelle kan lære oss vel så mye som studier av dem som utvikler en karriere som kriminell. Min studie belyser aspekter ved karriereutviklingen til en med avvikerstatus som går over til få en status som alminnelig menneske.

Avhandlingen er inspirert av et sitat fra Goffman, fra boka *Interaction Ritual* (Goffman 1982). Der skriver han om noe som kan komme til å

hende i noen typer samhandling dersom deltakerne gjør den på riktig måte og gir hverandre rom og oppmerksomhet:

“These two tendencies, that of the speaker to scale down his expressions and that of the listeners to scale up their interests, each in the light of the other’s capacities and demands, form the bridge that people build to one another, allowing them to meet for a moment of talk in a communion of reciprocally sustained involvement. It is this spark, not the more obvious kinds of love, that lights up the world” (Goffman 1982:116-117).

Jeg forstår lysstreifet Goffman skriver om som et resultat av en kommunikasjon der det formidles et mangfold av positive tegn om selvene til dem som kommuniserer. Om vi for eksempel ser på røykesituasjonen med Andreas og Anna, har den i Andreas’ tolkning karakter av å være et markert kjærlighetsuttrykk. Historien om beboeren som fant en pose kaffe er en annen illustrasjon av kjærlighetsuttrykk eller “lysstreif” jeg er interessert i. I likhet med gnister og lysstreif, bærer de kjærlighetsbærende situasjonene jeg studerer preg av å være mikrosituasjoner – de oppstår like plutselig som de forsvinner. I motsetning til lysglimt, etterlater de et inntrykk som ser ut til være av en bestandig karakter. Situasjonen i eventyret om studenten og mannen med kaffeposen varte i ca. 10-15 sekunder, men fikk likevel betydning langt ut over situasjonen der og da. Det samme ser ut til å gjelde for kjærlighetssituasjonen Andreas fortalte om. Effekten av slike lysstreif eller kjærlighetstegn kan altså bestå selv om

kontakten har opphørt. I beboerteorien er kjærlighetsbærende samvær et ritual som lyser opp verden for den som befinner seg der lyset treffer.

Begrepet "kjærlighetsbærende" er mitt, og kan virke kunstig. Det er mer vanlig å si at noe er fylt av kjærlighet, men det er en meningsforskjell i begrepene "kjærlighetsfylt" og "kjærlighetsbærende": Det første oppfatter jeg som et statisk begrep som viser til noe stillestående og til noe som kan tømmes. Det andre oppfatter jeg som dynamisk.¹⁴ Det viser til bevegelse, og beskriver handlinger som bærer i seg noe som et grunnelement som kan formidles og gi en virkning. Det er, slik jeg ser det, lettere å assosiere "kjærlighetsbærende" med noe som beveger og som vi ikke kan slippe opp for (Skatvedt 2001:82). I avhandlingen har jeg som mål å bidra med empiriske eksempler på, og fortolkninger av, kjærlighetsbærende situasjoner, slik jeg mener å ha funnet dem i det uformelle livet på Huset. På den måten håper jeg å kunne skrive fram en nyansering av kjærligheter av den typen Goffman antyder i sitatet over.

AVHANDLINGENS OPPBYGNING

Denne monografien er en sosiologisk avhandling som belyser ulike aspekter ved hverdagslig, uformell samhandling, med inspirasjon fra avvikssosiologisk stemplingstenkning og terapiorienterte betraktninger

---

¹⁴ "Å bære" er et bevegelsesverb. Dette dynamiske elementet vises i flere uttrykk. Når vi "bærer over med hverandre," bærer vi et ubehag som vi tar med oss over en kneik. Noe av det samme ligger i å bære sorg; etter hvert vil den blekne. I Edda-kvede fra Håvamål kan man bære med seg "mannavit" hele livet. Det ligger i disse uttrykkene et element av endring og bevegelse som jeg ønsker å framheve ved bruken av "kjærlighetsbærende". Takk til Kirsten Arneng for at hun deler sin språklige kompetanse med meg.

om følelser, endring og identitet. Jeg bruker en behandlingsinstitusjon for stoffmisbrukere, Huset, som case. Avhandlingen er preget av min erfaring, mitt blikk, mine metodologiske preferanser og mine teoretiske forståelser. Som flere påpeker, er subjektive opplevelser av betydning for forskere, og de er ofte underkommunisert (Fangen 2008; Solberg 1985). Avhandlingen er preget av min yrkesbakgrunn, og av en interesse for det hverdagslige og alminneliges betydning for terapeutisk virksomhet. Sist, men ikke minst, er tema for denne avhandlingen preget av opplevelsen jeg hadde da jeg ble snakket til av Kjell, beboeren som fant en pose kaffe bak fryseboksen. Studien bygger på en grunntanke fra George Herbert Mead (1962) om at våre identiteter er sosialt konstruerte: Vi utvikler et selv gjennom å være sammen med andre. Den hviler også på en forståelse av kunnskap som sosialt konstruert i fellesskap mellom forsker og dem som er i forskerens interessefelt (Wadel 1991a).

I det påfølgende kapitlet gjør jeg rede for teoretiske perspektiv og begreper som ligger til grunn for analysearbeidet. Jeg presenterer også noen empiriske studier som min studie har fellestrekk med. På den måten forsøker jeg å plassere avhandlingen og definere forskningsfeltet jeg befinner meg i. I kapittel 3 gjør jeg grundig rede for metodologiske refleksjoner og etikk. Jeg gir også en inngående beskrivelse av feltarbeidet på Huset, og en begrunnelse for ulike valg jeg gjorde både før og under feltarbeidet. Jeg diskuterer min forskerrolle, og tar opp ulike former for datainnsamling ved å spørre om hva som blir til data – med andre ord: Hvordan har jeg konstruert det empiriske feltet?

Kapittel 4, 5 og 6 er empiriske kapitler. Jeg legger vekt på å få fram fortellinger om hvordan hverdagslivet på Huset så ut til å arte seg for beboerne der, og jeg retter oppmerksomheten mot samhandlingssituasjoner på Huset som så ut til å befordre personlig endring og vekst. Mye av det analytiske arbeidet dreier seg om å finne ut hva som skal til for at slike situasjoner kan finne sted, og hvordan de gjøres. Jeg begynner imidlertid den empiriske delen av avhandlingen med en analyse av situasjoner der forholdene *ikke* så ut til å ligge til rette for normalitet og endring av rus-selv. Dette er gjort i god, goffmaniansk ånd: Å skrive om noe ved å beskrive dets motsats. Inspirert av komparativ tenkning inneholder kapittel 5 og 6 analytiske fortellinger om situasjoner der omstendighetene *ser* ut til å ligge til rette for at såkalt kjærlighetsbærende situasjoner (Skatvedt 2001) kan komme fram.

I kapittel 7 diskuterer jeg avhandlingens problemstillinger og analysen fra et mer overordnet perspektiv, og drøfter mulige implikasjoner av studien. Jeg viser hvordan min teori om bevegende alminnelighet har utviklet seg gjennom analysen av det empiriske materialet og er blitt forankret i en kombinasjon av interaksjonistisk tenkning og en ide om stemplingsprosesser med en oppadgående karriereretning.

Avhandlingen er et etnografisk arbeid om folk som framstår som forskjellige fra majoriteten. Lalander tar til orde for en etnografi om annerledesfolk som omtaler "those people" på en slik måte at leserne ser dem som mennesker på samme måte som de selv ønsker å bli sett (Lalander 2007:1). Lalander skriver om stoffmisbrukere på en måte som

viser at det er mye dramatikk i hans feltarbeid, men det inneholder også normalitet og hverdagslighet (Lalander 2001; Lalander & Santis 2004). Det er mye dramatikk på Huset, og mange av beboerne der har mer dramatiske historier enn de fleste, men det finnes også hverdagslighet og alminnelig samvær, slikt folk flest driver med til daglig. Det var nettopp hverdagslighet det var mest av, slik jeg så det, noe som i seg selv er en grunn til å undersøke det. Det ligger i avhandlingens tittel at den dreier seg om noe alminnelig, det vil si noe som de fleste kjenner til. Men som Dag Album sier:

“Viktigere enn å avsløre noe nesten ingen vet, er det å avsløre noe nesten alle vet. (...) Mitt ideal er å kunne fortelle noe fra sykehuset som gjør at leserne kan si, etter at de har lest hva jeg har skrevet, at de visste det fra før. Men det må være etterpå at de innser at de visste det” (Album 1996:226).

Jeg har også som ideal å skrive om noe som alle umiddelbart vil kjenne igjen, uten at de har tenkt på det på forhånd. I tillegg legger jeg vekt på å skrive slik at annerledesfolka virker mindre annerledes for leseren enn de var før han eller hun leste det jeg har skrevet.

KAPITTEL 2

TEORETISKE INSPIRASJONSKILDER OG ANALYTISKE VERKTØY

Temaet for min avhandling er hvordan enkelte sosiale situasjoner som framstår som svært ordinære, kan fungere slik at rusklienter blir berørt og kanskje endret av dem, slik at disse noe ualminnelige menneskene kan framtre som alminnelige og verdige både for seg selv og for andre. Det kan se ut til at slike situasjoner ikke bare bidrar til endrede situasjonelle identiteter der og da, det er også en tendens til at situasjonelle verdighetstegn adderes opp og setter seg som et mer varig selv (Skatvedt 2001).

Avhandlingen kan leses som hverdags sosiologi innenfor en medisinsk sosiologisk tradisjon. Medisinsk sosiologi er et svært bredt og sammensatt forskningsfelt som har som fellestrekk at det forskes *på, om* og til dels *med* folk som har en plass i helsevesenet, enten som arbeidstakere eller som brukere. Forskningsfeltet favner områder som fysisk og psykisk helse og sykdom, rus (og derved ofte kriminalitet), psykiatri, behandlingsorganisasjoner, behandlingssideologier og forståelse av helse, for å nevne noen. Områdene er delvis overlappende. Ofte, som i min studie, studeres de innlagte eller innskrevne, de som for kortere eller lengre tid framstår som syke, som sosiale minoriteter eller

avvikere. Det kan være folk som (frivillig eller ufrivillig) er brukere av et apparat som tar seg av annerledeshet i en eller annen forstand. Studien belyser hverdagslig samhandling i en rusinstitusjon. Derved gir også prosjektet et bidrag til terapiforskningen. Det er likevel viktig å understreke at avhandlingen ikke er et tilfelle av klinisk terapiforskning i streng forstand. Psykologi og psykiatri er ikke mitt fag, og terapeutisk effekt blir ikke evaluert. På tross av dette er arbeidet tenkt som noe som kan komme behandlingsverdenen til gode.

Utgangspunktet for valg av tema var en nysgjerrighet over hvor sterkt hverdagslig samvær kunne berøre følelsene til folk som var inne til behandling på en rusinstitusjon, i tillegg til hvordan slikt samvær så ut til å kunne befordre endring for disse folka. Dette temaet er sammensatt, og har vist seg vanskelig å plassere innenfor "sitt" fagfelt. Studien tar for seg avvikssosiologiske temaer, dog litt på siden av tradisjonell avviksteori. Videre belyses forhold som angår følelser og kjærligheter, men arbeidet faller likevel ikke helt inn i hovedstrømmen av emosjonssosiologi. I tillegg diskuteres mulig terapeutisk endring for rusklienter, men fra et annet ståsted enn tradisjonell terapiforskning, og med et blikk for det som ikke har noen formelt erklært terapeutisk verdi. Jeg har endt opp med å klassifisere min sosiologi som et eksempel på terapiens sosiologi, fordi jeg ser på hvilken betydning alminnelig samvær, og følelser i slikt samvær, kan ha for endringsarbeidet til beboerne på Huset.

En analyse av uformell sosial samhandling innenfor rammene av en behandlingsinstitusjon kan gjøres med utgangspunkt i flere teoretiske

grunnlagsperspektiv. I denne avhandlingen er arbeidet gjort med utgangspunkt i bidrag fra i hovedsak fire teoretikere: Howard Becker, Erving Goffman, Randall Collins og Johan Asplund, noe som vil si at jeg har valgt et interaksjonistisk perspektiv. Denne tenkningen står sterkt innenfor både hverdags sosiologien og medisinsk sosiologi. Den retter oppmerksomheten mot hvordan samhandling gjøres, og hvordan identitet og selv konstrueres gjennom å ta del i samhandling i det sosiale livet. Den interaksjonistiske tradisjonen har sitt utspring i amerikansk pragmatisme, der tanken om det sosiale selvet er sentral (Cooley 1967; Cooley & Schubert 1998; James 1890; Mead 1962).

I dette kapitlet vil jeg gi en presentasjon av empiriske og teoretiske bidrag på en slik måte at deres forbindelse til min studie blir tydelig. Jeg skal først gjøre kort rede for noen perspektiver på terapi, rusbehandling og følelser for å klargjøre avhandlingens empiriske felt. Etter hvert går jeg nærmere inn på de teoretiske perspektivene som ligger bak den analytiske tilnærmingen, og gjør rede for de begrepene som blir tatt i bruk som verktøy i analysen. På den måten vil jeg klargjøre avhandlingens faglige, teoretiske og idealistiske plassering. I løpet av avhandlingen håper jeg å kunne plassere prosjektet på en slik måte at det dannes en forbindelse mellom sosiologisk kjernet teori, uformelle, men emosjonelt berørende samværsituasjoner og rusbehandling. I de påfølgende seksjonene skal jeg først gjøre rede for noen empiriske studier som omhandler temaer som denne avhandlingen tar opp, men som likevel ikke er hovedemner i den.

TEMATISK RELATERTE EMPIRISKE STUDIER

PSYKOLOGISK ORIENTERTE STUDIER

Det er påfallende lite av det som ser ut til å virke i terapi som kan knyttes til behandlingssideologi. Bare en liten del av endringseffekten i behandling tilskrives behandlingsmodellene og-teknikkene (Asay & Lambert 1999; Duncan & Miller 2000b; Hubble et al. 1999).

Hovedtyngden av det som bidrar til endring, ligger ifølge flere forskere i to faktorer som er felles for all behandling: Behandlingsrelasjonen og klienten selv (Duncan & Miller 2000b; Lambert 1992; Ogles et al. 1996). Dette er ikke ny tenkning: Ifølge Jay Haley (1963:179) har det forblitt et mysterium hvordan de ulike psykoterapeutiske metodene fremkaller endring hos folk. Han tar til orde for at det som fører til endring ligger i nettopp det som er felles, nemlig behandlingsrelasjonen. Når det gjelder behandlingsresultatet, hevder Bachelor og Horvath (1999) at forskjellene innad i de ulike terapiformene er større enn forskjellen mellom dem. De mener behandlingsrelasjonen har fått lite oppmerksomhet, og at det er gjort lite for å finne ut hva denne består i. De hevder videre at klientens oppfatning av relasjonen er mer relevant for resultatet av behandlingen enn terapeutens. Per Høglend (1999) hevder på sin side at nyere forskning viser signifikante forskjeller mellom ulike behandlingsmodeller når det gjelder alvorlige psykiske lidelser. Han åpner likevel for at endring kan tilskrives felles faktorer, så som behandlingsrelasjonen, nærmere bestemt samhandling mellom terapeut og klient, og han får følge av flere når han påpeker mangelen på teori og presise beskrivelser av hvordan disse virker (se for eksempel Duncan & Miller 2000b; Hubble et al. 1999). Forskning viser at

psykoterapi har verdi innenfor det psykiatriske feltet (Gabbard 2006; Høglend 1999). Likevel, når det kommer til det å forstå hvordan psykoterapi virker, vet vi ikke så mye. Gabbard hevder at om vi spør en terapeut om hva vedkommende mener er virksomt, vil vi trolig få et svar som gjenspeiler terapeutens personlige teoretiske bias. Han etterlyser data som belyser virksomme sider ved terapeutisk virksomhet, og presenterer en ny artikkel av Høglend m.fl.(2006), der de konkluderer med at det å få etablert en god behandlingsrelasjon kan være en aktiv ingrediens i psykoterapi.

Studiene som presenteres her er svært forskjellige fra mine: De er kvantitativt og biomedisinsk orienterte og de dreier seg om pasienter som er psykisk syke, noe beboerne på rusinstitusjoner ikke er.¹⁵ Likevel: De retter oppmerksomheten mot behandlingsrelasjonen og pasienters oppfatning av denne, slik jeg også gjør. Interessen for behandlingsrelasjonens betydning for terapeutisk endring er ikke ny. I psykoanalytisk terapi er for eksempel overføring og motoverføring mellom terapeut og pasient et grunnleggende aspekt ved det terapeutiske arbeidet (Schultz & Schultz 1992). Også Haley (1963) var tidlig ute med å rette oppmerksomheten mot behandlingsrelasjonen. Min studie vil også rette oppmerksomheten mot behandlingsrelasjonen – i vid forstand – men ved å ha et sosiologisk blikk på uformelle

---

¹⁵ Det er svært uklare grenseoppganger mellom hvem som er psykisk syke og hvem som ikke er det når det gjelder folk med rusproblemer. Jeg skal ikke gå inn i den diskusjonen her, men nevner for eksempel at i 2004 ble rusomsorgen lagt under psykiatrien etter å ha vært en del av sosialtjenesten. Slik sett har rusmisbrukerne gått fra å være klienter til å bli pasienter (Jfr. Skretting 2005). For en stor del er folk som er på ordinære rusbehandlingsinstitusjoner ikke regnet som psykisk syke. De av rusklientene som er det, får som regel behandlingsplass på institusjoner eller avdelinger øremerket folk med såkalte dobbeltdiagnoser.

samhandlingssituasjoner mellom beboere og ansatte (pasienter og terapeuter).

I følge Stern (2004) ligger nøkkelen til psykoterapi i øyeblikk som viser forholdet mellom terapeut og klient. Han kaller slike øyeblikk "nå-øyeblikk", der det kan oppstå glimt av møter med gjensidig "annensentret" deltakelse, der begge parter tar del i og skaper en felles opplevelse. Slike opplevelser kan være kortvarige, kanskje bare noen sekunder, men kan likevel gi en resonansopplevelse som berører forholdet mellom terapeut og klient. Til tross for terapeutisk bruk av nået, er det ikke foretatt systematisk utforskning av fenomenologien til opplevelsen i nå-øyeblikket (Stern 2007:149). Det nå-øyeblikket som er av størst interesse innenfor terapeutisk virksomhet, er det som oppstår når to personer oppnår kontakt av et spesielt slag - *intersubjektiv kontakt*. Stern skriver fra et klinisk, psykologisk perspektiv, og bruker data fra eget terapeutisk arbeid med pasienter i sine analyser.

Kjærlighetsbærende samhandling, slik jeg har presentert fenomenet i kapitlet over, danner en slags "kjerne" i avhandlingen.

Kjærlighetsbegrepet er ikke fremmed i terapiforskningen, men også her kommer litteraturen fra et annet sted enn mitt sosiologiske perspektiv, og er knyttet tett opp til det som foregår i terapitimen. Mange tar opp forhold som angår klienter som føler kjærlighet for sine terapeuter, eller omvendt, at terapeuten føler kjærlighet overfor klienten (se for eksempel Novick og Novick (2000)). Felles for disse er at de ofte retter oppmerksomheten mot erotisk kjærlighet eller forelskelse. Psykolog Marit Andersen Østberg skriver i et fagessay om egne ikke-erotiske

følelser overfor pasientene hun har i terapi. Hun viser til forskning om erotisk kjærlighet i terapirelasjoner, om klienters kjærlighet til terapeuten, og sier at hun på sin side er opptatt av å belyse et kjærlighetsfenomen i bred, eksistensiell forstand (Andersen Østberg 2004). Hun forteller om en pasient som berørte henne sterkt og som hun følte et sterkt engasjement for, og som hun ønsket å hjelpe. Hun mener klienten merket hennes ambisjoner allerede i det første møtet, og derfor hadde nektet å ha flere enn den første terapitimen med henne. Klienten snakket bare med en av pleiepersonalet, og denne pleieren snakket kun om dagligdagse ting med henne. Andersen Østberg skriver: "Det å føle varmt for en klient er ikke tilstrekkelig for en kjærlighetsfull relasjon" (ibid:26). Dette kan stå som en illustrasjon på at kjærlighet ikke alltid er å finne der vi mest forventer det, i det eksplisitt emosjonelt ladde eller i ønsket om å gjøre godt. Kjærlighet kan også finnes i det dagligdagse og det formålsløse.

Terapiforskning retter i all hovedsak oppmerksomheten mot den samhandlingen mellom terapeut og klient som har en formelt erklært terapeutisk hensikt. Dette ser ut til å gjelde enten den ser på behandlingsrelasjonen eller andre sider ved terapien. Jeg er også opptatt av hva som foregår mellom klient og terapeut, men til forskjell fra store deler av klinisk forskning er jeg først og fremst nysgjerrig på hva som foregår i uformelle sammenhenger, det vil først og fremst si utenfor terapirommet.

NOEN NORSKE RUSRELATERTE STUDIER

Forskere ved Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) har publisert atskillige studier innenfor behandlings- og rusforskning i Norge og Norden. I hovedtrekk har dette vært kvantitativt basert evalueringsforskning og dokumentasjonsrelatert forskning. Noen eksempler er "Virker behandling?" (Ravndal 1993), en artikkel som tar for seg ulike brukerevalueringer fra fire ulike behandlingstiltak i Norge, og "Hvilken nytte, for hvem og til hvilken kostnad?", som er en omfattende etterundersøkelse som tar for seg nærmere 500 tidligere klienter fra behandlingstiltak for stoffmisbrukere (Melberg, Lauritzen & Ravndal 2003). Edle Ravndal retter oppmerksomheten mot forholdet mellom tid i behandlingsprogram og rusfrihet, der hun konkluderer med at den gamle kollektivmodellen fortsatt har sin berettigelse. Felles for disse kollektivene er at de ansatte også bor på institusjonen, og at beboere og ansatte er sammen både i arbeid og fritid. Dette skal bidra til at det skapes gode relasjoner mellom ansatte og beboere, og til at beboerne føler tilhørighet til kollektivet (Ravndal 2007). Ravndal peker på forhold som angår mange behandlingsinstitusjoner, også dem som ikke drives med ansatte som "medlevere"¹⁶. Odd Arne Tjersland har gjennomført kvalitativt orienterte studier av Tyrili, et behandlingskollektiv for rusmisbrukere (Tjersland 1995; Tjersland et al. 1998). *Våge å leve* (Tjersland et al. 1998) er en omfattende fortelling fra og om Tyrili, der forfatterne belyser utfordringer ved å hjelpe folk med rusproblemer. De tar for seg verdier i relasjonen mellom klienter og ansatte, og tilknytningen mellom ansatte og klienter. Forfatterne retter

---

¹⁶ "Medlevere" er ansatte som også har eget bosted i eller i tilknytning til behandlingsinstitusjonen; de bor og lever sammen med dem som er til behandling.

også søkelyset mot spenningen mellom behandling, tvang, kontroll og omsorg, til dels på samme vis som Reidun Norvoll (2007) gjør i sin avhandling, der hun belyser forholdet mellom behandling og kontroll i skjermede enheter på psykiatriske sykehusavdelinger. I boka til Tjersland m.fl. (1998:36) legges det vekt på at relasjonen mellom ansatte og elever¹⁷ er betydningsfull fordi den skaper verdifull tilknytning for elevene, men også ved at ansatte er betydningsfulle andre ved sin speiling av elevene som verdige mennesker.

I boka *Endring gjennom ritualer* belyser Arild Thomassen (2001) livet ved en hierarkisk strukturert behandlingsinstitusjon, et "terapeutisk samfunn" (TS) for rusavhengige, der ritualer er en grunnleggende del av behandlingsprogrammet. Ritualene gjennomsyrrer hverdagslivet på institusjonen, også det som er av uformell karakter. Det springende punkt ved behandlingsideologien er selvstendigjøring gjennom utvikling av kommunikative kompetanser, og avstand til egen og andres praksiser (som for eksempel rusbruk) - en tenkning som ligger nokså nær den som gjelder på Huset. Thomassen bygger på feltarbeid med deltakende observasjon som metode. Han peker på noen problemer slike institusjoner, som han kaller *straffe- og behandlingsinstitusjoner*, får ved at beboerne utvikler kompetanse og posisjoner som bare har gyldighet innenfor institusjonens rammer. Thomassen presenter en analyse av sentrale deler av behandlingsprogrammet, og gir en kritisk lesning av det terapeutiske samfunnet som behandlingsmodell, der ansatte er folk som både ser og

---

¹⁷ I Tyriliterminologien kalles beboerne "elever".

vet bedre enn beboerne, samtidig som beboerne opptrer som medterapeuter. Han ser institusjonen som en andregjørende virksomhet (Hall 1997) der beboerne opprettholder en identitet som annerledes. Ifølge Thomassen (2001:184-185) har det foregått en utvikling som har gått fra det han kaller "ildsjelenes til profesjonenes herredømme" der fellesskapstenkingen har måttet vike plassen for en mer profesjons- og diagnostisk orientert retorikk der virksomheten er blitt rutinisert. Behandlingshverdagens karakter ble etter hvert mer formalisert og arenaene for uformelt samvær mellom ansatte og beboere ble færre og magrere. Vi kan knytte hans kritikk av profesjonenes herredømme til Asplunds (1987) kritikk av formaliserte væremåter innenfor hjelpeapparatet. Vi finner også paralleller i Norvolls (2007) avhandling, der hun påpeker responsløshet som et problem i psykiatrien. Thomassen retter i mindre grad oppmerksomheten mot hvordan uformelle samhandlingssituasjoner i hverdagslivet på institusjonen gjøres enn det jeg gjør. Han er mer opptatt av hva som foregår innenfor rammene av det som har en formelt erklært terapeutisk verdi i behandlingsprogrammet. Det har trolig sammenheng med at det meste av, for ikke å si hele døgnet har, eller skal ha en erklært terapeutisk verdi innenfor TS ideologi (Thomassen 2001:178-179). Imidlertid bør våre to bidrag kunne utfylle hverandre med hensyn til å skaffe innblikk i prosesser som kan være betydningsfulle for folk som er til behandling på rusinstitusjoner.

Bidragene jeg har presentert over har alle til felles at de dreier seg om norsk rusbehandling. Min studie skiller seg fra dem ved at jeg har valgt å studere det uformelle samværet som ikke har noen formelt erklært

terapeutisk verdi; det jeg kaller berørende alminnelighet. Til en viss grad danner avhandlingen en parallell til Norvolls studie, idet hun studerer sosial responsivitet mellom pleiere og pasienter på avdelingene i et psykiatrisk sykehus. Feltet jeg har valgt er snevert, men til gjengjeld har jeg satt meg fore å studere det svært detaljert. I tillegg har jeg et ensidig klientsentrert perspektiv, noe de andre ikke har.

ET BIDRAG TIL FØLELSESSOSIOLOGIEN

Min avhandling er et bidrag til terapeutisk sosiologi, men den er også en analyse av kjærlighets- og nærhetstegn. Jeg er opptatt av situasjoner som til tross for sin åpenbare ordinærhet kan bli forstått som kjærlighetstegn og ha sterke emosjonelle og sosiale virkninger på deltakerne, både der og da og over tid. Avhandlingen har dermed også tilhørighet til det emosjonssosiologiske feltet, et omfattende felt med mange og ulike bidrag. Det rasjonelle aspektet ved følelser er ofte framhevet (Album 1996; Giddens 1991; 1992; Goffman 1982; Hochschild 1983; Hochschild & Machung 1997). Et eksempel er "feeling rules" og "deep acting", som viser til strategiske sider ved følelsesarbeid; det må gjøres etter spesielle regler for at følelsesuttrykket skal være troverdig (Hochschild 1983:83). Et annet er at det noen ganger er viktig å snakke om vanskelige og følelseladede ting, men med en rapporterende stil. Blant sykehuspasienter er det strengt regulert hvor mye og hva slags følelser det er greit å uttrykke i ulike situasjoner (Album 1996:65-67). Cato Wadel (1996:11) retter oppmerksomheten mot relasjoner og følelsenes mellommenneskelige forankring. Andre peker på forholdet mellom makt og følelser i erotiske kjærlighetsforhold (se for eksempel

Hochschild 2003b; Hochschild & Machung 1997; Illouz 1998; Jamieson 1999; 1996; Thagaard 2005). Kjærlighet sees også som sosial konstruksjon (Haldar 2006) eller vare (Hochschild 2003a; 2003b; Hochschild & Machung 1997). Eva Illouz og Tove Thagaard stiller seg på linje med Anthony Giddens' (1991; 1992) perspektiv på kjærlighet og intimitet som prosjekter som er lokalisert i hverdagslivet og mellom folk i parforhold (Illouz i Featherstone 1999:169; Thagaard 1996; 2005). Jeg ser ikke bort fra at kjærlighet også kan framstå som sosiale konstruksjoner, men i mitt perspektiv er kjærlighetene – eller de kjærlighetsbærende situasjonene jeg studerer – hendelser som først og fremst kjennetegnes av umiddelbarhet, en tilsynelatende formålsløshet og svært kort varighet, og de framstår ofte som innholdsløse. Kjærlighet som sosial konstruksjon eller vare vil til sammenlikning framstå som meningsfylte og ikke være preget av umiddelbarhet, fordi de har et formål eller er et resultat av intensjonell handling.

Forfatterne over skriver om *kjærligheten*, den erotiske, i bestemt form entall – som om det bare finnes en, vekselvis med *kjærlighet* i ubestemt form. Jeg tenker meg at kjærlighet er noe som må studeres som flertallsfenomen: Kjærligheter. Riktignok er kjærlighet mellom folk i parforhold eller ekteskap beskrevet som noe som kan anta mange former, men fremdeles viser formene til en entallsform av kjærlighet. Det er også den erotiske kjærligheten som er best beskrevet. Alt dette gjør den likevel ikke til den eneste, til *Kjærligheten*. Det gjør den heller

ikke til den viktigste per se.¹⁸ Thagaard (2005) leser kjærlighetsutøvelser mellom folk i parforhold som sosial responsivitet (Asplund 1987). Slik sett har vi en felles interesse i å lese samhandlingssituasjoner som sosial responsivitet, det vil si som uttrykk for noe grunnleggende og elementært som finner sted i det hverdagslige. Slike situasjoner har karakter av å være umiddelbare, og har en tendens til å bli forstått som autentiske. Men til forskjell fra meg, skriver Thagaard om folk i parforhold.

Kjærlighet er ikke en analytisk kategori, begrepet er vagt og mangetydig. De fleste forhold der kjærlighet erfares og observeres, er de mellom foreldre og barn, erotiske forhold, langvarige parforhold / ekteskap eller forhold mellom nære slektninger eller venner (Orlinsky 2006). Jeg skriver om kjærligheter som situasjonelle hendelser som er flyktige, ikke-erotiske og uten forpliktelser. Erotiske kjærlighetsforhold som *prosjekter* er forhold som gjerne har et tidsspenn som overskrider det vi kan kalle det situasjonelle, selv om kjærlighetsuttrykkene Illouz (1998) sikter til er øyeblikkssituasjoner. Mitt kjærlighetsbegrep kan forstås som et antonym til *prosjekt*. Det har med forutsetningene om brudd, umiddelbarhet og omkast i situasjonene å gjøre. Når situasjonene virker konstruerte, bearbeidede, prosjektaktige og formålsrettede, kan opplevelsen av umiddelbarhet og autentisitet falle bort. Med det faller også grunnen vekk under det som ellers kunne vært en kjærlighetsbærende situasjon av den typen jeg har gjort rede for i

---

¹⁸ Vi kan tenke oss mange kjærligheter i tillegg til dem som er tatt opp her, for eksempel den noen har til guder, den som kan finnes mellom foreldre og barn, mellom medlemmer av samme slekt, og den som kan være rettet mot en selv.

kapittel 1. I mitt kjærlighetsbegrep ligger det nettopp *ikke* en forventning om varighet for at situasjonen skal defineres som kjærlighetsbærende. Kjærlighetsbærende situasjoner kan ofte være bare øyeblikk eller glimt som har noe "magisk" ved seg.

Umiddelbart er det ikke enkelt å plassere avhandlingen innenfor den sosiologisk orienterte emosjonslitteraturen, til tross for at denne er omfattende og vidtfavnende. Det kan ha å gjøre med at jeg tar for meg kjærlighetsformer som fra før av er lite beskrevet. Det kjærlighetsbærende samværet jeg skriver om er av en annen form, substans og uttrykk og gjelder i andre relasjoner og situasjoner enn det jeg har funnet omtalt i sosiologisk litteratur. Ikke minst kommer dette samværet til syne i andre kontekster enn det gjør i den sosiologiske litteraturen. Jeg skriver om kjærligheter som gjøres i tilsynelatende "nøytrale" samhandlingssituasjoner og mellom folk som verken står i et nært eller erotisk forhold til hverandre, slik vi vanligvis ser i litteratur om kjærlighet (jf. litteraturen jeg viser til over). Derimot står de i et profesjonsorientert forhold til hverandre, og det de gjør foregår innenfor rammene av en behandlingsinstitusjon. David Orlinsky (2006:1) presenterer terapeutisk arbeid, når det har lyktes i sin hensikt med å fremme personlig vekst som "a work of love". Orlinsky knytter personlig endring og vekst til opplevde kjærlighetserfaringer i ulike faser i livet. Han retter oppmerksomheten mot relasjoner med et sterkere preg av inderlighet og nærhet "ytre sett" enn det jeg legger vekt når jeg studerer situasjoner som framstår som meget ordinære - ytre sett.

Jeg belyser situasjoner som framstår uten forventninger om gjenytelser, gjensidig forpliktelse, gjentakelse eller varighet, og jeg har ikke funnet noen situasjonell kjærlighetsanalyse som passer for mitt formål. Det som står om følelser og kjærligheter gjelder i andre sammenhenger, selv om det er "magiske" øyeblikk og gester også i parforhold. Det er ikke så lett å se situasjonene jeg fokuserer på som kjærlighetsuttrykk, men jeg har en ambisjon om å vise det kjærlighetsaktige ved situasjoner som ved første øyekast ser ut som noe annet. På den måten håper jeg at denne avhandlingen skal kunne gi et nytt bidrag til følelsessosiologien.

Til nå har jeg skrevet om studier med perspektiver som mitt arbeid skiller seg fra, til tross for at det er tematiske fellestrekk mellom dem. Jeg skal nå gjøre rede for teoretiske begreper som har hatt mer direkte betydning for det analytiske arbeidet.

STEMPLINGSTEORETISKE PERSPEKTIV PÅ IDENTITET

Becker (1997) representerer det interaksjonistiske perspektivet jeg har valgt i denne avhandlingen. Hans teori om stemping, dog i en annen versjon, har en viktig plass i analysen. Hos Becker stemples folk som "avvikere" i samhandlingsprosesser med viktige andre. I min anvendelse av denne teorien hevder jeg: Om folk kan stemples som avvikere, bør de også kunne stemples som noe annet, som "normale" i en tilsvarende prosess. Jeg trekker med meg denne logikken i avhandlingen, og tar sikte på å utvikle en empirisk grunnet teori om hvordan folk som i utgangspunktet er avvikere kan beveges til et annet

sted i sin biografi og få normale, ikke-avvikerselv gjennom stemplingsaktige prosesser. Beckers stempelingsteori er en teori om hvordan folk blir avvikere, derfor er det et poeng for meg å bruke nettopp denne i en analyse om hvordan avvikere kan bli alminnelige, normale.

Selv om stempelingsteori slik den legges ut hos Becker (1997) er en kjent teori om avvik der avvikere ses som sosiale konstruksjoner, har stemplingen ikke alltid gått i den retningen, det vil si i en nedadstigende karriereretning. Vi finner også stempelingstenkning hos de tidlige amerikanske pragmatistene. Charles Horton Cooley (1967:168) beskrev for eksempel hvordan mennesket ble sosialt gjennom å bruke speilmetaforen; "The reflected or looking-glass self". Prinsippet er at egen atferd oppfattes og vurderes av andre. Andres oppfatning av oss blir oss til del ved at vi bruker de andre som speil. Slik blir vi til og får et selv, gjennom å speile oss i andres blikk. Mead (1962) videreutviklet ideen gjennom å introdusere begrepet "rolleovertakelse", som beskriver vår evne til å sette oss i den andres sted. Mead kan sees som en av de første som beskrev grunnleggende dynamikker ved sosial samhandling (Turner 2002).

Avvik er ikke noe man *er*, det er noe man *blir*, altså en konstruksjon. Dette perspektivet åpner for å se motsatsen, normal, alminnelig, som en sosial konstruksjon på lik linje; det er heller ikke noe man er, men noe man blir gjennom samhandling med andre. Et stempel som avvik har en tendens til å bli sittende ved individet fordi den stemplede gjør det som forventes av, og etter hvert føles riktig for, personer med den

aktuelle identiteten (Becker 1997). Klienter på rusinstitusjoner er mennesker som lar seg definere som avvikere i Beckers perspektiv. Hos ham blir man avviker gjennom å delta i en prosess hvor man blir sett på som annerledes enn de andre. En person blir ikke avviker på grunn av det han gjør, men som en konsekvens av andres regelbruk og de sanksjoner personen blir utsatt for når vedkommendes handlinger bryter med allmenne regler for rett og galt. En person hvis handlinger blir sanksjonert, *blir* en som ikke gjør som han skal; for eksempel en stoffmisbruker, eller enda verre for mange: En narkoman. Den stemplede blir avviker, ikke i essensialistisk forstand, men i andres, og til slutt i egne øyne, og utvikler et atferdsmønster som står til og bekrefter denne identiteten. I dette perspektivet framstår virkeligheten som en sosial konstruksjon, skapt av de mektige. De med minst makt forholder seg til den ved å ta den til seg og gjøre de mektiges virkelighetsdefinisjon og selvne som følger med den til sine.

Avvik blir bestemt i interaksjonssituasjoner mellom den som bryter enkelte regler for atferd og dem som responderer på det vedkommende gjør (Becker 1997:14). Den atferden, virksomheten eller utseendet folk reagerer negativt på, blir til avvik som skal sanksjoneres og skilles ut som en uønsket annerledeshet. Avvik er relasjonelle fenomener, det er en konsekvens av en prosess der en person er utsatt for andres ekskluderende respons (Becker 1997). Avvik er av en altomfattende karakter: En person er *blitt* sitt stempel når han eller hun har tatt til seg identiteten som klistres på dem, og gjort den til sin egen. Når man har lyktes i å stemple noen, har den stemplede gjort stemplet til *seg selv*. Han har fått et selv som avviker, et avviker-selv. Dette er ikke bare en

av mange flyktige sosiale identiteter, sett i Beckers perspektiv. Det er en identitet som er tilskrevet av mektige andre, og som har en tendens til å bli sittende og anta en karakter av et integrert selv på tvers av situasjoner. Identiteter tilskrives gjennom interaksjonssituasjoner. De stigmatiserte identitetene har til felles at de er blitt tilskrevet gjennom samhandling som formidler tegn om uverdige selv gjennom sanksjoner, straff eller eksklusjon. Vi kan si han eller hun har fått en *masterstatus* (Hughes 1945) som viser til en type kjerneidentitet som overskygger andre personlige kvalifikasjoner. En person kan for eksempel ha en masterstatus som stoffmisbruker, og ikke bli sett som noe annet enn det av andre, selv om vedkommende også er frisør, hundeelsker, båtinteressert, student eller liknende. Stoffmisbruk blir lett et dominerende kjennetegn, det eneste ved personen som blir synlig og meningsfullt for omgivelsene, og etter hvert også for personen selv. Det at identiteter tilskrives i samhandlingssituasjoner er et av avhandlingens kjernepoeng. Men i motsetning til Becker, tar jeg for meg hvordan folk kan utvikle sine selv som i en karriere, men i oppadstigende og ikke nedadstigende retning, gjennom positive bekreftelser i stedet for sanksjonering av handlinger.

Becker ser selvet som noe varig i den forstand at de stemplede selv har en tendens til å bli sittende som bestandige, men ikke som uforanderlige. Det spesielle ved beckerske stemplinger og degraderte identiteter er at slike merkelapper har en tendens til å være svært klebende, de er vanskelige å reforhandle. Vi finner den samme tenkningen om bestandige og besværlige selv hos Foucault (1973; Foucault & Sheridan 1977), i Goffmans Stigma (1990b) og i Nils

Christies artikkel "Ordet fanger" (Christie 2005). Det virker vanskeligere å fravriste seg en merkelapp som avviker enn å miste merkelappen alminnelig. Becker sammenlikner prosessen som konstruerer avvikerer med en yrkeskarriere der man utvikler seg og stiger i gradene (Becker 1997:24). Den som bryter reglene for passende oppførsel, blir sett på som en "outsider" (ibid:1). En logisk følge av dette resonnementet er at det er noen som er "insider". Becker skriver om hvordan man blir en outsider, mens jeg skriver om hvordan man kan bli en insider, altså det motsatte, men på samme vis, gjennom en stemplende prosess. Ideen er at folk kan restemples (resosialiseres) som normale, de kan komme tilbake til normaliteten der de var før stemplingsprosessen som definerte dem som avvikere, og få nye opplevelser av seg selv som insider og ikke outsider. Hos Becker har de minst mektige liten innflytelse over egen identitet og selv. De er mer eller mindre prisgitt andres og mer mektiges respons når det gjelder å bli inkludert blant eller ekskludert fra de normale, de som er mer verdige.

I avhandlingen reiser jeg spørsmålet om mennesker kan få sine selv endret i motsatt retning, fra å ha en dominerende status som avviker til å få et selv som alminnelig. Stemplingstenkning er relevant også utenfor avviksfeltet, den kan også brukes for å forstå det alminnelige, hevder Richard Jenkins (2003:22), og støtter min ide om å bruke den som et verktøy i arbeidet med terapiens sosiologi. Dermed er vi tilbake ved Meads (1962) utgangspunkt for stemplingstenkning, men med den forskjellen at jeg har brakt inn et terapeutisk aspekt, det at beboerne på Huset har et personlig endringsprosjekt. Sett i Meads perspektiv kan vi

snakke om verdige selv som et resultat av at beckersk stempeling har uteblitt eller er erstattet av normalitetsstempler, det vil si at individet ser seg selv som en insider gjennom at han eller hun ser seg selv som det i andres øyne. Om identiteter kan tilskrives gjennom negativ bekræftelse eller sanksjoner, må de også kunne tilskrives ved positive bekræftelser. Stempeling er en kraftfull måte å erklære andres selv på i sosial samhandling, enten det er et stigmatisert stempel som gis eller et kvalitetsstempel. "Identity is often in the eye of the beholder", skriver Jenkins (2003:2). Beboerne er ikke mektige andre i forhold til medbeboerne når det gjelder å tilskrive identiteter – se hverandre – som vanlige folk, men de ansatte er det. I samhandlingssituasjonene jeg studerer er det også de mektige (ansatte) som stempler de mindre mektige (beboere). Det er ansatte som, i kraft av å være signifikante andre i uformelle situasjoner, ser ut til å bidra til beboernes identitetsarbeid på en måte som befordrer endring. Bevegelsen fra avviker til alminnelig er avhengig av samhandling med mektige representanter for de alminnelige.

I sin stempelingsteori har Becker tatt i bruk og videreutviklet Cooley (1967) og Meads (1962) grunnleggende ideer om selvets utvikling i sosial samhandling. Jeg savner en diskusjon om hva følelsesmessige forhold kan ha å si for denne utviklingen. Jeg har for eksempel vanskelig for å forstå at stempeling kan skje uten at den som skal stemples blir følelsesmessig berørt av andres respons (hos Becker sanksjoner). Jeg vil tro at om en ikke blir berørt av de andres reaksjoner, vil de flyte forbi, den sanksjonerte vil knapt registrere at det er sanksjonering som skjer, og stempelingen vil ikke nå inn, sette seg og bli

til en del av selvet. Om den stemplede ikke blir berørt, føle seg ekskludert, utstøtt og kjenne sanksjonene som noe kroppslig, vil de symbolske budskapene om et degradert selv ikke nå inn og virke, slik jeg ser det.

Ideen om sosiale selv er tydelig i det teoretiske grunnlagsperspektivet jeg har valgt, og denne ideen vil være til stede gjennom hele avhandlingen.

HVERDAGSLIV OG SOSIALE SELV

Mead presenterer selvet hos et nyfødt barn som et tabula rasa; det er først via språk og sosialisering gjennom samhandling med signifikante andre at mennesket får et selv. Han ser selvet som kognitivt, stabilt og sosialt generert. I den dialektiske interaksjonen mellom "jeg" og "meg", er "meg" en refleksjon av andres oppfatninger av meg selv som jeg inntar. "Jeg" er det kreative og impulsive (Mead 1962). Både Becker og Goffman bringer den meadske tanken om sosial konstruksjon av selvet videre, men på litt forskjellige måter. Becker er opptatt av relasjonelle prosesser. Selv om relasjoner utfordres i situasjoner, er det situasjoner mer enn relasjoner som er betydningsfulle i min studie. Derfor er det nærliggende å gå videre fra Becker ved hjelp av Goffmans mer situasjonistiske tilnærming til analyser av sosialt samvær. Goffman kan sees som den som representerer hverdags sosiologien framfor noen, og den som med standhaftighet studerer de ofte kortvarige og flyktige møter mellom mennesker på mikronivå (Hviid Jacobsen & Kristiansen

2002). I sin sosiologi om hverdagslivet løfter han fram det bemerkelsesverdige i det alminnelige, og presenterer analyser som er atskillig mer detaljert enn det vi finner hos Becker. Goffman retter oppmerksomheten mot de små detaljene når han beskriver hvordan folk gjør sosiale samværsituasjoner, men han kan kritiseres for ikke å belyse tilstrekkelig det språklige aspektet ved sosial samhandling (Jf. Sacks et al. 1995). I min studie forsøker jeg å være noe mer detaljert enn det Goffman er, men likevel uten å drive konversasjonsanalyse i den forstand at jeg ser på hvordan samtaler og prat er bygget opp, som hos Sacks m.fl. (1974).

I sine utlegninger om hverdagslivets ritualer tok Goffman utgangspunkt i Èmile Durkheims (1965) teori om det religiøse livets former, men med et skifte av fokus fra makro- til mikronivå. Ved en "metaforisk genbeskrivelse" av sosial samhandling kan vi se hvordan det tilsynelatende tilfeldige og uformelle likevel har noe organisert ved seg (Hviid Jacobsen & Kristiansen 2004b:14). Vi finner i hovedsak tre uttrykk: Ritual, teater og spill (ibid:13), som han bruker på metaforisk vis i sine analyser av samhandling mellom mennesker. Vi kan føye til *rammer*, et begrep han skrev mye om mot slutten av sin levetid.

RAMMER FOR SAMHANDLING

Goffman har ikke bare oppmerksomheten rettet mot situasjoner, men også mot sosiale og kulturelle kontekster. Dette kommer for eksempel fram i *Asylums* (Goffman 1961). I ettertid kan vi lese boka som en rammeanalyse: Noe foregår inni noe annet, den totale institusjonen

(asylet) er den fysiske, kulturelle og sosiale rammen (omstendighetene) som legger føringer på de situasjonelle rammene (situasjonsdefinisjonene) som igjen virker på (sam-)handling. Omstendigheter kan legge til rette for at visse situasjoner kan kalles fram, eller motsatt: Gjøre det nesten utenkelig at noe skal inntreffe. Enkelte forutsetninger gjør overgangen fra en ramme til en annen vanskeligere enn andre. For eksempel er det få rammer for samvær i asylet der pasientene har mulighet til å presentere verdige selv (Goffman 1961). Derimot er det mange som legger til rette for at de degraderte selvne kommer fram. I Norvolls (2007:81, 230-231) doktoravhandling ser vi noe av det samme: Situasjoner der pleierne nærmest demonstrativt overser eller er trege med å svare på pasienters forespørsler. Den manglende responsiviteten gjør at pasientene blir fortvilede og urolige, og gjennom det gir pleierne nye grunner for videre skjerming og isolasjon. Institusjonelle rammer bestemmer forutsetningene for at ulike rammer for samvær kan komme fram og taes i bruk. Rammer for samhandling er situerte i en kontekst *samtidig* som de situerer samhandlingen og bidrar til definisjon av de kommuniserende deltakernes identiteter i samhandlingssituasjonen. Det å ta del i ulike rammer for samvær gir med andre ord viktige innspill til hvem vi er.

I avhandlingen tar jeg i bruk *sosiale rammer* som et analytisk grep. Vi får vite hvilken ramme som gjelder når vi svarer på spørsmålet: "Hva er det som foregår her?" (Goffman 1986:25). Gregory Bateson skriver at rammer er både inkluderende og ekskluderende: ved å inkludere en situasjon i en ramme, blir en annen situasjon skjøvet utenfor rammen.

For å "forstå" et bilde, må det kunne skjelnes fra veggen det henger på. Bateson beskriver rammen som det som gir beskjeder som ordner og organiserer tilskuerens oppmerksomhet: "Attend to what is within and do not attend to what is outside" (Bateson 1972:187). Man kan ikke se begge bildene samtidig, og en situasjon kan ikke ha to rammer samtidig som definerer hva som foregår. Det som gjøres er påvirket av metakommunikasjonen som definerer hvilken ramme som gjelder til enhver tid (Bateson 1972:179-180).

Rammebegrepet kan brukes på mange detaljnivåer, selv om den typiske rammen favner mer omfattende sekvenser av samhandling. Rammen for samhandlingen i en situasjon er å forstå som det samme som en definisjon av situasjonen (Goffman 1986). Med rammer for samvær kan vi forstå en definisjon av situasjonen, og dermed hvilke identiteter folk deltar med i situasjonen. Goffman betegner rammer som "guided doings". Det er noe som gjøres, i motsetning til hendelser som bare "skjer" (ibid:22-23). Det kan synes problematisk å forene en "ramme" med en "doing" fordi det første viser til kontekst og det andre til handling-i-kontekst. Det som er "guiding" er rammen. Rammer viser til omstendigheter, som for eksempel normer, som preger doings, altså hva folk gjør, både på makro- og mikronivå. Goffman er tro mot sin mikroorientering, men igjen synes jeg det er lett å lese mellom linjene og overføre rammetenkningen på samfunnsanalyser. Rammer varierer i takt med hva deltakerne gjør og hva de er for hverandre; om de spøker, er alvorlige, om situasjonen preges av nærhet eller distanse. Rammen kan skifte fort og ofte, og det som passer å gjøre i en ramme, passer ikke i en annen. Rammer angir analytiske kategorier av sosiale situasjoner

(Skatvedt 2001). De er kulturelt situerte og situerende, fastlagte og preget av normer for hvordan man skal oppføre seg i dem. Hver ramme har sin atferdsmodell som passer (Goffman 1966; 1982). De fleste av oss har generell kunnskap og ferdigheter som setter oss i stand til å forstå hvilken ramme som gjelder, og hva som er passende å gjøre i den, i alle fall innenfor egen kultur.

Album skriver at rammeløse samvær er utenkelige (Album 1996:24). I første omgang sier jeg meg enig i det. Imidlertid kan det se ut til at vi får et problem når vi skal bruke rammebegrepet for å analysere glimt-situasjoner i samvær, for eksempel noen av situasjonene i mitt datamateriale. Goffmans (1981:124) "footing" henleder oppmerksomheten mot det mer spesifikke i samhandlingssekvensene. Begrepet betegner "Basis on which something is established. - Position or status of somebody or something in relation to others" (Hornby og Cowie 1989:479). Ved å se footing som mikroramme i en ramme, gjøres de tilgjengelige for analyse på et spesifikt mikroplan der vi kan se dem som overraskende brudd eller kortere intermezzi, gjerne i større samhandlingssekvenser som "går sin gang" før og etter footingen. Goffman presenterer begrepet i *Forms of Talk*, og viser til en omtale i *The Evening Bulletin* i 1973, av at president Nixon skal undertegne et dokument i Det ovale rommet, med pressen til stede. Etter den høytidelige undertegnelsen reiser Nixon seg fra skrivebordet og kommenterer antrekket og utseendet til en av de kvinnelige journalistene på en ertende måte. Han kaller henne ved fornavn, bruker en munter stemme og får henne oven i kjøpet til å snu seg rundt så han og alle de andre kan se hvor fin hun er, til tross for at hun har bukser på

seg. Nixon ber henne, med et stort smil, om å gå over til skjørt. Opptrinnet kulminerte i mye latter og munterhet blant de tilstedeværende. Vi tar det for gitt at journalisten som var objekt for all denne munterhet, ikke fant opptrinnet fornøylelig. Hun kunne sikkert si til seg selv at Nixon er en tåpelig mann, og ta til motmæle, men det er ikke enkelt når mannen er USAs president, og alle ler i tillegg (Goffman 1981:124-125). Å si noe høyt ville være utenkelig for de fleste, og det ville bare forsterke underholdningsverdien og latterliggjøringen. Idet Nixon reiser seg og vender seg mot den kvinnelige journalisten skjer det et plutselig skifte fra en ramme til en annen. Mer presist: Det introduseres en footing, som et brudd eller et mellomrom, innenfor en større samhandlingssekvens, her representert ved det politiske ritualet. Skiftet signaliseres og oppfattes gjennom metakommunikasjonen mellom deltakerne.

Som rammer, er footinger hos Goffman (1981) kulturelt definerte enheter som deltakerne i det sosiale livet kjenner og kan ta i bruk. Svært små tegn kan implisere en ny footing; et blikk, skifte av oppmerksomhet fra en større samling mennesker til en spesiell person, et spesielt tonefall midt i en prat. Skifte av footing er ofte knyttet til skiftende språklige nyanser (code switching). Et eksempel kan være at en plutselig bruker et sukkersøtt tonefall, et annet kan være overdreven bruk av fornavn. Begge deler kan oppleves klissete og ubehagelig, og finner noen ganger sted innenfor institusjoner i helsevesenet. Jeg vil i hovedsak skrive om footinger der det kommer til et positivt omkast av situasjoner. Det vil finnes mange footinger innenfor en samhandlingssituasjon, og dermed flere skifter i deltakernes identiteter

og posisjon i forhold til hverandre. Skifte av footing dreier seg om metakommunikasjon. Et skifte i footing er en annen måte å snakke om en forandring i rammen for det vi driver med (Goffman 1981:128).

Situasjoner kan analyseres innenfor et sett av rammer som passer inni hverandre der den minste rammen er innerst og de større omslutter de mindre. Rammebegrepet kan brukes med ulik grovhet og vise til kontekst for samhandling, mening i sekvenser av samhandling og i situasjonsglimt, mens footing gir muligheter til å nyansere disse. Vi kan tenke oss footinger som en knapp ramme i betydningen en kort situasjon, et forbigående brudd med en ramme. Footinger har ofte en overraskende karakter fordi de introduserer brudd med det forventede. Dette gir de symbolske meldingene om identiteter som formidles i footinger ekstra kraft (jf. historien med Nixon og journalisten over). Footinger kan føre med seg et glimt som gir et øyeblikk en særegen følelsesladethet, ofte i en form der det er vanskelig å peke på hva det var som skjedde bortsett fra at det kom til et brudd med det forventede. En kan zoome både ut og inn på situasjoner innenfor et rammeanalytisk perspektiv, som i Inger Hagerups (1967) barneverns fra samlingen "Så rart":

"I huset bortenfor huset bortenfor huset til snekker Kvikk
i rommet innenfor rommet innenfor rommet
til hans butikk
bak skapet bakenfor skapet bakenfor skapet
til hans madam
der ligger faren til bestefaren til bestefarfarens
søndags-kam."

I mitt perspektiv kan rammer forstås som rom som huser samhandlingssituasjoner, og at samhandlingen som finner sted der påvirkes av rammene eller rommet den gjøres i. I analysen av det empiriske materialet vil jeg fokusere skarpest på det som foregår i et av de innerste rommene, det vil si på situasjoner som noen ganger bare framstår som korte møteøyeblikk, og som finner sted innenfor de institusjonelle, organisatoriske, og kulturelle rammer som regulerer samhandlingssituasjoner mellom ansatte og beboere på Huset. Footinger danner rammer for de aller minste rommene. Jeg ser for meg at det er der vi kan finne Goffmans (1982) kjærlighetsglimt. En analytisk styrke ved rammebegrepet er at det kan anvendes på flere nivåer og utstrekninger i tiden. Derfor har jeg også med meg ideen om Huset som en institusjonell ramme, en omstendighet som rammer inn og legger føringer på og mening til det som foregår der, når jeg kommer til analysen av det empiriske materialet.

KARRIERE, SELV OG SITUASJON

I den totale institusjonen hos Goffman lærer pasienten seg etter hvert *the amoral act of shamelessness* (1990b:169). Pasienten går inn i rollen som "gal" – en som er uten skam i forhold til egen selvpresentasjon. Hans tanker om den psykiatriske pasientens moralske karriere har klare fellestrekk med Beckers (1997) stempingsteori. Det er noe relasjonelt og prosessuelt over begge, og de snakker begge om karriere med en nedadstigende retning. Både bæreren av et stigma (Goffman 1990b) og en stemplet person oppfattes som et mindre verdig individ. I tillegg

konstrueres stigmaet av gruppen som definerer avviket, og ikke av individet selv. Goffman presenterer et dynamisk forhold mellom omstendigheter og situasjonelle rammer som innvirker på samhandling og deltakerne i den. Disse elementene virker både sammen og hver for seg på selvene slik de framtrer. Det gies rom for at relasjoner utøves innenfor en kontekst som varierer med situasjonene. Slik vil både relasjoner og identitetene som folk presenterer seg med endres med de kontekstuelle rammene samhandlingssituasjonene finner sted i. For eksempel varierer den symbolske meningen i det å ta en røyk sammen med andre både med relasjonen mellom dem som røyker, og sammenhengen det røykes i. Rammen for samhandlingen og relasjonen mellom deltakerne i samhandlingen har innvirkning på hvordan samværet forstås og gjøres. Derved har både rammer og relasjoner betydning for deltakernes selv.

Goffman har et "dobbelblikk" på selvet. Han ser det som grunnleggende sosiologisk, men gir likevel rom for individets muligheter til å bearbeide deler av det gjennom egen aktivitet og refleksivitet (Hviid Jacobsen & Kristiansen 2002). Det doble blikket kommer blant annet fram i essayet: "On Face Work", (1982) der han skriver om hvordan selvet både er ens eget produkt, i den forstand at vi velger hvordan vi presenterer oss selv overfor andre, og et resultat av rituell virksomhet med andre, i det at andres atferd gir oss meldinger om hvem vi er i samhandlingssituasjonen. En avviker kan ikke erklære seg selv normal. Jo mer insisterende han eller hun ville gjøre det, jo mer kan vedkommende risikere å få bekreftet det avvikende ved seg, det vil arte seg som en eskalerende prosess i motsatt retning. Juklerødsaken er

et slående eksempel på dette.¹⁹ Det er med andre ord vanskelig å protestere mot sosialt tilskrevne identiteter. Jenkins (2003:2) skriver: "Identity is often in the eye of the beholder". Det vil si at når jeg speiler meg i den Andres blikk, er det jeg ser av betydning for meg, det er der jeg ser mitt selv. Den Andres blikk er med andre ord et mektig blikk. Dette er et sentralt poeng i min analytiske tilnærming. Jeg vil komme tilbake til en grundig diskusjon av hvordan dialektikken mellom andres og egne bidrag gjøres når det gjelder identitetsarbeidet for rusmisbrukere i behandling.

Det er ikke enkelt å slå fast et konsist identitetsbegrep hos Goffman. Det varierer noe, også avhengig av om det er omtalt tidlig eller sent i hans forfatterskap. På den ene siden presenterer han folk som strategiske aktører som presenterer de mest fordelaktige selvene overfor andre (Goffman 1966; 1971). På den andre siden introduserer han selvene som normstyrte, og som definert av rammene for samhandlingen vi deltar i (Goffman 1982; 1986). Her gies det lite rom for individuell tenkning og forståelse. Hos Goffman (1982) lar individene seg tilsynelatende føre med i strømmen av kulturelt gitte regler for passende oppførsel. De har felles, implisitt kunnskap om hvordan virkeligheten forstås, noe som gjør at refleksjon virker overflødig. Jeg knytter avhandlingen til Goffmans situasjonistiske tenkning rundt samhandling og selv som kommer fram i en ofte sitert setning fra boka *Interaction Ritual*: "Not, then, men and their moments. Rather moments and their men."

---

¹⁹ Juklerød var i en lengre periode tvangsinnlagt på Gaustad sykehus med diagnosen kverulant-paranoia. Han endte opp i en årelang kamp med Gaustad sykehus for å få slettet diagnosen, som han mente var en urettmessig satt merkelapp. Jo mer han argumenterte, jo "galere" ble han og jo sterkere bekreftet han diagnosen.

(1982:3). I Goffmans situasjonisme ligger det at situasjonene vi til en hver tid deltar i, bevisst eller ubevisst, er definert av et sett med normer for hvordan de skal gjøres. Samtidig sies det også hvem vi er som deltakere. Situasjoner er med andre ord identitetskonstruerende hendelser: Det er i situasjonene, ritualene, vi får erklært hvem vi er (Goffman 1982; 1990a). Giddens (1991:46,190-191) kritiserer Goffmans utlegninger om situasjonelle og mangfoldige selv, og kritiserer Goffman for å være for situasjonistisk i sine analyser ved at han tar for lite hensyn til kontekstuelle forhold. Ifølge Goffman har vi ikke noe fast kjerne-selv, vi har situasjonelle selv som varierer med de ulike hendelsene vi tar del i. På en annen side ser det ut til at det stigmatiserte selv hos Goffman har en viss varighet på tvers av situasjoner. Det er mer bestandig med hensyn til endring, og har ikke den flyktige karakteren som ellers preger Goffmans utlegninger om situasjonelle og mangfoldige selv. I min analyse har jeg lagt meg tett opptil en slik forståelse av selvet som vi finner hos Goffman og som jeg har gjort rede for over. Det framgår at vi er avhengige av andres respons for å fullføre vårt selvbilde. Selvet er med andre ord høyst sosialt. Vi kan styre en del selv, selvet er ikke bare noe som *skjer*, det er også noe som *gjøres*. Goffman tar til orde for at vi har en del innflytelse på eget identitetsarbeid, men ikke uten medvirkning fra andre og omstendighetene rundt. I dette åpnes det for at identitet og selv er foranderlig. Jenkins skriver:

“Identity can [in fact] only be understood *as* process. As ‘being’ or ‘becoming’. One’s social identity – indeed, one’s social

identities, for who we are is always singular and plural – is never a final or settled matter” (2003:4).

I moderne identitetsteori (i motsetning til for eksempel Mead (1962) er identitet aldri noe som bare er, det er alltid en prosess og kan ikke forstås som summen av eller kjernen i individet (Scheffels 2007:36). Jeg sier meg enig i at identitet og selv er noe prosessuelt og dermed foranderlig. Jeg stiller meg likevel åpen for at folks opplevelse av eget selv kan være at det har en kjerne, for eksempel som alminnelig eller avviker.

Med utgangspunkt i de analytiske perspektivene jeg har valgt her, ser ikke distinksjonen mellom identitet og selv ut til å være viktig. Jeg bruker begrepene om hverandre til tider. Grovt sett kan vi si at jeg tar i bruk et identitetsbegrep som viser til hvem man framstår som i ulike situasjoner. Vår sosiale identitet bestemmes av hvilke rammer som gjelder for samhandlingen. Den er av en flyktig karakter, fordi situasjonene er det – avhengig av hva de er definert som. Selvet tenkes imidlertid som biografisk, og viser til hvem man framstår som, for seg selv og andre, på tvers av situasjoner (Album 1996:129). I analysen støtter jeg meg til et selv-begrep som ligger nært opptil det som skisseres av Goffman når han skriver: "(...) the individual must rely on others to complete the picture of him of which he himself is allowed to paint only certain parts" (Goffman 1982:84). Både sosiale identiteter og biografiske selv er slik sett både resultater av eget og andres arbeid innenfor en gitt kontekst.

ALMINNELIGHETER

Harvey Sacks (1995:215-216) belyser blant annet hvordan vi "gjør" det å være alminnelige. Han antar et etnometodologisk perspektiv, og hevder at det å vise seg for hverandre som ordinære gjennomsyrrer det meste av konversasjon og prat. Det må imidlertid gjøres på "riktig" måte for at det ikke skal oppstå uønskede brudd og misforståelser. Vi bekrefter hverandres alminnelighet ved å framstå for andre som "gang menneske", og ved å legge til rette for at andre kan presentere seg som det samme. Ved å fortelle hverandre historier om hvor vanlige vi er, bekrefter vi at vi ikke stikker oss ut, men er nokså like. Album (1996) skriver også om folk som bekrefter hverandres alminnelighet, ved å rette oppmerksomheten mot pasienter på somatisk sykehus. Folk på sykehuset er i utgangspunktet alminnelige, men omstendighetene er ualminnelige og til dels ekstreme. Pasientene hos Album arbeider derfor intenst med å opprettholde sitt eget og hverandres skjøre selv, som på grunn av til dels alvorlig sykdom er i truende omgivelser. Til sammenlikning er stoffmisbrukere i behandlingstilstand folk som i utgangspunktet er ualminnelige, i den forstand at de har en lang ruskarriere bak seg. De lar seg lett betegne som avvikere, de er med andre ord ikke helt alminnelige. I alle fall ikke bare det, og vi kan si at de har til hensikt å bli mer alminnelige, dette er noe av formålet med å legge seg inn til behandling. Jeg har ikke til hensikt å ta i bruk Sacks' språkorienterte perspektiv i min samhandlingsanalyse, men han har formulert et spørsmål som jeg snur om på og tar inn i min studie. Sacks spør: "(...) how do people go about doing 'being an ordinary person'?" (Sacks et al. 1995:216). Jeg omformulerer og spør, litt klønete: "How do

people go about doing 'becoming an ordinary person'?" Sagt med andre ord: Hvordan gjøres det når ualminnelige mennesker blir alminnelige? Sacks legger vekt på at vi trenger å ha muligheten til å drive det arbeidet som er nødvendig for å vise oss som alminnelige. Folk i fengsel har, i følge Sacks, ikke denne like tilgjengelig som andre, blant annet fordi de oppholder seg i omgivelser som er virksomhetsbegrensende.²⁰ Alminnelighetssamvær er med andre ord avhengig av noen kontekstuelle forutsetninger for at de skal kunne gjøres, og dette har trolig spesiell betydning for samvær i ualminnelige kontekster som for eksempel totale institusjoner av forskjellige slag.

KJEDER AV IDENTITETSKONSTRUERENDE SITUASJONER

Goffman har vist at ritualer eksisterer og er viktige i menneskers hverdagsliv (Collins 1988; Collins 1994). Ritualer har en egen kraft, de gir potens til det som foregår. En teori om interaksjonsritualer er en teori om situasjoner (Collins 2004). Enhetene i min studie er nettopp situasjoner. Jeg analyserer hverdagslige, uformelle

---

²⁰ Gamson (1985) framhever Goffmans lojalitet til mennesker som er i umenneskelige situasjoner, noe som kommer tydelig fram blant annet i *Asylums* (Goffman 1961). Likevel var Goffman tilsynelatende ikke interessert i å analysere samhandling for å se hvordan det bidrar til eller hindrer sosial endring, noe han er blitt kritisert for (Gamson 1985). Gamson (Ibid:620) framholder likevel at: "(...) for those who are interested in such questions, he is worth heeding". Etter mitt syn er det ikke riktig å si at Goffman var uinteressert i maktforhold og ulikhet som en faktor i den sosiale orden. Han legger ikke selv vekt på hvordan samhandling i form av ritualer bidrar til opprettholdelse av sosial lagdeling, men som Collins (1994:219-220) skriver: "(...) his analysis has lent itself easily to this development." Igjen er det slik at ved å lese mellom linjene kan vi lese noe litt annet, nemlig et maktperspektiv, i Goffmans analyser.

samhandlingssituasjoner av den typen som ved første øyekast ikke ser ut til å være av spesiell verdi, verken terapeutisk eller på annet vis. Om vi ser samhandlingssituasjoner som ritualer, blir de ikke tomheter, de blir symbolske handlinger mettet med mening og ladet med verdi og følelser (Goffman 1982). Disse ritualene symboliserer hvem deltakerne er for hverandre i samhandlingen som foregår. Goffmans ritualmetaforer kommer tydeligst til uttrykk i enkelte artikler i bøkene *Interaction Ritual* (Goffman 1982) og *Relations in Public* (Goffman 1971). I disse tekstene om ritualer viser han hvordan vi forsøker å unngå å tape ansikt, hvordan vi kan bevare vår verdighet i møte med andre og samtidig bidra til at den Andre framstår med respekt. Vi arbeider for å få en samstemt forståelse av situasjonen slik at det rituelle går riktig for seg og selvene blir bekreftet som verdige.

Jeg tar i bruk Goffmans ritualperspektiv som ett av flere analytiske grep. Ritualer gir retning, mening og innhold til våre handlinger. De definerer hva som skal gjøres og hvordan det skal gjøres. Det å se samvær som naturlige ritualer gir anledning til å behandle tilsynelatende betydningsløst, hverdagslig samvær som rikt, både på mening og følelser (Collins 1988:198). Gjennom å lese empiriske situasjoner som ritualer får jeg et verktøy til å analysere hverdagslige situasjoner som følelseladete, identitetskonstruerende situasjoner der vi presenterer våre egne, og bekrefter hverandres identiteter. Becker (1997) og Goffman (1982; 1990a) ser begge identiteter eller selv som mangfoldige og sosiale. De kan skapes og omskapes, de kan resosialiseres. Det kan innvendes at folk som er stemplet i Beckers forstand bare har ett selv, det stemplede, og at det derved ikke har noe

mangfoldig over seg. Noe av den samme motsetningen vil vi kunne lese ut av Goffmans (1990b) stigmatiserte selv.

I en resosialiseringsanalyse av uformelt samvær på en behandlingsinstitusjon kommer man et stykke på vei med både Beckers stemplingsteori og Goffmans ritualteori. Collins har videreutviklet logikken i Goffmans ritualteori, og har presentert en modell som dreier seg om kjeder av samhandlingsritualer (IRC), der han beskriver fire hovedkriterier som definerer samhandlingsritualer. Det ene er at to eller flere mennesker må befinne seg fysisk på samme sted og være i hverandres kroppslige nærhet. Det andre er at de som deltar i ritualet må ha en felles forståelse av hvem som er med og hvem som ikke er med i det de driver med. Et tredje kriterium er at de som deltar i ritualet må ha oppmerksomheten rettet mot det samme, enten det dreier seg om et objekt eller noe de gjør. Det siste kriteriet er at alle deltakerne må ha en felles stemningsopplevelse. Hos Collins er IRC en teori om hvordan mennesket går fra situasjon til situasjon og oppsøker emosjonell energi (EE). Samhandlingssituasjonen er det analytiske utgangspunktet, det er der individet formes. Samhandlingssituasjoner ses som rituelle og som hendelser som, når de er "vellykkede", genererer følelser og symbolske meldinger som "lader opp" personer (Collins 2004:44). I dette perspektivet framstår vi som rasjonelle aktører, men det er det følelsesmessige aspektet som gjør at vi har en tendens til å søke til liknende situasjoner for å oppleve det samme flere ganger. I dette ligger en nyansering av Goffmans utlegninger av emosjonelle forhold i rituell samhandling. Ved at folk går fra den ene situasjonen til den neste for å bli ladet opp med energi, dannes det Collins betegner som "kjeder" av

samhandlingssituasjoner. I denne modellen ligger en tendens til at symbolske, bekreftende identitetstegn adderes opp, ved at individer gjentatte ganger oppsøker EE-situasjoner. Når identitetstegnene adderes opp blir narrativene til tykke historier om folks selv. På den måten kan disse tegnene få kraft og bli til noe varig.

Collins påpeker at intense samhandlingsritualer kan være skjellsettende opplevelser, også i enkeltmenneskers liv. De kan utgjøre berørende øyeblikk vi ikke glemmer så lett, og som gir mening til våre biografier (ibid.2004:43). Jeg forstår Collins dit hen at det vi berøres av, har vi en tendens til å oppsøke igjen og igjen. Slik går de emosjonelt ladede samhandlingssituasjonene vi deltar i inn i våre historier om oss selv, i våre narrativer, mens det vi ikke berøres av går forbi uten å feste seg. Enten det er gode eller besværlige møter, kan slike erfaringer bli til filmer om oss selv som kan holdes i live ved gjentatte "replays" (ibid.). Derved kan en nyte, og arbeide for å opprettholde, ens selv slik det framsto den gangen en ble sett av den Andre.

Collins' IRC (1988; 2004) kan leses som et forsøk på å forene spørsmål på mikro- og makronivå i den forstand at han legger ut IRC som en teori om sosiale dynamikker og om endring, ikke bare innenfor samfunnsgrupper men også mellom enkeltpersoner og for individuelle liv (Collins 2004:42-43). I denne avhandlingen holder jeg meg i hovedsak til mikronivået; samhandling mellom ansatte og beboere på Huset, men jeg diskuterer også på hvilken måte de institusjonelle rammene har innflytelse på hvordan samhandlingssituasjonene gjøres og fortolkes.

I den grad et ritual lykkes, vil deltakerne erfare en følelse av medlemskap og gruppesolidaritet. De vil også kjenne følelsesmessig energi i form av tillit, entusiasme, styrke og initiativ til å handle. Deltakerne vil, i følge Collins, ha en felles erfaring av felles symboler. Disse symbolene markerer tydelig hvem som er innenfor og utenfor. Sigarettøyking er et av eksemplene på en type "vellykket" rituell samvær hos Collins. Det rituelle samværet avgir tegn om hvem man er i situasjonen, både i egne øyne og andres. Følelser er et sentralt element for at ritualene skal virke (Collins 1988; 2004), for uten det følelsesmessige elementet vil det ikke være noe rituell over samværet. De symbolske meldingene om selvene vil falle bort med følelsene, og samværet vil fortone seg som "dødt". I denne studien er samhandlingssituasjoners virkning på selvet viktig. Jeg gjør en resosialiseringsanalyse, i denne ligger det en ide om et biografisk selv, et selv som sees som et resultat av vedvarende (og karriereaktige) prosesser.

Hos Goffman og Collins er samhandlingen for det meste rituell. I denne studien vil ikke all samhandling være det. Situasjonene har riktignok noe rituell over seg i den forstand at de har noe identitetsbærende ved seg, det avgies symbolske tegn om hvem deltakerne er for hverandre. Selv svært korte gester, som bare et blikk, kan ha noe rituell ved seg, men det rituelle aspektet faller bort når samværene er emosjonelt tomme eller hvis folk ikke samles og retter oppmerksomheten mot det samme.

DET UTTALTE OG UUTTALTE HOS GOFFMAN

Goffman virker lite opptatt av følelsesmessige forhold ut over skam og forlegenhet. Vi kan lese tydelige paralleller til Cooley (1967) i det Goffman skriver om hvordan for eksempel forlegenhet oppstår idet og fordi vi ser oss selv med den Andres øyne. Vi kan bli berørt når vi tenker på hvordan andre oppfatter oss. Hos Cooley (1967) er skam og stolthet to grunnleggende følelser som begge har sitt utspring i den Andres blikk: Når vi opplever at andre ser ned på oss, skjemmes vi, og vi blir stolte og glade når vi fornemmer den andres anerkjennelse. Goffman skriver lite og sjelden eksplisitt om følelser som glede, lykke og kjærlighet, selv om slike fortellinger ofte er å finne mellom linjene eller i det at han skriver om slike følelsers motsats.

Goffman belyser mange temaer som gir negative konnotasjoner; ensomhet, degradering, fremmedgjøring og sosial eksklusjon. Thomas Scheff hevder at Goffman unngår motsatsene som solidaritet, trygge mellommenneskelige bånd, nærhet og øyeblikk av grunnleggende fellesskap (Scheff 2006:IX). Til en viss grad er jeg enig med Scheff i dette, men jeg har også funnet et viktig og iøynefallende unntak i det som er blitt et nøkkelsitat for denne avhandlingen, nemlig der Goffman skriver om lysglimt som kan lyse opp verden (se kapittel 1). Han skriver om det magiske som kan skje når folk møtes i prat: Det kan oppstå en type kjærlighet (Goffman 1982:116-117). Som Goffman påpeker, er denne kjærligheten av den mindre åpenbare sorten, og sitatet viser hvordan vi kan se det vakre i det alminnelige og uanselige, i det som stort sett blir tatt for gitt. Det alminnelige, for eksempel det å

slå av en prat, kan ta form av å være en berørende bemerkelsesverdighet. Paradoksalt nok finner vi dette sitatet i essayet som heter "Alienation from Interaction". Goffman er heller ikke der opptatt av å beskrive situasjoner som lyser opp tilværelsen for deltakerne. Derimot skriver han, som tittelen antyder, om det motsatte. Goffman (1982) skriver som om det er vakkert når prat følger et mer eller mindre fastlagt mønster. Jeg utfordrer dette perspektivet ved å si at prat kan være vakker også, og kanskje i særdeleshet, når deltakerne fraviker normer, regler og forventninger om hvordan den skal foregå.

I følge Thomas Scheff (2006:VIII) var Goffmans hovedprosjekt å rette oppmerksomheten mot det som kan kalles *the microworld of emotions and relationships* (ERW). Hans arbeid er et vindu inn til det som ellers ville vært et usynlig sted, skriver Scheff og fortsetter:

"Conventional social science mostly ignores emotions and relationships in favour of behaviour and cognition. Goffman's recognition of the existence of an ERW is the foundation of his whole approach. He realized, at some level, that conventional social and behavioural science was blind to the ERW, and might as well be blind in many other arenas as well" (Scheff 2006:IX).

Goffman er detaljert i sine beskrivelser av emosjonelle forhold, men følelsesregisteret han skrev om var forholdsvis smalt. Til sammenlikning er Becker tilsynelatende enda mindre opptatt av følelser når det gjelder stemplingsprosessene. Begges bidrag er i så måte utilstrekkelige for mitt formål. Lysstreifet som Goffman (1982) skriver

om, kan sees som et resultat av at de som prater berører hverandre, og som et resultat av at kommunikasjonssituasjonen glir godt. Gjennom dette formidles positive tegn om selvne til deltakerne. Jeg har kalt slike situasjoner for kjærlighetsbærende. I likhet med gnister og lysstreif, har de kjærlighetsbærende situasjonene preg av å være mikrosituasjoner – de forsvinner like plutselig som de oppstår. I motsetning til lysglimt, etterlater de kjærlighetsbærende situasjonene inntrykk som ser ut til å være av en bestandig karakter for dem som er i nedslagsfeltet for lysglimt (Skatvedt 2001). Ved å bruke en rusinstitusjon som case har jeg satt meg fore å skrive om slike lysglimt – jeg vil med andre ord forsøke å skrive ut noe av det som kan leses mellom linjene hos Goffman, nærmere bestemt det som dreier seg om forholdet mellom følelser og selv i identitetskonstruerende situasjoner. Jeg tar utgangspunkt i observasjoner og klientnære tolkninger. En stor del av min empiri er "følelsesdata". Jeg har lett etter hjelpemidler som kan være fruktbare for min analyse og berike fortolkningen av det empiriske materialet, og på den måten bidra til å utvikle min teori om følelsesmessig berøring og endring av folks selv i hverdagslig samhandling. Det som foregår eller skapes i enkelte samhandlingssituasjoner i min studie, skapes fordi folk blir berørt, og denne berørtheten er etter mitt skjønn lite teoretisert.

I avhandlingen retter jeg søkelyset mot uformelt samvær. Mye uformelt prat er av typen "konstateringsprat" (Album 1994), prat som bekrefter vennlig tilstedeværelse og kontakt – både mellom folk som ikke er så nære og mellom dem som har en nær relasjon. Prat for pratens skyld er et grunnleggende aspekt ved samhandlingsritualer i uformelle

situasjoner. Innholdet i slik prat velges slik at det passer til en samhandlingsrytme mellom dem som prater (Collins 2004:78), vi prater med hverandre om noe som gjør at vi får til å prate med hverandre. Når vi får til slikt prat, lades vi opp med følelsesmessig energi (EE) som oppleves som god og som fører til en tendens til å oppsøke liknende situasjoner senere. Jeg ser for meg at det er slike møter Goffman (1982) betegner som lysglimt i tilværelsen.

Noen mennesker har mer makt til å etablere rammer for samvær, og slik sett definere situasjoner, enn andre (Goffman 1961; 1981). Et eksempel er forholdet mellom pleiere og klienter, som er klart asymmetrisk. I denne studien sees de ansatte (pleierne) som signifikante andre. Det symbolske budskapet som formidles i en situasjon kan få større kraft når situasjonen er definert av viktige andre enn når situasjonen er definert av mennesker uten gyldig autorisasjon. Dette innebærer at maktforhold i for eksempel behandlingsrelasjonen kan gi kraft og bygge opp, og ikke bare være noe som er til besvær og som en må beskytte seg mot.

SOSIAL RESPONSIVITET

Til nå har jeg utdypet og gjort rede for teoretiske bidrag og begreper som er fruktbare for den analytiske tilnærmingen jeg har valgt for anledningen, men teoretikerne over skriver ikke om følelser på en slik måte at jeg kan ha nytte av dem når jeg skal se på emosjonelle aspekter ved samhandlingssituasjonene i datamaterialet. Det mangler verktøy for å analysere følelser i situasjoner som i det ytre ser ganske ordinære

ut, men som likevel kan ha en sterk følelsesmessig virkning som gjør at folk blir berørt og kanskje endret av dem. Asplund skriver om følelser og berørthet på en slik måte at jeg kan komme videre fra der jeg slapp Becker, Goffman og Collins. I boka *Det sociala livets elementära former* introduserer han et begrepspar for å forstå det han betegner som elementær menneskelig atferd, nemlig "sosial responsivitet" og "asosial responsløshet" (1987:11-13). De kan sees som idealtyper av henholdsvis "konkret" og "abstrakt" sosialitet. Den konkrete sosialiteten viser til samvær som kjennetegnes av umiddelbarhet og improvisasjon. Samværsituasjonene kan foregå mellom fremmede eller kjente, de kan være korte glimt eller lengre sekvenser. Sosial responsivitet kan være både innbydende og motbydelig. Responsiviteten er likegyldighetens motsats, der deltakerne behandler hverandre som konkrete individer og ikke abstrakte rollefigurer (Asplund 1987:11-13). Sosial responsivitet preges av fravær av regler for hvordan den skal gjøres. Her danner Asplund en motsats til Goffmans (1966; 1971; 1982) utlegninger om at selv uformelt samvær er formalisert. Dette vil bli videre diskutert i kapittel 7.

Konkret sosialitet har fellestrekk med Collins' EE-situasjoner (Collins 2004). Den betegner det som foregår i en samhandlingssituasjon med to eller flere personer der deltakerne vekselvis gir respons på hverandres initiativ og tilstedeværelse, og gjør det på en måte der de berører hverandre og vekker gjenklang hos hverandre. Den sosiale responsiviteten kan være både lys og mørk, det sosialt responsive mennesket kan være både inntakende og motbydelig; poenget er at det finnes respons mellom deltakerne i samværsituasjonen. Motsatsen til

denne formen; asosial responsløshet, inntreer når den sosiale responsiviteten avtar og faller bort, og deltakerne ser hverandre som abstrakte samfunnsindivider. I den abstrakte sosialiteten kan man verken berøre eller berøres, den uten tegn på liv (Asplund 1987).

Asplund bruker drakeflyvning som et bilde på sosial responsivitet. Han slår fast, litt muntert og tilsynelatende meget tilfreds, at *drakflyvning är en elementär form för socialt liv* (Asplund 1987:37). Om vi ser for oss en drakeflyver som er ute i god vind, med en drake i en lang snor, kan vi se at drakeflyveren har moro av draken. Når han drar i snorene, reagerer den på hans utspill, den responderer: "Draken blir till ett levande väsen, när den går till väders. Den rycker i linan. Den svarar. Därav lusten" (Ibid.1987:38). Om det hadde vært vindstille og draken ikke hadde leet seg, ville ikke drakeflyveren brydd seg om den, han ville gått sin vei og heller gjort noe annet. Mannen og draken responderer på hverandres tilstedeværelse, de beveger hverandre fysisk, men i tillegg røres mannen også emosjonelt i den forstand at han blir glad, munter og kanskje litt lykkelig. Jeg finner Asplunds allegori svært treffende, den er en parallell til både Goffmans (1966; 1971; 1982) og Collins' (2004) analyser av rituell samhandling mellom to eller flere deltakere: Også der er deltakerne avhengige av hverandres (riktige) respons for at samhandlingen skal finne sted og for at samhandlingen skal generere emosjonell energi, for at den skal berøre.

Asplund forteller en historie fra en gudstjeneste for å klargjøre hva han sikter til med sosial responsivitet. Der kommer motsatsen, den abstrakte sosialiteten, fram. Presten som forrettet under gudstjenesten gjorde det

han formelt sett skulle, men "uten å være der". Asplund viser til presten som et eksempel på et abstrakt samfunnsindivid, en som ikke er til stede som konkret person og som heller ikke ser dem han taler til som konkrete personer; samhandlingen med menigheten er et uttrykk for abstrakt sosialitet. Ifølge Asplund har vi alle møtt en slik person, og vil umiddelbart kjenne igjen tegnene:

" Når han griper sig an med sina rituella bestyr är det som om han greps av en stor trötthet. Det är nogonting sömngångaraktigt över honom, det är som om han egentligen inte var närvarande. Hans ögon är oseende, han tittar inte på dem inför vilka han officierar. Han tycks inte vara intresserad av att göra ett gott jobb eller av att göra ett gott intryck. Talar man med honom efteråt upptäcker man att värmen är falsk och vänligheten spelad. Han behandlar en i själva verket som luft. Man försöker hålla fast hans blick och se någonting i den, men blicken viker undan eller stirrar tomt tillbaka. Leendet kommer en sekund för tidigt, huvudet böjs fram för att lyssna en sekund för sent. Hans repliker är inga äkta svar på vad någon annan nyss har sagt utan snarare yttranden som är oberoende av samtalspartnern och situationen" (Asplund 1987:176).

Ser vi denne situasjonen utenfra, er det sannsynlig at mange ikke har registrert annet enn en prest som gjør jobben sin på en grei måte, en som oppfattes som sømmelig og i tråd med normer og regler for hvordan jobben skal utføres. Vi kan si det er fysisk nærhet mellom

presten og menigheten som Asplund refererer til, og de ser ut til å ha oppmerksomheten rettet mot hverandre, slik folk i et goffmaniansk ritual har. Et møte som dette kan gjennomføres med tegn på respekt og aktelse, i alle fall tilsynelatende. Det kan være vanskelig å peke på hva det er som ikke er som det skal ved prestens framtrøden. Det som synes klart, er at presten framstår som mekanisk og styrt, det vil si at det han gjør savner autentisitet. Det ser heller ikke ut til at partene i gudstjenesten beveger hverandre, slik vi så i bildet av drakeflyveren og draken.

Hos Asplund (1987) viser sosial responsivitet til relasjonelle situasjoner der identiteter konstrueres, endres, opprettholdes og bearbeides. Denne *konkrete sosialiteten* er en type samhandling som kjennetegnes ved at den ikke har abstrakte ingredienser. I den konkrete sosialiteten ser menneskene hverandre som folk, uten hensyn til abstrakte stereotypier basert på aldersforskjell, klasseposisjon eller sosial tilhørighet. Situasjonene har det til felles at deltakerne vekker gjenklang hos hverandre, det være seg kjærlighetsfullt eller foraktfullt (Asplund 1987; Lalander 2007). Norvoll tar opp responsivhetsproblemet mellom pleiere og pasienter i sin studie av de skjermede enhetene (Norvoll 2007:81). Der hendte det at pleierne, til tross for gjentatte henvendelser fra pasientene, lot som om de ikke så dem. De klarte ikke å imøtekomme pasientens behov i tilstrekkelig grad. I enkelte situasjoner var det nærmest som et ideal å ikke la seg merke med pasientenes forsøk på å få kontakt. Med Asplunds teori er dette uttrykk for asosial responsløshet der pleierne ser pasientene som abstrakte samfunnsindivid: de er psykiatriske pasienter, og ikke konkrete

personer, slik pleierne ser hverandre. Den asosiale responsiviteten vil lettere skapes på formelt, organisatorisk nivå; vi lærer oss til responsløshet gjennom den organisatoriske sammenhengen vi er i (Norvoll 2007). Norvoll retter altså blant annet oppmerksomheten mot responsivets*problemet* i behandlingsrelasjoner i sin avhandling, mens min avhandling dreier seg om responsivets*potensialet* i liknende relasjoner. Vi er begge opptatt av hvordan pasienter/beboere og pleiere/ansatte gjør samhandlingssituasjoner seg i mellom. Imidlertid er de institusjonelle rammene ulike, Norvolls studie foregår på en skjermet enhet innenfor et psykiatrisk sykehus der pasientene utsettes for mer uttalt tvang og bruk av makt.

AUTENTISITET OG UMIDDELBARHET

Asplund (1987:146-148) er inspirert av Sartre. Hos Dag Østerberg beskrives Sartres forståelse av det ekte: "(...) som en autentisk signatur på et maleri. Den som er autentisk, er opphavsmann (e.- kvinne) til sitt liv og sine gjerninger, signerer så å si sine handlinger (...)" (Østerberg 1993:39). Ifølge Østerberg er en autentisk handling hos Sartre ikke noe man gjør umiddelbart, uten å tenke, og ikke noe man gjør for å være noe (for eksempel god, pliktoppfyllende eller flink). Det er en handling etter eget valg, et resultat av egne refleksjoner (ibid:44). Hos Asplund (1987) derimot, preges den autentiske handling nettopp av umiddelbarhet i den forstand at den er forut for normer og refleksjon: Den autentiske handlingen er elementær i sitt vesen, slik jeg forstår ham. Ifølge Østerberg er Sartre opptatt av at avsenders handlinger skal

være autentiske. Denne studien fokuserer på beboeres (mottakers) *tolkning* av ansattes (avsenders) handlinger, og ikke om avsenders handlinger er autentiske i "objektiv" eller "egentlig" forstand. Det taes heller ikke stilling til om den autentiske handling er villet eller av umiddelbar karakter. Det innebærer at jeg for anledningen tar i bruk en forståelse av autenticitet som ligger nærmere Asplund enn Sartre.

Fordi prestens tilstedeværelse i historien over savnet autenticitet i asplundsk forstand, ga ikke møtet med ham en følelse av berikelse, eller som Collins' ville sagt det; emosjonell energi, varme og tillit (Collins 1988). Å komme ut for slike folk, og ikke bare prester, kan heller gi en følelse av å bli tappet for krefter. Et ritual som ikke genererer EE er et mislykket ritual hos Collins, fordi vi tappes for energi og opplever samhandlings-tretthet: "Interaction fatigue" (2004:53). Det er det som skjer i Asplunds historie om presten. Man kjenner seg tung og tom. Et mislykket ritual kan også generere energi, men av den negative typen som gjør at folk blir sinte, til og med veldig sinte. Et eksempel kan være at en ikke hilser på en person, men går forbi som om ingen hadde vært der, til tross for at det var en situasjon der det åpenbart burde vært hilst, eller at det hilses på en feil måte, slik at hilsningen blir til en provokasjon.

Vi kan snakke om stadier eller prosesser av responsløshet, der ytterpunktet er den fullendte likegyldighet der ingen verken berører eller berøres. Hos Asplund (1987) går samværssituasjoner over til asosial responsløshet først når folk ser hverandre som abstrakte samfunnsindivid og ikke som konkrete personer; sagt med hans ord:

Når vi ser hverandre som rollefigurer. Asplund er kritisk til den norm- og rolleorienterte tenkningen som han mener preger flere yrkesgrupper, som for eksempel lærere, sosialarbeidere og terapeuter. Han hevder denne tenkningen kommer fra sosiologien og først ble presentert av Durkheim ved hans utlegninger om sosiale fakta. Asplund assosierer rolletenkning med distanse, fjernhet, forstillelse og likegyldighet (Asplund 1987:174). Goffmans ritualtenkning og bruk av teatermetaforer rammes av Asplunds kritikk ved at selv uformell samhandling gjøres ved hjelp av rollescript og er influert av normer for hvordan samhandling skal gjøres, det vil si at den ikke er umiddelbar eller elementær. Rollebegrepet henviser til den abstrakte sosialiteten, til omstendigheter der folk verken berører eller berøres, der folk ser hverandre som abstrakte samfunnsindivider og ikke konkrete personer. Abstrakt sosialitet genererer ingen følelser, verken harde eller mjuke, varme eller kalde. Den kjennetegnes av *känslöbortfall*, *känslöstopp* eller *känslöshet* (Asplund 1987:173). I Asplunds perspektiv bidrar rolletenkning til distanserte relasjoner og fremmedgjøring. Jeg finner kritikken tankevekkende, men det er også noe paradoksalt ved Asplunds kritikk av Goffman. Han kritiserer ham blant annet for manglende rom for umiddelbarhet, for hans normstyrte og nærmest mekaniske mennesker samtidig som han framsetter det jeg ser som en selvmotsigende norm om umiddelbarhet for at responsiviteten skal være av det sosiale, det "rette" slaget. Et krav om umiddelbarhet gjør at det umiddelbare forsvinner eller går over til å bli noe annet.

Asplund (1987) er opptatt av det samværet som er uten tøyler og formaliseringer. Han har en noe rigid fortolkning av både rollebegrepet

og av normorientert samhandlingsanalyse, slik vi finner disse hos Goffman (1966; 1971; 1982; 1990a), en rigiditet som etter mitt syn kan bidra til å stenge for fruktbare analytiske tilnærminger. Det er ikke slik at folk ifølge Goffman blindt følger normer for å tilfredsstille andres forventinger og for å unngå pinligheter, eller at vi tenker nøye gjennom neste atferdstrekk selv om det vi gjør i hovedsak er sosialt regulert. Jeg ser verken selvet eller handlinger som uttrykk for "kjerne", noe egentlig, sant og opprinnelig. Mitt perspektiv går i retning av at selv, handling og mening er sosialt konstruert. Vi *gjør* våre selv, vi uttrykker oss gjennom det vi *gjør*, men det er ikke slik at det å være i en rolle eller presentere, *gjøre* våre selv er sammenfallende med forstillelse. Asplund har noe av denne allmenne forståelsen av rolle som jeg finner unyansert for mitt formål. Også hos Goffman må vi spille rollene på en slik måte at vi framstår som umiddelbare i mye av det vi *gjør*. Scenearbeidet må *gjøres* på troverdig vis. Asplunds krav om at sosial responsivitet må være noe bortenfor normer, er i seg selv en norm. Han snakker om konkrete personer og abstrakte samfunnsindivider som om det var noe fast, der vi er eller ser den Andre som enten det ene eller andre. Noe av den samme stive kategoriseringen ligger i sosial responsivitet versus asosial responsløshet. Jeg er kritisk til at vi, som Asplund antyder, kan få visshet om "ektheten" ved folks tilstedeværelse i samhandlingssituasjoner med andre. Jeg tror heller ikke at det ene, (responsivitet), utelukker det andre (sosiale roller). Jeg vil ta i bruk sosial responsivitet som en tilnærming til en teoretisk utforsking av berørende alminnelighet.

FAGLIG, TEORETISK OG IDEALISTISK PLASSERING.

At jeg skriver om folk med avhengighetsproblemer, gjør at avhandlingen min kan klassifiseres som et bidrag til avvikssosiologien. Den kommende analysen er inspirert av forskning med røtter i amerikansk pragmatisme. Et hovedprosjekt i denne tradisjonen var blant annet å belyse vanskelige forhold for enkeltindivider, ofte representanter fra marginaliserte grupper i samfunnet. Vi finner noe tilsvarende hos de norske gullaldersosiologene eller innenfor den problemorienterte empirismen (Mjøset 1991:150). Innenfor denne retningen ble studiene gjennomført med etnografiske metoder, og hadde som mål å bidra til sosial og politisk endring. De rettet søkelyset mot behandlingsinstitusjoner, fengsler og andre tvangsanstalter, samt industribedrifter og etniske minoriteter som samer og sigøynere (Mjøset 1991:157). Bidragene tok for seg det uformelle og de underordnede (Aubert 1954; Galtung 1959; Lysgaard 1961; Løchen 1984; Mathiesen 1965). På samme måte som disse arbeidene, kan min avhandling leses som et tilfelle av "de underordnedes sosiologi" og et bidrag til denne delen av avvikslitteraturen. Vi har i noen grad både metode, tema og mål felles. Min avhandling ligger likevel i ytterkanten av dette feltet ved at jeg nærmer meg det fra en annen side: Jeg tar for meg uformelle, ikke-terapeutiske samhandlingssituasjoner mellom overordnet og underordnet som kan sees som gode, sett fra et klientperspektiv.

Jeg har vært inne på at rusmisbrukere er folk som lett lar seg kategorisere som avvikere i sosial forstand. Kategorisering av folk er alltid en potensiell intervensjon i deres liv (Jenkins 2003:85), og slik er

det også med det jeg skriver. Jeg kategoriserer beboerne med utgangspunkt i deres forskjellighet fra "alminnelige folk", skriver om dem med "stoffmisbruker" som masterstatus (Hughes 1945) og som et resultat av sekundæravvik (Lemert 1972). Jeg kommer til å diskutere problematiske aspekter ved kategoriseringer i det påfølgende metodekapitlet. I et forsøk på å dempe intervensjonsomkostningene (Jenkins 2003) av kategoriseringene legger jeg for øvrig an på å skrive fra et litt annet perspektiv enn det jeg ser som de dominerende i den sosiologiske avviksforskningen. Jeg tar for meg fortolkninger av "gode" sider ved hverdagslivet på en behandlingsinstitusjon, altså det motsatte av det mange avviksforskere har vært opptatt av. Det kan for eksempel være spesielt fint å bli sett av en person som er plassert øverst i det offisielle, sosiale hierarkiet en befinner seg i, også om man er inne på en behandlingsinstitusjon. Jeg ser altså makt som en side ved positivt skapende øyeblikk som finner sted spontant i uformelle samhandlingssituasjoner (jf. historien om Anna og Andreas som tok en røyk sammen). I min forrige studie kom det fram at ansatte hadde autorisasjon som normalitetsstemplere i den forstand at de var representanter for de Andre, de normale og verdige (Skatvedt 2001). Medbeboere har tilsynelatende ikke samme autorisasjon og heller ikke tilsvarende makt til å erklære hverandre som vanlige folk. En kan ikke gi seg selv et nytt stempel; stemplerne finnes i de sosiale omgivelsene, og de må bekreftes der (Becker 1997). I hovedsak skriver jeg om samvær og maktposisjoner på samme måte som vi finner i Per Måseides artikkel "Possibly abusive, often benign and always necessary" (1991), der han tar for seg potensielt gode sider ved at den ene parten i en

behandlingsrelasjon (lege – pasient) har mer autoritet og makt enn den andre.

Jeg kaller fagfeltet jeg skriver i for terapiens sosiologi, og ser det som en sidegrein av medisinsk sosiologi. Det har å gjøre med at jeg bruker en behandlingsinstitusjon som case og at jeg er interessert i mulige terapeutiske virkninger av uformelle samværsformer. Selv om rusfeltet formelt er lagt inn under psykiatrien, vender jeg meg bort fra psykiatrien som sosiologisk felt. Terapiens sosiologi står bedre til mitt budskap; jeg mener det har noe for seg å studere terapi sosiologisk. En kan gjøre det ved å studere tradisjonelle terapikontekster, eller ved å se på det som ikke har noen formelt erklært terapeutisk verdi; hverdagslige situasjoner. Norvolls (2007) avhandling kan også leses som et bidrag til terapiens sosiologi. Det kunne vært nærliggende å plassere avhandlingen innenfor medisinsk sosiologi med underavdelingen psykiatrisk sosiologi, men jeg har valgt å opprette en annen underavdeling for å markere at jeg retter blikket bort fra de undertrykte og avvikendes sosiologi og over mot en sosiologi om personlig vekst, alminnelighet og normalitet. "Det alminnelige" er et gjennomgående tema og styrende prinsipp i avhandlingen, både når det gjelder perspektiv, tema og presentasjon. Slik sett er "terapiens sosiologi" etter min oppfatning et begrep som gir mindre negativt ladede konnotasjoner enn "psykiatriens sosiologi".

Det er delte meninger om omdefineringen fra rus til psykiatri har vært av det gode eller det onde (Skretting 2005). Noen vil si at rusfeltet preges av en diagnostisk orientert behandlingssideologi og at det er av

det onde, mens andre vil si at et slikt perspektiv frigjør flere midler til behandling og trekker med seg pasientrettigheter, noe som er av det gode. Sykdomsbegrepet utfordrer også tanken om at stoffmisbrukerne "har seg selv å takke" for at de ruser seg. Sykdom sees stort sett som noe en ikke kan noe for, det er noe man "får" og "har". I tillegg har folk med såkalt dobbeltdiagnose (rus- og psykiatrelaterte problemer samtidig) fått egne behandlingstilbud. Disse menneskene hadde en tendens til å falle mellom to stoler tidligere. Utrednings- og diagnostiseringstenkning er framtreddende i forhold til hva det var tidligere: "Før var beboerne slitne, ikke sjuke" sa en av de tidligere ansatte ved Huset til meg, med en anelse ironi (personlig kommunikasjon mai 2008). Vi kan med andre ord si at rusproblemer er definert som en psykiatrisk lidelse innenfor en biomedisinsk modell, og at rusbehandlingstilbudet preges av en psykiatrisk diskurs for tiden. Jeg skal ikke gå inn i den diskusjonen her. Uavhengig av rusreformen er rusbehandlingsfeltet et område som har en del til felles, men i noe dempet versjon, med psykiatrien: Sosial kontroll, eksklusjon, makt og tvang (Norvoll 2007). Disiplinering og overvåking har vært framtreddende sider ved det sosiale livet i institusjoner som har tatt hånd om psykiatriske pasienter (Foucault 1973; Løchen 1984; Norvoll 2007), noe vi til en viss grad kan finne igjen i rusinstitusjoner.

Det kunne vært nærliggende å ta i bruk et Foucault-orientert maktperspektiv i analysen. Jeg kunne rettet oppmerksomheten mot diskursive praksiser for å forstå konstruksjon av klientidentitet som masterstatus innenfor rammene av behandlingsinstitusjoner. Eller, jeg kunne brukt makt- og avmaktsperspektivet i en analyse av

beboerverdenen. Sosiologiske analyser som omhandler undertrykte eller degraderte grupper i samfunnet tar ofte et maktperspektiv, med oppmerksomheten rettet mot det ekstreme, mot forhold som til dels får menneskene de skriver om til å framtre som annerledes og forskjellige fra majoriteten (Christie 1960a; Christie 1960b; Foucault 1973; Lalander 2001; Løchen 1984; Mathiesen 1965; Stanton & Schwartz 1954). Flere skriver om hvordan livet på institusjoner kan gjøre folk avmektige. Vi kan også plassere enkelte bidrag fra Goffman her (se for eksempel 1961; 1990b). Christie (2005) og Lalander (2007) er blant dem som har vært kritiske til andregjørende framstillinger. Jeg har valgt bort makt- og avmaktsoverterte perspektiv fordi både datamaterialet og egen nysgjerrighet har ledet meg i en annen retning, men også fordi jeg ønsket å skrive på en måte som unngår å forsterke oppfatninger om rusmisbrukeres annerledesheter. Fortellinger fra demokratisk anlagte bokollektiv for rusmisbrukere fortøner seg som mindre dramatiske og ofte som mindre andregjørende for dem som omtales (se for eksempel Furuholmen 1987; Furuholmen & Andresen 1993; Ravndal 2007; Thomassen 2001; Tjersland et al. 1998; Tungland, Smith-Solbakken & Claussen 1996). Det gjør til dels også studien til Nicolay B. Johansen og Hanna Myhre (2005) om botilbud for bostedsløse rusmisbrukere i Oslo. Den tar for seg omsorgen som vises i utformelle samvær på hybelhusene, og peker på dette samværet som et viktig bidrag til å skape klima for endring for brukerne.

Foucault retter blikket mot prosesser som definerer (det avvikende) mennesket som atskilt, enten i seg selv - splittet og uten koherens og kontinuitet - eller atskilt fra andre. Forskning kan være en slik prosess

og bidra til en objektivisering av avvikerer (Foucault 1982; Jenkins 2003). I boka *At skape en klient* (Mik-Meyer & Järvinen 2003) tar forfatterne mål av seg til å gjøre noe annet enn å sette klienter i søkelyset som problembærere. De retter søkelyset mot institusjonene der arbeidet med klienter foregår, i stedet for å rette det mot individet selv. I Foucaults ånd beskriver de hvordan "problemidentiteter" som stoffmisbrukere, alkoholikere, sosialt utstøtte, besværlige, klagende klienter er skapt i spesifikke institusjonelle sammenhenger. Våre identiteter oppstår, setter seg og endres i samhandling med andre, også i samhandling som finner sted på ulike "velferdsinstitusjoner" (Mik-Meyer & Järvinen 2003:13). Imidlertid er det med Nanna Mik-Meyer og Margaretha Järvinens logikk om sosial konstruksjon av problem-selv innenfor hjelpeapparatet som med Beckers (1997) stemplingsteori og Goffmans (1961) utlegninger om den psykiatriske pasientens moralske karriere: De kan brukes i andre kontekster og gis en annen retning. Vi trenger å vite om degraderende og undertrykkende forhold ved behandlingsorganisasjoner, men vi trenger også å vite om det gode som foregår der; om hvordan alternative, alminnelige identiteter skapes, og hvilke omstendigheter som kan legge til rette for at slike identiteter skal kunne komme fram. Paradoksalt nok ser det ut til at vi innenfor sosiologien vet mer om det destruktive enn det konstruktive ved hverdagslivet på behandlingsinstitusjoner og andre liknende steder. Vi vet også mye om negative sider ved den sosiale og hierarkiske ulikheten mellom klienter og ansatte ved institusjoner, men ikke så mye om gode sider ved det samme.

Slik jeg ser det står mye av den sosiologiske avvikslitteraturen i fare for å bidra til en opprettholdelse av skillet mellom "oss" og "dem"; mellom avvikerne og de normale, og dermed til å forsterke besværlige annerledesheter. En del av denne samfunnsforskningen kan gå under betegnelsen "elendighetsforskning". Min studie retter i hovedsak oppmerksomheten bort fra dette, og mot alminneligheter og normaliteter i det uvanlige. Jeg ser ikke på hva det er ved behandlingsinstitusjoner som gjør folk avmektige og annerledes, men på forhold som kan være alminnelig- og myndiggjørende. Ved å studere hverdagslige situasjoner fra dagliglivet på en institusjon kan det normale ved de litt ualminnelige menn og kvinner som bor der komme mer fram i lyset. Mitt bidrag vil så å si være i anti-ekstremismens tegn. Jeg har som ideal å skrive om forhold som angår folk i en marginalisert gruppe på en måte som ikke bidrar til andregjøring, at de gjøres annerledes enn den store majoriteten og at forskjellen mellom dem forsterkes og sementeres (Hall 1997; Lalander 2007; Lalander & Santis 2004). Med dette idealet mener jeg ikke å underkjenne betydningen av andres tidligere bidrag til de undertryktes sosiologi. Det dreier seg heller om at tiden åpner for å vende blikket andre veier, nettopp fordi forfattere som for eksempel dem jeg har nevnt over har gått foran og vist vei.

DE ANALYTISKE VERKTØYENES MULIGHETER OG BEGRENSNINGER

Jeg har presentert bidrag fra i hovedsak fire teoretikere, som alle kan sies å være inspirert av Meads (1962) perspektiv på identitet og selv

som sosiale konstruksjoner. Beckers bidrag, i form av hans stemplingsteori, er av dem som tydeligst tar til orde for at våre selv er sosiale, skapt i samhandling med andre mennesker. Goffman skiller seg noe fra Becker gjennom å rette oppmerksomheten mot situasjoner heller enn relasjoner. Goffman belyser på en mer nyansert måte enn Becker hvordan identitetskonstruerende sosiale situasjoner *gjøres* som et resultat av felles anstrengelser, ikke bare som en konsekvens av de mektiges stempling. Goffman tilbyr både et ritual- og et rammeperspektiv i sine samhandlingsanalyser. Ritualperspektivet er en måte å lese hverdagslig samhandling som situasjoner der mennesker dyrker hverandres selv som noe hellig. Her gir Goffman rom for å se på følelsesmessige sider ved samhandlingssituasjoner, ved å belyse hva som skjer når normene for hvordan de skal *gjøres* blir brutt (Goffman 1966; 1971; 1982; 1990a). Jeg bruker rammeperspektivet (Goffman 1986) for å nyansere analysen av samhandlingsøyeblikk. Ved å lese situasjoner som noe i en ramme innenfor en ramme eller som footinger, kan vi komme lenger i analysen av de aller minste mikrosituasjonene, de som bare er "glimt av noe". Både Goffman og Becker kommer til kort for mitt formål med hensyn til å tilby et analytisk apparat som egner seg til å beskrive, på det mest detaljerte, hvordan sosiale selv kommer til, enten det er gjennom stemplingsprosesser eller rituelle erklæringer og rolleaktige presentasjoner av selvene i hverdagslivet.

Goffman har gitt viktige bidrag til grunnlagsperspektivet for denne avhandlingen, men med hensyn til min ambisjon om å bidra til terapeutisk sosiologi, er han for uspesifikk og har for lite å si om følelser som en del av identitetskonstruerende situasjoner. Collins (1988; 2004)

påpeker denne mangelen hos Goffman, og tilbyr IRC-modellen og ideen om EE som en videreutvikling av Goffmans ritualteori. IRC-modellen har også klare fellestrekk med Beckers (1997) stemplingsteori; Collins tenkning om kjeder av samhandling minner om det prosessuelle hos Becker, og Collins belyser viktige sider ved samhandling, følelser og identitet. Men jeg savnet en ytterligere nyansering, som jeg fant innspill til i Asplunds (1987) bidrag om konkret sosialitet

Min studie handler om følelser, identitet og selv i den forstand at jeg ser på situasjoner som gjør at folk blir beveget og kanskje endret. Som jeg antydte i innledningen, kan rusklinters selv betraktes som magre; de har nærmest tomme biografier som et resultat av at de har lagt seg inn til behandling og dermed også lagt igjen misbrukerselvet ute. En måte å sammenlikne de teoretiske hovedperspektivene jeg for anledningen har tatt utgangspunkt i, er å se på hvordan de forholder seg til identitet, selv og følelser. I tabellen nedenfor presenterer jeg en grov sammenstilling.

Becker	Relasjonelt erklærte selv som internaliseres via stemplingsprosesser. Stemplede selv anses som stabile, robuste og devaluerte. Stemplerne er mektige andre. Statisk relasjonsbegrep. Skriver ikke om følelser.
Goffman	Situasjonelt erklærte identiteter og mangfoldige selv. Selvet er både refleksivt (eget bidrag) og mottakende (andres bidrag). Sterkt normativt innslag. Åpner for at stigmatiserte selv kan forstås som stabile. Dynamisk, kontekstuell relasjonsbegrep, varierende med situasjon. Opptatt av følelser som skyld og skam.

Collins	Ser selvet som et resultat av deltakelse i kjeder av interaksjonsritualer. Stemplingsliknende. Viderefører Goffmans ritualtenkning og retter oppmerksomheten mot emosjonell energi (EE).
Asplund	Selvet skapes, gjenskapes og opprettholdes via sosial responsivitet. Denne er forut for normer, og er følelsesmessig berørende per se, på godt eller vondt. Selvet kan opphøre via asosial responsløshet, som er likegyldighetens ytterste form.

Beckers teori om stempeling og Goffmans teori om samhandling har tydelige sammenfall; de er begge opptatt av selvet og de andre. Beckers tanker om stempelingsteori passer godt sammen med Goffmans ideer om hvordan selvet påvirkes gjennom virksomhet med andre mennesker (Becker 1997, Goffman 1981, 1986). Begge ser en karriereaktig utvikling av den sosiale statusen som avviker. Goffman snakker om den psykiatriske pasientens moralske karriereutvikling innenfor sykehuset. Beckers analyser er på et annet nivå, fordi de ikke i samme grad er konsentrert om situasjoner og kontekst, men om relasjoner. Han går ikke i detalj om hvordan stemplingen foregår eller hvordan den gjøres, for eksempel hvilken plass følelser har i stemplingsprosessen. Likevel er kanskje Becker den som mest kraftfullt og tydelig lanserer ideen om sosiale selv, og som vi finner igjen hos Jenkins (2003). Jenkins knytter seg tettere til Goffman fordi han slår fast ideen om mange selv, ikke bare Beckers ene, det stemplede, og at selvne påvirkes av den samhandlingskonteksten de gjøres i, ikke bare av relasjonen mellom de samhandlende.

Becker og Goffman er begge opptatt av konstruksjon av identiteter og selv. Becker har et relasjonelt perspektiv på forholdet mellom samhandling og identitet, i motsetning til Goffman, som kan sies å ha et situasjonistisk perspektiv på det samme. Hos Goffman innvirker situasjoner på relasjoner; skifter situasjonene karakter, blir også relasjoner og identiteter redefinert²¹. Hos Becker viser relasjoner til noe fastere; de er de samme på tvers av situasjoner. I og med at identitet er knyttet til relasjoner hos Becker, vil de ikke variere med situasjoner så lenge relasjonen mellom deltakerne er den samme. Becker legger vekt på at den mektigste i relasjonen har makt til å erklære den andres degraderte avvikende identitet. Dette er en mindre dynamisk prosess enn den jeg for det meste ser hos Goffman, der både rammen for samhandlingen og deltakerne virker sammen og hver for seg i en identitetskonstruerende situasjon. Det ligger ikke nødvendigvis motsetninger i dette.

Felles for Goffman og Asplund er at de ikke ser for seg noe autentisk og stabilt kjerneselv inni mennesket. Selvet er noe *mellom* menneskene, ikke *i* dem. Dette fellestrekket kommer tydelig til syne når Asplund skriver at den sosiale responsiviteten ikke er et produkt av individet. Responsiviteten, altså det sosiale, kommer først som noe grunnleggende og umiddelbart, og individet er snarere et produkt av denne (Asplund 1987:19). Dette knytter Asplund og Goffman sammen i en felles interesse for sosiale samhandlingssituasjoner og selv, inspirert av Mead (1962). I min lesning av dem står de ikke så langt fra

---

²¹ Jf. det tidligere nevnte sitatet hentet fra Goffman (1982:3) : "Not, then, men and their moments. Rather moments and their men."

hverandre til tross for at Goffman har et normorientert perspektiv på samhandling, mens Asplund hevder at normstyrt atferd hindrer sosial responsivitet. De forenes i et felles krav om at samhandling må gjøres på den rette måten for at den skal "gå godt" og for at identitetstegnene som formidles der skal være gyldige.

De avviksorienterte begrepene "stempling", "masterstatus" og "stigma" kommer alle fra teorier om forholdet mellom det sosiale livet og selvene. De kan anvendes for å analysere sine positivt konnoterte motsatser, slik jeg har til hensikt å gjøre. De formidler ideer om selvene som sosiale, som flyktige og dynamiske, men likevel forholdsvis stabile, og om prosesser som formidler identitetstegn som har en tendens til å bli sittende på personene som mottar dem og gjør dem til sine.

Avhandlingen er tenkt som et bidrag til kunnskap som etterlyses fra store deler av behandlingsfeltet: Kunnskap om hva som virker i behandling. Det hevdes fra et nokså samlet fagfelt at det er viktig å vite noe om hva klienter finner meningsfylt innenfor en terapeutisk kontekst når det gjelder egen endringsprosess. Innledningsvis var jeg inne på at klienters perspektiv på endring kan knyttes til situasjoner som ytre sett ser ut til å være svært ordinære, men som likevel er følelsesmessig berørende: Det dreier seg om en berørende alminnelighet med et mulig terapeutisk potensial. Ambisjonen om å gi et bidrag til behandlingsforskningen gjør ikke avhandlingen først og fremst til en avhandling om terapi, men den begrunner noe av perspektivet jeg har. Det empiriske materialet som er grunnlag for analysen er samlet inn på en rusbehandlingsinstitusjon. Jeg spør om hvordan situasjonene jeg

retter søkelyset mot kan ha en terapeutisk virkning på folk som jobber for å endre sine selv fra rus-selv til edru-selv. Jeg beskriver, så detaljert som mulig, hvordan "gode" samhandlingssituasjoner gjøres, hvilke omstendigheter de ser ut til å komme fram i, og hvilke som kan hindre at de oppstår. Inspirert av Beckers (1997) spesifisering og utlegning av teorien om hvordan man blir en outsider, skal jeg spesifisere min teori om berørende alminnelighet. Jeg skal bruke Beckers stempingsteori som et skissemessig utgangspunkt for å undersøke hvordan rusklinter som blir møtt på en spesiell måte blir berørt på et vis som gjør at en omvendt stemping og utvikling av alternative alminnelige selv kan skje.

Over har jeg utdypet de mest grunnleggende teoretiske perspektivene for denne avhandlingen. Som det framgår, hadde jeg med meg et sett teoretisk perspektiver og forståelsesrammer da jeg gikk inn i feltet som forsker. Jeg kom altså ikke naken dit, slik idealet er i en streng versjon av Grounded Theory (GT) (Glaser & Strauss 1999). Underveis har jeg møtt nye perspektiver som så å si har vokst ut av det analytiske arbeidet. Det som er å finne i Martin Bubers bok *I and Thou* (2004) er det mest sentrale i så måte. Buber representerer en religiøs-filosofisk retning som ligger nokså langt fra mitt empirisk orienterte sosiologiske prosjekt. Likevel fant jeg øyeblikk av sterke og overraskende sammenfall mellom det han skrev og det jeg tenkte om fortolkningsalternativer av datamaterialet mitt. Det er ikke gjort rede for Bubers begrepsapparat i dette kapitlet, nettopp fordi jeg fikk tak i det lenge etter at feltarbeidet var avsluttet, og på et tidspunkt da

analysen var kommet nokså langt. Jeg kommer tilbake til Buber og hans tanker om samhandling og identitet først i diskusjonskapitlet, kapittel 7.

Med skillet fra Barney Glaser og Anselm Strauss' Grounded Theory (GT) (1999) står feltarbeidet mitt i en substansteoretisk kontekst. Becker utviklet sin stemplingsteori gjennom marihuanabrukere som blir avvikere, mens jeg utvikler min stemplingsteori gjennom rusbrukere som blir alminnelige. Mye av den teorien jeg har referert til og kommer til å anvende i analysen, er med det samme skillet formal teori, men interaksjonistisk inspirert, og for en stor grad empirisk grunnet. Slik sett står de godt til en senere versjon av GT der forskeren ikke går naken og teoriløs til feltet, og der idealet er at grunnlagsteoretiske perspektiv skal vokse ut av empirien (Strauss & Corbin 1998).

KAPITTEL 3

METODE OG PERSPEKTIV

Jeg har et ideal om å fortelle en troverdig historie. Noe av det som gjør en fortelling troverdig, er at det som framstilles følges av en rik og detaljert anskueliggjøring som også bærer med seg emosjonelle aspekter – slik at leseren nettopp får følelsen av å skue noe, *se* noe og gjerne føle noe. Det som er anskueliggjort er vanskelig å betvile. Man kan være uenig i tolkningen, men ikke betvile substansen i det som framstilles. Jeg har valgt en gjennomgående narrativ form i avhandlingen og i særdeleshet i de empiriske delene for å få fram følelser og stemninger via teksten, slik at fortolkningene og de analytiske poengene skal ha mening. Dette er en vanlig form innenfor etnografisk litteratur.

Metodekapitlet er omfattende, av flere grunner. Data har ikke bare kommet til ved at jeg har gått ut og tatt opp intervjuer på bånd eller notert fra samhandling jeg har observert, selv om jeg har gjort det og. Det er mange prosesser som har skapt data, og de er kompliserte i den forstand at de er sammensatte og forskjelligartede. For eksempel er noen data feltnotater om følelser, fornemmelser og stemninger, noe som gjør dem vanskelige å håndtere som en del av det vitenskapelige empiriske tilfanget på samme måte som snakke-data. Dette krever en grundig redegjørelse for hvordan både dataskapingsprosessen og

analysen har foregått. Jeg har også valgt å bruke en del plass på en diskusjon om etiske spørsmål knyttet til informert samtykke i feltarbeid.

AVHANDLINGENS VITENSKAPSTEORETISKE STÅSTED

Kunnskap er situert, både i tid og rom, og kan ikke sees løsrevet fra sosial og kulturell kontekst (Gullestad 2002). Det vil si at min bakgrunn og posisjon som forsker spiller inn, i tillegg til de ytre rammene som omgir Huset og den virksomheten som drives der. For eksempel vil forståelsen av rusbruk og behandling være forskjellig, og hva som er godt eller dårlig, nødvendig eller unødvendig med hensyn til rusbehandling variere. Kunnskap situeres også ved at forskeren velger metoder som står til studiens tematiske utgangspunkt, og som bidrar til å bestemme og hente fram data og bestemme analytisk tilnærming (Willig 2001). Dette innebærer at måten forskeren innhenter data på er med på å bestemme hva som blir til data. Mine data er blitt til i samhandling mellom meg og beboerne, og i interaksjon mellom den empiriske virkeligheten på Huset og min fortolkning av denne. I tillegg blir data til gjennom den analytiske arbeidsprosessen som leder fram til den ferdige, skrevne avhandlingen. Min metodologiske tilnærming er valgt både ut fra egne preferanser, studiens problemstillinger og mitt ståsted som forsker, plassert i en interaksjonistisk, etnografisk inspirert tradisjon; jeg ikke har gått teoriløs til feltet, slik en streng versjon av grounded theory (GT) krever (Jfr. Glaser & Strauss 1999). Vi ser noe av det samme idealet om teoriløshet i narrativ tenkning hos Bent Flyvbjerg, som skriver at narrativt orienterte undersøkelser ikke kan

begynne med teoretiske antakelser. Heller bør de ta utgangspunkt i et spesielt fenomen (Flyvbjerg 2002:137). Selv om en forsker gjør nettopp det, har jeg vanskelig for å se at det kan gjøres teorifritt. For eksempel kan det ligge en teoretisk inspirert interesse bak valget av fenomen som skal studeres.

Glaser og Strauss har en ide om at teori skal oppdages i data, nærmest som en objektivt gitt virkelighet i verden der forskeren er tilstede som vitne (Willig 2001:47). Jeg stiller meg tvilende til at det er mulig å forholde seg teoriløst til et felt. Å gjøre det kan også sies å være en teori man går til feltet med. Jeg støtter heller ikke ideen om at teorier kan hentes ut av en gitt virkelighet, slik det kommer fram i tidlige versjoner av GT (Glaser & Strauss 1999). Vi kan likevel si at "beboerteorien" (Skatvedt 2001) som jeg utviklet i arbeidet med hovedoppgaven min ligger nærmere Glaser og Strauss' opprinnelige GT-ideal i den forstand at det var som om teorien steg opp fra datamaterialet, men uten et teoretisk blikk var jeg heller ikke da. Aspekter ved doktoravhandlingen gjør at den kan knyttes en modifisert utgave av GT, slik den kommer fram hos Strauss og Corbin (1998): Mitt teoritilfang er hentet fra en interaksjonistisk tradisjon, og er empirisk generert. Glaser og Strauss (1999:32-33) skiller mellom substans- og formalteori. Uten at jeg plasserer prosjektet mitt som et GT-prosjekt i streng forstand, har jeg som sagt ambisjoner om å utvikle en substanssteori om rusbehandling. Det vil si at jeg har som mål å kunne si noe om hvordan alminnelig samvær kan være terapeutisk gunstig for folk som er til behandling for rusavhengighet. Jeg tar også sikte på å trekke interaksjonistisk samhandlingsteori litt lenger, ved å skrive fram noen empirisk

grunnede teoretiske ideer om følelsesmessige sider ved alminnelig samvær som identitetskonstruerende situasjoner.

VALG AV METODE OG PERSPEKTIV

Min avgjørelse om å gjøre feltarbeid med deltakende observasjon og intervjuer ble gjort tidlig, og det var aldri snakk om å endre på dette. Jeg ønsket å få både bred og dyp innsikt i hverdagslivet på Huset, sett fra beboernes perspektiv, slik at jeg kunne gi tykke beskrivelser (Geertz 1973) av de uformelle samværsformene der. Jeg har ikke vært opptatt av de ansattes forståelse eller perspektiv, mitt blikk er ensrettet og skjevt. Jeg har heller ikke lagt opp til noe annet, det er planlagt og villet. Det vil ikke si at jeg ikke har lagt merke til de ansattes tilstedeværelse, men jeg har ikke vært konsentrert om deres opplevelser eller tolkninger. Etter å ha fått kritikk fra fagfeller for mitt ensidig klientsentrerte perspektiv underveis, vurderte jeg (nok en gang) å trekke de ansatte mer aktivt inn i studien, men jeg ble likevel stående ved klientperspektivet. Jeg har ikke vært ute etter å evaluere de ansattes virksomhet. Det hendte jeg pratet med personalet, men da var det alltid en beboer med. Det har vært viktig for meg å holde en markert avstand til personalkulturen, og jeg anser denne ensrettingen som et gode, og som sentral for hvordan feltarbeidet mitt utviklet seg. De samme ansatte er både terapeuter og voktere med sanksjonsmuligheter. Jeg ønsket å komme så nær beboervirkeligheten som mulig, og ser distansen til personalet som en nødvendig forutsetning for dette. Mitt ensrettede klientperspektiv har trolig bidratt til at jeg har unngått en del av de vanskelighetene Yngvar Löchen (1984:37) viser til. Jeg har i

mindre grad opplevd å bli trukket inn i interessekonflikter der ansatte står på den ene siden og beboerne på den andre. Jeg har ikke skiftevis blitt oppfattet som "en av de andre" og "en av dem", slik Löchen ble. Han oppholdt seg både blant ansatte og pasienter, og hadde på seg hvit frakk i en periode. Goffman (1961) kom inn på det psykiatriske sykehuset som "ansatt" idrettsinstruktør. Han hadde dermed også en dobbel forskerrolle, selv om han var mest blant pasientene og ikke hadde nøkler, slik de andre ansatte hadde. Jeg ser slike dobbeltroller som problematiske, både for forholdet til egen forskerrolle og for relasjonen til forskningsdeltakere, når disse er pasienter eller klienter.

Jeg opplevde det som en nødvendig befrielse bare å skulle forholde meg til den ene parten. Det så ut til å være utslagsgivende for beboerne at jeg hadde en såpass klart definert forskerrolle der jeg verken skulle ha med ansatte å gjøre eller være til stede på "ansatt-nivå", men bare som en deltaker på beboernivå, med den forskjellen at jeg hadde andre hensikter med oppholdet enn det beboerne hadde, og at jeg kunne bevege meg fritt. Jeg fikk stadig kommentarer fra beboerne om dette. "Kom her'a! Jeg trenger noen i oppvaska...he he, nei da – jeg bare koddad!" var det første jeg fikk høre da jeg kom for å starte opp feltarbeidet mitt. Jeg tok det som et velkomsttegn. Selv var jeg glad for å ha noe å gjøre, og det passet fint å vaske opp. Mye data har kommet til gjennom oppvaskprat.

Det å bare være opptatt av beboernes perspektiv var et viktig og avgjørende strategisk grep for å få tilgang til et så rikt og bredt datasett som mulig. Min tilgang til beboerverdenen var av prosessuell art: Den

ble reforhandlet i daglige, for meg noen ganger umerkelige situasjoner. Beboerne ga klart uttrykk for at det var viktig for dem at jeg "bare var opptatt av dem", og ikke av de ansatte. Om jeg skulle stått med et bein i hver leir ville jeg åpenbart ikke hatt samme tilgang til beboerverdenen og fått det rike datasettet jeg fikk. Ikke minst ville det vært en svært vanskelig forskerrolle å fylle. Jeg følte meg bedre egnet til, og tror sterkere på å ta den ene gruppas perspektiv (av gangen) som feltforsker på et sted som Huset. Også i ettertid ser jeg dette valget som godt, metodisk sett.

Fortolkende fenomenologisk analyse kan knyttes til en etnografisk naturalistisk tradisjon om å studere sosiale forhold og fenomener der de finner sted (Geertz 1973; Willig 2001). Dette er i tråd med mange interaksjonistiske studier som har utgangspunkt i den seinere del av Chicago-skolens ideal om at forskerne skal studere menneskene ved å være sammen med dem i deres daglige liv. (Fangen 2004; Hammersley & Atkinson 1998). I slike analyser er det et mål å gi så rike eller "tykke" beskrivelser av feltet som mulig (Geertz 1973). Jeg har som ideal å gjøre nettopp det, noe som også begrunner valg av feltarbeid og deltakende observasjon som metode. I tillegg er valg av metode knyttet til problemstillingenes art og til min personlige preferanse, det vil si hva jeg liker best å drive med og synes jeg får godt til. Valg av metode må også sees i sammenheng med mitt vitenskapssyn.

I arbeidet med avhandlingen har jeg valgt et vitenskapsteoretisk perspektiv som gir de fenomenene jeg er ute etter å beskrive status som noe virkelig, noe som er der ute og som jeg finner noe meningsfylt i.

Med dette knytter jeg meg nokså tett opp til en naturalistisk versjon av GT tradisjon Carla Willig (2001:147). Jeg går til felten, riktignok ikke teoriløs, og møter dette som jeg først kalte kjærlighetsbærende samhandling (Skatvedt 2001) for å finne en fortolkning av det. Jeg ser likevel ikke det jeg møtte i felten som noe objektivt gitt og sant, noe som er sammenfallende med alle beboernes virkelighetsoppfatning. Jeg ser ikke bort fra at virkeligheten er sosialt konstruert gjennom våre blikk, begreper og perspektiv. Andre forskere ville for eksempel ha sett noe annet selv om vi hadde vært sammen under feltarbeidet. I det jeg skriver her er jeg likevel et godt stykke fra en postmodernistisk ide om radikal relativisme, som er en annen og kontrasterende versjon av GT enn den naturalistiske Willig (2001:147). "Research stories like this one do not 'emerge' [...] from data. Rather, they are constructed through the grounded analysis of text", skriver Kirsten Costain Schou og Jenny Hewison (1999:173). I sin studie av kreftpasienter la de vekt på å behandle de transkriberte intervjuene som tekst, produsert som et resultat av samhandling mellom forsker og informant i en spesiell setting. I prinsippet kan vi si at det forholder seg på samme vis i et feltarbeid med deltakende observasjon, der også datamaterialet er å betrakte som tekst. En forskjell går imidlertid ved at det som regel blir brukt mer plass på og kanskje mer vekt på refleksjon i feltstudier over fornemmelser av stemninger og følelser som både blir en del av datasettet, og som blir en del av fortolkningsrammene fordi de setter minnespor som forskeren kan hente opp og bruke for å gjøre beskrivelsene "tykke" (Geertz 1973). Jeg vil anta at jo mer ladet (følelsesmessig, politisk, privat, intim) forskningen er, jo større betydning har forskerens plass i datasettet

Jo lenger og grundigere jeg har jobbet med å analysere det empiriske materialet og alternative fortolkninger av det, dess tydeligere har den bevegende alminneligheten kommet fram. Dette kan selvfølgelig være et utslag av selvbedrag, men jeg har ingen grunn til å tro at så er tilfelle. Jeg så også fengselsaktige omstendigheter på Huset, uten at disse truet min teori om gode alminnelighetssituasjoner, tvert om, de styrket den ved å gi illustrasjoner av det motsatte, altså situasjoner som ikke var av identitetsbyggende karakter.

Jeg har brukt Huset som et case i en studie av følelsesaspekter i alminnelig, uformelt samvær. Jeg har undersøkt fenomener som ikke så lett kan fanges opp i et spørreskjema, men som egner seg godt for en etnografisk tilnærming der feltforskeren oppnår nærhet og delaktighet i feltet, og kan studere hvordan folk både gjør og opplever relasjoner og samhandling. Å gjøre feltarbeid ga meg fordeler fordi jeg var til stede og gjorde ting sammen med beboerne. Mange stoffmisbrukere har et ambivalent forhold til "de streite", som meg. Min rolle som deltakende observatør ga meg mulighet til å komme tett på og å skille meg ut fra andre snakkepersoner de har hatt kontakt med, for eksempel offentlig ansatte i sosialsektoren. I en intervjubasert studie vil intervjusituasjonen kunne likne mye på hjelper-klient-samtaler, noe jeg ikke ønsket. Det sosiale skillet mellom forsker og forskningssubjekter minsker ved aktiv deltakelse i det sosiale livet som studeres (Solberg 1985), og nærheten og samhandlingen har gitt meg mulighet til å utvikle "tykke beskrivelser" (Geertz 1973).

I studien benyttes observasjon med ulik grad av deltakelse, feltnotater, og semi- og ustrukturerte intervjuer og samtaler som metode. Jeg har intervjuet enkeltmennesker og deltatt i gruppesettinger. I tillegg har jeg hatt tilgang til billedmateriale (fotografier og videofilm) som både beboere, ansatte og jeg selv har tatt. Dette materialet ga ikke så mye informasjon som jeg hadde forventet, og er ikke brukt som en del av det empiriske materialet som ligger til grunn for analysen.

Jeg håper å fylle et hull i forskningen om terapiens sosiologi ved å bruke feltarbeid og deltakende observasjon som metode. Slik jeg ser det er dette en fordelaktig metode om man vil komme så nær som mulig dem en studerer. En ren intervjuundersøkelse vil til sammenlikning være mer ekspertorientert og preget av forskerens spørsmål.

HUSET, FELTET OG FOLKA

VALG AV STED

Jeg har utført feltarbeid ved Huset i to omganger (se kapittel 1). Jeg dro tilbake til Huset tre år etter første feltarbeid for å få rikere beskrivelser av dynamikken i "det kjærlighetsbærende" samværet mellom ansatte og beboere som jeg fant i hovedoppgaven (Skatvedt 2001). I forbindelse med mitt andre feltarbeid hadde jeg som mål å få et dypere innblikk i hvordan alminnelige og emosjonelt berørende samværssituasjoner gjøres, og hva de formidler av symbolske tegn om relasjoner og identiteter på Huset. Beboerne fremsto som alltid tilstedeværende og oppmerksomme observatører. De var dyktige til å fange opp hva som

foregikk i hverdagslivet på Huset, noen vil si på grensen til paranoide. De hadde svært lang trening og var sannsynligvis spesielt observante fordi det hadde vært nødvendig for dem for å fungere "ute." To av beboerne beskrev det slik:

Rune: Ikke sant, du har jo rimelig gode antenner, det tror jeg kanskje spesielt stoffmisbrukere har, på å fange opp stemninger og hva som ligger i lufta og....

Johan: Det er klart vi *ser* det, vi er jo eksperter på å se, skjønne åssen folk tenker, åssen de føler og alt, for vi er vant til å manipulere for å fungere ute.

Nettopp det at beboerne så ut til å ha et sanseapparat som var følsomt for ulike tegn i kommunikasjon mellom mennesker, gjorde dem til gode formidlere av hva som foregikk når folk møttes. For de fleste stoffmisbrukere er det uvanlig å delta i hverdagslig samvær med alminnelige folk. Nettopp det er trolig en grunn til at de er gode til å fange opp hva som foregår der, de tar det ikke for gitt, slik de fleste andre gjør.

OM STEDET OG DEM SOM BOR DER

Huset er et tidligere gårdsbruk som ligger i landlige omgivelser. Det er plass til omlag 26 beboere. I perioden for feltarbeidet var det mellom 12 og 18 beboere der. De hadde en gjennomsnittsalder på 30 år, og fire av dem var kvinner. Beboerne kalte stort sett de ansatte *stab* og seg selv for *beboere*. "Stab" er et begrep som kan gi militære assosiasjoner, men Huset er ikke et spesielt militært sted. Begrepet er lokalt og stammer fra tida da Huset ble drevet etter prinsipper fra den amerikanske modellen

av "Terapeutisk samfunn" (TS) ²². Både ansatte og beboere brukte begrepet *stab* for å vise til ansatte. Jeg har likevel valgt å bruke begrepet *ansatt*, for å gjøre framstillingen mer tilgjengelig. Når det gjelder resten av betegnelsene jeg har brukt på folk, steder og posisjoner, har jeg i hovedsak brukt de lokale uttrykkene som beboerne brukte.

Beboerne er delt opp i ulike *arbeidslag* og deltar i ulike *faser* av behandlingsprogrammet. Med noen variasjoner har Huset dette opplegget til felles med de fleste andre liknende behandlingsinstitusjoner i Norge. Behandlingsprogrammets faser er delt inn i tre, hvorav to er på Huset: *Innkjøringsfasen* (ca. 1-2 måneder) og *Hovedfasen* (ca. 4-6 måneder). I den siste, *Treningsfasen*, flytter beboerne over i egen treningsbolig. Der bor de sammen i om lag et halvt til ett år, og får oppfølging av ansatte. Til slutt flytter beboerne for seg selv i egne leiligheter, med oppfølging fra sosialtjenesten i sine respektive kommuner. Beboerne må ha vært på Huset i tre måneder før de kan dra ut med følge av enten en eldre beboer, det vil si en som er i Hovedfasen, eller en ansatt. Beboerne må alltid søke skriftlig om å dra ut fra Huset for å gjøre ting som ikke står i den oppsatte planen, for eksempel å dra på kino med en venn eller slektning, eller på tur i skogen.

---

²² TS for rusmisbrukere ble utviklet i USA mot slutten av 1950-tallet, og ble en verdensomspennende organisasjon av behandlingsinstitusjoner. Det ble, og blir fremdeles i stor grad brukt psykodynamisk orienterte metoder, og er basert på bruk av selvhjelpsmodellen. Det legges vekt på å ha tidligere rusmisbrukere blant de ansatte, og at ansatte skal hospitere som beboere på andre TS som en del av opplæringa.

I institusjonens behandlingssideologi legges det blant annet vekt på miljøterapeutiske tiltak. Praktiske arbeidsoppgaver som diverse husarbeid, vedlikehold og liknende er noen av disse.

Arbeidsoppgavene er fordelt på arbeidslag som består av beboere, og har *leder, assistent og mannskap*. Beboerne som er ledere og assistenter er som regel folk som har vært på Huset en stund. De nye, eller de som har jobbet mye med seg selv og derfor trenger å ta det litt med ro, jobber som mannskap. Både leder og assistent er ofte utsatt for stort press, både arbeids- og ansvarsmessig. Det er en posisjon som er tiltenkt dem som trenger å trene på å være klare og tydelige i sin kommunikasjon, og på å ta ansvar for, ha oversikt over og planlegge praktiske gjøremål.

Det meste av hverdagslivet foregår i hovedhuset (se tegning av Huset og området rundt foran i avhandlingen). I tillegg til en ekspedisjon er det også et stort kjøkken, spisestue, oppholdsstue, toaletter, bad og beboerrom i første etasje. I andre etasje er det flere beboerrom og bad. De mannlige beboerne bor i hovedhuset, som er av nyere dato. Der er det også et lite kontor, "Lillekontoret", som er for den ansatte som er miljøansvarlig for dagen. Det går på omgang mellom de ansatte å ha dette ansvaret. De skal samarbeide tett med leder og assistent i ekspedisjonen (beboere). Miljøansvarlig ansatt skal være ansattgruppa og lederens forlengede arm, og fungerer som en slags kommunikasjonsentral som skal ha oversikt over både beboere og ansatte. Miljøansvarlig ansatt utgjør forbindelsen mellom beboerdelen av Huset og "Andre sida", som er en nyere bygning tett inntil hovedhuset. En åpen svalgang, "Røyketrappa", forbinder Andre sida

med hovedhuset. Røyketrappa er en viktig arena for uformelt samvær, der det hilses og røykes morgen og kveld. Ansatte og beboere røyker ofte sammen i svalgangen, men den er også et sted der ikke-røykere oppholder seg. Når Husets folk ikke røyker sammen, står beboerne utenfor den ene kortsida av hovedhuset og røyker, mens de ansatte står på den bortre sida av kontorbygningen (se tegning). Med unntak av noen frokoster og kveldsmåltid i Kvinneboligen, foregår alle måltider i hovedhuset. Alle spiser sammen, også ansatte. Morgen- og ettermiddagsmøtene foregår i stua, mens de fleste terapigruppene finner sted i sidebygningen. Om somrene blir den store terrassen ofte brukt både til småmåltider og når noe skal være ekstra hyggelig.

Over på Andre sida ligger alle kontorene for de ansatte, legekantor og grupperom der ansatte har møter, samt en egen kaffemaskin som lager kaffe latte, espresso og cappuccino. De fleste individualsamtaler foregår på Andre sida. Det står også en datamaskin med internettilknytning i gangen, som beboerne kan bruke etter søknad. I den andre enden av kontorbygget er det en utgang til hagen, der ansatte noen ganger står med en kopp kaffe eller røyk. Dette er de ansattes område, jeg så aldri beboere der. Hagen er stor, og i den ene delen av hagen, rett nedenfor terrassen, er det spent opp et volleyballnett.

Ekspedisjonen er Husets hjerte og det formelle og geografiske sentrum. Man har god oversikt derfra, og kan se hvem som kommer og går, hvem som er i stuene, kjøkkenet, røyketrappa, hvem som går inn til vaskeriet, opp på rommene i andre etasje og man kan se den lange veien opp til Huset. En kan også se gjennom stuene og ut på terrassen i

den andre enden. Beboerne i ekspedisjonen tar imot nye beboerne i det de stiger inn i Huset. Bak en høy skranke sitter det alltid en beboer eller to. Der er også et skatoll der arbeidsleder på kjøkkenet (en beboer) har sin arbeidsplass. I tillegg står det et lite bord og to stoler og noen hyller i et hjørne. På veggen henger det en whiteboardtavle der beboerne skal skrive *ord for dagen* hver dag. Arbeidsleder i ekspedisjonen har ansvar for å ha oversikt over hva som foregår på Huset, og for å være bindeledd mellom ansatte og beboere. Jeg meldte fra til arbeidsleder i ekspedisjonen når jeg skulle være på Huset, når jeg dro hjem og når jeg hadde tenkt å komme tilbake. Det var også hos ham jeg henvendte meg om jeg trengte noe. All kommunikasjon mellom beboere og ansatte skal gå gjennom beboerne i ekspedisjonen. Det gjorde også den lille kommunikasjonen om praktiske forhold jeg hadde med ansatte.

Det står en eldre, litt mindre enebolig 80 meter ovenfor de andre husene: "Kvinneboligen", som er reservert for kvinnelige beboere. Den har en besøksavdeling i annen etasje, der beboere kan ha partnere og barn på overnattingsbesøk. Med unntak av besøksavdelinga har ingen beboermenn adgang til Kvinneboligen bortsett fra for å gjøre vedlikeholdsarbeid eller liknende, og da er det alltid en ansatt med. Kvinneboligen er et mye roligere og stillere sted enn hovedhuset. Beboerkvinnene sa at de likte å trekke seg tilbake dit, og mannfolkene ønsket åpenbart å ha muligheten til å gjøre det samme. Det bor ingen ansatte på institusjonen, men det er ansatt hvilende nattevakter. Disse er uten formell kompetanse, såkalte ufaglærte folk som som regel ligger på en sovesofa på Lillekontoret. Det hender noen av de kvinnelige nattevaktene overnatter i Kvinneboligen.

De norske behandlingskollektivene og -institusjonene har lange tradisjoner for å legge vekt på at ansatte og beboere skal gjøre ting sammen, det være seg turer eller daglig praktisk arbeid (Angell 1998; Furuholmen 1987; Thomassen 2001; Tjersland et al. 1998). Da jeg var på Huset uttrykte både beboere og ansatte misnøye og frustrasjon over at de hadde for lite tid sammen.²³

INNTREDEN OG DET FØRSTE MØTET

Før feltarbeidet startet opp forberedte jeg meg både mentalt, emosjonelt og praktisk. Både arbeid med nødvendige søknader om forskningstillatelse og samtaler med tidligere stoffmisbrukere hjalp meg til å fokusere oppmerksomheten og planlegge feltarbeidet. Det samme gjorde lesning av metodelitteratur, litteratur om rusmisbruk og rehabilitering, om behandlingsrelasjoner og litteratur om følelser som nærhet og kjærlighet. Jeg hadde et informasjonsmøte med ansattgruppa der jeg fikk deres tillatelse til å gjøre feltarbeidet. På forhånd hadde jeg fått tillatelse fra ledelsen på Huset og på fylkesnivå til å komme. Lederen på Huset hadde snakket med beboerne, og fått deres aksept til at jeg kunne komme og informere om prosjektet. Jeg kjente ham fra før av fordi jeg hadde jobbet i dette fagfeltet noen år tidligere. Min inntreden fant sted på det månedlige møtet han hadde med beboerne. Etter å ha vært på Huset en stund skjønnte jeg at beboerne satte stor pris på disse møtene. Det var et sted der beboerne sa de kunne snakke om alt, og især det de var misfornøyd med. Lederen var en god døråpner

---

²³ Noen av beboerne uttrykte dog sterk ambivalens med hensyn til å være mye sammen med ansatte utenom terapien, det vil si i det daglige arbeidet og i "fritida".

(Bogdan & Taylor 1975; Fangen 2004; Whyte 1993) for meg som forsker på institusjonen.

Alle beboerne var samlet i stua da jeg kom inn sammen med ham. De satt i sofaene rundt de tre salongbordene, og det så ikke ut som om de ivret etter å være med. Noen virket nesten avvisende, andre likegyldige, noen så ut som de var interessert av høflighetsgrunner. Et par virket nysgjerrige. Lederen presenterte meg ved å si at jeg hadde vært der før og skrevet en hovedoppgave om Huset. Jeg snakket litt om formålet med forskningen, og fortalte dem at det var frivillig å delta. Jeg fortalte at jeg ønsket å gå inn i "beboerstrukturen"²⁴ på samme måte som en ny beboer, og at jeg ønsket å intervju dem som sa seg villige til det etter hvert. Beboerne satt nokså tause. Da jeg fortalte om taushetsplikten, gjorde jeg det klart at denne også gjaldt overfor ansatte. På dette tidspunktet reiste lederen seg og sa: "Ja, da overlater jeg resten til dere, så kan dere diskutere i fred." Alle beboerne ble sittende. Det virket svært overrasket over at min taushetsplikt også gjaldt overfor ansatte. De hadde flere spørsmål rundt dette: "Hva gjør du hvis du veit at jeg har rusa meg på huset? Hva om du får greie på at det foregår noe kriminelt her? Er det sånn at vi kan snakke med deg som vi snakker med hverandre?" Det ble en ganske livlig diskusjon. I tillegg virket de svært overrasket over at jeg bare skulle snakke med dem, jobbe "nederst i strukturen" og ikke snakke med de ansatte. Etter hvert delte jeg ut informasjonsskrivet med samtykkeerklæringa (se vedlegg). Jeg leste opp, og delte ut ferdig frankerte og adresserte konvolutter.

---

²⁴ "Beboerstrukturen" er et internt uttrykk som viser til hvor beboerne jobber i arbeidstida på Huset, for eksempel i ekspedisjonen, på kjøkkenet eller med utelaget.

Samtykkeerklæringa var tydeligvis mas og unødvendig bruk av papir for de fleste: "Kan ikke du bare skrive under for meg, da? Jeg *hater* sånne skjemaer!" sa et par beboere før de rablet ned en underskrift uten å lese det som sto der. Andre leste nøye og skrev under med en litt høytidelig maner. Lederen i ekspedisjonen så seg rundt og ropte med myndig stemme: "Har alle levert?" Beboerne nikkete og snakket i munnen på hverandre, og gikk ut for å ta seg en røyk. Røyken hadde de fleste rullet ferdig mens vi hadde møte. Jeg satt alene igjen med en haug med samtykkeerklæringer og ubrukte, frankerte og adresserte konvolutter. Det var en nokså latterlig situasjon. Det lå mange timers arbeid bak utformingen av informasjonsskrivet med samtykkeerklæringa. Jeg hadde fått den tilbake fra NSD for å gjøre noen nødvendige utbedringer før den ble endelig godkjent, og hadde lagt vekt på å gjøre ting riktig. Men så viste det seg at riktighetskriteriene ikke hadde gyldighet blant dem jeg skulle forske på, og at det "riktige" for meg framsto som irrelevant for de fleste av dem.

Selv om ledere, som Arvid, har gitt forskere adgang, er det ikke sikkert at folk med lavere rang er enige (Fangen 2004). William Foote Whyte forteller om hvordan at han ble introdusert av Doc, lederen i gjengen, da han kom som fremmed i det italienske innvandremiljøet i byen. Doc hadde sagt:

"You come in as my friend. When you come in like that, at first everybody will treat you with respect. You can take a lot of liberty, and nobody will kick. After a while when they get to

know you, they will treat you like anybody else – you know they say familiarity breeds contempt. But you will never have any trouble” (Whyte 1993:292).

Dette faller sammen med måten jeg kom inn på. Arvids væremåte overfor meg på introduksjonsmøtet og ved seinere anledninger, for eksempel på røyke-trappa, fungerte sannsynligvis som en troverdighetsgaranti overfor beboerne fordi de hadde tillit til ham. Det kunne ha vært omvendt. For eksempel var det viktig for Løchen i hans studie å ikke bli for assosiert med ledelsen (Løchen 1984). Whyte legger vekt på kontakten med lederen av gjengen som en nøkkel inn til feltet. Arvids introduksjon av meg var av liknende type. På den ene side var han en av de Andre (de edrue, verdige), og var, ifølge beboerne inkluderende overfor dem. Samtidig ”(...) har han jo vært en av vårs”, som en av beboerne sa²⁵. Han nøt åpenbart stor respekt blant beboerne for denne overskridelsen. Beboerne opplevde tilsynelatende hans engasjement for dem som noe godt og troverdig. I dette tilfellet var det Arvids uformelle autoritet som virket. Etter min vurdering var Arvid en som kunne bidra til å sikre den etiske standarden og ikke bare en som kunne være et problem for den samme, slik flere forfattere (Bogdan & Taylor 1975; Miller & Bell 2002:61-62) beskriver. Dette kan oppstå ved at leder er autoritær og klienter derfor ikke tør å gå på tvers av det vedkommende ønsker, fordi de frykter sanksjoner av ulik art, for

---

²⁵ Arvid hadde nokså lang fartstid som stoffmisbruker og innsatt. Dette er noe som åpenbart høynet hans anseelse og gav ham tillit og respekt blant beboere. Beboerne omtalte ham, og andre ansatte med tilsvarende bakgrunn, som viktige rollemodeller. Se Thomassen (2001).

eksempel å bli upopulær, avvist eller neglisjert. For meg var det tydelig at beboerne festet lit til det han sa og gjorde, selv om de ikke alltid var enige i det han foretok seg. På samme måte var Doc også en respektert leder på det tidspunktet Whyte ble introdusert. Det er ikke uten betydning at det var den respekterte lederen som ga dette signalet.

Jeg brukte Arvids posisjon som tidligere stoffmisbruker og nå leder ved institusjonen som en vei inn i felten. Det tilsynelatende sterke forholdet mellom lederen på Huset og beboerne gjør at graden av frivillighet til å delta i undersøkelsen kan trekkes i tvil. For det første gjelder dette hensynet til sjefen, og et mulig ønske om å være en beboer han kunne være stolt av og like. For det andre gjelder det hensynet til hva andre beboere, særlig de som sto høyt i beboerhierarkiet, måtte mene. Tvang er det ikke, men det er heller ikke uten føringer. Jeg mener jeg kom inn på Huset på en anstendig måte. Jeg fikk ingen signaler om at jeg ikke kunne føle meg trygg på at de enkelte i beboergruppa hadde akseptert oppstarten av feltarbeidet. Jeg fikk et klart inntrykk av at de hadde forstått, i grove trekk, hva et feltarbeid som mitt innebar. Like fullt ligger det i metodens egenart at det nærmest var umulig å informere beboerne om hvordan det ville arte seg å delta i forskningsarbeidet mitt. Slik jeg ser det, fikk jeg innpass gjennom måten jeg ble presentert på i møtet med Arvid og beboerne. Etter hvert ble det trolig vel så viktig for tillitsforholdet mellom beboerne og meg at jeg bare skulle forholde meg til dem: At jeg bodde sammen med dem, jobbet sammen med dem og var på samme sted i strukturen som de nye beboerne. Beboerne forholdt seg trolig til min framtrøden overfor dem når de skulle vurdere om jeg var til å stole på. De var sine egne garantister, så å si. I en undersøkelse

av et ettervernshjem for rusmisbrukere kom det fram at det var viktig for beboerne å signalisere overfor hverandre at de så forskeren som en utenforstående (Wieder 1974). Min opplevelse var motsatt: Det virket som beboerne viste hverandre, og især de nye, at det var fint å bidra til forskning ved å være sammen med meg.

Folk som opplever seg sosialt ekskludert vil kunne føle motstand mot å skrive under på deltakelse i en undersøkelse (Miller og Bell 2002:54). På en annen side kan det også være at nettopp disse, som beboerne, vil skrive under fordi "det er aldri noen som har forska bare på oss", som flere av deltakerne sa. De så det tydeligvis som noe positivt at jeg "(...) bare skulle være sammen med oss og ikke ansatte. -Hun har til og med taushetsplikt overfor de der (med henvisning til ansatte, min anm.)!" var noe jeg ofte hørte beboerne si til nye beboere. De så meg trolig som en som kunne gi stemme til det de hadde å si.

På et sted som Huset kommer og går det beboere. Det kom flere nye beboere til Huset etter at feltarbeidet hadde begynt. I begynnelsen var jeg nøye med å gi de nye samtykkeerklæringa, informere dem og eventuelt få en underskrift. Etter hvert føltet det meningsløst for meg å holde på med dette. Det viste seg imidlertid at nye beboere som kom på dager jeg ikke var tilstede, fikk informasjon av dem som hadde vært der en stund. Jeg oppdaget at informasjonen de fikk var svært grundig, og på mange vis kanskje mer meningsfull og presis enn jeg selv kunne gi som utenforstående. Jeg opplevde det betryggende at de "eldre" beboerne tok seg av å informere de nyankomne. Jeg har ingen grunn til å tro at de presset folk til å akseptere at jeg var der, og jeg har ingen

grunn til å tro at min måte å informere om mitt forehavende skulle være bedre, etisk sett, enn beboernes. Beboernes underskrift skal være noe som betinger at de har tillit til meg, det går for å være en formell autorisering av det jeg driver med som forsker og måten jeg gjør det på. Samtidig kan det være at noen skriver under fordi en underskrift ikke teller som noe gyldig for dem, i deres kultur. Informert samtykke bør være en vedvarende og stadig forhandlet prosess mellom forsker og forskningsdeltakere (Miller og Bell 2002). Min tillatelse til å forske i feltet var, slik jeg opplevde det, relasjonell og situasjonsbasert.

PRAKTISK GJENNOMFØRING, OMFANG OG VARIGHET

Feltarbeidet varte i om lag et halvt år, og var delt opp i mindre økter. Disse varte i opptil to uker i strekk, men for det meste var jeg der fra tre til fem dager, fordelt på både hverdager og helger. Jeg bodde i Kvinneboligen sammen med de kvinnelige beboerne, og fulgte beboerne stort sett fra vi sto opp til vi la oss. Unntakene var faser der jeg var spesielt sliten etter lange observasjonsøkter, eller i forbindelse med at det var mye uro og dårlig stemning blant beboerne, eller svært høy musikk. Da hendte det at jeg gikk for meg selv for å skrive. Jeg gikk også korte turer eller kjørte for å handle for å komme vekk litt. Noen ganger ble en eller to beboere med. Disse turene ble ofte gjort i forbindelse med at beboere skulle på et møte og det var vanskelig med transport. Slik kunne jeg få til en blanding av hvile og å slå av en prat med vennlige mennesker samtidig som jeg fikk informasjon og gjorde nytte for meg.

Jeg hadde for det meste en lærlingrolle (Wadel 1991b) på Huset. Jeg var til stede i situasjoner med og uten formelt erklært terapeutisk verdi. Ellers var jeg med på arbeidet i "strukturen", der vi drev med reinhold, matlagning, vedlikehold, klesvask, hagearbeid osv. Jeg var til stede i individualsamtaler, familie- og vennefester, morgen- og ettermiddagsmøter, på møter mellom beboere og ansvarsgruppa²⁶, terapigrupper av ulike slag, måltider, avslutningsfester, handleturer og utflukter. Jeg var også med i kvinnegrupper. Jeg var ikke med i mannsgupper, de terapigruppene som var forbeholdt menn. Jeg syntes det var vanskelig å be om beboernes tillatelse til å være med der, dessuten var det slik at jeg først og fremst var interessert i det som foregikk i situasjoner som ikke hadde formelt erklært terapeutisk verdi. Slike var lettest å finne utenfor den formelt organiserte terapivirksomheten, selv om jeg også kunne finne dem innenfor.

Min rolle som deltakende observatør varierte med hensyn til hvor aktivt deltakende jeg var, og gikk langs en skala fra bare deltakelse til bare observasjon (Fangen 2004). Jeg var mest aktiv i det daglige, praktiske arbeidet og i "fritida". I terapigrupper, møter med førstelinjetjenesten og individualsamtaler var jeg passiv tilhører. Jeg markerte det ved å sitte i taushet på avstand fra de andre deltakerne. I morgen- og ettermiddagsmøtene²⁷ der alle beboerne og en eller to ansatte deltok hadde jeg en mellomposisjon, det vil si at jeg satt

---

²⁶ Ansvarsgruppa består av ulike fagfolk fra førstelinjetjenesten som er knyttet til den enkelte beboer, for eksempel representanter fra sosialkontoret, barnevern, trygdekontor.

²⁷ Morgen- og ettermiddagsmøter er av praktisk, planlegningsmessig art, men med et visst terapioorientert innhold der beboerne kan ta opp hvordan de har det fra dag til dag.

sammen med beboerne i kretsen rundt bordene i stua, og tok del i praten om jeg ble invitert inn. Jeg var også med inn på overlappingsmøter der ekspedisjonsansvarlig beboer rapporterte til miljøansvarlig ansatt om tilstanden på Huset, det vil si hva som var gjort av praktisk arbeid og hvordan det sto til med beboerne. Jeg var minst observatør og mest deltaker om kvelden når vi slappet av og det var stille, som for eksempel når vi så en video en sen nattetime og nattevakta ikke hadde oppdaget at klokka var over leggetid.

Jeg opplevde individualsamtalene som vanskeligst å være i fordi jeg følte meg som en inntrenger og en spion. Ubehaget ble forsterket av at rommene der samtalene foregikk var små, slik at jeg ble sittende tett på beboer og ansatt. Ved et par anledninger tok de ansatte opp at de følte at jeg kikket dem i kortene, men alltid med litt latter. Beboerne stilte seg tilsynelatende uforstående til problemet og sa ved flere anledninger at de ikke merket at jeg var der: "Jeg er blitt så vant til å ha henne der". Da jeg satte meg på utsiden av kvinnegruppas sirkel utbrøt Gry, en av beboerkvinnene: "Herregud Astrid, kan du ikke slappe av litt du også, da, finne deg et pledd og lene deg litt bakover! Gjør det!" De hadde ordnet seg i halvt liggende, komfortable stillinger, med lys, pledd og avslappende musikk. Jeg satt rett opp og ned i en mer anspent positur som for å markere at jeg ikke skulle trenge meg på for å være en av dem. Det ble åpenbart for meg da at jeg til tider overdrev min etisk motiverte tilbakeholdenhet. ²⁸

---

²⁸ Jf. filmen "Salmer fra kjøkkenet", der observatøren følger så strenge regler for kontakt med mannen som er forskningsobjektet hans at forskningen blir meningsløs og lattervekkende.

NØKKELINFORMANTER

I løpet av feltarbeidet ble jeg bedre kjent med noen av beboerne enn andre, for det meste folk som hadde vært en stund på Huset. De hadde mye å fortelle, og var villige til å bruke tid sammen med meg. De lærte meg mye om hverdagslivet på Huset, både de gode sidene og de som kunne være problematiske. De var nøkkelinformanter fordi de målbar spesielt tydelig det de andre beboerne virket opptatt av, og de brukte tilsynelatende mye tid på å reflektere over ulike forhold som berørte dem og deres virkelighet på Huset. I tillegg virket de generelt sett opptatt av rehabilitering av stoffmisbrukere som sådan. Noen av nøkkelinformantene kommer tydelig fram ved at jeg har sitert dem fra intervjuer og andre samtaler, mens de beboerne som var til stede og pratet i situasjoner når jeg slo av en prat med flere av gangen er mer å finne mellom linjene i analysen.

HVA MISTER JEG OG HVA VINNER JEG VED Å EKSKLUDERE ANSATTE?

Huset er hierarkisk organisert, og de ansatte har både behandlings- og kontrollansvar overfor beboerne. Ansatte innenfor dette feltet har en meget komplisert arbeidsoppgave, nemlig å bidra til at folk frivillig gir fra seg noe de fleste av dem føler de verken kan leve foruten eller med: Rusen. De ansatte skal være terapeuter, hjelpere, trøstere, advokater, kontrollører, voktere. Dette er til dels motstridende og svært vanskelige roller å forene. Det er mye frustrasjon, fortvilelse og håpløshet blant stoffmisbrukere i behandling, noe som kan være tungt å forholde seg til både for ansatte, medbeboere, og for den saks skyld, forskere. De

ansatte har fått minst plass i denne avhandlingen, og det kan synes urettferdig og snevert at jeg ikke "hører og ser" dem også.

I løpet av feltarbeidet kom det til flere samtaler og pratetimer mellom ansatte, beboere og meg der ansatte snakket om hvordan det kunne være å jobbe der. Jeg har grunn til å tro at ansatte ønsket å være nær beboerne, noe som til tider kan være vanskelig på grunn av de delvis motstridende rollene de har. De ansatte har rammer og oppgaver som er pålagt "ovenfra," og de ga uttrykk for frustrasjon over å ikke ha så mye tid sammen med beboerne som de ønsket, og at de følte seg som ofre for krav om økt byråkratisering, slik at de ble kontorpersonale mer enn terapeuter og sosialarbeidere. Ved å ikke intervju ansatte har jeg mistet deres perspektiv og deres stemme. Jeg har mottatt en del kritikk for dette valget, men ikke fra det holdet vi kanskje kunne forventet, nemlig fra de ansatte. Både ansatte på Huset og andre tilsvarende steder har, så vidt meg bekjent, stilt seg positive til denne ensrettingen. Ansatte på Huset ga oven i kjøpet klart uttrykk for at de mente det var viktig at jeg gjorde det på denne måten fordi det var avgjørende for dem å få innsikt i sider ved beboerverdenen som de selv hadde vansker med å få innsyn i. De virket opptatt av å få belyst behandlingsrelasjonen av en utenforstående, og de følte seg tilsynelatende ikke truet av at jeg vendte blikket bort fra dem og ikke var opptatt av deres oppfatninger. Det kan hevdes at de ansatte ikke følte seg frie til å komme med kritikk, eller at de var engstelige for hvordan de vil framstå dersom de kritiserte opplegget mitt. Innenfor en behandlingsinstitusjon som Huset er det ikke vel ansett å "gå i forsvar", som en slik kritikk ville kunne oppfattes som. Det er trolig også vanskelig for ansatte å stille seg skeptisk til

forskning ut fra andre grunner enn de som gjelder hensynet til klientene. Jeg har imidlertid ikke noen grunn til å tro at ansatte har ønsket det annerledes. Det ville være å underkjenne deres integritet og bestride deres åpenhet.

Om jeg hadde inkludert de ansatte som informanter, ville avhandlingen trolig blitt mer balansert fordi begge parter, i den grad det er to parter på Huset, ville bli hørt. I hovedsak ville dette hatt betydning for kapittel fire, der jeg tar opp degraderende omstendigheter ved institusjonslivet. Jeg hadde trolig også sett mer på de strukturerende forholdene bak, slik for eksempel Löchen (1984) gjorde. Likevel har jeg sannsynligvis ikke skrevet noe de ansatte ikke allerede var klar over når det gjelder problematiske sider ved livet på Huset. Det kan være at de ansattes manglende insistering på at det nå skulle være deres tur kan ha sammenheng med at de ikke er så opptatt av skillet mellom dem (beboerne) og oss (ansatte), at de tenker mer "vi" enn det utenforstående antar. Jeg heller mer til denne forklaringen enn til tanken om at de føler seg forbigått fordi jeg i all hovedsak har rettet oppmerksomheten mot beboerne. Jeg har ikke inntrykk av at de ansattes syn ville ha vært svært annerledes enn beboernes. Jeg oppfatter med andre ord ikke at de ansatte har noe å forsvare i så henseende. Ei heller at de skulle trenge beskyttelse fra utenverdenen. Jeg føler meg sikker på at jeg ville fått vite det hvis de ansatte følte seg urettferdig behandlet ved at jeg ikke inkluderte dem i studien, især med tanke på at jeg kom tilbake for å gjøre et nytt feltarbeid samme sted. Det hadde vært rimelig om de hadde tenkt at det nå var deres tur til å "bli hørt".

Jeg har ingen grunn til å tro at jeg ville få sterke motsatser til beboernes fortellinger om hverdagslivet på Huset.

Min posisjon som forsker ble trolig mer oversiktig og forutsigbar ved at jeg valgte et klientsentrert ståsted. Etter min vurdering var det slik at behandlingsrelasjonene og det terapeutiske klimaet på Huset ble minst forstyrret av forskningen ved at jeg bare forholdt meg til beboerne. Om jeg hadde inkludert ansatte i likt monn, ville det trolig ligge mer til rette for mistenksomhet fra beboernes side, noe som kunne ødelagt for det terapeutiske arbeidet ansatte og beboere gjorde.

FORSKERROLLEN OG FELTRELASJONENE

Forskeren møter feltet med et sett antakelser som ofte er vagere enn dem som kommer fram i prosjektbeskrivelsen. Feltarbeid og deltakende observasjon gir innsikt i konteksten rundt situasjoner, i tillegg til at det gir kunnskap om hvordan folk oppfører seg i situasjoner som er naturlige for dem (Album 1994; Fangen 2004). Jeg visste en del om konteksten rundt framtidige situasjoner i det kommende feltarbeidet på forhånd. Da jeg begynte feltarbeidet mitt, trådte jeg inn i en virkelighet som var delvis kjent, men likevel fremmed. Den var kjent fordi jeg hadde jobbet på et tilsvarende sted, og jeg hadde gjort et feltarbeid på Huset tidligere. Alle beboerne og de fleste ansatte var imidlertid fremmede for meg. Det hadde også skjedd noen strukturelle endringer, for eksempel var Kvinneboligen tatt i bruk.

Ved et par anledninger opplevde jeg det ubehagelig å vite om rusing og trusler om vold på Huset. Især følte jeg det ukomfortabelt når det var tema i gruppeterapien, og de av beboerne som hadde ruset seg nektet hardnakket og de fleste lot som de ikke visste noe. De beboerne som forsøkte å konfrontere dem som hadde ruset seg ble kraftig motsagt av andre beboere. Om de fikk støtte, var det når gruppeterapien var over, og bare så noen få hørte det. Det var ingen antydning til trusler mot meg for å få meg til å la være å fortelle de ansatte det jeg visste. Jeg hadde også gjort det tydelig at jeg hadde taushetsplikt, også overfor ansatte. Jeg har inntrykk av at jeg ble oppfattet som ufarlig og på deres side i den sammenhengen. Når det gjaldt personene som ble truet, oppfordret jeg og et par andre beboere vedkommende til å si fra til ansatte, men de vegret seg. De kan ha oppfattet min taushet overfor de ansatte som et svik mot dem, men samtidig ville de trolig følt at de ikke kunne stole på meg om jeg hadde fortalt det jeg visste videre til ansatte. Jeg anså ikke truslene som alvorlige, og jeg vurderte muligheten for at noen av dem skulle bli satt ut i livet som minimale.

“Alle som ytrer seg, er influert av sine erfaringer, sin sosiale lokalisering og det perspektiv som følger av dette” sier Marianne Gullestad (2002:50) i sin bok *Det norske sett med nye øyne*. Dette innebærer at forskeren, og dermed kunnskapen som produseres, er situert. Mine analyser og fortolkninger er farget av min personlige, sosiale og faglige bakgrunn. Jeg har gjort rede for noe av dette i kapittel 1, og vil ta opp noen flere forhold her, blant annet sosial klasse og utdanning. At forskeren har høyere klassebakgrunn enn forskningssubjektene kan både gi fordeler og skape avstand (Fangen 2004:124). Jeg har bakgrunn

fra nedre middelklasse og er nylig blitt akademiker, uten at jeg har inntrykk av at dette skapte avstand mellom beboerne og meg. En grunn er trolig at jeg har jobbet i mange yrker med lav prestisje tidligere, og at jeg har fritidsinteresser som ikke relateres til en intellektuell overklasse. I tillegg snakker jeg samme dialekt og sosiolekt som de fleste beboerne, og har en uformell og ikke-eksklusiv klesstil som ikke ligger så langt fra de fleste av beboernes stil. Flere av dem ga uttrykk for at det var viktig for dem at jeg hadde jobbet i bransjen (rusbehandling/avrusning) tidligere, og ikke bare var en "kontorrotte". Jeg har grunn til å tro at min utdanning var et garantistempel mer enn en trussel. Beboerne ble gjentatte ganger positivt overrasket over at jeg bare skulle være sammen med og snakke med dem, og ikke med personalet. Denne forbauselsen ville kanskje vært mindre om jeg hadde vært ung, i alle fall yngre. Jeg var 47 år da feltarbeidet begynte. Trolig brøt jeg med beboernes forventninger av hva damer på min alder gjør, og fremfor alt hva de ikke gjør. Jeg har grunn til å tro at dette var et brudd av det gode, at jeg lettere fikk innpass og ble holdt for å være troverdig.

Det at jeg er kvinne, sammen med min alder, ga meg trolig flere fordeler. Siden min plass på Huset var nederst i strukturen, drev jeg med arbeid som ofte blir assosiert med kvinner (kjøkken, vaskeri, hage). Det gjorde det trolig lett å ta kontakt med meg under påskudd av å spørre om noe. Jeg hadde en sjåførrolle fordi jeg kunne kjøre min bil til stranda eller butikken, og de beboerne som hadde tillatelse til å bevege seg utenfor området kunne være med. Sannsynligvis gjorde alderforskjellen at jeg verken ble sett som et attraktivt sjekkeobjekt eller som en konkurrent.

Det å drive feltarbeid innebærer flere måter å være sammen med folk på: Som observatør, som deltaker, som intervjuer og annen snakk. Intervjuer i etnografisk forskning kan variere fra å være spontan uformell prat til planlagte formelle møter (Hammersley & Atkinson 1998:166). Det hendte at jeg hjalp beboerne med praktiske ting, som å skrive jobbsøknad eller reparere et klesplagg, på samme måte hjalp de meg med minidiskspilleren jeg brukte. Jeg hadde også stunder av felles fortrolighet med noen av beboerne, der vi snakket om parforhold, barn eller livet generelt. Slike hendelser ble noen ganger til intervjuer. I noen situasjoner hadde jeg en aktiv deltakerrolle, for eksempel i det daglige praktiske arbeidet, mens i andre var jeg passiv, som i terapigruppene. Min forskerrolle strakk seg med andre ord fra å være observerende deltaker til deltakende observatør. Det å kunne variere forskerrollene kan nedtone rollens virkning på dataene, samtidig som ulike roller kan gi tilgang til ulike data (Hammersley & Atkinson 1998:132-137).

Jeg begynte avhandlingen med en historie om mannfolka som badet og lekte med noen barn ute i vannet. I feltdagboka skrev jeg:

Badinga gjør meg glad og litt vemodig. Jeg føler meg nesten som en mor som ser at barna hennes leiker med andre barn. I alle fall er det litt på det viset når de er ute i vannet sammen med ungene og jeg sitter her på stranda og ser på dem.

Det "barnlige" og "moderlige" her dreier seg ikke om at beboerne er barnslige, heller ikke at jeg er i en morsrolle overfor dem. Tvert i mot,

de er vanlige, voksne menn som bare er noen år yngre enn meg. Det dreier seg om at jeg gleder meg med dem over deres åpenbare følelse av frihet og av å være som alle andre, samtidig som det er trist å tenke på hvordan det blir å komme tilbake til Huset, der de virker mer innestengt, både i seg selv, i sin stoffmisbrukeridentitet og i de organisatoriske strukturene. Det å glede seg på andres vegne kan assosieres med nedlatenhet og stakkarsliggjøring når relasjonen er hierarkisk, som her: Avvikerne og forskeren. Det er avgjørende at forskeren er oppmerksom på egen opptreden. Om en forsker gjør feil i sin måte å gå inn i sosiale relasjoner, kan han eller hun risikere å bli ekskludert fra samhandlingen som foregår (Måseide 1997). Min oppfatning er at beboerne så meg mer som en venn enn en mor. Sannsynligvis ville de fleste av dem trukket seg unna om jeg hadde forsøkt å være mora deres. De var svært klare i sine mishagsytringer når de fortalte om folk i hjelpeapparatet som prøvde seg på det. Dette er et område som er magert assosiasjonsmessig begrepsfestet. Jeg har engasjert meg i det daglige livet på Huset, og i en slik posisjon kan ikke forskeren stille seg utenfor dem hun observerer, for så å nedtegne det de driver med som objektive sannheter. Det vil i tilfelle være, i følge Hans Skjervheims (1974) tenkning, å objektivere dem som studeres.

En kommer tett på hverandre i et feltarbeid der forskeren er deltakende observatør, i alle fall slik jeg valgte å gjennomføre det. Det innebærer at deltakerne; feltforskeren og forskningsdeltakerne, kommer til å berøre hverandre følelsesmessig. Dette betyr ikke at deler av forskningen blir føleri, jeg ser følelser i feltarbeid med deltakende observasjon som en av metodens styrker, ikke svakheter. Det verken tilslører eller forenkler,

men utvider datatilgangen og bidrar til å berike, ikke innskrenke de analytiske rammene. Jeg har lagt vekt på å få til feltrelasjoner som preges av en konkret sosialitet (Asplund 1987), der nærheten og den følelsesmessige dynamikken mellom meg og beboerne kan bidra til at beskrivelsene i analysen blir mindre stereotype.

Jeg har tenkt på beboerne på Huset som medforskere i prosjektet. Beboerne og jeg diskuterte mye av det jeg skrev om mens jeg holdt på med feltarbeidet, men ikke i etterkant. De jeg har forsøkt å få kontakt med har ikke svart. Det kan være tegn på en generell mangel på interesse, eller det kan ha gått for lang tid siden sist vi hadde kontakt, så forholdet er blitt distansert. Noen av dem hadde gått tilbake til "gamle praksiser" (Thomassen 2001), og var av den grunn vanskelige å få tak i. Det kan også være at de som ikke har svart på henvendelsene mine føler motvilje mot å bli trukket inn i og tilbake til noe de var opptatt av for en god tid tilbake.

Etter mitt skjønn har idealet for feltforskning med deltakende observasjon og terapi et viktig fellestrekk: Det å komme nær forskningssubjektet / pasienten for å få kunnskap om vedkommendes livsoppfatning, virkelighetsforståelse, følelser og opplevelser. I så måte opplevde jeg ofte et visst vemod på vegne av de ansatte fordi de etter mitt skjønn, på grunn av sin posisjon og slik arbeidet var organisert, gikk glipp av en mengde situasjoner de kunne deltatt i sammen med beboerne, der de kunne fått mer og annen type kontakt med klientene enn de fikk til vanlig. Som forsker hadde jeg tilgang til samhandlingssituasjoner ansatte gikk glipp av, ikke bare fordi jeg ikke

hadde overvåkingsansvar, men også fordi jeg ikke var tvunget til å bruke mye tid på kontorarbeid: Beboerne og jeg var sammen på døgnbasis.

DATASKAPINGSPROSESSENE

FELTNOTATER

Feltarbeid med deltakende observasjon går ut på at forskeren oppsøker grupper eller miljøer og tilbringer tid sammen og snakker med folk der. Som feltforsker fortolker jeg og bringer videre de historiene som har skilt seg ut for meg. Data i denne studien består av feltnotater, notater og lydopptak fra samtaler (intervjudata) med en eller flere personer. I tillegg har jeg også data av den mer prosaiske sorten, slik som bakgrunnsbeskrivelser, kjønn, alder og lignende.

Flere forskere hevder at det beste er å gjøre feltnotater under eller rett etter observasjonen. Problemet med å notere under observasjonen, er at det kan oppfattes som upassende. Venter man for lenge, risikerer en å glemme detaljene i det man observerte (Hammersley & Atkinson 1998:204). Jeg skrev mesteparten av feltnotatene mens jeg satt i fellesrommene på Huset, der beboerne stort sett befant seg. Jeg følte ikke behov for å gjemme meg bort for å gjøre notater, slik mange feltforskere gjør, og dette var også et etisk grep som trolig bidro til større åpenhet rundt prosjektet. Det beste stedet å sitte var i stua, i et litt avskjermet hjørne med bord og et par stoler og med utsyn til resten av

stua, ekspedisjonen og gangen utenfor, spisestua og terrassen. Beboerne kom ofte bort til meg når jeg satt og noterte: "Finner du noe å forske på, eller?" spurte de gjerne, før de satte seg ned for å prate eller fortelle om noe de hadde tenkt på eller opplevd, eller for å utdype noe vi hadde snakket om tidligere. Som regel lukket jeg feltdagboka i det noen kom bort, både for å signalisere at jeg var interessert i å prate, og for at uvedkommende ikke skulle få innsyn i det de forskjellige beboerne hadde sagt. Ofte kom andre beboere bort og deltok i praten i forbifarta. Jeg fikk inngang til mange samtaler med beboere på det viset, og det virket som om de brukte det som en anledning til å komme i prat med meg. På den måten kan det å gjøre feltnotater inngå som en naturlig del av det sosiale miljøet forskeren studerer, uten å virke forstyrrende (Hammersley & Atkinson 1998:205).

Jeg drev med innsamling av data og koding, fortolkning og analyse parallelt helt fra starten av. Jeg brukte feltdagbok og skrev for hånd, noe jeg tror bidro til å gjøre det lettere for beboerne å nærme seg enn hvis jeg hadde brukt PC på et kontor. Inspirert av Whyte (1993), skrev jeg feltnotater på annenhver side, slik at jeg kunne skrive "memos"²⁹ som jeg videreutviklet og bearbeidet i en begynnende analyse på den motsatte siden (Hammersley & Atkinson 1998; Strauss & Corbin 1998). Feltnotatene bør være så grundige og beskrivende som mulig uten å være vurderende (Fangen 2004). Jeg la vekt på å være konkret i mine beskrivelser, og siden jeg sjelden behøvde å vente lenge mellom observert situasjon og notering, fikk jeg med meg mange gode sitater.

---

²⁹ *Memos* refererer til forskerens opptegnelser av analyse, tanker, fortolkninger, spørsmål og retninger for videre datainnsamling (Strauss og Corbin 1998:110).

Jeg skrev også feltnotater etter at alle hadde lagt seg. Noen av disse notatene var memos, påfyllinger av informasjon og oppsummeringer av hendelser eller av dagen.

Fordi jeg vurderte at det kunne virke forstyrrende, hadde jeg ikke med meg feltdagboka inn i terapigruppene, men jeg gjorde noen notater i individualsamtaler etter å ha spurt beboeren om det var greit. Sett i ettertid tror jeg at jeg overvurderte min egen betydning som observatør i terapisisuasjoner. De tilbakemeldingene jeg fikk fra beboerne og noen av de ansatte et stykke ut i feltarbeidet gikk ut på at de ikke merket nærværet mitt: "Vi er jo blitt så vant til at du er her".

FØLELSER OG DATA

Alison M. Jaggar (1989:158) hevder at lidenskapsløse undersøkelser er en myte, og at kunnskap og følelser ikke er motsatser, men står i et gjensidig skapende forhold til hverandre. På samme måte som observasjoner leder, former og delvis definerer følelser, ledes, formes og delvis defineres observasjoner av følelser (Jaggar 1989:154). Thomas Mathiesen forteller at han tidlig i feltarbeidet fikk sterke inntrykk av hva som var veldig viktig i hans studie, og at han bestemte tema ut fra det som gjorde sterkest inntrykk (i Solberg 1985). De historiene som er kommet med, først i feltdagboka og seinere i avhandlingen, er de som har gjort inntrykk på meg. Sannsynligvis gjelder dette også for historiene beboerne fortalte: De videreformidlet det som var viktig for dem. De kunne naturligvis velge å fortelle ting de trodde jeg ville høre, men jeg har ingen grunn til å tro at det skjedde ofte. Forskerens følelser

og følsomhet for feltet er et viktig instrument i arbeidet med å fange opp hva som foregår (Fangen 2004). Data blir ikke bare registrert via hørsel, syn og lukt, men også gjennom emosjonelle opplevelser og kroppslige sansninger som er av en annen art. Jeg forestiller meg at det ville være vanskelig å fange andres opplevelse av egen virkelighet på godt og ondt om jeg gikk til feltet som forsker uten følelser. Det var slik jeg kom på sporet av det berørende alminnelige som beboerne hadde snakket om, men jeg forsto det ikke før jeg selv opplevde å bli berørt av noe alminnelig.

Blant interaksjonistene er det ikke vanlig å være opptatt av folks følelsesliv, det er mer snakk om hvordan folk gjør samhandling enn hva de legger i den (Album 1996:242). Album hevder at vi ikke kan observere annet enn ytringer (ibid.). Jeg motstrider ikke dette, men vil på min side hevde at følelsesuttrykk også er ytringer, det er noe indre som ytres, ofte i samhandling med andre. Det at jeg er interessert i folks følelser og skriver om dem, er ikke det samme som at jeg vet hvordan de "egentlig" har det. Min egen følelsesmessige varhet og mine følelsesmessige reaksjoner har vært et viktig verktøy for dataskapingsprosessen, og jeg har brukt varhet som en måte å fange opp hendelser som ikke så lett lar seg registrere på annen måte. Refleksjon over egne følelsesmessige reaksjoner har bidratt til at jeg er blitt bevisst, og har brukt, forbindelsen mellom følelser og data. Jeg har i stor grad registrert og løftet fram forhold og situasjoner som har berørt meg. Grovt sett kan vi si at de situasjonene som ikke har berørt meg heller ikke har blitt til data. Jeg sikter ikke til hendelser som har berørt meg i sterk emosjonell forstand, men til dem som har berørt meg såpass

at jeg har blitt oppmerksom på dem. Det at jeg som forsker blir berørt av situasjonene jeg fanger opp og senere bruker i analysen, er ikke det samme som at det jeg ser er "sant", men at situasjonene er tilgjengelige for refleksjon og analyse. Egne følelsesmessige reaksjoner i feltet og min selvanalyse av dem har med andre ord hatt innvirkning på hva som har blitt til data. Følelser er et viktig instrument i kunnskapsproduksjon generelt og i feltarbeid spesielt (Game & Metcalfe 1996; Jaggar 1989; Solberg 1985; Wadel 1991b; Øygarden 2000), og det vil være vanskelig å fange andres opplevelse om en som forsker går til feltet uten følelser og uten å erkjenne og reflektere over egne følelser underveis. Marsh m.fl. skriver: "One needs not only to observe what is happening, but also to **feel** what it is like to be in a particular social situation" (Marsh, Harré & Rosser 1978:119). Følelser gjør oss i stand til å registrere det som vanligvis blir tatt for gitt, og det var slik jeg kom på sporet av å se enkelte typer alminnelig samvær som kjærlighetsuttrykk, gjennom mannen med kaffeosen i kapittel 1. Det å legge merke til noe som vekker egne følelser hos forskeren er ikke nytt, men jeg trekker det litt lenger ved at det berørende er både en metode og et emne. Jeg har brukt Wadels ide om å introspeksjon, å være sosiolog på seg selv (Wadel 1991b), som metodisk grep, og har forsøkt å være bevisst hvilke roller jeg til ulike tider er i sammen med beboerne. Jeg vekslet mellom å ha både fysisk og følelsesmessig nærhet og distanse til feltet og beboerne. For eksempel kan jeg kjenne noe i den sosiale situasjonen jeg deltar i (nærhet). Etter at jeg har kjent det, kan jeg reflektere over det (distanse). Det slående ved dette er at det virket som dette var en metode beboerne brukte for å analysere samhandlingssituasjoner med

ansatte. Mange situasjoner begynte med at de kjente seg berørt, og så tenkte over hva som hadde skjedd og hva det kunne bety.

Album skriver at sykehuspasientene han studerte var svært opptatt av å ta del i hverdagslig prat:

“ (...) Although they seldom showed expected emotions like anxiety or sadness in each others company, they did not seem unemotional. *They expressed their ordinariness intensely*” (Album 1993:91-92, min utheving).

Det er ingen grunn til å tvile på tolkningen til Album. Han skriver om noe som både er tatt for gitt og emosjonelt ladet. Slikt lar seg ikke oppdage så lett. Vi kan spørre oss hvilket måleverktøy han har brukt her; hvordan “ser” en forsker at noen uttrykker noe intenst, og spesielt når uttrykket er så udramatisk som i det han skriver om? Data i situasjoner som denne kan komme til gjennom at forskeren kjenner seg igjen i hvordan forskningssubjektene har det. Data er ikke bare tekst, produsert på bakgrunn av samtaler mellom forsker og utforsket, også kroppspositurer, gester, blikk og atmosfærer er en tidlig form for fortolkning, nærmest noe før-refleksivt. Idet fornemmelsen av en stemning treffer sanseapparatet, blir den til noe forskeren kan reflektere over og som kan bli til data, en begynnende analyse og videre fortolkning. Vi kan si at noe blir til data idet og fordi det treffer og “slår inn” hos forskeren. Tolkning av data kan vurderes ut fra innlevelse, skriver Katrine Fangen (2004:205). Uten å tro at vi kan lese folks tanker og følelser, kan vi vurdere tolkninger ut fra egen opplevelse av om den

treffer (ibid.). Det som ikke treffer og blir "sittende" hos forskeren, blir heller ikke til data. Hvordan registreres stemninger og følelser som data? I mitt feltarbeid registrerte jeg dem ved at jeg enten fornemmet eller ble slått av en stemning, jeg ble med andre ord berørt av noe, som jeg så reflekterte over skrev ned så detaljert som mulig. Så videreutviklet jeg materialet ved å skrive det ut flere ganger og foreta mange gjennomlesninger og "gjenopplevelinger" av hendelsen i løpet av analysearbeidet.

Feltforskeres grad av tilknytning til forskningssubjektene vil variere. Noen ønsker tett kontakt, andre foretrekker å være mer distansert. Det kan ha med personlig preferanse, forskingsfelt og forskningsspørsmål å gjøre. Jeg har hatt en nær forskerstil i mitt feltarbeid, noe jeg mener har vært til fordel for prosjektet og problemstillingene. Det kan bli problematisk om en forsker blir for nær og lever seg så inn i forskningssubjektene at han eller hun overidentifiserer seg med dem (Kleinman & Copp 1993:44-45). I feltarbeidet mitt løste jeg utfordringer knyttet til det å "go native" med å reflektere og skrive om det, diskutere med kollegaer og ta pauser fra feltet. Slik jeg vurderer det i ettertid, fungerte dette godt.

SNAKKEDATA

I tillegg til observasjonsnotater, bygger analysen også på samtaledata. "Å være deltakende observatør er også å intervju. Spøringer skjer helst uformelt," skriver Album (1996:236). Grensen mellom prat og intervju er flytende, og overganger fra det ene til det andre foregår ofte

mer eller mindre spontant. Jeg har mange timers lydopptak av og mange sider notater fra ulike typer samtaler³⁰. Noe er prat fra røyke-trappa og ved matbordet, noe er fra ustrukturerte intervjuer og noe er fra strukturerte intervjuer. Jeg har snakket med og intervjuet beboere både alene og i grupper. Noen av samtalene var formelt definert som intervjuer ved at jeg spurte om å få gjøre et intervju. De formelle intervjuene var delvis strukturert og de ble gjort på beboernes rom, på et kontor en beboer skaffet tilgang til, eller noen ganger i stua i Kvinneboligen, på tider når det var rolig og ikke så mange avbrytelser. Situasjoner der jeg slo av en prat med flere av gangen kunne gå over til å bli et gruppeintervju, ved at jeg på et tidspunkt ble mer fokusert som forsker, selv pratet mindre og forsøkte å styre retningen på praten og hjelpe den framover. Gruppeintervjuer kan egne seg for å utdype temaer, sirkulere oppfatninger om temaer og til en viss grad kontrollere ekstreme eller uriktige opplysninger, og passer best der deltakerne er forholdsvis samkjørte (Thagaard 2003). Etter min vurdering var beboerne som deltok i gruppeintervjuene stort sett det. Dynamikken som ofte oppstår i slike intervjuer vil kunne gi andre typer data, og gruppeintervjuer egner seg for å få de mer tause i tale ved at gruppemedlemmene oppmuntrer hverandre til å fortelle (Hammersley & Atkinson 1998:171). I intervjuer med grupper som har enkelte dominerende medlemmer, og der det kan oppstå konformitetspress og tendenser til "gruppe-tenkning", bør data brukes med forsiktighet, avhengig av hvilken sammenheng de settes inn i. (Bloor 2001; Repstad 1987; Thagaard 2003). Disse problemene ble trolig dempet av at

---

³⁰ Jeg brukte en minidiskspiller med følsom mikrofon.

beboerne ikke var fremmede for hverandre, og at de var noenlunde samkjørte. På en annen side ville gruppeintervjuer trolig ikke egne seg i perioder der stemningen kunne være amper mellom beboerne, for eksempel på grunn av rusing på Huset.

Det nærmeste man kan komme forståelse av et annet menneske er gjennom den urgamle samtalen – ansikt til ansikt (Lomheim 2000:27). Den deltakende forskeren prater som regel mye med dem han eller hun studerer. I tillegg følger forskeren med når andre prater. Praten jeg hadde med beboerne tok ofte form av "intensive interviewing", det vil si guidede samtaler med et mål om å skaffe rikt og detaljert materiale (Lofland & Lofland 1984:12). Samtalene fant sted på forskjellige tidspunkt og på ulike steder, med forskjellige deltakere og i forskjellige situasjoner, og ble til et rikt datasett. I tillegg hadde jeg fordelene av å observere der og da. De formelle intervjuene var til sammenlikning bare én samtale i én situasjon, og kan således gi et annet og mulig snevrere bilde av relasjonelle prosesser. Om vi ser bort fra kommunikasjon mellom intervjuer og intervjuet, har forskeren ikke samme mulighet til å fange metakommunikative tegn i et intervju som i et feltarbeid. Mye av det som er data i mitt empiriske materiale er av metakommunikativ art. "Du må bare se det, det nytter ikke å beskrive det!", som en beboer sa til meg. Samtalene jeg hadde med beboerne i tillegg til de planlagte intervjuene, hadde et mer uformelt preg, de kom som en naturlig del av samværet oss imellom. Et fellestrekk er at begge besto av spørsmål og svar, men "intervjuingen" jeg gjorde i den daglige samhandlingen med beboerne var sterkere knyttet til situasjoner som vi var i der og da. Jeg kunne også spørre om noe som hadde foregått tidligere på dagen. Ofte

fikk jeg utover dagen flere refleksjoner over det samme spørsmålet fra den samme beboeren. De uformelle samtaler og praten som foregikk mer eller mindre hele tiden i løpet av dagen forløp friere enn de formelle intervjuene, som ble mer tvungne og lukkede i formen. De formelle intervjusituasjonene har en egen betydning, fordi beboerne så ut til å oppfatte det som viktig å bli intervjuet. De ga også anledning til utdyping av temaer vi hadde snakket om tidligere. Enkelte beboere snakket med hyppig bruk av ettertrykk, noe jeg har markert ved å bruke kursiv.

Lydopptakene jeg fikk fra den mest ustrukturerte praten, som på busstur, rundt frokostbordet eller i lunsjen, var ikke til nytte, fordi det var for mange som snakket i munnen på hverandre. Det var også vanskelig å få noe ut av snakk som jeg selv ikke hadde observert og fått med meg sammenhengen det ble snakket i, ansiktsuttrykk og andre gester. Imidlertid har jeg gode opptak fra situasjoner der det var færre folk til stede, som på røyketrappa om morgenen, fra badeturen til Liavann, diverse handleturer til tettstedet i nærheten eller fra andre kjøreturer jeg hadde med en eller flere beboere. Med unntak av de mest ubrukelige lydopptakene (jeg nøyde meg med å skrive stikkordsmessige referat fra disse) er alt transkribert. Jeg gjorde dette arbeidet selv, for å få den analytiske fordelene det er å høre gjennom og skrive ned (Fangen 2004). På den måten kom jeg igang med analyse og koding på et tidlig tidspunkt, samtidig som jeg gjorde meg kjent med materialet. Ulempen var at det var et svært tidkrevende arbeid. Jeg skrev ned pauser og kremt, markerte når noen snakket med ettertrykk og lignende, og jeg skrev med de ulike dialektene som ble brukt.

BETYDNING AV TID OG STED FOR DATASKAPING

Jeg tok opp flere samtaler med beboere mens vi gikk tur eller kjørte bil, både med en eller flere beboere av gangen. For meg fungerte det godt å prate-intervjue i bil. For Lalander (2001) var dette ikke en god intervjusituasjon, blant annet fordi han ikke fikk øyekontakt med den han intervjuet. I tillegg mente han at noen ville oppleve det som suspekt å bli intervjuet i en bil. Jeg har den motsatte oppfatningen, jeg synes det fungerer godt å prate mens man kjører bil. Det er enkelt å slippe øyekontakt om det er det man ønsker, samtidig som det er mulig å ha det også, om ikke hele tiden. Det kan være frigjørende for tanken (og noen ganger samtalen) å kunne la blikket hvile ut i ingenting, bare ut, uten de begrensingene som ligger i å være i et rom der man sitter vis-à-vis hverandre, som man gjør i tradisjonelle "intervjusituasjoner". For folk som er tilbakeholdne og sjenerte kan det være fint å kunne snakke sammen på denne måten. Noen av beboerne snakket åpenbart lettere når formen var mindre formell og intim. Ansikt-til-ansikt-samtaler kan være fine for forskeren, som higer etter å få med seg alle detaljer om intervjupersonen og det de snakker om, men det kan oppleves ufritt og påtrengende av den som skal intervjues. Det kan også være til hinder for refleksjon, for det kan være krevende å måtte ha øyekontakt med en annen person. Man kan bli tvunget til å gi mer enn det man ønsker, og det kan være lettere å bli forført eller forledet fordi det er vanskeligere å slippe unna. Jeg har tilsvarende opplevelse med å gå tur og prate samtidig, om terrenget ikke er for krevende og omgivelsene ikke for forstyrrende, med støy eller mange folk. Bilprat og spaserprat er etter min erfaring gode anledninger for å få tak i høyttenkning og

refleksjoner fra dem jeg snakker med. Som samtalende er vi i bevegelse, både i fysisk og i overført betydning. Noe av det samme preger snakket på Huset, der jeg kunne sitte stille og drive med notater, se på TV eller vaske opp, mens beboerne var fri til å gå til og fra, ut og inn av samtalen med meg og ut og inn av tema vi kretset rundt. Jeg "regisserte" enkelte intervjusituasjoner (Hammersley & Atkinson 1998), for eksempel ved å spørre om en jeg ville snakke med hadde lyst til å gå en tur eller være med til butikken. Jeg la vekt på å snakke med folk i ulike kontekster og med ulik grad av formalitet.

Tidspunktet på døgnet og stedet for dataskaping har innvirkning på feltrelasjonene. Hver tid på døgnet, hvert sted gir egne assosiasjoner, stemninger og temaer. Slik jeg la opp feltarbeidet mitt, møtte beboerne og jeg hverandre i en del back stage-aktige (Goffman 1990a) sammenhenger, for eksempel sent om kvelden når vi var slitne sammen, hver på vårt vis; de som rusmisbrukere uten rus, jeg som forsker i felten. I kvinneboligen ble vi ofte værende litt i stua eller stående på vei inn til hvert vårt soverom etter at vi hadde pusset tennene. Det blir en annen nærhet og andre samtaler mellom folk som har pusset tennene sammen, mellom dem som møter hverandre tidlig på morgenen, mens de ennå bærer preg av søvnen. Som forsker kan en på denne måten komme inn på forskningsdeltakernes private arenaer. Utfordringen ligger i å vente til man eventuelt blir invitert inn, og å ikke gi feilaktig inntrykk av å være en "primær deltaker" (Fangen 2004:153), i tillegg må man bruke fortellingene en får med forsiktighet. For eksempel spurte Aimée om hun skulle farge øyenbrynene mine en kveld jeg kom inn på badet mens hun holdt på med å farge sine. Jeg sa

ja takk, og opplevde å få både omsorg, kontakt, data og felles refleksjon over tema vi var interessert i på samme tid.

Jeg har ikke rettet oppmerksomheten spesielt mot kjønn i avhandlingen. Det betyr ikke at kjønnsperspektivet var fraværende under feltarbeidet, ei heller at det er likegyldig. Det har heller å gjøre med at kjønn ikke framsto som vesentlig for studien av de situasjonene jeg konsentrerte meg om. Om jeg hadde valgt et mindre mikroskopisk-orientert blikk, hadde trolig kjønn trådt fram som tema. Men glimtene, møte-øyeblikkene som jeg har vært ute etter å beskrive virket nærmest kjønnsløse for meg når jeg kom inn til "kjernen". Jeg har studert situasjonelle kvinnefellesskap, mannefellesskap og fellesskap på tvers av kjønn. Om jeg hadde gått inn på Huset med en feministisk orientering hadde jeg utvilsomt sett noe annet enn det jeg gjorde. I den grad kjønnsperspektivet ble synlig i de situasjonene jeg er opptatt av her, henledes oppmerksomheten mot omsorg, likhet og fellesskap, heller enn mot likegyldighet, ulikhet og atskillelse, om vi skal følge Jamiesons (1999) inndeling.

ANALYSEPROSESSEN

I hjemmeperiodene under feltarbeidet skrev jeg videre på feltnotatene samtidig som jeg transkriberte lydopptakene. Analysearbeidet har vært en dynamisk prosess som startet opp i det feltarbeidet tok til, og det har trekk av en GT-tilnærming. Fortløpende, mens feltarbeidet pågikk, satte jeg navn på og kategoriserte situasjoner og fenomener som framsto som betydningsfulle. I GT er det et viktig prinsipp at datainnsamling og

analyse foregår under ett og vekselvis (Strauss & Corbin 1998). Jeg leste både feltnotater og utskrifter av prat grundig og gjentatte ganger. For hver lesning utdypet og videreutviklet jeg analysen av situasjonene. I denne prosessen brøt jeg ned og plukket fra hverandre, undersøkte grundig og sammenliknet data for likheter og forskjeller samtidig som jeg lette etter meningsinnhold som sa noe om hva som foregikk og om hvem deltakerne var for hverandre i situasjonen. Jeg har forsøkt å komme tett innpå hvordan beboere og ansatte gjør samværet seg i mellom. Begrepene jeg brukte for å kategorisere data er delvis mine egne og delvis det GT refererer til som "in vivo codes" (Strauss & Corbin 1998:105). Det er denne systematiske måten å lese data på, samt en klar bevissthet om å la data i størst mulig grad " snakke først", som knytter forskningsprosjektet mitt til GT.

I GT skal forskeren fortløpende samle empiriske funn, nye case, og sammenlikne dem med dem hun eller han allerede har. Formålet er et empirisk grunnet teoribyggingprosjekt. Mitt prosjekt er å utvikle en teori om berørende situasjoners innvirkning på selvene. Jeg har samlet situasjoner og drevet kontinuerlige sammenlikninger av dem for å finne ut hvilke som hører sammen og hvilke som ikke gjør det. Dette har vært en komplisert kodeprosess der jeg har jobbet med å integrere, videreutvikle og spisse kategoriene (Strauss & Corbin 1998:143). Fortellingene fra feltarbeidet kan stå flere steder, og vi kan ane konturene av de fleste analytiske kategoriene som drøftes i flere av kapitlene. Jeg har forsøkt å plassere de empiriske situasjonene i de kategoriene de tydeligst hører til. I hovedsak behandler jeg samværsituasjoner der ansatte og beboere er aktører, det vil si der

beboerne samhandler med folk som vet om deres stigmatiserte ualminnelighet. Innledningsfortellingen, derimot, handler om samvær mellom beboerne og folk som *ikke* vet at de "egentlig er narkomane", som Chris sa. Først taklet jeg denne forskjellen ved å skrive to separate kapitler, fordi jeg trodde det gjorde stor forskjell om beboerne ble behandlet som om de var vanlige folk av folk som *ikke* visste om deres uvanligheter, eller om de ble det av folk som visste om det, men som likevel behandler dem som om de var helt alminnelige. Jeg har gått bort fra denne oppdelingen, fordi det viste seg at det analytiske skillet først og fremst gikk ved intensiteten i alminnelighetserklæringene, ikke ved hvem som var deltakere. Det virket imidlertid åpenbart at det var mest kraftfullt for beboerne å bli sett som et alminnelig menneske av en som visste om deres uvanligheter, det var der intensiteten i berøringene virket sterkest.

KOMPARATIVE OMSTENDIGHETER

Data videreutvikles og berikes når jeg under arbeidet med analyse og fortolkning ser logiske sammenhenger i det empiriske materialet. Gjennom nedskrivningen av mine fortolkninger av det empiriske materialet kom det fram noen forskjeller i omstendighetene rundt feltarbeidet med hovedoppgaven, og omstendighetene rundt doktorgradsarbeidet. Jeg kom tilbake til Huset for å utforske grundigere det jeg hadde skrevet om i hovedfagsoppgaven. Etter hvert ble det imidlertid klart for meg at det var påfallende mindre av det hverdagslige "gode" samværet mellom ansatte og beboere ved det siste enn ved det første feltarbeidet, og det kom også fram at beboernes

oppfatning av de ansattes syn på dem var forskjellig. En stund fryktet jeg at jeg måtte forlate prosjektideen om å studere det terapeutiske potensialet i hverdagssamvær, fordi jeg ikke syntes jeg så så mye av det. Det kan ha å gjøre med mitt blikk, men det var trolig noe mer fengselsaktig ved Huset under det andre feltarbeidet. Det var etter min oppfatning mer "gateprat", mer angst og oftere rusbruk, mer markert underkultur og større gjensidig mistillit mellom ansatte og beboere da jeg kom tilbake. Jeg diskuterte dette med beboerne. Noen mente det kunne ha med beboernes alder eller fengsels erfaringer å gjøre, men det var ikke nevneverdige forskjeller mellom disse under de to feltarbeidene.

Jeg kom fram til to tydelige forskjeller: Den ene er som sagt at Kvinneboligen var blitt tatt i bruk, den andre at det hadde kommet en avansert kaffemaskin i Andre sida – kontorbygget. Det siste innebar at ansatte kunne hente alle typer kaffe uten å treffe på beboere, under det første feltarbeidet måtte de inn i spisestua for å hente kaffe. På vei fram og tilbake dit ble det ofte til at de ansatte slo av en prat med beboerne som var i nærheten. Det fantes altså færre uformelle treffpunkter under det siste feltarbeidet, og det er mulig at betydningsfulle møteøyeblikk falt bort på grunn av dette. Det er også nærliggende å tenke seg at folkene på Huset, både beboere og ansatte, kan ha blitt mer splittet ved at Kvinneboligen var blitt tatt i bruk og at kvinnene tilbrakte en god del tid der, både aleine og med ansatte. Til sammen har dette kunnet bidra til oppløsning av den tettheten som var framtrødende under det første feltarbeidet.

Forskjellen mellom de to feltarbeidene ved Huset gjorde at jeg endte opp med et opplegg med komparative muligheter. Så vidt jeg vet, er ikke dette et vanlig design for feltforskere. Det er ikke første gang overraskelser i forskningsarbeid som først virker negative, kan brukes til noe positivt. Jeg har brukt forskjellen i omstendigheter mellom feltarbeidene som en måte å skrive på, blant annet ved å ta for meg det fengselsaktige, det som kan se ut til å gjøre beboernes identitetsarbeid vanskelig, i det første empiriske kapitlet. De to påfølgende empiriske kapitlene belyser omstendigheter som ser ut til å befordre det samme arbeidet. Gjennom å kontrastere de situasjonene jeg var ute etter å beskrive med sine motsatser, blir de tydeligere.

SKRIVING AV AVHANDLING – FORTELLING AV HISTORIER

Jeg har hatt som mål å fortelle en historie med en aktørorientert fortolkning (Geertz 1973). Analysearbeidet dreier seg om å gripe prosesser (Strauss & Corbin 1998) som skal videreformidles på en måte som får fram budskapet i dem. Strauss og Corbins musikkmetaforer for prosesstenkning og analyse passer godt til de emosjonelle elementene i mitt datamateriale. Vi kan sammenlikne det å lese situasjoner i feltarbeid med å høre på musikk. Når en hører på musikk legger en merke til alle variasjonene: tempo, styrke, mykhet, rytme skifte av tonearter – selv stillhet er en del av lyden (Strauss & Corbin 1998:164). Det er alle variasjonene til sammen som først og fremst gir musikken mening. Mye av dataene mine er stemnings- og følelsesdata, musikk dreier seg om berøring. Berører musikken, betyr det at den er betydningsfull på en eller annen måte, men hvis den ikke berører et

eneste menneske, er den nærmest meningsløs. Det samme gjelder for situasjoner, slik jeg ser dem i mine analyser; de kan være berørende, akkurat som musikkuttrykk. I analysearbeidet har jeg forsøkt å skrive fram fortolkninger på en slik måte at det som berører blir formidlet videre.

Jeg har valgt en bekjennende skrivestil med impresjonistiske trekk, om vi bruker John Van Maanens (1988) genreinndelinger³¹: Min stemme er tydelig i det jeg forteller, og jeg har brukt mye plass til å gjøre detaljert rede for feltarbeidet. Impresjonistiske beretninger handler om det som sjelden skjer, skriver Fangen (2004:225). Jeg skriver stort sett om situasjoner som er alminnelige, men som likevel ikke skjer så ofte i samhandlingen på Huset. Noe av poenget er at de situasjonene jeg beskriver framtrer som sjeldne og bemerkelsesverdige for beboerne og til dels for meg. Jeg skriver om det alminnelige som noe bemerkelsesverdig, og i det ligger det også at det ikke forekommer så ofte at det blir tatt for gitt for de det gjelder.

Christie (2005) vil at psykologer og psykiatere skal begynne å skrive noveller når de skal beskrive sine pasienter. Jeg er enig i at det kan være fruktbart å velge en skjønnlitterær skrivestil for å få fram poenger av en spesiell karakter. En litterær stil er forholdsvis vanlig i feltarbeidslitteratur, men den er mindre vanlig innenfor psykologi og psykiatri, som ofte er preget av en medisinsk diskurs.

Samværssituasjonene jeg belyser er av en slik art at de ikke lett lar seg

---

³¹ I *Tales of the Field* presenterer Van Maanen (1988) tre genre, den bekjennende, den realistiske og den impresjonistiske, som ulike måter å skrive akademiske tekster på.

beskrive analytisk, derfor har det vært utfordrende å finne fram til en skrivestil som jeg mestrer og som ikke blir klissete og klisjéfyllt, tatt i betraktning at følelsesmessig berøring og kjærligheter i det hverdagslige er tema.

ETIKK – REFLEKSJON OG DISKUSJON

Det som er sosiologisk spennende er ofte betent eller sensitivt og etisk ladet på en eller annen måte. Det innebærer ikke nødvendigvis at man ikke kan studere det uten å tråkke over etiske grenser, men det krever et kontinuum av etisk refleksjon, helt til det skriftlige produktet er ferdigstilt. Noen refleksjoner kan imidlertid kjennes ubehagelige, i alle fall om de skal være offentligheten til del: "Ærru gæær'n! Det tør jeg i hvert fall ikke skrive! Da er jeg redd for å få underkjent avhandlingen min!" lød en kollegas umiddelbare utbrudd etter en av våre mange diskusjoner om det å skrive om dilemmaer og refleksjoner i forbindelse med feltarbeidene vi hadde gjennomført. Jeg tror ikke det er slik at feltforskerens virksomhet ikke tåler dagens lys, men det finnes et gap mellom de formelle etiske idealene og de praktiske realitetene i feltforskningshverdagen. Løchen er skeptisk til i hvilken grad formalisert forskningsetikk kan bidra til høy etisk standard på sosiologiske forskningsprosjekter. Han hevder at det viktige må være at "(...) selvreflekterende skepsis til egen gjerning i alle dens aspekter må være et etisk imperativ for sosiologien" (Løchen 1993:162).

Min studie er av en slik art at jeg var pålagt å få tillatelse fra NSD³² og REK³³. Siden beboerne er innlagt på behandlingssinstitusjon har de status som pasienter, og dermed krav på ekstra beskyttelse. Institusjoner for forskningsetiske spørsmål er opptatt av det ekstreme, ikke det alminnelige, slik jeg er. Jeg slutter meg til kritikken som kommer fram hos flere forfattere mot formaliseringen av etikken i kvalitative forskningsprosjekter (se for eksempel Fangen 2004; Hviid Jacobsen & Kristiansen 2004b; Løchen 1993; Miller & Bell 2002; Smythe & Murray 2000). Slike formaliseringer passer ikke til et forskningsprosjekt som mitt. Et feltarbeid med deltakende observasjon som metode befinner seg, slik jeg ser det, i spenningsfeltet mellom det formaliserbare og det ikke formaliserbare. Det kan ta andre retninger enn den som er skissert for og godkjent av offentlige myndigheter. Feltarbeidets uferdighet er nettopp noe av dets styrke, det er en metode som gir fleksibilitet. Samtidig er det denne fleksibiliteten og uferdigheten som bidrar til en uforutsigbarhet som kan være problematisk med hensyn til det informerte samtykket, og som ikke fanges opp i de formaliserte retningslinjene.

ER INFORMERT SAMTYKKE ET PARADOKS I FELTFORSKNING?

I feltarbeid er ikke deltakelse et spørsmål om enten eller. Det er et ideal (Fangen 2004:155). Et feltarbeid varer ofte over tid og favner et bredt spekter av uforutsigbare situasjoner. Det er uklart hva "dagens feltarbeid" innebærer, og det kan være svært uklart hva deltakere i et

---

³² Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

³³ Regional etisk komité for medisinsk forskning.

slikt prosjekt samtykker i (Miller & Bell 2002). Dette peker i retning av at innhenting av informert samtykke må være en relasjonell prosess, noe som gjøres kontinuerlig gjennom et feltarbeid, noen ganger helt fram til publikasjon (Fangen 2004, Miller & Bell 2002, Smythe & Murray 2000). Prinsippet om det informerte samtykket slik det tradisjonelt anvendes og innhentes, grenser mot å bli paradoksalt i et feltarbeid som mitt. Som feltforskere må de fleste legge til grunn en vid tolkning av etiske retningslinjer for å komme innenfor rammene av den formaliserte etikken. Det er ikke dermed sagt at det som foregår ikke holder god etisk standard. Det er heller slik at den offentlige, formaliserte etikken må løsrives fra de tradisjonelle rammene om de også skal være relevante for prosjekter som mitt. Jeg mener ikke at vi ikke trenger forskningsetiske retningslinjer, men det bør heller ikke bli slik at velmente, men irrelevante forskningsetiske regler begrenser viktige og gode prosjekter. Da kan vi risikere at nettopp de menneskene vi ønsker å beskytte blir så beskyttet at deres fortellinger forblir ufortalte. Det er grenser for hva vi kan gjøre til et etisk prosjekt uten at etikken slår kontra og blir til degradering av de samme personene vi tenkte å beskytte. Michael Hviid Jacobsen og Søren Kristiansen etterlyser generelle prinsipper for sosiologisk feltarbeid som gir rom for ulike omstendigheter, og ikke spesifikke kodekser for rett og galt (Hviid Jacobsen & Kristiansen 2004a:23)

I et feltarbeid med deltakende observasjon føler deltakerne ofte nærhet til hverandre. Nærhet kan forføre, og kanskje i særdeleshet den nærhet som kan oppstå i forholdet mellom forsker og forskningssubjekt (Fog 1994:218). Noe av utfordringen for feltforskeren består i å beskytte

forskningsdeltakere mot det uforutsigbare, for eksempel mot å fortelle mer enn de kanskje ønsker. Jeg inviterte ikke direkte til prat om traumatiske opplevelser fra barndom, rushistorie eller andre forhold som kunne være av særlig intim karakter. Jeg la vekt på å ikke opptre som terapeut, men heller som en venneaktig person de kunne prate med, og ikke være avvisende når beboerne åpenbart ønsket å fortelle noe. Forskeren kan ikke forvente at forskningssubjektene på forhånd skal kunne se for seg hvordan nærheten kan utvikle seg, og at de for eksempel skal komme til å fortelle private og intime historier til forskeren. I den grad forskeren kommer inn på forskningsdeltakernes private arenaer ligger utfordringen i å bruke fortellingene med varsomhet og å skrive med ærbødighet (Fangen 2004:153).

IKKE-DELTAKENDE DELTAKERE

Jeg reflekterte en del over hva som skulle til av motvilje fra beboerne for at hele feltarbeidet skulle stoppes. Ville det være nok at én ikke ville skrive under fordi han eller hun ikke ville bli intervjuet, eller skulle det mer til? En beboer sa tydelig at han ikke ville bli intervjuet.

Vedkommende skrev av samme grunn ikke under på samtykkeerklæringen, og sa: "men jeg har ikke noe mot at du er her og snakker med de andre. Jeg har bare nok med meg sjøl for tida." Det ble til at jeg forsøkte å vise en høflig uoppmerksomhet overfor ham, og vi snakket ikke med hverandre ut over de vanlige frasene: "Har du fyr", "hei", "står til?", "skal du til byen, eller?", med mindre han tok kontakt for en prat, noe som hendte et par ganger. Jeg har ingen grunn til å tro at min tilstedeværelse var problematisk for ham, kanskje ville det heller

blitt problematisk for ham om prosjektet var blitt stoppet fordi han ikke skrev under. Etter hvert tenkte jeg at frivillig deltakelse dreide seg om å ha frihet fra å skulle snakke med meg eller bli observert og skrevet om av meg. Om nekteren over ikke helt unngikk mitt blikk, har jeg ikke brukt ham i det jeg har skrevet, annet enn her: Som et eksempel på hvordan man kan slippe å delta i et prosjekt uten å være den som stopper det hele. Det ville være å trekke retten til ikke-deltakelse svært langt å si at feltarbeidet ikke skulle ha startet opp fordi jeg ikke hadde skriftlig samtykke fra alle. Slik jeg oppfatter det, er min måte å være til stede på samme institusjon som nekteren et resultat av forhandling og reforhandling av vår måte å gjøre vår ikke-relasjon til relasjon på.

Fangen (2004:156) skriver: "Når de tilstedeværende vet at det er en forsker blant dem, kan de velge å unnlate å fortelle om ting, eller forlate arenaer der forskeren er til stede." Enkelte studier, som hennes, er gjort slik at folk kan trekke seg unna. I min studie kan dette være problematisk i den forstand at det var begrenset hvor mye beboerne kunne trekke seg ut av fellesskapet. Mye av behandlingen på Huset består i å snakke, både i formelle og uformelle settinger, og jeg var til stede i de fleste av dem (jeg var ikke observatør i mannsgruppa). Det kan være et problem at folk ikke fikk fortalt om ting de ønsket fordi jeg var tilstede. Jeg forsøkte å føle meg fram til om det var slik, i tillegg til at jeg ba noen av beboerne undersøke hva resten av gruppa tenkte om det for meg. Som regel var det slik at beboerne virket ivrige etter å vise og fortelle, heller enn at de var tilbaketrukne og tagale. De passet ofte på at jeg ble med der det skjedde noe: "Nå må du komme, Astrid! Det er gruppe." Eller de kunne si: "I går skulle du vært her!! Da var det kaos

her!” De som innimellom ikke ønsket kontakt med meg, formidlet dette på en, for meg, tydelig og uproblematisk måte. De fikk gå i fred for meg, og jeg lot dem stort sett slippe blikket mitt også. Slik kunne vi unngå å tape ansikt, og vi kunne dyrke hverandres selv som aktverdige og respektfulle mennesker på goffmaniansk vis.

ANONYMISERING OG SPRÅKLIGE MODIFISERINGER

Behandlingsinstitusjonen Huset er anonymisert ut fra et ønske om å få vekk det lokale preget det ville gi å bruke det virkelige navnet. Jeg har ønsket å rette oppmerksomheten mot generelle forhold, og ikke mot Huset som sådan. I tillegg er både beboere og ansatte anonymisert. Når det gjelder bruk av navn ved anonymisering er jeg er uenig med dem som hevder at vi, som forskere, har et ansvar for å gi folk ikke-stigmatiserte navn. Flere beboere har navn som noen vil hevde er stigmatiserende. Det kan så være. Men det kan være vanskelig å slå fast hva som er negativt ladede navn, og ikke minst *for hvem* de har denne meningen. Jeg har tilstrebet å finne det som for meg er likelydende navn i stedet for å gi beboerne ‘mindre stigmatiserte’ navn, fordi dette etter mitt syn kan være en degradering i seg selv. For eksempel har Ragnhild Sollund (2007) byttet navnene til personene med etniske minoritetsbakgrunn som hun skriver om til norske for at de ikke skulle være stigmatisert via navnet. Slik jeg ser det er dette en måte å bekrefte stigmatiseringen, ikke å motvirke den. Det å forandre en persons navn til noe diametralt forskjellig og fremmed, for eksempel Muhammed til Gunnar, har noe invaderende over seg. Det er en mektig måte å si at: “du bør være som oss”.

I begynnelsen hadde jeg tenkt å la sitatene fra beboerne stå i sin opprinnelige form, men det var før jeg skjønnte hvor degraderende og latterliggjørende enkelte dialekter kan virke når det sagte kommer i skriftlig form. Jeg har modifisert talespråk og dialekt for å sikre meg mot at lesernes oppmerksomhet trekkes bort fra det beboerne snakket om, og heller rettes mot *hvordan* de snakket. Jeg har likevel lagt vekt på å bruke de samme ordene som beboerne brukte. Thomassen (2001) bruker gjennomgående betegnelsen "rusbruker" på beboerne i sin studie. Jeg bruker begreper som "stoffmisbruker" og "rusmisbruker". Som alle andre betegnelser er de fylt med mening og derved dypt ladet med verdi (Sontag 1991). Christie hevder at omgivelsene ser personene slik kategoriene sier de er, og at de kategoriserte kan komme til å se seg selv på samme måte. De kan ende opp med en selvforståelse som er sammenfallende med at de er eller bør bli hva kategoriene sier (Christie 2005:121). Han mener derfor vi bør tilstrebe å finne ord som ikke stenger, og vil trolig hevde at jeg har lagt meg til et begrepsapparat som til en viss grad er stengende. Jeg skriver for eksempel om beboerne at de *er* stoffmisbrukere. Mette, en av beboerne fortalte at hun ofte opplevde at stoffmisbruker ble en dominerende status: "Ja, jeg er narkoman, men jeg er mye annet og!" De fleste beboerne betegnet seg som stoffmisbrukere når de snakket om seg selv og livet sitt de siste årene. Det kan være et uttrykk for at de har tatt til seg den selvforståelsen som kategorien tilskriver dem, slik Christie hevder. Imidlertid kan det også være slik at jo mer "politisk ukorrekt" det er å bruke en kategoriserende betegnelse, jo mer degraderende er det å bedrive den virksomheten som betegnelsen viser til, for eksempel

stoffmisbruk. Dette kan gjelde selv om, eller kanskje nettopp fordi, tanken i utgangspunktet er å hindre degradering og framelske respekt. Når en forsker skriver om grupper som på en eller annen måte er marginaliserte, kommer hun eller han ofte opp i et språklig problem knyttet til kategorisering. Kristinn Hegna tar opp dette opp i sin avhandling om ungdom med homoseksuelle erfaringer og forholdere seg til det ved å alltid bruke betegnelsen "homoseksuell" som adjektiv og aldri som benevnelse på personer (Hegna 2007:13).

Jeg tok benevningsproblemet opp med beboerne og spurte hvilken benevning de synes passet best. De kom med ulike forslag som: Narkoman, stoffmisbruker, legemiddelmisbruker, rusmisbruker og rusbruker. De fleste lo rått av rusbruker-forslaget, og spurte: "Hva gjør du her, da, hvis du bare er rusbruker?! Vi har jo et problem med rus!!" En sa: "Narkoman³⁴ høres jo litt brutalt ut, da, da sitter du liksom der med nesa i asfalten, og det har aldri jeg gjort." De fleste var enige om at det å være stoffmisbruker eller rusmisbruker var OK, og ikke bare var titler å skamme seg over. For noen kunne det ligge noe litt eksotisk, opprørsk og røft i dem. For dem som hadde hatt en edru livsstil over tid, kunne det også være noe å være stolt av, sett i lys av at de hadde sluttet med denne virksomheten. Jeg har endt opp med å bruke betegnelsene stoffmisbruker og rusmisbruker.

Det at beboere og eks-beboere selv brukte begrepet stoffmisbruker som en betegnelse som viste til noe de *er* eller *var*, gjør det ikke ukomplisert

---

³⁴ Uttalt med markert trykk på første stavelse og med dobbel -r.

for meg å bruke det. Imidlertid kan en forsker i sin streben etter å finne ikke-stigmatiserende betegnelser på stigmatiserte virksomheter og mennesker, ende opp med å bekrefte stigmaet, slik jeg har vært inne på over. Jeg støtter Hegnas problematisering av kategoriserende betegnelser, men mitt anliggende er ikke å utfordre kategoriene, det er å gå inn i dem og ta dem i bruk som analytiske grep ved å diskutere hvordan folk kan gå fra å være i en kategori (stoffmisbruker / avviker) til en annen (edru / alminnelig).

NOEN KRITISKE REFLEKSJONER

FOR MYE AV DET GODE?

En gang jeg la fram deler av prosjektet mitt for kollegaer, fikk jeg denne tilbakemeldingen: "Jeg ser du skriver med kjærlighet. Men har du skrevet med for mye kjærlighet, tro?" Jeg synes det er fint om det jeg skriver leses som noe som er skrevet i kjærlighet. Men det i seg selv gjør naturligvis ikke det jeg skriver godt. Lalander siterer Agar i et konferansepaper om feltarbeid og deltakende observasjon:

"(...) it is hard to "do science" with people you like; it is also hard to "do science" with people you don't like; if you do not care one way or the other, it is hard to "do science" because you do not understand enough about the people you are doing science with" (Agar i Lalander 2007:1)

I Lalanders paper finner vi et ideal om en forskerrelasjon som preges av konkret sosialitet slik denne omtales hos Asplund (1987). I den konkrete sosialiteten er det rom for både forakt og godhet, sympati og antipati. Å tilstrebe en konkret sosialitet i felten har ikke vært et teoretisk formulert forskningsideal, men det er likevel slik det ser ut til å ha blitt for meg. Grunnen er trolig svært enkel: Det dreier seg om å se forskningssubjektene som medforskende medmennesker og ikke som de Andre, de med en degradert masterstatus som skal utforskes. Beboerne bidro ikke bare til at jeg fikk data ved å snakke med meg, de var også med på å skape data ved å diskutere med meg og med hverandre. De bidro også ved å reflektere over temaer vi hadde snakket om og ved å dele tankene med meg etterpå. På den måten feltrelasjonene utviklet seg bidro de trolig til at jeg umiddelbart "så" beboerne som konkrete personer (Asplund 1987), og ikke som forskningsobjekter. Skillene mellom dem og meg ble utydelige når vi sto på badet sammen og pusset tennene før vi la oss om kvelden. Det umiddelbare, hverdagslige og alminnelige kom nærmest av seg selv – på godt og ondt. Slik har sosial responsivitet blitt et tema, både som en måte å gjøre et feltarbeid på og som et en del at et forskningstema.

Det kan kritiseres at jeg som forsker i hovedsak retter søkelyset mot forhold som er av "det gode", slik jeg stort sett har gjort her, spesielt når det gjelder beskrivelser av beboere. Etter min oppfatning finnes det allerede utførlige beskrivelser av stoffmisbrukeres "dårlige sider", de som beskriver elendigheten, kriminaliteten, volden, prostitusjonen, manipuleringene, truslene, råskapen, alt det som tilsynelatende gjør dem forskjellige fra "oss andre", vanlige folk. Noen vil formodentlig

hevde at jeg har malt et rosenrødt bilde av beboerne på Huset. Kanskje det, jeg har heller ikke satt meg fore å male et mørkt bilde. Som de fleste andre mennesker, har beboerne på Huset gode sider. I likhet med andre, har de også mørke sider, som jeg til en viss grad tar opp. Jeg kunne gjennomført et feltarbeid på Huset og kommet ut med en helt annen og mørkere fortelling, men det var ikke denne fortellingen som var fremtredende for meg. Det er også slik at jeg har hatt til hensikt å få fram at rusmisbrukere i behandling også er nokså ordinære mennesker, og at de framfor alt ser ut til å ønske å komme dit der de framtrer som vanlige både for folk flest, for ansatte, hverandre og seg selv.

I feltarbeid som dette står forskeren i fare for å bli mikrofonstativ eller advokat, eventuelt anklager for dem som er hovedpersoner i studien. Noen ganger kan det være forsvarlig at forskeren opptrer som advokat på vegne av forskningssubjektene (Repstad 1987). Men samtidig kreves det varsomhet i forhold til å finne en grense for hvor mye advokat en kan være (Hviid Jacobsen & Kristiansen 2001:105). Jeg mener at den ferdige avhandlingen ikke preges av jeg ble et ukritisk mikrofonstativ. Det betyr ikke at jeg aldri opptrådte som det i noe av det jeg skrev underveis, det betyr at jeg fikk skrevet meg gjennom og ut av rollen som den ukritiske hjelperen. Jeg brukte feltnotatene til å reflektere over prosesser og dynamikker der jeg ble mer deltaker enn observatør (Hammersley & Atkinson 1998:132), i tillegg til at jeg tok korte, men hyppige pauser fra feltet for å justere faren for at jeg skulle "go native". Jeg opplevde både øyeblikk av sterk identifikasjon med, og motvilje mot beboere, men i hovedsak var feltarbeidet utvilsomt en positiv prosess for meg. Thomas Hylland Eriksen (1993:34) argumenterer for at

det går an å gjøre et godt feltarbeid også blant folk en har liten respekt for, så lenge forskeren ikke skader eller plager dem som studeres. Identifisering med forskningssubjektene kan være en positiv prosess i et feltarbeid, men ingen forutsetning for et godt resultat (Fangen 2004:132).

FOR LITE AV DET GODE?

Jeg har også fått tilbakemelding om at jeg skriver fra et anti-terapeutisk perspektiv, som om terapi ikke har noe for seg. Det har naturlig nok blitt en "skjevhet" i materialet siden jeg ikke er opptatt av de situasjonene som i utgangspunktet har en formelt erklært terapeutisk verdi. Huset er jo et terapeutisk veksthus der man forsøker å dyrke fram terapeutiske omstendigheter, et sted beboerne har kommet for å få hjelp til å arbeide med egen endring og personlige utvikling. At jeg ikke skriver om det som har en formelt erklært terapeutisk formål, betyr ikke at jeg mener terapi er bortkastet. Tvert i mot. Jeg skriver om forhold som kan styrke den, i tillegg til at jeg retter søkelyset mot forhold som kan tenkes å ha en terapeutisk verdi til tross for at det ikke ser slik ut.

AVSLUTTENDE TANKER OM FELTARBEIDET

Avhandlingen er plassert innenfor en interaksjonistisk tradisjon der det er vanlig å gjøre feltarbeid med deltakende observasjon blant folk som er litt uvanlige. Da jeg startet opp feltarbeidet hadde jeg til hensikt å få både bred og dyp innsikt i hverdagslivet på Huset, for å forstå hvordan det kunne arte seg for beboerne der. Formålet var å belyse

problemstillinger knyttet til hvordan alminnelige samhandlingssituasjoner kunne være følelsesmessig berørende og endrende for beboerne. Etter min vurdering har metoden vært fruktbar for formålet. Jeg fikk et rikt datamateriale som egnet seg godt til å belyse forskningsspørsmålene.

Til forskjell fra det forrige feltarbeidet jeg gjorde, fikk jeg også data om forhold som framsto som det motsatte av det jeg var opptatt av; jeg fikk data om det fengselsaktige. Dette er også situasjoner der beboerne blir berørt og får sine identiteter bekreftet. På den måten belyser det fengselsaktige at følelser og konstruksjon av identitet er knyttet til hverandre. Det fengselsaktige kunne vært funnet som avsannet min hypotese om at avvikere, som for eksempel beboerne på Huset kan restemples som alminnelige. I stedet ble det et funn jeg kunne bruke til å bekrefte hypotesen ved å belyse dens motsats.

Sett i ettertid kunne jeg vært mer aktiv i å observere de formelt erklærte terapeutiske situasjonene enn det jeg gjorde. Da ville jeg trolig fått fram hvordan brudd av uformalitet og alminnelighet også kom fram i slike sammenhenger, og hvordan det artet seg for beboerne. Som jeg var inne på i forrige kapittel, finnes det mye forskning på terapeutiske settinger og på samhandling mellom klient og terapeut i disse, selv om de i liten grad retter søkelyset mot det uformelle ved dem. Ulempen ved å inkludere de terapeutiske situasjonene i større grad ville være en økning i omfanget av datamaterialet, som etter min vurdering var rikt nok som det var.

En stor utfordring ved feltarbeid er å finne ut hvilket felt en er på som forsker. De fleste vil etter hvert ha muligheten til å være på flere felt, og må bestemme seg for hvilket som skal være det som skal løftes fram. For meg har noe av det mest utfordrende vært nettopp dette; å bestemme hva som er mitt felt. Underveis har det vært mange å velge i, for eksempel sosialt arbeid, terapi, identitet og selv, rusbehandling, kjærighet og nære relasjoner, hverdagsliv, avvik og normalitet, uformelt samvær. Refleksjonene endte ut med at avhandlingen kan plasseres innen det jeg kaller terapiens sosiologi (jf. Kapittel 2).

KAPITTEL 4

DEN BESVÆRLIGE UALMINNELIGHETEN

MELLOMSPILL: INTRODUKSJON TIL DET EMPIRISKE MATERIALET

Vi har nå kommet til den empiriske delen av avhandlingen. De neste tre kapitlene belyser hvordan samhandling med ansatte på Huset i uformelle situasjoner kan influere beboernes identiteter og selv – på godt og ondt. Avhandlingen tar for seg hvordan ualminnelige folk gjøres alminnelige, og det første empiriske kapitlet belyser problemstillingen ved å ta for seg situasjoner der beboerne ser ut til å holdes igjen i sin annerledeshet.

Kapittel 4 følger en lang og dominerende sosiologisk tradisjon innenfor (avviks-) forskning på steder som Huset - steder som driver med menneskeforbedring, eller "the tinkering trade", som Goffman (1961:321) betegner det på sitt ironiske vis. I dette kapitlet rettes oppmerksomheten mot forhold som har med makt og avmakt, overvåking og disiplinering, mistillit og distanse mellom beboere og ansatte på Huset å gjøre. Huset er det som kan kalles en "total institusjon" (Goffman 1961:190-191), og i den typiske forskningen om totale institusjoner studeres degraderende forhold. Et av avhandlingens mål var å gå vekk fra denne tradisjonen, men det ble vanskelig å vende seg helt vekk, i og med at det fengselsaktige var markert i det siste

feltarbeidet på Huset.³⁵ Jeg bruker kapittel 4 til å belyse sider ved Huset nettopp innenfor et tradisjonelt, sosiologisk avviksperspektiv, både for å vise fram de fengselsaktige sidene ved institusjonen, og for å kunne presentere mitt perspektiv og det tradisjonelle avvikssosiologiske perspektivet som hverandres motsatser. Avhandlingen kan leses som en kritikk av, og et tillegg til den tradisjonelle avvikslitteraturen, slik jeg har gjort rede for i kapittel to. Motsatsene jeg tar opp er henholdsvis *degraderende* og *verdighetsbekreftende* omstendigheter, relasjoner og samhandlingssituasjoner, to typer omstendigheter og situasjoner der identiteter konstrueres. Jeg ser det degraderende og det verdighetsbekreftende som to ytterligheter ved hverdagslivet på Huset. Disse henspiller til uformelle situasjoner som bekrefter henholdsvis en besværlig ualminnelighet og en ønsket alminnelighet. "Det ene bygger deg opp, det andre river deg ned", sa en av beboerne, og siktet til to måter de ansatte henvendte seg til ham på. Den ene måten gjorde ham til en pasient, klient og avviker, den andre gjorde ham til en vanlig mann. I kapittel 4 skriver jeg om det som river ned, om forhold som ser ut til å hemme forekomsten av anledninger der beboere kan framstå for seg selv og for ansatte som verdige, alminnelige mennesker. I dette kapitlet analyseres situasjoner som argumenterer for min teori om alminnelighet, følelser, konstruksjon av identitet og endring ved å belyse hvordan beboernes selv framstår som opprettholdt i enkelte samhandlingssituasjoner, det vil si der de får konstruert og bekreftet sine identiteter som avvikere. Som vi vil se, konstrueres det degraderte

---

³⁵ Jeg har ikke vært ute etter å skjønne alle forholdene på Huset spesielt eller behandlingsinstitusjoner innen rus og psykiatri generelt., men jeg har savnet en sosiologisk analyse av det terapeutiske potensialet i hverdagssamvær.

identiteter i uformelle samhandlingssituasjoner. Til slutt i kapitlet diskuterer jeg hvilke organisatoriske trekk som kan se ut til å bidra til dette.

De to neste kapitlene tar for seg situasjoner som danner markerte motsatser til det fengselsaktige. Den tematiske todelingen i det degraderende og det verdighetsbekreftende har sin bakgrunn i at Huset delvis framsto som to forskjellige steder for meg under første og andre feltarbeid. Andre gang var det vanskeligere å få øye på samhandlingssituasjoner mellom ansatte og beboere som var av "det gode slaget", og de fengselsaktige omstendighetene var tydeligere under det siste feltarbeidet enn under det første. Ved å bruke dette for meg uventede funnet, forsøker jeg å få fram under hvilke omstendigheter de kontaktskapende, normaliserende og identitetsbyggende samhandlingssituasjonene kan finne sted. I disse kapitlene analyseres hvordan beboere og ansatte gjør normalitet innenfor en såpass uvanlig setting som det Huset må sies å være. Kapittel 4 og 5 tar for seg hverdagssituasjoner som til en viss grad bryter med hvordan den tradisjonelle terapeut-klient-relasjonen gjøres, og der denne dikotomien forstyrres på en gunstig måte. Som jeg har vært inne på, er jeg i utgangspunktet ikke opptatt av terapi i streng forstand, men av andre forhold som ser ut til å befordre endring. Huset er et sted der beboernes formål med oppholdet er å komme til et annet sted i sin biografi i den forstand at de søker en overskridelse av stoffmisbrukerselvet og overgang til et edruselv. Jeg retter oppmerksomheten mot mellomrom av alminnelighet, både i det formelt erklært terapeutiske og i det mer uformelle samværet. Jeg er opptatt av

almindeligheter som steder for emosjonell og biografisk bevegelse, steder for konstruksjon av identiteter og utvikling av selv.

I kapittel fem går jeg inn på situasjoner der det kliniske blikket som vanligvis preger hvordan beboere kan kjenne seg sett av ansatte, erstattes av et annet, ikke-klinisk blikk. De empiriske eksemplene i kapittel 5 framstår som lite emosjonelt ladede, svært hverdagslige situasjoner. Det siste empiriske kapitlet, kapittel 6, tar også for seg samhandlingssituasjoner mellom ansatte og beboere som preges av fravær av det kliniske blikket. Her ser vi i tillegg eksempler på uformelt samvær som kjennetegnes av gjensidighet og rollebytte, der andre nærheter enn den profesjonsorienterte blir framtrædende. I dette kapitlet presenteres empiriske eksempler på samhandlingssituasjoner som er mer følelsesladet enn de i kapittel 5. De virker mer intime og intense, og det formidles tydeligere tegn på nærhet og hengivenhet, til tross for at også disse situasjonene har noe hverdagslig over seg.

Det er mange rammer for samvær på Huset, men vi kan si at det finnes to hoveddrammer eller hovedkategorier som setter standard for hvordan samværet skal gjøres, og som gir mening til det som foregår. Idet rammen for samvær defineres, defineres også identitetene til dem som deltar i samværet, rammene for samværet erklærer så å si hvem de er for hverandre (Album 1996:22; Goffman 1986). Den ene av de to hoveddrammene for samvær på Huset er den som grovt sett definerer de samhandlingssituasjonene som har et formelt erklært terapeutisk formål, den andre er den som organiserer de situasjonene som ikke har en slik formelt erklært hensikt. Grovt sett kan vi betegne dem som

formelle og uformelle samvær, men dog med den presisering at det terapeutiske samværet også kan ha et klart uformelt og avslappet preg. Om vi skal bruke Goffmans (1990a) rollemetaforer, kan vi si at samværet som er definert som terapi i hovedsak foregår "on stage", især for ansatte, mens den terapeutiske ide tilsier at beboerne skal slippe ansatte inn i "backstage"-situasjoner i sine liv. I de terapeutiske settingene blir rollene overordnede hjelpere (ansatte) versus underordnede hjelpemottakere (klienter) ofte tydelige. I det utenomterapeutiske hverdagssamværet ligger det tilsynelatende mer til rette for at ansatte og beboere kan improvisere over og sjonglere med roller i den forstand at de kan gå ut av de formelt tilskrevne, rigide rollene og inn i noen andre, som bekrefter fellesskap og jevnbyrdighet.

DET FENGSELSAKTIGE

I dette kapitlet skal jeg belyse de fengselsaktige sidene ved hverdagslivet på Huset. "Det fengselsaktige" er en betegnelse jeg fikk fra noen av mannfolka på Huset, og henspiller til regler og forordninger som begrenser beboernes muligheter til å gjøre det som fortoner seg som hverdagslige gjøremål for folk flest. Beboerne må søke skriftlig om tillatelse til det meste de skal gjøre som ikke inngår i behandlingsprogrammets rutiner, for eksempel ta en sykkeltur, få besøk, dra på besøk eller handle klær. Det finnes forordninger som regulerer det meste av hverdagslivet og hvordan det skal gjøres på Huset (se vedlegg): Beboerne har innskrenkede bevegelsesmuligheter både i nærmiljøet og ellers, og det er ikke tillatt å lage mat utenfor visse

klokkeslett eller høre på musikk i strukturtida.³⁶ De ulike forordningene er typiske for steder som Huset. De kontrollerende og overvåkende sidene ved systemet kan, i følge beboerne, både være konfliktfylte og vanskelige, men likevel både av det gode og det onde. Hensikten med reglene er både å beskytte beboerne mot rusmidler og mot at bekjente fra rusmiljøet skal komme, og å avdekke rusbruk og andre forhold det er forbudt å drive med.

Goffman (1961) hevder at noe grunnleggende menneskelig taes bort når man kommer innenfor systemet i totale institusjoner, og at folk alltid vil søke å finne en motstrategi for å bygge opp et liv på tross av at viktige elementer er fjernet eller utilgjengelige: "When existence is cut to the bone, we can learn what people do to flesh out their lives" (ibid:305). Som vi skal se, driver beboerne med ulike virksomheter for å "flesh out their lives" i det vi kan se som magre omgivelser. Selv om beboerne protesterer mot det som blir kalt regelveldet på Huset, virker det ikke som de mener det skal være fritt fram for å gjøre det de vil. For eksempel forteller flere beboere at det til tider er for lite strengt, at de ansatte ikke tar tak i problematiske situasjoner som oppstår: "Du kan jo gjøre som du vil her, det er ingen som bryr seg, det er ikke rart folk ender på gata da", har jeg fått høre noen ganger. Samtidig er det flere som har gitt uttrykk for behag ved å få være "litt i fred fra peset til ansatte".

---

³⁶ Strukturtida er et lokalt uttrykk for arbeidstida, den tida det er program på Huset, enten i form av arbeid i de ulike arbeidslagene eller grupper, individualsamtaler og liknende.

INNELÅST OG LÅST UTE

De fleste beboermennene er glattbarberte på hodet, de kaller det "soningssveisen". De ler mye av dette, og det tar som regel ikke lang tid før de nye mannlige beboerne kommer ut fra et av baderommene med bleke, nybarberte hoder. For meg virker sveisen som en del av en felles mannsidentitet for beboerne på Huset, og barberingen som dåpsliknende seremonier vi kan finne blant nye studenter eller førstereisgutter. Det kan sees som en markering av en symbolsk renselse, og av overgangen fra livet i de "gamle praksisene" (Thomassen 2001) til nykterheten. Kvinnene har ikke tilsvarende seremonier så langt jeg kjenner til. Det er få av dem som har sittet inne, likevel virker det som om de kvinnelige beboerne lett kan identifisere seg med det mannfolkene kaller det fengselsaktige. Som jeg var inne på i kapittel 2, får vi viktige innspill til hvem vi er gjennom deltakelse i ulike rammer for samhandling. Vår egen innflytelse over defineringen av rammene for samvær varierer. Huset byr på både fysiske, faglige, kulturelle og sosiale rammer som legger føringer på det som foregår der.

Selv om beboerne har innflytelse over eget behandlingsprogram, er det en del av det organisatoriske ved Huset de har mindre eller ingen mulighet til å påvirke. Et eksempel er tillatelse til å være inne i bygningene. Huset er beboernes hjem i den tida de bor der. For folk flest er det en selvfølge å kunne låse seg inn der de bor. For beboerne på Huset er det ikke slik. En grunn kan være at de blir betraktet som upålitelige i den forstand at mange av dem har drevet med tyveri og

heleri for å finansiere rusmisbruket, og at ansatte frykter at beboerne skal stjele innbo. Utsnittet nedenfor er fra en samtale jeg hadde med Aimée. Hun er en av de kvinnene jeg har vært mest sammen med, og som tilsynelatende både liker å slå av en prat og føler ansvar og omsorg for meg. Hun forteller om en tur de har hatt til Solheim, et tilsvarende behandlingssted et par kilometer unna, på en dag jeg ikke var på feltarbeid. Fordi det ikke var ansatte med buss-sertifikat på jobb, ble de nødt til å kjøre tre turer med den lille bilen i stedet for en tur med minibussen. Det førte til at beboerne som ble kjørt hjem på de to første turene måtte sitte ute og vente til en ansatt var tilbake med den siste puljen, før de fikk komme inn.

Aimée: Hun [ansatt] kunne ikke låse opp for oss så vi kunne gå inn så lenge, vi måtte sitte ute og vente til siste bilen! (...) Hva er det vi kan gjøre liksom?! Så lenge vi ikke kommer inn til papirene på hver enkelt, så lenge vi ikke kommer inn på et kontor med en PC og kan gå inn på filene til folk, og ikke... jeg mener...vi ropper ikke huset og stikker herfra, heller! Jeg kan ikke helt skjønne hvorfor vi ikke kan komme inn?

Astrid: Nei... nei... føler du deg mistenkeliggjort?

Aimée: Nei! Det gjør jeg heller ikke, for jeg tror ikke det har noe med det å gjøre, heller?! Men i Andre sida er det jo låst og alarm, og det er jo der alt ligger om hver enkelt person, sånn at om....det er jo ikke inn der vi skal! Hva er det som er problemet med at vi er aleine i et hus, liksom? Vi er tross alt voksne mennesker som er... ja, de fleste er omtrent et kvart århundre, da, for å si det sånn! [høres oppgitt ut]

Astrid: Hja.... (...) hvordan føler du deg da, når det er sånn?

Aimée: [lavt] nei, jeg veit ikke, jeg. Jeg føler meg ikke som jeg er et par og tredve år. Det er akkurat bare tallet, at jeg er et par og tredve år, som sier at jeg er det, liksom?

Astrid: Og alt det andre sier?

Aimée: ...[lavt] nei, jeg veit ikke? At jeg er... he he...
umyndiggjort [hun ler litt, har et spørrende tonefall og virker
sjenert]

Det virker som det er vanskelig for Aimée å forstå hvorfor de ikke kan komme inn i Huset før det er ansatte på området, og at de skal være utestengt fra der de bor selv om de er voksne. Hun og de andre beboerne ser det som rimelig at de ikke har tilgang til Andre sida. Det er ansatt ekstern renholder som vasker kontorene der, ellers er det beboerne som vasker alt det andre. Beboerne oppfatter øyensynlig beskyttelsen av kontorbygget som betryggende fordi uvedkommende ikke skal kikke i deres private papirer. Det er noe annet med huset der de bor, fordi i motsetning til Andre sida er Kvinneboligen og hovedhuset beboernes hus, og deres hjem i den tida de er i behandlingsprogrammet.

Det at de hadde vært låst ute denne dagen førte til en del diskusjon blant beboerne, også i etterkant av hendelsen. Når Aimée og jeg snakker sammen om det, virker det som hun synes det er pinlig å fortelle om dette til meg. At de ble låst ute signaliserer med stor kraft at beboerne er annerledes, og ikke til å stole på. Den sosiale forskjellen mellom ansatte og beboere blir tydelig ved at de ikke slipper inn i huset før ansatte er tilbake. Idet jeg får høre om at de ble låst ute blir forskjellen i sosial status også mellom Aimée og meg tydelig. I det daglige, mellom beboerne og meg, framstår den ellers ikke som markert. Beboerne nevner dette flere ganger, og jeg knytter opplevelsen av en type samhörighet til at vi er mye sammen fra vi står opp til vi legger oss og deler det meste av det som foregår i løpet av døgnet. At de ble låst ute

ga imidlertid en påminning om at vi ikke er så like likevel, og om hvem beboerne "egentlig" er: Potensielle tyver og upålitelige folk som er utestengt og mistenkeliggjort.

Jeg skal ikke gi meg inn på en diskusjon om sannsynligheten for at beboerne eventuelt hadde benyttet anledningen til å stjele eller ta seg til rette på andre ulovlige måter. Det er så vidt jeg vet ikke vanlig at ting forsvinner fra Huset. Det kan ha å gjøre med at den uttalte regelen om at det er forbudt å forsyne seg med noe uten å spørre først er i samsvar med en liknende uformell regel blant beboerne. Trolig ville det ført til kraftige sanksjoner fra medbeboere om noen av dem for eksempel hadde stjålet stereoanlegget eller TV-en. På den ene siden kan det at de ble låst ute sees som svært krenkende fordi beboergruppa som helhet ble mistenkeliggjort. En måte beboerne kan verge seg mot dette på er å ikke la seg berøre av det: "Det er bare nok en av de tåpelige reglene, vi later som ingenting" – en slags la det skure-holdning der de kan distansere seg fra rollen som den uforbederlige kriminelle. Noen av beboerne gjør det slik. På den måten kan de også legge skylda på "systemet" og ikke så mye de ansatte, samtidig som de tar noe av brodden av det degraderende ved slike regler ved å latterliggjøre dem. Andre beboere, som Aimée, tar øyensynlig utelåsing mer inn over seg og blir berørt av det hun ser som umyndiggjøring. Noen beboere hadde tydeligvis blitt svært sinna og argumentert høylydt. Hvis en føler seg maktesløs og degradert av liknende tiltak i et behandlingssystem, kan det trolig bidra til at det er vanskelig å ha tillit til systemet og til ansatte som hjelpere.

At flere av beboerne virket opprørt over at de måtte vente ute fordi det ikke var nok ansatte på jobb, kan også ha å gjøre med at min interesse for hverdagslivet til beboerne har fått dem til å legge vekt på forhold som kan være provoserende eller negative på andre måter. Aimées spørrende tonefall mot slutten av intervjuutdraget kan indikere at hun i samtale med meg opplever at hun "burde" ha følt seg umyndiggjort, og at det er riktig svar til meg for at hun ikke skal tape ansikt. Hun unngår således å være en som bare finner seg i alt uten motstand eller refleksjon. Vi kan også se hennes måte å takle det på som en metode for å heve seg over umyndiggjøringen, samtidig som hun formidler at det ikke er bryet verd å protestere når det kommer til stykket. Beboerne kommer ofte med humoristiske kommentarer til ansatte, som: "Er du redd for at jeg skal stjele noe nå, eller?" og: "Trodde du jeg skulle stikke av, kanskje?" for så å, på en overdrevent trøstende måte, forsikre at de skal være snille som lam. Slike kommentarer blir ofte brukt, og bidrar trolig til å hjelpe både dem selv og ansatte til å opprettholde verdigheten, og til å verken framstå som umyndiggjorte eller umyndiggjørende.

I det daglige er Huset et åpent hus, og beboerne kan for det meste bevege seg der de vil. Huset er basert på frivillighet, og beboerne låses ikke ut eller inn som for eksempel pasienter på skjermede enheter innenfor avrusning eller psykiatri blir (Jf. Norvoll 2007). Det kan imidlertid være slik at ansatte, ved sitt nærvær likevel kan få beboere til å føle seg innelåst. Flere av dem virker vaktsumme og ofte ansente ved ansattes nærvær. Chris forteller:

Det er sånn at vi føler ubehag hver gang det sitter en ansatt i stua, liksom: 'Hva gjør'n der?!' tenker vi! Ja, vi er ikke vant til at dem er så mye hos oss, så når dem først er der, så blir vi liksom mistenksomme. Jeg syns det er plagsomt, da! Jeg trekker veldig parallell til fengslet! Med ansatte... og vaktene, og nøkler og ... alt det greiene der, medisindeling og sånt. Når jeg tenker meg om nå, så tar jeg dem som betjenter, liksom.

Astrid: Som betjenter?

Chris: Ja, men det er... jeg vet det ikke er sånn, jeg skjønner jo det! Men jeg føler det sånn! Romsjekk...og ...pisseprøver og ...jeg skjønner jo hele pakka! Men jeg føler det sånn!

Selv om han ikke er alene om det, er Chris en av dem som virker mest oppmerksom på de fengselsaktige sidene ved Huset. Han framstiller dem som noe som gir kroppslig ubehag. Kanskje er det derfor han også er av dem som er mindre mottakelig for samvær med ansatte i uformelle settinger, og heller trekker seg litt tilbake. Kroppslige opplevelser av ubehag kan inngå som viktige aspekter ved fortolkningen av hvem en er innenfor den sosiale virkeligheten en befinner seg i. Det ligger en sterk ambivalens i det at kroppen protesterer mot det hjernen aksepterer. I perioder av behandlingsprogrammet bruker de fleste av beboerne mye tid og energi på å finne fram til og holde fast ved rasjonelle forklaringer på omstendigheter som føles uverdige å delta i. Sett i mitt perspektiv kan det som foregår i den sosiale verdenen og som berører på en eller annen måte, "slå inn" og blir til noe i dem selv; seg selv. De omstendighetene på Huset som minner om et fengsel – romsjekk, urinprøver, regler, medisindeling, kan gjøre beboerne til innsatte og de ansatte til voktere. Beboere og ansatte tilskrives med andre ord identiteter som står i stil med de formelt utdelte rollene de har på Huset. Vi kan si at

beboerne blir emosjonelt berørt i situasjoner der de degraderende sidene ved hverdagslivet på Huset blir uttalte, men uten å bli beveget til et annet sted i sine biografier; de får ikke bidrag til nye selv-narrativer, slik formålet er. I stedet blir de værende på samme sted som før.

I innledningsfortellingen fra Liavannet sier Chris at han opplever det befriende å være der fordi ingen vet "hva de egentlig er", og at de dermed ikke blir satt i bås, slik de blir på Huset. Når jeg spør om det er umulig å få den samme frihetsfølelsen på Huset, svarer han umiddelbart at det er umulig, fordi samme hvordan man snur og vender på det, så er Huset en institusjon. I det han la seg inn til behandling på Huset, låste han seg selv inne der og ute fra livet utenfor. I tillegg opplever tilsynelatende han å være innelåst i en masterstatus som stoffmisbruker og kriminell når han er der. Vi kan si han er låst inne i seg selv som avviker, både av seg selv og av andre. Han blir svært trist i stemmen og uttrykket når han snakker om det å føle seg innestengt på Huset, og han snakker ofte om at han strever med å se de ansatte som noe annet enn voktere, og stedet som noe annet enn et fengsel. Mange av beboerne gir imidlertid uttrykk for at det er en forskjell mellom å være på Huset sammen med ansatte og å være sammen med dem andre steder: "Så fort du kommer ut sammen med ansatte, et annet sted, så er det noe annet, liksom". Det er som om selve stedet gjør noe med folka der. Trolig er det ikke bare beboerne som forandrer seg når de kommer opp på Huset, slik Chris gjør, men også de ansatte. Chris sier: "Ja, for da har dem [ansatte] så mange rare regler å forholde seg til. Som egentlig,... de kan også si at 'det er en dum regel, men vi må følge den fordi vi jobber her', liksom".

Selv om Huset med sine fysiske strukturer er stedet der de negative konnotasjonene blir sterkest, er det også slik at de ansattes tilstedeværelse kan prege omstendighetene når de er på tur ute. Beboermennene fra turen ved Liavannet sier at det hadde vært annerledes om ansatte hadde vært med: "For da hadde vi hatt med oss en del av Huset bort dit!" De besværlige sidene ved det å være beboer på Huset er klistret på de ansatte, slik at en del av frihetsfølelsen og det å ikke skille seg ut blant vanlige folk dempes når ansatte er tilstede.

ET BYRÅKRATISK SAMFUNN

Da Huset startet opp som behandlingstinstitusjon seint på åttitallet, var institusjonen definert som et terapeutisk samfunn (TS). Etter hvert endret behandlingssideologien seg, men historiene om hvordan det var den gangen, ble sittende. Noen ganger ble Huset kalt et "byråkratisk samfunn". Det skjedde med en blanding av humor, ironi og oppgitthet. Betegnelsen var knyttet til det nokså omfattende byråkratiske systemet som preget hverdagslivet på institusjonen. Et eksempel er kravet om at beboerne måtte søke skriftlig om å få tillatelse til å gjøre noe som ikke sto i det faste programmet.

På badeturen blir vi enige om at det hadde vært morsomt å ta et tidlig morgenbad dagen etter. I bilen på vei hjem blir det en lang diskusjon om hvordan vi skal få dette til. Jeg kan komme og gå som jeg vil, men

beboerne kan ikke bli med som det passer dem. De må klarere det med de ansatte, fordi det er utenfor nærområdet. Som Hans Petter sier:

Hans Petter: Det må du søke om uansett, selv om du er i hovedfasen, det.

Astrid: Hvor lenge i forveien må man søke, da?

Hans Petter: Nei, altså, det er vel ei uke, det? ... det er jævlig sprøtt, for du får lov til å gå på tur på Grankollen?!

Chris: Det er jo fordi at der hvor vi bader kan du møte andre folk, vet du.

Hans Petter: Ja, men det kan du jo... det gjør du jo oppe i fjellet og! Møte andre folk, det gjør du jo oppe på Andedammen [et annet sted i nærheten, der de får lov til å gå] hele tida! ... møte folk!! Det er jo ikke noe problem?!

Beboerne på Huset kan ikke sykle til vannet alene eller sammen med hverandre (eller meg) for å ta et bad på impuls. Men de kan søke om det på et spesielt skjema (se vedlegg), få et svar som sannsynligvis er positivt uka etter, og så gjøre det. Beboerne må stadig vente, ofte lenge, for å få svar på søknader om å gjøre det som fortoner seg som trivielt for folk flest. Det er ikke så lett å finne en begrunnelse som synes fornuftig, selv om Chris forsøker her. Diskusjonen over er et typisk eksempel på hvordan beboerne har en tendens til å roe hverandre ned og legitimere regelbruk når noen er opprørte over å bli behandlet "som om de er barn". De veksler på å ta i bruk rollene som opprørsk og fornuftig.

Å trene på behovsutsettelse er et ofte brukt terapeutisk verktøy, og jeg vurderer ikke den terapeutiske effekten av slik trening. Kontroll over folks tid og tidsbruk er også et disiplineringsverktøy, og avslag på

søknad eller lang ventetid for å få svar på søknad om å gjøre noe, kan være et degraderingsritual. Den som kan la folk vente, og bestemmer over andres tid, har en del makt. Slik sett er de ansatte på Huset mektige. I tillegg kommer begrensninger i bevegelsesfriheten, men dette blir som regel oppfattet som rimelig og ofte betryggende blant beboerne. Chris forsøker å rettferdiggjøre reglene, og støtter systemet og de ansatte. Det gjør han ofte. Han forteller at det sikkert har noe for seg at det er slik, og dessuten er det ikke noe å gjøre noe med, det er best å bare ta det som det er uten å hisse seg opp, for det blir det bare bråk av. Det ser ut til at de fleste lar dette bli en vane nokså fort. Når noen beboere blir irritert over begrensende regler, er det som regel noen andre som legger litt arbeid i å forklare og roe gemyttene ved å argumentere med at de ansatte ikke gjorde det for å være sære, de hadde en mening med det, "selv om vi ikke ser det nå".

Beboerne er tydelige i sin ambivalens til spørsmål om nødvendigheten av regler og forordninger. På den ene siden mener de noen ganger at det er altfor lite strengt: "Da blir det sånn at gata flytter inn her³⁷, og da tar det ikke lang tid før folk har skrevet seg ut". På den andre siden forteller mange at de ofte føler seg umyndiggjort ved at det blir lagt hva

---

³⁷ Uttrykket: "når gata har flyttet inn" viser til en stemning på Huset som er preget av mye prat av typen som karakteriseres som "rusprat", som forherliger eller på annen måte dreier seg om rus slik at beboerne får lyst til å skrive seg ut for å ruse seg. Det kan også være prat som er ukritisk til "gamle praksiser" (Thomassen 2001). Det at man ikke skal snakke om rusopplevelser og gamle praksiser som festlige historier er en godt innarbeidet, ofte uskreven regel på steder som Huset. Etter min erfaring har den stort sett like stor legitimitet blant ansatte som blant beboere.

beboerne betegner som urimelige begrensninger på deres handlefrihet. "Det er nesten som å være i fengsel her på Huset, bare mye verre. Det er bedre i et fengsel, egentlig, der er det ikke så mange regler. Der er det bare sånn", sier en av beboerne en gang vi sitter i stua og prater. Flere av dem kaller de ansatte for voktere eller betjenter. Noen ganger er det åpenbart at det er en forsnakkelse, andre ganger ikke. Noen beboere kan gjøre et poeng av å bruke disse betegnelse, understreke dem. Noen ganger blir de framsatt humoristisk, andre ganger trist.

Det hender jeg får inntrykk av at ansatte finner enkelte regler uhensiktsmessige og til dels i veien for gode løsninger. Enkelte ganger lar de dette lekke ut til beboerne og andre ansatte. Tilsynelatende inngår ansatte og beboere av og til en stilltiende avtale om at "ja, dette er litt idiotisk, men vi får bare gjøre det slik og godta det. Det er ikke noe vi kan gjøre noe med" - eller: "Det blir for dumt, nå tar vi og improviserer litt, det må jo kunne gå an!" Det virker som om dette er en del av det uoffisielle systemet på Huset, og en måte å inkludere hverandre i samme fellesskap, som består av folk som forsøker å gjøre det beste ut av det som ikke lar seg forandre. Det hender også at ansatte tilsynelatende glemmer hva reglene går ut på, og at de dermed heller ikke overvåker at de blir fulgt. Det kan for eksempel gjelde regler for når man skal stå opp, legge seg, spise, se på TV og høre musikk. Uansett om det er tilsiktet eller ikke, åpnes det ved slike anledninger for at beboerne kan framstå med andre og mer alminnelige identiteter enn klientversjonen, den som knytter dem til en degradert sosial status. Det virker som om noen rammer, som for eksempel de fengselsaktige, står sterkere i enkelte perioder enn i andre. Det bidrar trolig til at bruddene

med dem, det alminnelige, kommer tydeligere fram og at disse bruddene blir situasjoner med mye identitetskonstruerende kraft som beveger beboerne i retning av nye selv.

EN USYNLIG KJETTING

”Det går en usynlig kjetting rundt her”, sier Chris og viser med armene og blikket hvor kjettingen går rundt eiendommen. Om han skulle tegnet det opp fysisk, i bakken, ville det blitt en sirkel med diameter på cirka 80 meter og med Huset i midten. Det er særlig mannfolka som er opptatt av at det er mye ved Huset som likner på et fengsel. De snakker ofte om det når vi sitter i stua om ettermiddagene eller når vi har pause i arbeidet. Temaet dukker ofte opp når noen av beboerne ikke har fått innvilget en søknad om å få besøk eller gjøre noe på egenhånd. Når jeg intervjuer Chris, snakker han om ambivalensen han opplever som beboer, både overfor behandlingsideologi og regler og i forholdet til ansatte. Det er et langt intervju med mye informasjon som ikke stikker seg ut som særegen, men som støtter opp om informasjon jeg har fått etappevis og over tid gjennom min deltakende observasjon og samvær med resten av beboerne. Chris forteller:

Chris: Jeg skjønner jo det, at dem som arbeider her,... dem er jo for oss, dem er ikke mot oss, liksom!... Egentlig.

Astrid: Egentlig?

Chris: Nei, dem er her for å hjelpe oss! Ja... Men allikevel, så kommer den tanken opp, eller jeg føler det sånn... Jeg hadde til og med vanskelig for å spise, jeg, i middagen eller lunsjen her, for at jeg følte at ... jeg eter ikke sammen med, sammen med vokterne! Sånn som i fengselet, der eter du ikke sammen med

vokterne eller betjentene, da blir du betegna som... ja, som rævslikker og sånt piss som det... [han blir meget trist og stille i stemmen og uttrykket].

Det overordnede siktemålet for denne avhandlingen er å undersøke det alminnelige og uformelle samværet mellom ansatte og beboere, blant annet fordi det ser ut til å kunne være virksomt med hensyn til å formidle håp og verdighet for beboerne. Det er tydelig at det motsatte også kan formidles: Det fengselsaktige bidrar til at det ikke bare er et gode for beboere å være sammen med ansatte i uformelle og utenomterapeutiske situasjoner. Det å bedrive hverdagslig samvær, for eksempel spise eller røyke med ansatte, kan gjøre at en beboer blir sett som en overløper eller "rævslikker" både av seg selv og av andre beboere. Chris konstruerer en virkelighet gjennom å gjøre en distinksjon mellom hvem han vil spise sammen med og ikke. Han forteller om vanskene han har med å fri seg fra opplevelsen av å være i fengsel, som gjør at han til tider opplever det svært vanskelig å spise ved samme bord som ansatte. Følelsen av ufrihet er felles for mange av beboerne, og noen ser ut til å løse problemet ved å være stille, som om de ikke er der, eller som om de ikke er oppmerksomme på ansattes tilstedeværelse ved måltidene. Det ser ut til å være annerledes på røyketrappa. Det å dele et måltid med "vokterne" har en annen mening enn det å ta en røyk sammen med dem.

Når folk på Huset spiser, sitter de i et nokså trangt rom med mange mennesker. Det er tre store spisebord der, og det kan ofte være 20-25 mennesker som spiser lunsj på hverdagene. Av disse er som regel seks til åtte ansatte. I helgene er det en eller to ansatte til stede ved lunsjen.

Jeg har etter hvert forstått at det er et eget bord for de ansatte der, der de fleste av de ansatte sitter. Det er færre ansatte til stede ved middagsmåltidene, som regel bare to. Lunsjene på Huset er av de situasjonene der skillet mellom oss og dem er mest framtrædende, der er de ansatte og beboerne sammen hver for seg. Måltidene har ikke noen tydelig begynnelse eller slutt, selv om de egentlig skal ha det. Beboerne og miljøansvarlig ansatt setter seg som regel til bords samtidig og presis i forhold til tida, men resten av ansattgruppa kommer etter hvert. Noen kommer først idet beboerne har begynt å rydde av bordet. Det hender de ansatte snakker intenst sammen ved disse måltidene samtidig som beboerne sitter i rungende taushet. Hvis de ansatte ler høyt av noe i tillegg, er det som om avstanden mellom dem og beboerne blir ekstra stor, og beboerne blir ekstra små og usynlige. I perioder da konfliktnivået mellom beboere og ansatte virker høyt, hender det at beboergruppa framstår som en avstengt enhet også for meg, som et gruppedyr som vender verden ryggen med en eim av mistillit overfor ansatte og systemet.

De fleste av mennene har sittet en del i fengsel, Chris også. Han sier at han ikke har noe særlig på Huset å gjøre. Han er av dem som viser lite protest og opposisjon, jeg tror han anser seg selv for å være ferdig disiplinert:

Chris: Jeg skjønner det at... til og med å vaske dassene er en del av behandlingen her, liksom..

fordi... alt av struktur [lokalt uttrykk for arbeidstida på Huset] er jo behandling, da? Så det har jeg skjønt nå nylig, liksom.

Astrid: Ja... for at du lærer å gjøre ting ordentlig, eller?

Chris: Ja! Eller... du får en oppgave, så gjør du den oppgava, så... ja? Så har du det veldig godt etterpå.

Astrid: Ja

Chris: [bedre] enn å si nei og få masse pes og blir sur utover dagen. Ja... sånne småting...

Han presenterer seg som en som har skjønnet at det beste er å gjøre som man blir bedt om på Huset. Slik kan man slippe av etterpå og slippe krangel. Man kan også finne en viss tilfredsstillelse i det å ha gjort ferdig en jobb, men det er ikke nødvendigvis det samme som å være enig i ordningene.

Chris har bodd på institusjoner før, og lært seg kodene. En kan velge minste motstands vei og gjøre det man blir bedt om uten å protestere, til en kommer til treningsfasen i behandlingsprogrammet og skal ut av Huset og være mer på egenhånd. Slike strategier illustrerer det Goffman (1961:210-219) betegner som "working the system", en framgangsmåte pasientene på det psykiatriske sjukehuset brukte for å ordne seg innenfor de organisatoriske rammene på en måte som virket for den enkelte. Fordelen med "working the system", eller sekundær tilpasning, er at beboerne kunne få en opplevelse av å ha en viss grad av kontroll, og slik beskytte egen verdighet. Ulempen kunne være at de tilegnet seg identiteter som var destruktive sett i forhold til det de var ment å skulle være, for eksempel som "profesjonell institusjonsbeboer", der en ble værende i en identitet som innlagt. Beboerne på huset ler litt av slike fenomener, og kaller seg "institusjonsskadd". I tillegg kan "working the system" sees som organisasjonenes måte å få pasienter til

å reagere med å forsvare sitt selv, for så å angripe den responsen det framkalte. Chris mener han ikke har noe særlig å hente på Huset:

Chris: Min utfordring for meg er ikke her, altså! Jeg passer perfekt til institusjon, jeg! Helt glimrende! Jeg er ikke noe... jeg er høflig og ordentlig her, jeg ... det er ikke noe tull med meg i det hele tatt nesten... Jeg føler at jeg kunne få den samme behandlinga ute, da tror jeg det ville ha betydd mer...

Astrid: Ja. På hvilken måte, da?

Chris: Nei... la oss si at jeg hadde hatt en time fast hos en person i uka, da, fast...jeg hadde gått på den timen der i uka... og det hadde gått bra... og - 'jöss, jeg er ute, og det går veldig bra' .... og jeg hadde vært i de møtene og det hadde gått bra, så ville det gitt meg mye mer sjøtillit det, enn å gå her.

De fleste beboere viser rolleforpliktelse (Goffman 1990a) ved å gjøre det som er forventet av dem. Det kan virke som Chris, halvveis i spøk, mener at målet med å være til behandling på Huset er å bli disiplinert, og at resten av endringsarbeidet må gjøres ute, i det virkelige livet. Ivar har en litt ironisk framstilling av hvordan det er på Huset til tider, med alle forordningene: "Når skal vi noen gang bli vant til å være ute, liksom?! (han ler litt)... Ligge på Huset og ikke finne ut hva jeg skal ha på brødskiva til slutt? (vi ler) 'I dag er det tirsdag, får jeg lov å ha leverpostei i dag' liksom? (vi ler mer)". Det er mye humor knyttet til det å bli "institusjonsskadd" på den måten at de for eksempel ikke klarer å ta bestemmelser selv, og blir som zombier hvis de skal følge alle reglene for hva som er rett og galt på Huset. På badeturen til Liavannet snakker de tre beboerne en del om det. Den ene av dem slo seg i hodet da han stupte fra stupebrettet, og tuller med at han kanskje har fått hjernerystelse. En av de andre foreslår at han har "slått seg normal"

igjen, etter først å ha vært rusmisbruker i mange år, for så å ha vært mange måneder til behandling på Huset. Slike kommentarer fører som regel til mye latter.

Chris virker ofte urolig i kroppen når ansatte kommer, eller når han er i samtale med ansatte inne på kontoret. Når han er på Huset, er han inne i det han kaller "bobla". De fleste av beboerne endrer seg når vi nærmer oss Huset etter å ha vært ute en tur. Chris forandrer seg alltid og påfallende tydelig når vi kjører opp innkjørselen og inn mot gårdsplassen: "Nå kommer jeg inn i den bobla igjen..." Da blir han stille og virker svært trist, nesten sørgmodig. For den som sitter i samme bil som en slik mann, er det lett å kjenne det. Distinksjonen mellom frihet og frivillig fengsling er sterkt til stede for enkelte av beboerne når situasjoner skal defineres og identiteter konstrueres. Chris er av de beboerne som konstruerer en virkelighet gjennom å gjøre en slik distinksjon:

Vi er vi og dem er dem, liksom... sånn kommer det alltid til å være ["dem" viser til ansatte]. Hvorfor skal jeg spille på lag med dem, liksom? Jeg føler ikke at dem bryr seg, sånn personlig liksom... hva dem skal *gjøre* med meg, men ikke sånn personlig (...). Får ikke lov til ditt, får ikke lov til datt... det er frihetsberøvelse, på en måte, selv om du er her frivillig?! Får ikke lov til å lage mat om kvelden, ikke lov til å bevege oss der vi vil... Men vi har jo skrevet under på det papiret [behandlingskontrakten], liksom... vi kan jo bare dra herfra. Men jeg ser på dem som voktere... for meg så er det sånn usynlig vegg her... en usynlig kjetting. Hele tida er det så mye du ikke kan gjøre her. Du må søke ditten og du må søke datten og du må skrive telefonliste og sånt piss som det derre der! (...)

jeg er jo en slags pasient her, da... klient, eller hva det heter...
Det er vel mye sånn, egentlig.

Huset er et sted beboerne stort sett har slitt for å komme til. Selv de som soner fengselsstraff etter §12, soning i behandlingsinstitusjon, har måttet anstrenge seg for å få plass, det er et sted der folk er frivillig.³⁸ I tillegg til at Huset har noen fellestrekk med et fengsel, kan vi også si at det har fellestrekk med et veksthus, med de muligheter og begrensninger som ligger i det. Chris befinner seg inne "bobla", som han sier, når han er på Huset. Det er som om han er isolert i sitt eget lille drivhus, der det bare er plass til en plante. Samme hvor han er plassert i beboerstrukturen, vil han befinne seg i bobla; i tårnet som vokter eller i en av cellene som fange. I alle posisjonene er disiplineringen og ufriheten merkbar. *Veksthuset*³⁹ i Oslo er en behandlingsinstitusjon for rusmisbrukere som likner på Huset. Navnet gir assosiasjoner til et sted som skal fremme vekst, utvikling og utfoldelse. Likevel er det noe sterkt begrensende ved et veksthus. Det har som regel bare ei dør, og det er laget av glass og er følgelig både gjennomsiktig og lett knuselig. Alle kan se hva en driver med innenfor. Plantene får beskyttelse mot verden utenfor, tildelt nøye oppmålt næring, lys, varme og omsorg for å sikre at de utvikler seg som de skal. De som har vært i veksthus, har sett at plantene står på rekke og rad, ofte bundet opp slik at veksten blir styrt i ønsket retning. De blir kontrollert, overvåket, målt, justert, jevnlig

---

³⁸ Det ble åpnet for innleggelse etter § 2.3, frivillig tvang, etter at feltarbeidet var ferdig. Tvangsinnleggelse er et stort tema, og det blir diskutert både i fagmiljøer og blant beboerne om hvorvidt dette er en god løsning. Noen mener for eksempel det er svært uheldig å ha de to beboergruppene (frivillig og tvang) til behandling på samme sted. Jeg har inntrykk av at beboere som har lagt seg inn til behandling er sterkt skeptiske til løsningen. Jeg går ikke inn på denne diskusjonen her.

³⁹ Behandlingsinstitusjon for folk med avhengighetsproblemer.

vurdert og fulgt opp i skriftlige protokoller. Den degradering som kan oppleves i et slikt system framstår som legitim fordi den er valgt av den enkelte beboer, den er faglig grunnet og "kommer fra et godt sted", som det heter i den lokale terminologien.

De fengselsaktige omstendighetene ser ut til å gjøre noe med relasjonene på Huset, på den måten at skillet mellom ansatte og beboere blir markert, og forholdet mellom dem preget av distanse og mistenksomhet. For noen beboere, som Chris, er det trolig slik at nære relasjoner med ansatte må vike for mer distanserte relasjoner. Når avstanden mellom *oss* og *dem*, mellom ansatte og beboere blir markert og dominerende for enkelte og i enkelte situasjoner, ligger det til rette for gjensidig mistenksomhet, mistillit og mangel på kontakt. Chris sier:

For meg så vil det alltid være dem og meg, liksom, det ... jeg ser ikke noe... det er ikke noen venner av meg liksom, det er *de*, liksom, jeg bare... de er hjelpeapparatet mitt, liksom! ... hvorfor skal jeg legge masse sånn personlig i det? Samme hvor fint det er, samme hvor fint det er her, så kjenner du den usynlige greia, den muren ... du kjenner det. Frihetsberøvelsen... det er jo en frihetsberøvelse, selv om du er her frivillig, på en måte.

Relasjonene har innflytelse på identitetsarbeidet som gjøres på Huset. Når det er stor relasjonell avstand mellom ansatte og beboere, er det trolig også stor avstand mellom de sosiale identitetene. Det ser ut til at denne avstanden oftest kommer til syne i situasjoner der begge parter er markerte i sin presentasjon av seg selv som ansatte eller beboere, der de med andre ord gjør en streng fortolkning av de formelt tilskrevne rollene. Beboerne vil da bli værende på et sted der de

(re-)konstruerer sine stoffmisbrukeridentiteter og opprettholder selvet som annerledes enn de Andre: Beboerne er folk som må holdes innesperret. Kjettingen som Chris snakker om kan sees som et bilde på den begrensede friheten beboerne har til å bevege seg ut av tomta rundt Huset (se kart foran). Den kan også symbolisere innesperringen i egen avvikeridentitet, og gi assosiasjoner til hvordan kontakt mellom Chris og de ansatte forhindres. Chris og flere av mennene på Huset bruker fengselsmetaforer som narrative grep for å konstruere seg selv som beboere på Huset. Det går an å se det som enklere å være innsatt i fengsel enn innlagt på Huset. Chris sier noe om ambivalensen ved å stille seg åpen for frihetsberøvelse. Selv om de er frivillig på Huset, kaller flere av mannfolka omstendighetene for frihetsberøvelse, og det virker svært vanskelig for flere av dem å tenke seg utvikling av nære relasjoner til dem som står for frihetsberøvelsen, selv om de selv har gitt dem rett til å berøve den. Kan hende er det vanskeligere for folk som har lang fengsels erfaring å søke frihetsberøvende situasjoner uten å oppleve det truende for selvet. På en annen side er det mulig at det oppleves lettere å være deltaker i et system som framstår som fritt, men som oppleves ufritt, hvis man overdriver det ufrie, slik at man kan kalle seg for fange eller innsatt. Da kan man lettere akseptere degraderingen, fordi den er pålagt og ikke valgt. Man kan også lettere legitimere motstanden og sabotasjen om noe er tvunget på en. Alternativt kan beboerne også velge å vende blikket bort fra de fengselsaktige sidene ved Huset og behandlingsprogrammet der, og velge en "if you can't beat them, join them"-tenkning, kombinert med humoristiske grep som for eksempel det å gjøre en overdrevent stram militær honnør når de snakker om ansatte seg i mellom eller møter dem i løpet av dagen,

noe mannfolkene kan gjøre. Kvinnene ser stort sett ut til å velge en mer laissez faire-holdning.

SIN BRORS VOKTER

En del av tiden jeg gjorde feltarbeid hadde Chris "rolle"⁴⁰ som assistent i ekspedisjonen. Det var en av grunnene til at jeg hadde mye kontakt med ham; jeg henvendte meg alltid, som alle skulle, til den beboeren som hadde denne posisjonen når jeg for eksempel skulle reise hjem, når jeg skulle si fra når jeg kom tilbake eller når jeg hadde noe å spørre om. Rollen som assistent (og leder) i ekspedisjonen innebærer en del ansvar, og er tiltenkt beboere som har vært på Huset en stund. Hensikten er at de skal få trening i å stå i en jobb og planlegge egne og andre beboeres aktiviteter. De skal også få øvelse i å ha oversikt over hva som skal gjøres på Huset og over hvem som er tilstede av både beboere og ansatte. De skal øve seg på å stå under press, å ta ansvar og å delegerer arbeidsoppgaver. Ofte går beboerne fra å være assistent til å bli leder i de ulike enhetene (ekspedisjon, kjøkken, utelag). Som jeg var inne på i kapittel 3, ligger ekspedisjonen nesten midt i huset, og den som står bak disken har god oversikt. Den er utformet slik at beboerne som jobber der kan være usett når de sitter, samtidig som de har et visst utsyn. Vedkommende kan se hvem som kommer og går, hvem som er i stuene, kjøkkenet, på røyketrappa, hvem som går opp på rommene i annen etasje og hvem som kommer kjørende på veien opp til Huset. Ekspedisjonen er laget med tanke på at den både skal være en arbeidsplass og et imøtekommende sted, og det fungerer den som også:

---

⁴⁰ "Rolle" er et lokalt uttrykk, og viser til hvor beboerne har sin virksomhet i den daglige arbeidsstrukturen.

Den beboeren som er ansvarlig er også den som ønsker velkommen til nye beboere og besøkende. Det er tankevekkende enkelt for meg å sammenlikne Huset med sine fysiske strukturer, rammer, regler, rutiner og forordninger med Benthams Panopticon (Foucault 1999:179), og ekspedisjonen med vokterens tårn. Det samme kan vi si om formålet med virksomheten på Huset; menneskeendring. De beboerne som har rollene som leder eller assistent, især i ekspedisjonen, har posisjoner som er svært like vokterens; de skal overvåke og kontrollere. En ansvarsrolle i ekspedisjonen er den rollen som gir størst prestisje blant beboerne, men som også gir størst press, blant annet fordi det inngår i den å være vokteren i tårnet. Beboerne overvåkes, og de forventes å overvåke hverandre (og seg selv) og rapportere det de ser og hører til de ansatte. I fengselsaktige omstendigheter som dette kan det ligge til rette for at relasjonene mellom ansatte og beboere blir distanserte, og for bekreftelse eller konstruksjon av "problemidentiteter" (Mik-Meyer & Järvinen 2003). Forskjellen mellom *oss* og *dem*, voktere og bevoktede, ansatte og beboere blir markert og mektig.

Det å være sin brors vokter er en "hamburgerrolle", der beboerne er klemte mellom to interessefelt, hvis vi ser den uoffisielle beboerkulturen og den offisielle kulturen på Huset som to forskjellige kulturer. Noen ganger er disse i konflikt med hverandre, for eksempel når den offisielle kulturen krever at beboerne skal si fra til ansatte om brudd på regler. Forpliktelsen til å melde fra er særlig sterk når det gjelder brudd på grunnleggende regler som vold, trusler om vold og inntak av rusmidler. Brudd på disse reglene medfører øyeblikkelig utskrivning. Jeg har fått inntrykk av at det er allmenn enighet blant beboerne om at det er viktig

å følge opp disse forpliktelsene, men på en annen side gir de også uttrykk for at det er så godt som umulig for dem å tyste på medbeboere. "Samme hvordan du snur og vender på det, er det det det er, det er tysting! Det er jo derfor vi er her, fordi vi ikke klarer å la være å ruse oss! Og så blir du utskrivi når du viser det!?" En annen faktor som i følge beboerne gjør det vanskelig å si fra, er at beboere som blir utskrevet, for eksempel på grunn av rusbruk på Huset, går "(...) rett ut til ingenting". Det finnes også beboere som ikke har turt å si fra om tilfeller av trusler om vold fordi de har vært redde for konsekvensene på egne vegne. Det er formodentlig slik at beboerne tror på de ansattes evne og vilje til å hjelpe, men samtidig opplever det svært problematisk å fortelle om beboere som er i risikozonen for å ruse seg eller som allerede har gjort det på Huset. Å vite om brudd på reglene kan være en betydelig byrde for beboere, fordi det å ruse seg på Huset medfører øyeblikkelig utskrivning om ansatte får vite det. De gangene det skjedde mens jeg drev feltarbeid, førte dette til sterke følelsesmessige utbrudd, især fra beboernes side. Faren for overdose er stor rett etter en lengre rusfri periode, og det ligger i kortene at det kan oppleves svært vanskelig for en beboer å si fra til ansatte at en medbeboer har brukt rusmidler på Huset, enten det var en flaske øl eller en dose heroin. Dette er åpenbart et stort dilemma for beboerne, fordi de i hovedsak ser bruk av narkotika på Huset som et alvorlig svik, både mot den enkelte i beboergruppa, mot ansatte og mot behandlingsprogrammet.

Tanken om at beboerne skal være hverandres hjelpere er et viktig og gjennomgående prinsipp i de fleste behandlingsinstitusjoner av samme type som Huset. Den er basert på en hjelp-til-selvhjelps ideologi som

står sterkt i norsk behandlingstradisjon (Furuholmen 1987; Furuholmen, Cortese & Andresen 1998; Thomassen 2001; Tjersland 1995; Tjersland et al. 1998). Chris forteller om problematiske sider ved å være "eldre beboer", en som har vært på Huset en stund, og som har arbeidslederansvar. Dette innebærer at de skal rapportere skriftlig og muntlig til ansatte, i tillegg til at de skal lede det praktiske arbeidet beboerne gjør i løpet av strukturtida.

- Vi skriver jo rapporter hele dagen, altså.... Hva vi gjør, hvor vi er, hva vi sier, hva vi tenker,....og ...hva vi har på oss, til og med, nesten! Det er veldig sånn... vi er overvåka nesten hele tida, da! For hver overlapping⁴¹ så skriver du liksom, ja ... '*Chris har vært i det og det humøret*' ... og sånne ting! Alt blir notert, vet du! Jeg må jo skrive dagsrapporter ... og det syns jeg er litt trasig. Så må jeg skrive om dem jeg har under meg på kjøkkenet og sånn. Jeg må liksom... jeg skal egentlig observere dem jeg har under meg hele tida, og skrive noe om det på slutten av dagen... om de har jobba bra, om de har vært lite tilstede eller mye tilstede... humøret... litt sånn at jeg må... jeg synes det er så ubehagelig!

Astrid: På hvilken måte da?

Chris: Nei. Eee... med hvilken rett har jeg til å skrive det om dem, liksom?!

Astrid: Jah... at du overvåker dem?

Chris: Ja, på en måte, så... spion, spionere, liksom... det...

Astrid: Spionere for ansatte...?

Chris: Ja, for det er... opplysninga kommer jo... kommer jo dit!

---

⁴¹ Ansatte og arbeidsledere for arbeidslagene (beboere) har møter hver dag. I tillegg til at arbeidslederne skal fortelle om den enkelte beboer, skal de også levere et skjema (dagsrapporter) om hvordan det står til med dem som er på eget arbeidslag (se vedlegg). For eksempel om de har tanker om å dra ut og ruse seg, om de strever spesielt med noe, om de går og legger seg i stedet for å gjøre arbeidsoppgaver og liknende.

Chris virker noen ganger sint, andre ganger oppgitt og nesten alltid trist når han snakker om det å være ansattes forlengede arm gjennom å rapportere om medbeboere. Det virker også som han synes det er vanskelig å fortelle om det til meg. Han sier at han prøver å skrive rapportene om de andre beboerne på en måte som fortrinnsvis er akseptabel for alle parter. Dette er noe som er felles for de fleste beboerne. Jeg spør om hvordan han gjør det:

Astrid: Hender det at du skriver noe... pynter litt på det, eller?

Chris: Nei, jeg... skriver liksom... *'I dag har han jobba bra, godt humør!'* Det er det jeg skriver.

Astrid: Selv om du tenker at det ikke har vært sånn, eller?

Chris: Ja. Eller... jeg må jo skrive... er det en jeg ser virkelig... har det vondt, så må jeg skrive det og. Jeg pynter ikke på, jeg trekker ikke fra, liksom... er litt kort og bestemt... i de meningene der.

En tolkning av det Chris gjør når han utfører rollen som assistent i ekspedisjonen, er det Goffman (1961:) kaller "playing the game", at han later som han gjør som han blir forventet å gjøre, som strategi for å bevare egen verdighet under forhold som oppleves undertrykkende. Han gjør et minimum, samtidig som han forsøker å trekke grensen for hva som er det minste anstendige bidraget fra hans side. Han skriver rapporter, og har med noe om hvordan de forskjellige beboerne har det den dagen han skriver, men han skriver stort sett slik at han ikke kompromitterer de andre beboerne eller gjør seg selv til en som har sladret. Chris er ikke alene om å gjøre det på denne måten, de fleste finner det som kan være en middelvei, der de både gjør det de er forpliktet til i behandlingsprogrammet og ivaretar de uformelle

beboerreglene så langt det lar seg gjøre. Det virker som et paradoks at jo bedre beboerne fungerer på Huset, jo mer blir de innlemmet i institusjonskulturen og gjør den til sin. På den måten blir det ifølge beboerne vanskeligere å klare seg ute – de blir "institusjonsskadd".

Som de fleste av beboerne, er også Chris aktiv i å glatte over og ta brodden av kritikk mot system eller ansatte etter at han har kommet med den. Beboerne har trolig behov for å holde egen mistro og kritikk av stedet og omstendighetene på et minimum rett og slett for å kunne være der. For en som har bestemte planer om å legge om livsstilen fra stoffmisbruk til nykterhet, vil det være problematisk om vedkommende ikke kan finne noe ved behandlingen han kan ha tiltro til. Det blir for eksempel sett på som farlig å snakke for mye om ting de misliker, for eksempel regler, fordi det kan bidra til at de skriver seg ut. Chris er av dem som ofte forsøker å dempe gemyttene og komme med forklaringer på vegne av behandlingsprogrammet når andre beboere er opprørte fordi de blir nektet å gjøre noe de ønsker. Vi kan si at beboerne ofte må mestre roller som står langt fra hverandre: På den ene siden den opprørske beboeren i sterk opposisjon til alt som likner frihetsberøvelse, på den andre siden den vellykkede beboeren som både er sin brors vokter og hjelper og som stiller seg solidarisk med institusjonens ideologi og de ansattes yrkesutøvelse. Begge versjoner kan sees som egne verdighetsprosjekt i omgivelser der selvet er truet.

DEN FLINKE BEBOEREN OG DEN OPPRØRSKE BEBOEREN

Chris sa tidligere: "Jeg passer perfekt til institusjon, jeg! ... jeg er høflig og ordentlig her ... det er ikke noe tull med meg". Det kan sees som et tilfelle av "vellykket karriere" når klienter tilpasser seg og tar til seg en forståelse av seg selv som avviker, en som trenger forordningene behandlingssystemet både tilbyr og pålegger (Jf. Järvinen & Mik-Meyer 2003). Det er som om Chris forstår og presenterer seg sjøl som en veltilpasset klient, og at dette er viktig og riktig for ham, samtidig som han gjør motstand mot en slik identitet. I likhet med flere andre beboere har han trent lenge på institusjonslivet. Disse beboerne kjenner spillet, og vet hvordan man kan unngå trøbbel ved å ligge lavt. Slik sett har Chris kanskje valgt en smart strategi ved sin konstruksjon av institusjonslivet som fengselsaktig, som noe man soner til man er ferdig. Da har han samtidig konstruert en egen identitet som innsatt i stedet for innlagt. Han har også lagt til rette for en legitimering av å ikke protestere, fordi rammene for hva som er tillatt i et fengsel, i motsetning til i en institusjon som Huset, er uten forhandlingsmuligheter.

John representerer en annen versjon av høflige, tilsynelatende veltilpassede klienter. Han virker svært opprørt når han snakker om det, men han har også et humoristisk forhold til episoden. Han forteller at nede på avrusninga⁴² jobber det noen som sier "Jammen, åssen-går-det-med-deg-da?" til klientene, noe som gjør ham sinna. Jeg spør ham hvorfor han blir sinna, og han svarer:

---

⁴² Avrusninga er en avdeling på en annen behandlingsinstitusjon der de fleste av beboerne har vært til avrusning før de kommer opp til Huset.

Jo, jeg tenker: 'Trur du jeg er dum, eller?' Så tenker jeg: 'Faen, er du dum, som snakker sånn til meg?' (...) Men når jeg kommer her opp, her er det jo ikke så ille, men det er jo sånn her også, noen ganger..... Etter at jeg kom opp igjen i høst, og sto og lagde middag, så sa Siv: 'Står du her og steiker pannekaker helt al-e-e-ine, du da? Så fl-i-i-ink du er!'

Det grunn til å tro at Siv hadde gode hensikter med henvendelsen sin. Hun viste at hun var den andres nærvær bevisst, det vil si som sosialt responsiv (Asplund 1987). Det lå mye omsorg i henvendelsen hennes, men den kom i en innpakning som gjorde det vanskelig å ta den imot som det. Det er med andre ord ikke all sosial responsivitet som oppleves bekreftende på ens selv som verdig. Da John fortalte hva den ansatte hadde sagt, la han hodet på skakke, anla en overivrig, blid og overrasket mine og snakket med sukkersøt stemme som til et barn. Degradering i omsorgens drakt er et kjent fenomen; man snakker med barnestemme, overdrevent søtt, og gir ros til godt kompetente folk når de gjør de mest elementære ting. Situasjonen på kjøkkenet framstår som et utilsiktet degraderingsritual (Goffman 1991). Selvene dyrkes ikke lenger som hellige, de profaneres, om enn uten at det var ment slik. Stakkarsliggjøringen resulterte i at John ble sinna. Han ble følelsesmessig berørt, og fikk tilskrevet en identitet som "slo inn", men han ble ikke biografisk beveget i retning av et kompetent og verdig selv. Likevel uttrykte han ikke sinnet da det skjedde, han distanserte seg fra rollen som liten og dum ved å ikke gjøre dette, han viste en forpliktelse overfor rollen som klient på goffmaniansk vis ved at han lot som han var med på leken. Samtidig kan latterliggjøringen av ansatte overfor meg gi en følelse av overtak til tross for degraderingen.

Det ubehagelige ved slike situasjoner kleber seg fast til mottakeren og blir uangripelig fordi det står som en kompliment, og ikke som en sarkasme. Mange vil kunne kjenne seg igjen i å bli sittende med følelsen av å være paranoid fordi man blir såret eller fornærmet over å ha fått en hyggelig henvendelse eller en kompliment. John følte seg åpenbart latterliggjort og dum. Han befant seg i en situasjon hvor det var vanskelig å svare på en direkte måte, og Sivs omsorg og sosiale posisjon gjorde det sannsynligvis nesten umulig for ham å protestere. Om hun ikke hadde det til hensikt, ble det likevel slik at situasjonen hadde et stort overraskelsesmoment ved seg, for hvordan skal man kunne forberede seg på sånne situasjoner, og hva kan man svare? Sannsynligheten for at han ville tape ansikt framfor å redde det dersom han hadde tatt til motmæle er stor. I tillegg hindret han at Siv skulle framstå i et dårlig lys, ved å ikke tilkjenne det han mente og følte i situasjonen, og han sparte også seg selv for ytterligere pinligheter ved å redde situasjonen. Han gjør med andre ord et stykke godt reparasjonsarbeid i goffmaniansk forstand (Goffman 1982). Han framstår som sosialt intelligent, en mann som gjør alle de ”riktige” tingene, men blir likevel stående med opplevelsen av degradering.

I en kveldsprat Aimée, Rita og jeg har oppe i Kvinneboligen, forteller Aimée at en av de ansatte nesten alltid virker invaderende, og får henne til å føle seg liten og dum:

Aimée: Hvis det er sånn at jeg har en tung dag, for eksempel, og de er klar over det der oppe [de ansatte], og hun kommer ned?

Så kommer hun og stryker meg oppå hue, akkurat som jeg var en liten drittunge?! ... Det verste jeg veit, det er å få trøst!

Astrid: Ja, men Arne [en annen ansatt de akkurat hadde snakket om] trøster deg sikkert på en eller annen måte?

Aimée: Ja, da! Men det er på en annen måte...

Rita: Han trenger seg ikke på!... Man har en jo en sånn sfære rundt seg som...eee... er privat, og så skal dem absolutt grave seg innpå der, det hæler jeg ikke, altså!

Tvungen trøst kan oppleves klissete, påtrengende og vanskelig å komme seg unna. Trøstesituasjoner som den Aimée forteller om over, illustrerer godt forskjeller i sosial status i den forstand at det trolig ville være enda mer feil om Aimée gjorde det samme og strøk en ansatt over håret, i alle fall om den ansatte ikke ønsket det. Mange av beboerne strever med å få til nære relasjoner og å snakke om følelsesmessige forhold. I særdeleshet virker det vanskelig å snakke om triste ting som kan få andre til å forsøke å trøste. Beboerne snakker ofte om at det er ting de trenger å trene på – det å motta omsorg er en av dem. Vi ser at noen typer trøst kan være enklere å motta enn andre, og at trøst fra enkelte mennesker er mer frastøtende enn fra andre. Det kan være vanskeligere å motta omsorg i uformelle situasjoner enn i terapisisituasjoner, fordi uformelt samvær gir en annen intimitet og privathet; deltakerne kommer tettere på hverandre. Det uformelle forsterker intimiteten fordi deltakerne i større grad representerer seg selv der enn de gjør i de formelle terapeutrollene. De formelt tilskrevne rollene kan gi en behagelig distanse for begge parter, i tillegg til at de kan gi trøsten legitimitet hos beboerne.

Ansatte ved Huset har trolig forhåpninger om motiverte, aktive, lojale beboere som jobber i fellesskap med dem og i tråd med retningslinjene i

behandlingskontrakten de har skrevet under på. Det er kanskje også med en viss rett de har disse forventningene. Goffman hevder at vi alltid vil finne motsatser til det forventede. Når det forventes entusiasme, lojalitet, oppmerksomhet, motstandsdyktighet og aktivitet vil man få tilbake likegyldighet, distansering, fraværenhet, sykelligjøring og passivitet. "We find a multitude of homely little histories, each in its way a movement of liberty. Whenever worlds are laid on, underlives develop" (Goffman 1961:304-305). Beboerne ser ut til å more seg med å gjøre små ulovligheter for å fete opp livet i magre omgivelser; de trosser rammer og regler, og lager for eksempel mat utenom tidene, de tuller når de skal lese den høytidelige husfilosofien, de røyker på rommet og kan demonstrativt la være å skru av TV-en kl. 23, når de får beskjed om å gjøre det. De kan også la være å skru på lyset når de ser på film, selv om ansatte sier at de skal ha det på. Noen tar seg også en øl eller en blås (røyker hasj) på treningstur eller helgepermisjon, og fleiper høylytt med det etterpå. Noen fleiper om det uten å ha gjort det, og det er ikke alltid klart for tilhørerne om de faktisk har brutt reglene om rusfrihet. Men de har mye moro med det, også innenfor ansattes hørevidde. Alt dette kan sees som et ledd i det å konstruere en identitet som autonom, voksen, vanlig og verdig; "(...) each in its way a movement of liberty" (Goffman 1961:305).

På en sentral plass i stua på Huset henger det ei massiv, stor tretavle der husfilosofien⁴³ er skåret inn. Det er en tidligere beboer som har gjort

---

⁴³ Husfilosofien er skrevet av en tidligere beboer på et Terapeutisk Samfunn i USA. Den blir lest opp daglig i behandlingsinstitusjoner rundt om i verden.

utskjæringene. Husfilosofien blir lest opp hver dag på morgenmøtet. Ideen er trolig å gi rom for ettertanke, en god start på dagen og å oppmuntre til solidaritet, gjensidig involvering i hverandre og felles kamp mot rusen. Jeg gjengir den her slik at leseren kan få satt analysen av beboernes opplesninger av den i en sammenheng.

Husfilosofien

Vi er her fordi det til syvende og sist
ikke finnes noen flukt fra oss selv.

Inntil et menneske tør møte seg selv i
andres øyne og hjerte, flykter det.

Inntil det tillater andre å ta del i
sine hemmeligheter, kan det ikke kjenne
seg trygg på dem.

Redd for å kjenne seg selv,
kan man ikke lære andre å kjenne.

Hvor ellers enn i vårt fellesskap kan vi finne et slikt spill?

Her kan et menneske endelig stå
tydelig fram for seg selv,

- ikke som kjempen i sine drømmer
eller som dvergen i sin angst
- men som et menneske.

En del av helheten og meningen med den!

Her kan vi sammen slå rot og gro,
ikke ensomme som i døden,
men levende i et fellesskap.

Alle beboerne og en til to ansatte skal være til stede på møtene der husfilosofien leses opp. Det hender at en ansatt kommer etter at en annen har startet opp møtet. Når ansatte kommer for seint, blir de som regel fulgt med megetsigende, litt oppgitte blikk fra beboerne til de får satt seg. Noen ganger himler beboerne med øynene til meg. Ganske ofte er det en eller to beboere som mangler. Når de blir etterlyst, blir det fortalt at de er sjuke – som regel etterfulgt av megetsigende og tullele blikkveksling mellom beboerne. Det hender noen blir sendt for å hente dem som ikke er der. Jeg oppfatter det som om det går mer eller mindre på omgang blant beboerne å skulke morgenmøtene. Opprinnelig har opplesningen av husfilosofien vært ment som en høytidelig, nesten hellig stund. Slik er det noen ganger også, men for det meste er den noe annet, og det er ofte en del om og men for å få lest den opp. Som regel ender det med at en beboer sleper seg demonstrativt opp av sofaen og tulleleser eller leser med en påfallende mangel på innlevelse der han eller hun står foran den store tavla. Beboerne veksler mellom å være fnisete, oppgitte, frustrerte og nedlatende overfor seremonien. Det uformelle beboerfellesskapet kan til tider markere kraftig avstandtaken til sider ved ideologien på Huset. Når det skjer, for eksempel når de saboterer opplesningsstunden, får jeg ofte triste blikk fra ansatte og fra de av beboerne som ikke er med på demonstrasjonen.

Som Thomassen (2001) påpeker, har ritualer en viktig plass innenfor behandling av rusmisbrukere. Opplesning av husfilosofien er et ritual som utføres på liknende steder i svært mange land, og har således stor symbolsk verdi. Det innebærer at beboernes måte å tullelese den på blir en kraftig markering av protest, de demonstrerer hvordan ritualer

krever riktig type og mengde følelsesmessig innlevelse og felles oppmerksomhet mot det samme fra deltakernes side for at det skal bli et ritual og ikke noe annet. Beboerne framtrer ikke som resposnløse, lik presten i Asplunds (1987) fortelling i kapittel 2, det virker mer som om de later som de er det.

I noen situasjoner, som for eksempel ved slike morgenmøter, ser beboerne ut til å presentere en motkonstruksjon til den disiplinerte beboeren, i form av en tilbakelent, gjenstridig eller opprørsk beboer. De har til tider sitt eget, uformelle fellesskap som sørger for å holde en viss opposisjon levende. På enkelte steder og i noen sammenhenger kan det være heltemodig å drive undergrunnsvirksomhet. På en behandlingsinstitusjon blir det som regel oppfattet som umodent, uærlig og som feig sabotasje av programmet, og levnes liten ære av både ansatte og beboere. Motkonstruksjonen av den disiplinerte beboeren kan fungere som en bekreftelse av myten om den typiske rusmisbrukeren; den manipulerende sleipingen som har liten forståelse for og innsikt i hva som er best for ham eller henne. Vi kan se paralleller til den "diagnostiske kultur" slik Løchen (1984) skrev om den. Det som innen terapeutiske fagkretser ofte blir betegnet som klienters psykologiske forsvar eller motstand, kan også sees som forsøk på beskyttelse mot degradering, som et verdighetsprosjekt. Beboerne kan velge om de skal opponere eller ikke. Om de velger det første, risikerer de flere ting. De kan komme til å framstå som demotiverte og lite reflekterte folk som saboterer eget, og til en viss grad andres behandlingsopplegg. Opposnering og protest mot behandling og ideologi kan også forstås som psykologisk forsvar, og vegring mot å

jobbe med seg selv og konfrontere egne problematiske sider. Slik kan de, gjennom sin motstand, legge til rette for synliggjøring av egen underlegenhet, bekrefte mangel på innsikt i egen situasjon og manglende forståelse for egne behov. Det blir nærmest en Catch 22-situasjon der alt er umulig, alt blir like galt samme hva en velger å gjøre. Her er Yossarians utlegning om slike situasjoner i Joseph Hellers bok fra Vietnam-krigen:

“Okay, let me see if I've got this straight. In order to be grounded, I've got to be crazy, and I must be crazy to be flying, but if I ask to be grounded, that means I'm not crazy anymore and have to keep flying” (Yossarian i Heller 1961).

Problemet er at et slik verdighetsprosjekt også kan virke som en opprettholdelse og bekreftelse av beboerens identitet som avviker, slik at regler, rammer, struktur og forordninger legitimeres nettopp gjennom beboernes kamp mot degraderingen i dem. Altså stikk motsatt resultat av det som er formålet. Det er noe problematisk ved å ikke kunne bestemme sjøl hvor mye lys man har på når man ser på TV. Det heter seg at beboerne ikke skal ligge i sofaene i mørket og se filmer på TV. Det likner for mye på ”gamle praksiser” (Thomassen 2001), og de er der for å utvikle ny praksis. Noen av beboerne protesterer høylytt og tydelig, mens andre omgår reglene mer i det stille. Det kan være en ytterligere degradering, for egen hånd, å protestere mot det en ser som ydmykende forordninger. Aimée forteller hvordan hun ser på det å protestere mot reglene på Huset:

Og så er det det, liksom, hvis vi begynner å [hun hever stemmen]... ikke *krangle*, men hvis vi begynner å diskutere som om vi er drittunger, som er veldig enkelt å gjøre innimellom, fordi man blir provosert av ditt og datt og bla bla bla...så blir det så understreka liksom, at: 'nå oppfører du deg som en drittunge', liksom?! Dem [ansatte] tenker aldri på at det kanskje er dem som drar det på en måte, at det er faktisk en grunn til at vi... men, selvfølgelig ... man finner jo det fort ut, at det lønner seg i hvert fall ikke! For da blir man på en måte satt tilbake en måned eller to i programmet, bare på måten folk [ansatte] snakker til deg på her.

Jo kraftigere beboerne opponerer mot systemet, jo tydeligere blir den underlegne og degraderte posisjonen, og jo synligere blir det at forordningene og disiplineringen er nødvendig, ja naturlig for folk som dem. Det ser ut som det til tider foregår et spill om kontroll og legitimering av forordninger.

I SPENNINGSFELTET MELLOM OMSORG OG MAKT

Jeg har satt meg fore å rette oppmerksomheten mot forhold ved hverdagslivet på Huset som ser ut til å ha et terapeutisk potensial, men jeg har begynt den empiriske delen med å skrive et kapittel om det motsatte. Dette kapitlet følger en solid tradisjon innenfor avviksforskning i den forstand at jeg har tatt opp omstendigheter som kan virke degraderende (Goffman 1961; Järvinen & Mik-Meyer 2003; Løchen 1984; Mathiesen 1965). Beboerne går ofte veien om å snakke om det problematiske, det degraderende når de skal fortelle om det gode. Det gode og det onde blir fortalt som motsatser der det ene skal tydeliggjøre det andre. Jeg gjør det samme i denne avhandlingen, i goffmaniansk ånd: Han skrev om hvordan vi gjør det normale,

hverdagslige livet ved å beskrive det ekstreme, det avvikende. Han analyserte samhandlingssituasjoner der folk ikke gjør hverdagslivet som de skal og der det kommer til brudd med det forventede og aksepterte – enten det skjer frivillig, ufrivillig eller som et hendelig uhell (Jf. Goffman 1961; 1966; 1990a; 1990b).

De besværlige omstendighetene jeg har presentert over, som fengselsliknende forhold og degraderinger, var mer framtrødende under det andre feltarbeidet enn det første. Jeg trodde som sagt først dette kunne knyttes til at beboerne som var på Huset under det siste feltarbeidet hadde mer fengsels erfaring, men det viste seg å være feil. Jeg tok denne forskjellen opp med beboerne, som ga uttrykk for at det kunne ha å gjøre med at det var flere yngre folk ved feltarbeid nummer to enn i det første, noe som heller ikke var riktig. Gjennomsnittsalderen var noenlunde lik. Det at det fengselsaktige var mer framtrødende både i beboerfortellingene og for meg som deltakende observatør, kan ha med strukturelle endringer, endringer i ideologi eller i forventninger å gjøre. Det kan også ha å gjøre med forhold som berørte ansatt-gruppa, min forskerrolle eller mitt blikk som forsker. I metodekapitlet var jeg inne på at åpningen av Kvinneboligen og ny kaffemaskin i Andre sida (kontorbygget) var praktiske endringer som kan ha gitt sosiale følger. I alle fall vokste det fengselsaktige fram for meg på en markert måte. Det er på strukturnivå at det fengselsaktige er mest framtrødende, og ikke i samværet mellom folk. Men som vi har sett, legger strukturene føringer på samværet mellom beboere og ansatte, og på relasjonen mellom dem. I stedet for at samhandling mellom ansatte og beboere preges av kontakt, nærhet, likhet og fellesskap, gjør noen av omstendighetene at

samvær hindres eller preges av distanse, mangel på kontakt og av manifestering av gruppene oss – dem. Vi kan si at i stedet for å drive med "doing being ordinary" (Sacks et al. 1995:216), driver de med "doing being different". De beckerske stemplingene bekreftes, de utfordres ikke. Det vil si at samhandlingssituasjonenes bidrag går i retning av å støtte Beckers (1997) versjon av stemplingsteorien og ikke den omvendte, den jeg setter meg fore å utvikle i denne avhandlingen.

ROLLEDISTANSE

Chris sa at det gikk en usynlig kjetting rundt Huset. Det ser ut til at det foregår noe innenfor den usynlige kjettingen som det gjelder å holde ut til man er ferdig med å være der. Aimée sa at det beste var å ikke protestere mot det som beboerne beskrev som overdreven mistenksomhet fra ansattes side, fordi det ville føre til at de ble satt tilbake i programmet. Protester kan øyensynlig bli tatt som tegn på at beboerne ikke er kommet så langt i egen endringsprosess. Beboerne ser ut til å ha moro med å demonstrere rett til selvbestemmelse ved å markere uenighet om regler og distanse til ideologien på Huset, for eksempel gjennom måten husfilosofien ofte blir lest opp på. Beboerne kan også være demonstrative i sin måte å se på TV: I mørket, liggende henslengt i sofaen etter at TV-en skulle vært skrudd av, eller ved å spille høy musikk i arbeidstida og ikke føye seg etter ansattes pålegg om å slutte med det. Beboerne lager mat utenom tidene, de later som de er fyllesjuke etter en kjempefest på treningstur, eller de ligger lavt, gjør seg usynlige og driver med sitt for seg selv – alt kan sees som et ledd i det å

konstruere en identitet som autonom, voksen, vanlig og verdig; "(...) each in its way a movement of liberty" (Goffman 1961:305). Som regel – men ikke alltid – blir slike motmaktdemonstrasjoner gjort med et tydelig innslag av humor, som ansatte ofte spiller med på. Beboerne kan velge å melde seg ut og bli mest mulig usynlige, eller late som om de gir sin tilslutning til behandlingsprogrammet i fullt alvor, og så drive med sitt eget, alternative behandlingsopplegg på si, uten at noen merker det. Det blir en slags lek med rolledistansering (Goffman 1990a), som særlig kommer til uttrykk mellom beboerne, og ofte i situasjoner der ansatte er til stede, men ikke deltakende i det som foregår. I noen tilfeller kan det virke som om beboerne velger en strategi som minner om asosial responsløshet (Asplund 1987), der de ser ansatte som abstrakte samfunnsindivid, det vil si der verken ansatte som personer eller det de gjør angår dem.

Vi kan si at rammene for samhandling på Huset til dels er magre og stramme: Omstendighetene legger ikke alltid til rette for at beboerne kan presentere verdige, alminnelige selv. De tilbyr heller ikke alltid et mangfold av roller beboerne (og ansatte) kan velge fra. Rammene for samhandlingssituasjonene jeg har presentert i dette kapitlet, definerer det som foregår der som noe fengselsaktig og frihetsinnskrenkende. Distinksjonen mellom oss og de andre blir kraftfull, og forskjellen i sosial status mellom beboerne og ansatte markert. Vi ser hvordan det i hverdagslivet på Huset ligger til rette for stempling av beboerne, men på den negative måten der de blir værende i sine avvikerselv. Det skjer i situasjoner som ikke ser ut til å befordre endring og bidra til nye narrativer.

STRUKTURELLE FORHOLD

Det å lyssette situasjoner fra ulike vinkler gir ulike fortellinger om hva som foregår. Det som fra et terapeutisk ståsted kan sees som sabotering av og motstand mot egen behandling, kan også sees som historier om hvordan beboere beskytter seg ved å opprettholde et truet selv i det de kan oppfatte som truende omgivelser (Jf. Goffman 1961). Å få øye på dette krever imidlertid at situasjonen lyssettes fra beboerne ståsted. Ved å gjøre dette kan vi også se noe av den samme konflikten, bare sterkere, som ligger i rollene ansatte har som voktere og omsorgspersoner, og som er godt beskrevet hos for eksempel Løchen (1984) og Norvoll (2007). Forskjellen er at konflikt og ambivalens sannsynligvis oppleves sterkere blant beboerne fordi de overvåker hverandre, "sine egne". Det er trolig ekstra smertefullt for beboerne de gangene de bidrar til at en medbeboer blir utskrevet og sendt "rett på gata" ved å si fra at han eller hun har ruset seg på Huset. Som jeg har vært inne på, er det beboerne selv som erstatter vokteren i Panopticons tårn (Foucault 1999:181). Thomassen skriver om systemkravet på behandlingsinstitusjonen Veksthuset at det er: "(...) gjennomstrukturert, med et velutviklet sanksjonssystem som i det store vedlikeholdes av beboerne, dvs. de likeverdige". Han kaller denne versjonen for *invertert panoptisme*, det er ikke "(...) et usynlig 'øye' som overvåker og ser alle, men alles øyne ser alt" (Thomassen 2001:191). Det kan se ut til at dette ikke er så problematisk for de beboerne som har gitt seg hen til behandlingsideologien på Veksthuset og gjort den til sin, som det kan være for dem som ikke har gitt sin tilslutning til den. Thomassen (2001) er da også kritisk til at det kreves sterk grad av lojalitet til

behandlingsideologien av dem som er til behandling på Veksthuset. Det kan se ut til at beboerne på Huset til tider blir dratt mellom to motstridende kulturer med ulike verdier og moralske fortolkninger av situasjoner. Det som i den ene kulturen, ansattekulturen, er ærlighet, kan bli tysting og angiveri i beboerkulturen, og det som er omsorg sett med ansattes lyssetting kan oppfattes som svik med beboernes.

Järvinen og Mik-Meyer (2003) påpeker hvordan ulike prosesser innad i behandlingsorganisasjoner konstituerer klienter som sosiale problem, tilpasset institusjonens logikk (ibid:15). I en slik prosess vil identiteten som klient framstå som gitt, både for ansatte og klienter. Det stilles få spørsmål ved den grunnleggende strukturen og anordningene som iverksettes ved Huset. Blant fagfolk finnes det sjelden merkbar uenighet, verken om *at* det er nødvendig, eller *hva* som er nødvendig av regler og forordninger for at rusmisbrukere i behandling skal endre livsstil og bli edrue. Bak organiseringen av rusbehandlingsinstitusjoner ser det ut til å ligge en rutinepreget virkelighetsforståelse av problemområdet og dets representanter: Narkotikamisbrukerne. Det ser ut til at de det angår, rusmisbrukerne, har en tendens til å ta til seg denne virkelighetsforståelsen av seg selv. Fordi det som konstituerer dem ligger skjult bak et slør av rutine, kan stereotypier om rusmisbrukeren framstå som objektive fakta.

Under omstendigheter der klienter framstår som stereotypier, vil det kunne ligge til rette for asosial responsløshet i den forstand at når mennesker blir forstått innenfor en objektivt gitt kategori, for eksempel stoffmisbruker, betyr det det samme som at de sees som abstrakte

samfunnsindivid. Disse kan verken berøre eller berøres, de er ingenting menneskelig, derfor kan en ikke leve seg inn i dem eller ha medfølelse med dem: En responderer ikke på dem (Asplund 1987:172). Norvoll (2007) tar opp responsløshetens problem i sin avhandling om bruk av skjerming innenfor psykiatrien. Der forekom det relativt ofte at pleierne lot som om de ikke så pasientene, at de nærmest ble behandlet som inventar i avdelingen. Jeg så ikke det samme responsivetsproblemet på Huset. I alle fall virket det ikke systematisk. Det problematiske ved mangel på respons gikk i stedet på at ansatte ikke var fysisk tilstede fordi de hadde kontoroppgaver. Dessuten kunne det heller være det at responsen fra ansatte var "feil" i den forstand at den ble oppfattet som degraderende. Slik bekrefter sider ved hverdagslivet på Huset den bekerske stemplingen av beboerne som avvikere. Willy Guneriusen (1999) hevder at det er nødvendig å rette oppmerksomheten mot disse konstitutive prosessene for å forhindre at vi opplever store deler av den sosiale realiteten som gitte, objektive fakta. Om vi sammenlikner enkelte omstendigheter på Huset (og tilsvarende institusjoner innenfor rus og psykiatri) med hvordan det er for pasienter på somatiske sykehus, vil vi se at mye er forskjellig, uten at det er så lett å forklare hvorfor. På avdelinger for somatisk syke kan en lage seg et enkelt måltid eller hente seg noe ferdiglaget etter klokka ti om kvelden om en har lyst. Det er til og med lagt til rette for det, med små pasientkjøkken i enkelte avdelinger. Man kan også stort sett gå der en vil. På Huset kan en ikke gjøre noe av dette uten å trosse rammer og regler. Dette er konstitutive prosesser på Huset som taes for gitt, og som dreier seg om disiplinering og kontroll. Kontrollen over bevegelser, krav til tidsrammer og byråkratisering av hverdagslivet er noe Goffman

(1961:6) ser som en side ved de "totale institusjonene". Fra tiden da jeg selv jobbet innenfor rusbehandling, var jeg vant til å se slike omstendigheter som gode og viktige for klientenes endringsprosesser. I ettertid er jeg ikke like sikker. Truls Juritzen og Kristin Heggen skriver:

"Maktens ubehag avtar når den ikke omtales ved navns nevning, men skjules av honnørord som helhetlig omsorg, empati og respekt for individets autonomi. Vår interesse er ikke rettet mot den "store" og lett synlige makten i form av tvangstiltak eller overgrep. Vi fokuserer på omsorgsarbeidets hverdagslige, udramatiske og mindre åpenbare, men like fullt betydningsfulle bruk av makt som kan styrke eller undergrave verdighet" (Juritzen & Heggen 2006:62).

I et fengsel er stengslene som sørger for frihetsberøvelsen fysiske og synlige. På Huset er de ikke det, men reglene er uttalte og beboerne må selv sørge for å holde seg innenfor dem. Det er ingen som henter inn beboere som drar sin vei uten å skrive seg ut på en formell måte. For meg virker det til tider som det er problematisk for beboerne å bearbeide sin identitet som verdige individer og alminnelige mennesker innenfor rammene på Huset. Det er et sted der de har kommet frivillig, men der de må holde seg innenfor et system der handlingsrommet er så lite at folk flest ville se det som utenkelig å skulle leve der selv.

Mye av det som gjøres på steder som Huset har noe rituellet over seg (Furuholmen & Andresen 1993; Thomassen 2001; Tjersland et al. 1998),

men om samværsituasjonene over kan leses som ritualer, passer de likevel ikke helt inn i Collins' ritualteori. I følge denne teorien oppfatter deltakerne i ritualer situasjonene som varme og bekræftende i tillegg til at de gir forankring til en gruppe; de gir emosjonell energi. Dette likner ritualtenkningen innenfor en del rusbehandling, men ritualet kan også være mislykket på en eller annen måte, og da vil deltakerne tappes for energi (Collins 2004:52-53). Vi kan si at det rituelle ved hendelsene over gir emosjonell energi (EE), men ikke av samme "positive" type som hos Collins. De er like fullt ritualer, men degraderende sådanne (Goffman 1961). Eller: Vi kan se dem som vellykkede ritualer i den forstand at beboergruppas "underkultur" forsterker sitt samhold og felles identitet som opposisjonell i en kamp mot en behandlingsideologi de ikke gir sin tilslutning til, til tross for at de har skrevet under på at de gjør det.

Det kan virke som om en del temaer i Løchens bok fra Dikemark psykiatriske sykehus (1984) og Goffmans *Asylums* (1961) fortsatt er like aktuelle: Beboere danner uformelle fellesskap og tar i bruk ulike strategier i sin virksomhet for å opprettholde egen verdighet i systemer som oppleves som truende eller krenkende. Det kan se ut som om beboernes virksomheter for det meste dreier seg om å sabotere og motarbeide det som foregår på Huset. Det er ikke slik det forholder seg, men det var likevel et framtrædende aspekt ved hverdagslivet under det andre feltarbeidet, og som jeg ikke fant i like stor grad under det første. Kamp mot regler og forordninger og sabotering av seremonier kan sees som en kamp for å beskytte seg mot krenkelser og degradering. Ikke desto mindre er grunnpremisset for å være der å bli edru. Beboere og ansatte har slik sett utvilsomt felles mål.

Selv de mest kritiske beboerne er raskt ute med å balansere et negativt bilde av Huset eller de ansatte. Det kan være flere grunner til det. En kan ha å gjøre med min tilstedeværelse, og at de ønsker å vise seg som reflekterte folk som ikke bare er klagende og kritiske. Det kan også være at de har fått dårlig samvittighet av å snakke om de ansatte og jobben de gjør på en måte som kan virke nedsettende. Noen av situasjonene kan også være uttrykk for sterk frustrasjon og fortvilelse over å måtte være på Huset og forholde seg til alle problemene i edru tilstand. Etter oppgitte blikk, irriterte ord, rasende utbrudd eller annen kritikk av systemet eller ansatte, begynner nesten alltid beboerne et reparasjonsarbeid, som for å gjenopprette balansen. Det kan skje i form av legitimerende forklaringer av systemets regler og ansattes virksomhet, eller det kan komme i form av unnskyldninger på ansattes vegne, som: "Det er ikke så lett for dem heller, de følger jo bare reglene. De gjør jo så godt de kan!" Slike utsagn kan komme fra andre beboere hvis noen av dem har vært sinna på ansatte og det de driver med. De kan også komme fra beboere jeg snakker med etter at de selv har kommet med kritikk av ansatte eller forhold på Huset: "Det er jo ikke sånn hele tida, den gangen der hadde jeg sikkert en dårlig dag, også". Eller: "Vi vet jo at dem gjør så godt dem kan, det er ikke så lett for dem, heller!" Beboerne formidler nokså tydelig at de opplever en sterk ambivalens ved balansen mellom overvåkning, kontroll og frihet. De har så å si lagt seg inn for å få hjelp til å legge bånd på seg for ikke å ruse seg. Det er ikke nødvendigvis slik at det profesjonelle behandlingssystemet alene er det som fremmedgjør folk overfor hverandre, det kan også det at beboerne opererer med et skille mellom

seg selv og de ansatte gjøre. Likevel er det slik at det er beboerne som har et endringsprosjekt, som arbeider for å få til og mestre en overgang til de Andre, ikke omvendt, og de uttrykker også sterk ambivalens og usikkerhet med hensyn til egen endring.

Jeg tror ikke det jeg skriver om her dreier seg om akkurat de beboerne som var til stede ved den spesielle institusjonen på den tida jeg var der. Jeg tror heller ikke det handler om de ansatte på Huset på det tidspunktet jeg var der. I diskusjoner som kom opp mellom beboere og ansatte, ga ansatte ofte uttrykk for at de kunne se uheldige sider ved det å ha mange, og til dels strenge regler. De ansatte tilhører en gruppe humanistisk orienterte profesjonelle som har lang tradisjon for å slåss for demokratiske rettigheter innen en omsorg som har lange udemokratiske røtter.

I dette kapitlet har jeg rettet oppmerksomheten mot forhold som jeg mener preger behandlingstilbud innen rusfeltet generelt. Järvinen (2001:71) viser til Spector og Kitsuse, som har de "(...) definitoriska processer genom vilka sociala problem konstrueras, dekonstrueras och rekonstrueras" som grunnleggende tema for forskning om sosiale problemer og håndteringen av dem. Mitt anliggende har vært å belyse hvordan enkelte aspekter ved behandlingsinstitusjonen konstruerer grunnleggende, konstitutive prosesser som igjen legger føringer på beboernes identitetskonstruksjonsprosjekt. I situasjonene over (re-)konstrueres beboernes sosiale identiteter som stoffmisbrukere, og de får bekreftet deres selv som avvikere, alt som en naturlig del av hvordan behandlingsinstitusjonen er organisert og fungerer i det

daglige. Derfor er det problematisk at Huset i sterk grad representerer disiplinerende omgivelser der beboerne opprettholder sitt gamle selv som degradert, enten ved å ta til seg de tilskrevne identitetene, eller ved forsvare seg mot dem og derigjennom bekrefte dem. De låser seg selv, og blir låst inne i sine stoffmisbrukerselv. De fengselsaktige omstendighetene på Huset ser ut til å medvirke til situasjoner der beboerne fortsetter å tenke på og oppleve seg selv som avvikere og stoffmisbrukere. Disse situasjonene utfordrer ikke de stigmatiserte selvene de har med seg når de kommer til Huset. Situasjonene viser derimot hvordan identiteter, også de negative, konstrueres i sosiale samhandlingssituasjoner som formidler identitetstegn på en måte som berører følelsene.

I *Asylums* (Goffman 1961) skriver Goffman om normaliteten ved å beskrive avviket og bruddene med det normale. Jeg har brukt mitt hovedperspektiv om konstruksjon av alminnelighetsidentiteter i samvær på Huset, men ved å vise hvordan også identiteter som avvikere konstrueres, og degraderte selv bekrefte der. På tradisjonelt avvikssosiologisk vis peker kapitlet på hvordan omstendigheter i denne typen behandlingssituasjoner kan virke nedbyggende på beboernes selv. Dette kapitlet står som et analytisk motstykke til de to neste kapitlene, der jeg belyser det jeg ser som gode identitetsdannende situasjoner, de som "bygger deg opp" som en av beboerne sa.

KAPITTEL 5

ALMINNELIGE STEDER, HVERDAGSLIGE SITUASJONER, ALTERNATIVE IDENTITETER

I motsetning til forrige kapittel, som tar for seg degraderende sider ved livet på Huset, retter de to neste kapitlene oppmerksomheten mot situasjoner som ser ut til å ha noe oppbyggelig ved seg. De belyser hverdagslige, uformelle samhandlingssituasjoner mellom ansatte og beboere som kan karakteriseres som "gode", og som kan sies å ha et terapeutisk potensial. Jeg skriver, som nevnt i innledningskapitlet, "gode" i anførselstegn for å minne om at jeg ikke refererer til dette som noe objektivt gitt, men som subjektive tolkninger blant beboerne. Situasjonene kan kalles for kjærlighetsbærende (Skatvedt 2001), og leses som illustrasjoner av sitatet fra Goffman (1982:116-117), der han skriver om samhandlingssituasjoner som kjærlighetsuttrykk, de som kan bli slik at de lyser opp verden for deltakerne.

Dette kapitlet tar for seg samhandlingssituasjoner som kjennetegnes av at de i det ytre framstår som vanlige, hverdagslige og lite følelsesladede. Som jeg har vært inne på tidligere, dreier det hverdagslige i denne avhandlingen seg om situasjoner som er alminnelige i den forstand at de forekommer ofte og framstår som lite bemerkelsesverdige for folk flest. For beboerne på huset kan de derimot være ualminnelige. Flere av situasjonene som beskrives i dette kapitlet foregår andre steder enn Huset, det vil si på steder det er alminnelig for

vanlige folk å ferdes: I butikken, på stranda, på danskebåten: Steder der de ualminnelige (stoffmisbrukerne) kan framtre som alminnelige. Kapitlet tar også for seg hvordan samhandlingssituasjoner mellom ansatte og beboere kan skape steder for alminnelighet også *innenfor* Husets fysiske rammer og strukturer. Begge deler illustrerer omstendigheter og situasjoner der beboerne kan bli beveget til nye steder i sine biografier, både i øyeblikket, i situasjonell forstand og mer varig, som ved stempling.

Situasjonene i dette kapitlet har ytre sett liten grad av intimitet, men intimiteten er likevel til stede i forskjellige avskygninger. I tillegg har de ikke det samme emosjonelle aspektet som vi vil finne i situasjonene jeg beskriver i kapittel 6. Det vil ikke si at de ikke er følelsesmessig ladet, tvert i mot, men situasjonene jeg tar for meg her har et mer nøytralt preg enn dem jeg tar for meg i neste kapittel. Noen av situasjonene er av svært kort varighet, og flere av dem er preget av ulike typer barsk humor.

I mine analyser antar jeg et situasjonelt perspektiv på samhandling. Det vil si at jeg legger analysene nærmere Goffman enn Becker, selv om begge representerer den meadske interaksjonistiske tradisjonen jeg skriver innenfor. Jeg undersøker hvilke symbolske implikasjoner ulike samhandlingssituasjoner kan ha på identiteter og selv, og trekker på semiotisk tenkning i den forstand at jeg ser på hvordan tegn som utveksles (bevisst og ubevisst) mellom samhandlende mennesker formidler mening og sier noe om hva slags folk deltakerne er i de ulike situasjonene. Dette innebærer at jeg undersøker hvordan

samhandlingssituasjonene kan ha betydning for bygging, bearbeiding eller bekreftelse av alternative selv for beboerne, altså selv som bryter med det gamle avviker- eller russelvet og tilbyr et annet, og sett med beboernes blikk, mer verdig og alminnelig selv. Med dette som empirisk utgangspunkt vil jeg utvikle og spesifisere min versjon av den omvendte beckerske stemplingsteorien (Becker 1997) og gi et nyansert bilde av hvordan "gode stemplingssituasjoner" kan oppstå, og hva som foregår i dem.

FRIHET – FRA AVVIKERSTEMPLET OG FRA DET KLINISKE BLIKKET

Denne overskriften innebærer ikke at det kliniske blikket er av det onde, det degraderende og uønskede, verken slik jeg forstår beboerne eller slik jeg selv ser det. Den betyr at situasjonene jeg analyserer i liten grad karakteriseres av ansattes tilstedeværelse som klinikere, de er til stede som noe annet. På et vis er det misvisende å avgrense dette til en egen seksjon, fordi nær sagt alle situasjonene i kapittel fem og seks på en eller annen måte har å gjøre med frihet fra det kliniske blikket. Beboerne legger vekt på de ansattes kompetanse som gode terapeuter, og på den kliniske virksomheten på Huset, så det er ikke spørsmål om enten eller, men både og. Beboernes opplevelse av samhandling utenfor det kliniske blikket ser ut til å ha betydning for de kliniske situasjonene, for terapien på Huset. Gjennom frihet fra det kliniske blikket gies det rom for en intimitet som er særegen: "Man blir litt mer bare mennesker sammen liksom", som en beboer sa det. Det å være utenfor Husets

område innebærer ifølge beboerne ofte en større grad av frihet fra det kliniske blikket, især om ansatte ikke er med. Hvis ansatte er med ut, forteller likevel mange av beboerne om en opplevelse av forandring i de ansattes væremåte overfor dem. Det oppstår også mange situasjoner inne på Huset der beboerne kan få en viss frihet fra det kliniske blikket – også i samhandling med ansatte, situasjoner der ansatte ser ut til å gå ut av rollen sin, eller vise frimodige improvisasjoner i sin rolleutøvelse overfor beboerne. Frihet fra det kliniske blikket kan sees som et hovedelement i den type intimitet eller nærhet som jeg tar for meg i avhandlingen.

Da jeg jobbet på behandlingsinstitusjon for rusmisbrukere var jeg med på en sommertur til Danmark i regi av institusjonen. Vi reiste med danskebåten, og Jens (beboer) og jeg hadde funnet oss noen fine liggestoler på dekket. Idet vi ordnet oss til, kom det to eldre damer og okkuperte to stoler rett bortenfor. De hadde med seg koffertene og vesker. Etter en stund kom de på at de hadde glemt noe, dessuten ville de ned og kjøpe seg mat, så de snudde seg mot Jens og spurte om han kunne se etter bagasjen deres mens de var borte. Han nikket blidt og svarte: "Ja, da. Ja, da. Det skal jeg gjøre." Så snudde han seg mot meg og sa: "De så ikke hvem jeg var - de visste ikke hvem de spurte!! Det er jo helt sinnssykt ...!" Vi moret oss svært over situasjonen, som Jens likte veldig godt. Han ble sittende å filosofere høyt over hvordan det var før, da han var stoffmisbruker og alle kunne se det og skygget unna ham, blant annet av frykt for at han skulle robbe dem. Damene kom tilbake med matbrettene sine og takket ham for hjelpen. De vekslet noen få ord om at det var en fin dag, Jens la seg tilbake i stolen, lukket øynene og

var danskebåtturist som solte seg på dekk. I situasjonen var han en vanlig og ordentlig mann, av dem som passer på damers bagasje mens de gjør sine ærend. Han var i en situasjon der han trolig opplevde frihet fra omgivelsenes stemplende blikk.

Jens var en mann som ellers aldri omtalte seg selv i første person entall: *Jeg*. Han sa alltid *man* eller *en*. Det var som om han syntes så lite om seg selv at han nesten ikke eksisterte. I denne situasjonen sa han faktisk *jeg*, som om han brått ble noen for seg selv. I møtet mellom damene og Jens blir det utvekslet symbolske meldinger om hva slags personer de er for hverandre. Situasjonen viser hvordan de bekrefter hverandres selv som skikkelige mennesker, slike som bistår hverandre og slår av en prat om vær og vind. Deltakerne formidler respekt og tilkjennegir for hverandre at de er høflige og hjelpsomme personer, tillitsfulle og tillitvekkende. Praten gjøres slik at den symboliserer tilhørighet til et fellesskap av alminnelige danskebåtturister. For meg er slikt helt vanlig. For Jens var det svært uvanlig, derfor var det også noe som berørte ham. Damene så ham med et annet blikk enn det kliniske; det som gjør ham til klient og pasient. De så ham som en vanlig passasjer, de formidlet symbolske tegn til ham om at han var en ordentlig mann. Det er mulig han ved en annen anledning ville ha robbet damene, men det er ikke viktig å få klarhet i. Poenget her er situasjonen slik den framsto: De presenterte seg som alminnelige danskebåtpassasjerer for hverandre, slike som passer bagasjen for hverandre. Nå visste jo heller ikke damene at Jens var en mann med mange år som stoffmisbruker bak seg, men likevel ga situasjonen ham en anledning til å få skrevet inn noen nye linjer i sin noe magre biografi om ham selv som edru og verdig. I min tolkning var

det den følelsesmessige berøringen som fulgte av situasjonen som gjorde at han la merke til det som skjedde, reflekterte over det og snakket om det – og som bidro til at han opplevde andre sider av seg selv enn stoffmisbrukeren, den upålitelige og uverdige mannen.

Hendelsen over er typisk for situasjoner som jeg kaller ”bevegende alminnelighet”, fordi den forteller hvordan det kan oppleves å bli alminneliggjort for dem som er ualminnelige, slik beboerne på Huset er: Det kan være følelsesmessig berørende. Situasjonen viser også hvordan sosiale identiteter som alminnelige konstrueres i det alminnelige. Det å kunne framstå som alminnelig ved hjelp av andres bidrag i samhandlingssituasjoner dreier seg ofte om å bli sett med et ikke-klinisk blikk, enten fra de ansatte eller fra fremmede.

Å BLI SETT PÅ SOM ALMINNELIG AV DEM SOM IKKE VET

Det ser ut til å være en markert forskjell på den symbolske betydningen av samvær mellom beboere og dem som vet, og samvær med dem som etter alt å dømme ikke vet at de er folk som er til behandling for sine rusproblemer. Jeg begynte denne avhandlingen med en historie der noen av beboerne og jeg var på tur for å ta et kveldsbad. Dette er en fortelling om samvær med dem som ikke vet, på samme måte som fortellingen fra danskebåten er det. Jeg går tilbake til fortellingen fra Liavannet, og presenterer det redigerte feltnotatet på nytt, slik at fortellingen blir stående som en helhet sammen med den påfølgende analysen. Både danskebåten og Liavannet er steder der det ligger godt

til rette for hverdagslige ritualer der beboerne kan få bekreftelser som alminnelige folk. Slik sett er de typiske fortellinger i denne avhandlingen, men siden de forteller om noe som foregår utenfor Huset, på steder der den ene aktøren trolig ikke vet hvor beboerne kommer fra, at de er folk med rusproblemer og som er i behandling, og slik sett ikke helt vanlige folk, er de likevel atypiske.

ET STED BORTENFOR ANNERLEDESHETEN

Liavannet er en liten innsjø som ligger et par kilometer unna Huset, der det kan være fint å bade. Det er en parkeringsplass, noen søppelbøtter og et lite toalett her, og en liten strand ved enden av vannet. Jeg er her sammen med tre beboermenn, det er tidlig sommerkveld og veldig varmt.

Fra den lille stranda går det ei flytebrygge av tre ut i vannet, og i enden av brygga er det en platting og et stupebrett. Vi kikker oss litt rundt før vi legger håndklærne på en ledig flekk på graset. Badegjestene som allerede er her sitter omkring på stranda på pledd og badehåndklær. Det er ganske mange ute i vannet og på brygga, og det er svært varmt. Vi har kommet for å bade, og beboer-mannfolka løper uti med skrik og huing. Jeg kommer litt mer forskeraktig og verdig etter.

Det er passe med folk på stranda, både av type og mengde. Dette er en familiebadestrand på landet. Jeg blir stående litt inne på grunna, og roper til Chris: 'Oooøæææ!! Pass deg, en brennmanet!!' Han skvetter til og ser rundt seg i vannet. Jeg har fått inn 1-0 på ham. De bader i ferskvann, og brennmaneter finnes bare i saltvann. Det vet jo alle. Vi ler. Chris ler også. Vi

bader litt sammen før jeg går opp, begynner å skrive mens jeg ser på dem som er ute i vannet.

Det er en haug unger her, og noen voksne. De voksne står for det meste på grunna og følger med, eller de svømmer litt for seg selv ute på dypet. Det er lav kveldsol og et lys som gjør at alle ser brune og fine ut. De tre mannfolka er mellom 25 og 31 år. De har noen tatoveringer og piercinger, ser veltrente og friske ut. Det er 10-12 barn rundt brygga, smågutter mest, i alder 8 - 14 år. De eldste som er ute og bader er de tre mannfolka fra Huset. Noen andre står litt på sida nede ved vannet og passer på de aller minste barna. De ute på brygga får kontakt.

Beboermannfolka ler og tøyser, og kaster smågutta i lufta. Ungene henger seg rundt nakken på dem når de svømmer inn til brygga. Jeg tenker at dette skulle vært filma, det er rart hvor alminnelige de er akkurat nå, de ser ut til å ha god kontakt med de andre som bader.

'Du må ha helt rette bein' sier Hans Petter til en gutt som han skal kaste opp fra vannet.

'Pass på så han ikke går i bånn, da!' sier Chris. Han har en datter sjøl, og er sikkert litt engstelig for at Hans Petter skal kaste gutten for høyt opp. Hans Petter har ingen barn.

'Brennmanet, brennmanet!!' skriker Roger. De som er rundt i vannet later som om de tror det han sier, og hopper rundt og skriker. Så går Roger opp og stiller seg ved siden av en annen mann som står ved vannkanten. 'Hvor mange

grader er det i vannet her?' spør han mannen. Jeg hører ikke svaret. Det er i alle fall godt over tjue grader.

Mennene ser ut til å like å slå av en prat mer hverandre. De snakker om fiske og fiskekort og om hvor fint det er å fiske, selv om man ikke får noe fisk. De ler litt innimellom.

'En, to og... tree!' Hans Petter leker med en av smågutta. Ungen roper: 'Høyere, høyere!' Hans Petter ler, 'han er som en boomerang, jo!' Gutten kommer hele tida tilbake for å bli kasta opp i lufta av Hans Petter.

Snart kommer Roger og Chris opp av vannet sammen med Hans Petter. De ser strålende og svært glade ut. De er andpustne. 'Får du jobba noe, Astrid?' spør Roger. Han ser rett på meg, bøyer seg mot meg så det drypper litt på meg, og ler. Jeg tror ikke han venter noe svar. Han er ikke av dem som pleier å vise mye interesse for det jeg driver med. Det er hyggelig at han spør.

Mannfolka veiver med armer og bein og spruter rundt og lager gode, friske lyder, sånne som folk lager etter at de har lekt i vannet. Jeg synes det er fint å være forsker. 'Ja, dette er vel verd å skrive om, vel!' sier Chris. Jeg ler og sier ja.

Beboermennene er oppe på stranda ei lita stund, vi prater, sitter stille, så går Roger og Hans Petter ned til vannet igjen. Chris og jeg blir sittende oppe på graset. Chris kikker på Roger og Hans Petter som bader sammen med de andre badegjestene. Han ser svært tankefull ut. Så sier han plutselig og med ettertenksomhet, '...her er det ingen som ser hva vi er, vet du... vi glir rett inn, ... sammen med alle andre. Jeg føler det liksom, at ... når du er på Huset, så

føler du at du blir satt i bås liksom, ... så kommer du hit nå, og så ser du at det er ikke sånn det er!... Kommer overens med alle her, og leiker med ungene, og ... det er... ja! ... Så jeg føler at vi glir rett inn, ubemerka! [Han stanser og tenker seg om et øyeblikk] Det er ingen her som har noen anelse om hva vi egentlig er, liksom ... ikke det spor. Det er deilig ... veldig sånn befriende.'

Redigert utdrag fra feltdagbok

Han føler seg tilsynelatende alminnelig, som de andre, han har en fristund fra å være stoffmisbruker og han er fri fra stemplet han er vant til å ha i det offentlige rommet. Badestranda er et sted der man kan bli som de andre.

Det å være stoffmisbruker kan sees som å inneha en stigmatisert identitet, en nesten altomfattende masterstatus som overskygger andre sider og andre virksomheter (Becker 1997; Goffman 1990b; Hughes 1945). Et slikt perspektiv reflekteres i Chris' utsagn om at "ingen ser hva vi egentlig er", underforstått: "ingen ser at vi er stoffmisbrukere". De tilhører en flokk, og står i samme bås som med de andre medlemmene av stoffmisbrukerflokk. Slik Chris uttrykker det, står ikke de andre badegjestene i noen bås, i alle fall ikke i den samme som den han og de andre beboerne på Huset står i. Det er tydelig for meg at han blir berørt av opplevelsen, og av å reflektere over egne observasjoner av seg selv og de andre beboerne i situasjonen på stranda. I min fortolkning er det den følelsesmessige berøringen som gjør situasjonen til en hendelse som har stemplende effekt, slik Beckers (1997) stempling har, bare i motsatt retning. Hendelsen berører Chris, og den beveger hans identitet i den

forstand at han går fra å være en stoffmisbruker til å være som alle andre.

Beboerne leker med ungene som er i nærheten av dem i vannet. Ved første øyekast er dette en ganske vanlig lek på en liten strand på landet. I mitt perspektiv er det en identitetsoverskridende lek. Vi kan lese det som foregår som sterke normaliseringsritualer. I all badingen og leken slår ikke masterstatusen som stoffmisbruker gjennom, tilsynelatende heller ikke overfor beboerne selv. Det ser i alle fall ikke slik ut for meg. Beboerne kommer ut av båsen, de er som andre ungdommelige voksne som leker med hverandre og andre. De stuper og hopper fra brygga med ståk og latter, og småungene henger rundt dem og hylar lykkelig når de blir kastet opp fra vannet og lander med et plask. Alle ser ut til å legge vekt på å være badegjester i en modus som passer på en strand som denne. Jeg er også en vanlig badegjest, selv om jeg samtidig er forsker både for meg selv og sannsynligvis også for beboerne, men det er det bare de og jeg som vet. Det er ingen som skiller seg ut. Vi framstår alle som nokså nakne og nakne badegjester.

Roger kommer i prat med et av de andre mannfolka nede ved vannkanten fordi han selv tar initiativ til det, ved å spørre om hvor mange grader det er i vannet. Vi kan si han introduserer en footing (Goffman 1981), en mikroramme i rammen for det samværet de allerede er i gang med i og med at de står der, tause ved siden av hverandre men nær nok til at de står sammen, og betrakter de badende. Roger spør den andre: "Trenger du fiskekort for å fiske her, eller?" Bademannen drar litt på det, og sier: "Njaa... egentlig så skal man vel..."

men det blir jo aldri sjekka. Det er jo bare noe småtteri her, vet du." De utveksler en type høflig, vennlig og vanlig prat; de snakker om fiske, meteorologiske forhold og natur. De snakker i et forholdsvis lavt toneleie, men med nokså kraftig og tydelig stemme, noe som gir inntrykk av at situasjonen er avslappet uten å være fortrolig. Denne stemningen forsterkes av kroppspositurene også: De står bredbeint, med tyngden på begge beina, ganske rolige, med armene i kors over brystet, med magen ut og blikket rettet mot vannet og de badende. De kaster bare korte blikk på hverandre. De presenterer seg som folk med fiske- og friluftskompetanse, og viser seg for hverandre som mannfolk som kan ta en sjanse og som ikke er så nøye på de juridiske detaljene hvis de får lyst til å fiske en liten mort og ikke har det formelle i orden. Praten mellom dem ser ut til å være ledet av symmetriske atferdsregler (Goffman 1982). Det vil si at de trolig har samme forventninger og forpliktelser overfor den andre som de tenker den andre har overfor dem selv. De oppfører seg som om de står på like fot, ikke hierarkisk ordnet, overfor hverandre. Vi kan si at situasjonen legger til rette for dette, samtidig som den legger til rette for et brudd med Rogers stoffmisbrukerselv. Situasjonen utgjør et brudd med samhandlingssituasjoner der den ene deltakeren tydelig trer fram, både for seg selv og for den andre, som avviker. Hvem vi framtrer som, dreier seg om hvilken ramme som er gjeldende for samhandlingssituasjonen vi deltar i (Goffman 1971; 1986). Ikke bare Roger og bademannen, men også de andre badende som leker ute i vannet responderer på hverandres tilstedeværelse som konkrete personer, de *gjør* sosial responsivitet (Asplund 1987). I en slik konkret sosialitet berører deltakerne hverandre, de føler lyst over samværet, og

det er denne lysten som får dem til å fortsette å utveksle responser på hverandres tilstedeværelse. Lysten, det at deltakerne berøres av hverandres tilstedeværelse, kan likne på Collins' EE (2004) i den forstand at den følelsesmessige energien bidrar til at folk har en tendens til å oppsøke situasjoner som er av liknende karakter, situasjoner som angår dem. Her er beboerne kommet til et annet sted, bort fra det kliniske blikket, både i konkret og i overført betydning, noe som tydeligvis kan gi en sterk følelse av frihet, avslapning og alminnelighet.

Beboermennene på stranda har få ytre tegn som kan fortelle andre noe om hvem de er, utover akkurat badegjester. Roger er glattbarbert på hodet, han har noen gullsmykker og forseggjorte tatoveringer, men det er ikke lenger uvanlig blant vanlige menn. På stranda ser jeg flere menn med smykker og tatoveringer. I andre sammenhenger, på andre steder, kan gullsmykker være markører på annen tilhørighet og identitet enn her. Kjeder og ringer, og gull- og sølvsmykker er symboler som skifter mening på tvers av tid og rom. I sin væren som aktiv stoffmisbruker ute, vil Roger kunne skille seg fra andre stoffmisbrukere blant annet ved at han både har og bærer gullsmykker. De som er nederst på rangstigen blant stoffmisbrukerne, de som "går med nesa ned i asfalten", har verken sølv- eller gullsmykker. En mann som bruker påfallende mye og dyre smykker kan markere sin posisjon på toppen av et hierarki, samtidig som vedkommende risikerer å bli latterliggjort på grunn av overdrivelsen. På stranda gjør begge bademennenes nakenhet det vanskelig å framtre som noe annet enn bademenn. På samme vis som pasienter på sykehus og fanger i fengsel, kan vi si at mennene ved vannkanten er inkognito, i det at de har svært få ytre kjennetegn som

forteller noe om hvem de er i tillegg til badende menn (Album 1996; Foucault 1979; Goffman 1961). Bademennene har bokstavelig talt nesten ingenting på seg, bare en badebukse, ikke engang håndkle rundt. Ikke har de badebukser som skiller seg nevneverdig fra hverandre heller. Vi kan ikke si at de ikke "er" noen fordi de har lite å signalisere med. Tvert i mot, de er bademenn, det vil si noe helt alminnelig i denne situasjonen, og de er like. Chris har åpenbart et blikk for dette, siden han kommenterer at de glir inn i fellesskapet av badegjester, og at de andre ikke ser at de er stoffmisbrukere.

Det er lite som sier noe om badegjestenes sosiale status og forskjellighet. Likevel får for eksempel de to herrene ved vannkanten formidlet til hverandre og til andre interesserte noe om hvem de er: At de er av den interesserte, vennlige og litt joviale sorten person som ikke går av veien for en prat om det byr seg en anledning. Med andre ord driver de med noe som er høyst alminnelig for vanlige folk, men som er ekstraordinært for folk som er uvanlige på den måten beboerne på Huset er det. Det finnes trolig beboere som ikke finner slike opplevelser uvanlige. Det er likevel grunn til å legge vekt på det ualminnelige ved slike situasjoner, slik Chris (og jeg) reflekterer over. For meg er det åpenbart at for de fleste som har en lang forhistorie som stoffmisbrukere kan det å bli sett som alminnelig, om enn bare for en kort stund, være en skjellsettende opplevelse. Ved Liavannet er forskjellene i sosial status mer eller mindre utvisket for anledningen, og samhandlingssituasjonene har et rituelt preg: De har fysisk nærhet til hverandre, de har oppmerksomheten rettet mot hverandre og det de driver med, de er i en felles stemning og de omgir seg med symboler

som representerer medlemskap i gruppa "badeglade strandfolk". Det er en nokså prosaisk hendelse. Poesien kommer etter hvert, i det vi ser hvordan folk kan berøres av å være med på slikt.

Ved badevannet kommer det i stand møter mellom mennesker som ser hverandre som konkrete personer (Asplund 1987). Dette skiller seg fra den kliniske hverdagen, der beboerne kan komme til å bli objekter for ansattes rolleutøvelse. I fortellingen fra Liavannet kan vi se paralleller til Asplunds historie om drakeflyveren som kjenner lyst og glede når han flyr draken sin (1987:37). Det ser ut til at baderne ute i vannet kjenner glede over hverandres respons på samme måte som drakeflyveren gjør når draken responderer på utspillene hans. Det samme ser ut til å gjelde for Roger og bademannen. I den konkrete sosialitet berører aktørene hverandre, og i min tolkning er dette noe av det Chris reflekterer over og som han virker berørt av å betrakte og være en del av. Det ser ut til å være en gjensidig dynamikk mellom emosjonell berøring og identitetskonstruksjon; Det som berører ham emosjonelt beveger hans identitet. Badingen er et eksempel på en situasjon der beboerne kan få redefinert sin identitet gjennom å være deltakere i alminnelighetssituasjoner med viktige andre. Bademannen er en viktig annen fordi han ikke har en yrkesrelatert instruks om å behandle Roger som likeverdig og helt alminnelig. Han bare gjør det, han ser ham som en fyr han kan prate med. "Vi blir jo ganske sugne på respekt, kan du si... på at noen skal se bortfor det at vi er narkomane", sier Terje. Han har tilsynelatende øvd seg opp til å legge merke til samvær med andre mennesker der han opplever å bli møtt som noe annet enn en stoffmisbruker. Han forteller at han merker det

med en gang når andre ikke bare ser ham som en stoffmisbruker, og at det gjør ham glad. Noen vil hevde at folk som Terje har en tendens til å tro at de alltid blir sett ned på selv om det ikke er slik, og at de er mer eller mindre paranoide og mistenksomme overfor andres syn på dem selv. Det kan så være, men jeg tar ikke stilling til det her. Jeg retter oppmerksomheten mot situasjoner der det ikke er slik.

Det oppstår sjelden misforståelser når folk møtes i uformell samhandling, som for eksempel ved strandliv og bading. Det er noe vi er sosialisert inn i, og nokså selvsagt for de fleste av oss. Likevel må vi vite hva vi skal gjøre for å ikke gjøre feil. I tillegg til Goffman, har også Harold Garfinkel (1967) ved sine aparte sosiologiske eksperimenter vist hvor galt det kan gå om vi ikke forstår det selvsagte i kommunikasjonssituasjoner: Kommunikasjonen bryter helt sammen og folk blir utrygge, sinte, sårede og fortvilte. Vår generelle evne til å tolke metakommunikative tegn riktig kan knyttes til sosialisering innen felles kultur (Goffman 1966; 1982). For noen av beboerne ville det ha bydd på problemer å slå av en prat slik Roger gjør. Flere har fortalt at de ikke vet hvordan de skal bære seg ad og hva som er passe å snakke om, og med hvem. I tillegg ville flere av beboerne trolig hatt for lite selvtillit til å bli med på, for ikke å si ta initiativ til, slik prat. Roger har tydeligvis det å slå av en prat med en mann på en badestrand på repertoaret, han kan gjøre det å være alminnelig i en slik kontekst. I tillegg finner han en å gjøre det å være alminnelig sammen med. Goffman legger vekt på at metakommunikasjon mellom deltakere i et samvær er nødvendig for å få en felles definisjon av situasjonen (Goffman 1986). Vi må altså komme til enighet om hvilken ramme som gjelder, og gi vår tilslutning

til den, før vi kan begynne å gjøre det vi skal i den gitte rammen, for eksempel snakke vennlig tomprat.

På Huset beskriver beboerne enkelte positive bekreftelser fra ansatte som et utslag av yrkesrelatert plikt: "Det er bare noe de sier fordi det er jobben deres." Dette argumentet kan være nokså standhaftig, og kan trekke gyldigheten av de symbolske meldingene som formidles i tvil. Badelivet ved Liavann byr på andre omstendigheter, der dette argumentet faller bort, både fordi ansatte ikke er med og fordi de andre baderne (sannsynligvis) ikke vet noe om beboerne og deres sosiale status. Selv om samværet virker umiddelbart og uforstilt, er det likevel ikke nødvendigvis styrt av tilfeldigheter. Vi kan hevde at badere på en liten strand ved en innsjø på landet er forpliktet til å snakke badeprat med hverandre. Situasjonen er slik sett ikke uten forpliktelse i forhold til normer. Trolig er normen om at man bør slå av en prat med naboen sterkere på en slik strand enn på en stor, tett befolket strand i mer urbane strøk. Men dette dreier seg i så fall om allmenngyldige regler for atferd, og ikke noe spesifikt mellom klienter og behandlere. Slik sett kan det være fint å bli utsatt for allmenngyldige regler for atferd for en som ikke kjenner seg som "allmenn". Selv om de andre badende skulle ha fulgt reglene for høflighets skyld, ville det ikke være noe problem å unngå kontakt, de kunne ganske enkelt ha holdt seg unna beboerne. Det ville ikke være påfallende om de ikke snakket med hverandre, det er ikke alle som snakker med fremmede. Men de som gjør det, snakker med hverandre slik vanlige folk gjør. Om det skjer på et umiddelbart vis, er troverdigheten desto sterkere og mer motstandsdyktig mot motargumenter som at det ikke er noe de mener, men bare sier av plikt.

Det er noe sterkt og samtidig trivielt over samværet ved Liavannet denne kvelden. Badingen gjør meg glad. Det ser ut til at folk rundt meg på stranda også trives med å være her. Ikke minst ser det ut til at de synes det er morsomt å følge med på ungene som blir kastet opp i lufta og tulle-herjet med av beboermennene. I min litt frakoplede forskerrolle føler jeg meg som sagt nesten som en mor som ser at barna hennes leker med andre barn. I alle fall når de er ute i vannet og jeg sitter på land. Det er ikke slik når alle sitter sammen på stranda. Det "barnlige" dreier seg ikke om at beboerne er barnslige og at jeg har moderlige følelser for dem. Det dreier seg om at relasjonen mellom meg og beboerne er preget av det Lalander, inspirert av Asplund, har kalt "konkret sosialitet", noe som innebærer at forholdet oss imellom preges av at vi ser hverandre som mennesker, og ikke som abstrakte stereotyper basert på alder, kjønn eller sosial klasse (Lalander 2007:2). I den konkrete sosialiteten kan jeg glede meg med dem over deres følelse av et øyeblikk nyvunnet frihet, og av å være som alle andre. Leken i vannet har noe barnlig, umiddelbart og ikke-disiplinert over seg, jeg ser snapshots av frigjorte kropper. De som har lest boka *Gjøkeredet* (Kesey 1977) vil trolig kunne kjenne igjen gleden pasientene på det psykiatriske sykehuset viser når de tilraner seg en høyst forbudt fisketur utenfor institusjonen. I min tolkning er det blant annet alminneligheten disse pasientene oppsøker, samtidig som de får markert sin protest mot systemet.

Å BLI SETT PÅ SOM ALMINNELIG AV DEM SOM VET

Fortellingen fra Liavannet viser noe av alminnelighetens spesiale: Ualminnelige folk gjøres alminnelige. Alminnelighetssituasjoner normaliserer folk, og de gjør det på en måte som oppfattes som troverdig og gyldig. På samme vis som hos pasientene i Albums undersøkelse, dreier praten mellom baderne seg ikke om hva de driver med, hvor de jobber eller om de har jobb i det hele tatt. Den dreier seg heller ikke om sykdom. Snakket er innholdsløst og meningsfullt (Album 1994). Ifølge Album (1996:122) gjelder det under enkelte omstendigheter, som i samvær mellom pasienter på sykehus, å unngå tema som er ladet. Det gjelder også å unngå emner som viser at noen er høyere på strå enn andre. Som pasient bør man snakke om emner som viser at deltakerne i praten er like, alminnelige og enige. Det beboerne og de andre badegjestene gjør, likner det pasientene gjør i Albums studie. De snakker hverdagsprat som - i særdeleshet for folk som er i ualminnelige omstendigheter som på sykehus og i rusinstitusjoner - er alminneliggjørende. En viktig forskjell her er imidlertid at de andre badegjestene ikke vet noe om beboernes sosiale status som klienter og sosiale avvikere. Slik sett er det ikke så bemerkelsesverdig at de tar beboerne for å være alminnelige folk, men for beboerne er det en uvant situasjon som bærer tegn på likeverd med de Andre.

Å være alminnelig blant andre alminnelige folk gir tilsynelatende en stor frihetsfølelse. Beboerne kan glemme strevsomme dager og ta litt fri for en stund, de kan hvile og få lettet på byrden av å bære et stigmatisert selv og å være i en terapeutisk endringsprosess. Ved

badevannet blir beboerne oppfattet som vanlige folk av folk som ikke kjenner dem. Det dreier seg ikke om en situasjon der folk ser stoffmisbrukeridentiteten og noe annet i tillegg bortenfor den, slik ansatte kan gjøre i enkelte situasjoner på Huset. Dette "til tross for"-aspektet er fraværende mellom badegjestene og beboerne i og med at badegjestene ikke vet hvem beboerne er og hvor de kommer fra. På Huset kan det oppstå situasjoner der folk er sosialt like til tross for at alle kjenner til forskjellene, og det ser ut til å ligge et større emosjonelt trykk i det å bli tatt for å være en vanlig person av folk som *vet* at de er svært forskjellige fra vanlige folk, slik ansatte gjør. Et eksempel er Andreas' fortelling om Anna, den ansatte som inviterte på en røyk og ville slå av en prat med ham. Han beskriver hennes henvendelse og væren overfor ham som en type kjærlighet, en omsorg som gjør at han kan se for seg et liv uten rus og seg selv som noe annet enn en rusmisbruker. I min tolkning er det især det at hun, til tross for at hun visste om hans fortid og lange liv som stoffmisbruker, møtte ham som noe annet, eller noe i tillegg til det, som bidro til at Andreas ble berørt av situasjonen. Møtet hadde noe ved seg som borget for autentisitet i den forstand at det hun formidlet overfor Andreas åpenbart ikke ble oppfattet som yrkesrelatert plikt, men noe hun gjorde fordi hun hadde lyst og fordi hun likte å prate med ham. Møtet var preget av en stemning som ga de symbolske identitetstegnene validitet og som bekreftet Andreas' selv som verdig alminnelig.

Selv om "til tross for"- aspektet er fraværende i badehistorien fra Liavann, har det som foregår der noe av den samme innvirkningen. Beboerne får klare tegn på å være av samme slag som de andre

badende, altså alminnelige folk. De har tilsynelatende en intens opplevelse av frihet og av å være av samme slag som de alminnelige andre. Det kan være fint for annerledesfolk å bli sett som alminnelige av mennesker som ikke vet om deres avvik, men det er noe særskilt og noe ekstra for annerledesfolk å bli sett som alminnelig av dem som *vet* om deres stigmatiserte ualminnelighet. Ansatte på Huset er folk som vet om beboernes sosiale status som avvikere. Likevel inviterer de til, og gjør ofte samvær, på en slik måte at beboerne opplever at de blir bekreftet som vanlige folk; de normaliseres og får tilhørighet blant de verdige alminnelige, selv om de i egne og mange andres øyne ikke er det. Slike situasjoner synes å gi en mer intens emosjonell opplevelse av verdig alminnelighet enn samvær med folk som ikke vet, og ser ut til å utgjøre viktige bevegelser i prosessen for å ta til seg en identitet som edru og verdig. "Til tross for" - aspektet utgjør en forskjell som er verd å merke seg. Det dreier seg grovt sagt om å bli sett som noe annet – *en* annen, som er bortenfor masterstatusen som avviker, av folk som er klar over denne.

På badeturen tar beboerne del i et fellesskap av alminnelige andre folk som ikke vet noe om hvem de er. Vi er på tur utenfor Huset og uten at noen av de ansatte, "vokterne", er med. Chris hevder at det ikke spiller noen rolle hvor de er så lenge de er sammen med ansatte, enten det er på Huset eller ute, for hans vedkommende vil de alltid legge en demper på det som foregår. Flere beboere har imidlertid snakket om at ansatte oppfører seg annerledes når de kommer utenfor Husets område, for eksempel på de årlige ferieturene. Janne, en av jentene som bor i treningsboligen, forteller om en ferietur hun var med på da hun var i

behandling på Huset. Jentene hadde bodd i ei hytte sammen med den kvinnelige ansatte som var med. Hun bemerker at de var sammen til alle døgnets tider, fra de våknet om morgenen til de la seg om kvelden:

Det blir litt mindre forskjell da, kan du si... de er ikke så strenge... de står på ski de også, og er ikke etter oss hele tida. Det sier dem jo også, at de ser litt gjennom fingra. Vi blir jo litt mer vanlige da. Da er det ikke så mye oss og dem! Da så jeg at, jøss, vi var ikke så forskjellige, vi var egentlig ganske like. Det så jeg da. Vi prata om kvelden, og sånn.

Hun ser ut til å mene at forholdet mellom de ansatte og beboerne endres på markert vis når de er sammen under andre omstendigheter. De var sammen på et annet sted, til andre tider og i et større mangfold av situasjoner en de til vanlig er på Huset. Ferieturene på Huset ser ut til å gi anledning til å ta ferie også fra de formelt tilskrevne rollene, i alle fall i korte stunder. Mange beboere mener det blir slik også på kortere turer ut, for eksempel når de drar for å handle eller går på kino. Nye omstendigheter gir muligheter til å ta i bruk alternative rammer for samvær. Dermed kan også nye og alternative identiteter tilskrives deltakerne. I nye omstendigheter ser vi at andre situasjoner kan komme fram og gi rom for nye relasjoner og for prosesser som befordrer utvikling av alternative selv.

Jeg skal nå belyse en annen situasjon utenfor Huset, der ansatte var med og var aktivt deltakende. Det at en ansatt var med hindret etter alt å dømme ikke at deltakerne sammen gjorde hverandre til situasjonelle alminnelige og likemenn.

ANDRE RAMMER – ANDRE IDENTITETER

Mette, en av beboerne, spør om jeg vil bli med på handletur til det lille tettstedet i nærheten. Vanligvis blir alle dagligvarer brakt til Huset direkte via grossist, men hvis de har gått tom for noe viktig, kjører en ansatt for å kjøpe det som mangler. Det er ofte konkurranse blant beboerne om å bli med på slike handleturer, som er anledninger som i følge beboerne får dem til å føle seg normale og alminnelige: "Bare det å komme seg litt ut for å handle, selv om ikke det er til byen, akkurat."

Det er en varm formiddag i mai, og vi skal egentlig ikke ha noe annet enn kaffe. Fred er blitt mildt overtalt til å være med. Han virker svært nedstemt og ganske engstelig. Han er helt ny på Huset. Vi kjører med vinduene helt åpne, det er varmt som om sommeren. Sjur [ansatt] parkerer på Samvirkelaget og vi går inn. De to eldste beboerne⁴⁴ løper kjapt av gårde, de har tydeligvis lyst til å være for seg selv. Jeg følger etter Sjur og Fred inn i butikken. Vi går sakte etter hverandre og kikker i hyllene, som for å hale ut tida. Sjur først, så Fred og så meg. Siden Fred er helt ny, har han ikke penger å kjøpe noe for. Vi går sammen, men uten å prate sammen. De to andre beboerne har funnet seg en cola hver og noe godteri, og forsvinner ut i sola. De virker nesten overdrevet muntre i sin barnlige glede over en tur ut, selv om det bare er til en prikk på kartet, med så vidt ett tusen innbyggere. Fred virker meget stille av seg, og svært utilpass ved å være i butikken. Plutselig stopper Sjur ved isdisken. Han tar opp en is og henvender seg direkte, og med et spørrende og inviterende uttrykk til Fred: "Jeg fikk lyst på en is, jeg, vil du låne penger til en is, eller?" Fred ser overrasket og fornøyd ut, og svarer, med litt nøling: "Eeee... Ja,... gjerne det?" Fred leter litt

---

⁴⁴ "Eldre beboere" refererer her til beboere som har vært på Huset en stund, og som derfor får gå for seg selv etter avtale.

rundt, og tar opp en is mens Sjur venter. Det er som om samværet plutselig blir ladet med energi: De to mannfolka går raskt bort til kassa for å betale, de tar med seg noen poser kaffe på veien og prater om været og at de kan sitte litt utenfor mens de venter på de to andre beboerne som allerede er ute og ser seg om. Vi går ut, og de to rusler fram og tilbake utenfor butikken. De småprater litt, men ikke så mye. Sjur har innimellom et trøstende blick og en trøstende stemme. Etter en stund setter de seg på en benk som står der, nokså tett inntil hverandre. Jeg står for meg selv og betrakter dem. Det er som om jeg ikke er der. De virker som to vanlige, nokså nære og jevngamle bekjente. Etter en stund går det litt dempede, trøstende ved Sjurs væremåte over til å bli mer muntert. De to spiser is, ler litt til hverandre, røyker og prater om biler og om noen pene jenter som går forbi. Fred har ikke lenger det engstelige preget.

Redigert utdrag fra feltdagbok

Relasjonen mellom Sjur og Fred i butikken er preget av samstemthet (Wadel 1996). For meg som observatør er det som om det beckerske stemplet på Fred blekner når situasjonen går over i denne samstemtheten. Ifølge beboerne er det nettopp slike situasjoner som gjør at de både *tenker seg og kjenner seg som vanlige folk* "uten at det står stempla narkoman midt i panna på meg, sånn som jeg har på følelsen at det gjør!" som en beboer sa det. Vi kan si at våre narrativer endres både med strukturelle og situasjonelle omstendigheter i den forstand at vi får tilgang til andre historier om oss selv i ulike situasjoner. John forteller om Sara:

Sånn er det med Sara... du føler deg normal... Man behøver ikke være så jævla terapeutisk hele tida. Hun er litt sammen med oss hele tida, hun går rundt på huset og sitter sammen med oss, hun tøyser og ler, hun ser ikke ned på oss i det hele tatt, behandler oss som vanlige mennesker. Når jeg skal handle klær, så vil jeg ha med meg Sara, for da føler jeg meg normal, for hun behandler meg som et normalt menneske når jeg er ute. Når jeg var ute nå [på handletur] så følte jeg meg råstreit, jeg! Ikke som en misbruker i det hele tatt... prata med henne om alt mulig!

John setter ord på en opplevelse av samhandling med ansatte som trolig stemmer overens med Freds når han står ved isdisken, og etterpå mens de sitter og spiser iskremen. Idet Sjur vender seg mot Fred med isen i handa inne i butikken oppstår det en overgang fra en ramme til en annen, eller et skifte fra en situasjon til en mikrosituasjon. Samværet endres påfallende, det er som om de to blir noen andre overfor hverandre. Omveltningen ser ut til å skje når Sjur går fra å være tilsynelatende uberørt av (men ikke uoppmerksom på) Freds tilstedeværelse, til å respondere på denne tilstedeværelsen ved å inkludere Fred som potensiell iskremspiser sammen med ham selv. Fred tar imot tilbudet, og gir sin tilslutning til Sjurs plutselige redefinisjon av situasjonen ved å tre inn i rammen for samvær mellom mannlige iskremspisende ruslere. Det blir et plutselig omkast av situasjonen, og med det til et omkast av relasjon og identiteter. De har så å si overskredet de formelt definerte utgangsrollene sine og gått inn i noen andre.

På samme måte som ved Liavannet, er det rituelle aspektet her nokså framtreddende. Iskremen symboliserer et rituelt samlingspunkt for et fellesskap av iskremspisere. Selvenes alminnelighet dyrkes intenst,

nesten som noe hellig i denne meget profane situasjonen. De har fysisk nærhet til hverandre og oppmerksomheten rettet mot noe felles, og de er tilsynelatende i samme stemning. Sist, men ikke minst, det genereres følelsesmessig energi (Collins 2004). Da vi forlot Huset, mens vi kjørte den snaue mila til butikken og helt fram til Sjurs henvendelse til Fred ved isdisken, virket Fred dystert, engstelig og forknytt. Sett med mitt blikk var samhandlingen dem imellom preget av lite energi. Det lille de sa, ble sagt med lav stemme og uten intensitet i verken tonefall eller måten de snakket på. Fred så for det meste ned og bort. Forandringen ble iøynefallende for meg: Han løftet blikket, rettet ryggen, snakket høyere og mer, og fikk et helt annet uttrykk og blikk. Det var ikke bare Fred som endret seg i denne situasjonen, Sjur endret seg også: Han virket glad over å ha fått respons fra Fred, og viste en litt annen og muntrere versjon av seg selv enn den jeg hadde sett på Huset. Tilsynelatende gikk begge to ut av de dominerende statusene ansatt og klient. Både lydbildet og det visuelle uttrykket i samhandlingen dem imellom var endret. Det ekspressive uttrykket ble mer framtrædende, og de kommuniserte seg fram til et fellesskap, til forskjell fra å bare transportere budskap mellom hverandre (Johansen 2003:146). På samme måte som situasjonen med Andreas og Anna i innledningskapitlet, har denne samhandlingen noe over seg som får den til å framstå som en empirisk illustrasjon av Goffmans lysglimt-situasjoner, som en type kjærlighet (1982:116-117).

SKIFTE AV SITUASJONSDEFINISJON

Ved å gi tilslutning til rammen eller til situasjonsdefinisjonen velger vi hvilke rammer vi trer inn i. Vi tar i bruk en ramme framfor en annen, i den forstand at vi ikke kan være i to rammer samtidig. Når vi er innenfor den ene rammen for et samvær, er vi utenfor de andre, og det er atferdsreglene for rammen vi til enhver tid er i, som gjelder (Goffman 1986). Vi kan tilbys inntreden i rammer, og møte tilbudet enten ved å ta imot eller ved å avslå. Vi kan avslå ved å la være å tre inn i rammen og ikke bli med som deltaker i situasjonen. Fred kunne avslått ved å snu seg vekk helt uten ord, som om han ikke hørte hva Sjur sa, eller la merke til hva han gjorde. Han kunne også latt være å gi sin tilslutning til rammen ved å si nei takk, vise manglende interesse ved å se bort, og så gå videre langs hyllene som om han så etter noe. Sjur kunne på sin side fortsatt å gå rundt i butikken til han fant det han skulle ha, gått ut og satt seg i bilen og lest avisa uten at det hadde vært påfallende og feil i sammenhengen, der han var en ansatt som hadde med seg en beboer for å handle. I stedet framviser de sosial responsivitet, de ser hverandre som konkrete personer (Asplund 1987). Sjur og Fred går ut av de abstrakte stereotypene som ansatt og beboer, og oppfører seg som om de var kompiser. Det er med andre ord reglene for kompisaktig samvær som gjelder, kompiseri er rammen for samværet. På den ene siden kan det hevdes at en del av rollen som ansatt på Huset er å gjøre det Sjur gjør, på den andre siden er det som foregår typisk for situasjoner som beboerne betegner som brudd med det forventede og med det vanlige i samhandling med ansatte. Det kan godt være at de ansatte ikke synes at situasjoner som dette bryter med deres daglige yrkesutøvelse, poenget

er at beboerne ser ut til å oppleve slike situasjoner som brudd, og at opplevelsen av brudd ser ut til å forsterke effekten av de symbolske meldingene om beboernes selv og om hvem de er i relasjonen med ansatte.

Nye rammer kan åpne for nye relasjoner, og for muligheten til å presentere andre selv. De to iskremspiserne er på et annet sted enn Huset i både fysisk og overført forstand. De befinner seg i andre rammer for samvær enn dem de til vanlig er i på Huset. På Huset finnes det forpliktelser som mer eller mindre framtvinger væremåter som er annerledes enn dem vi så i samværet mellom de to i butikken og i sola utenfor. At de ser ut til å slå seg løs og "glemme" at de er ansatt og beboer på en behandlingsinstitusjon, betyr ikke at samværet dem imellom er uten forpliktelser. Vi kan si at rammene for samværet endres, og med det endres forpliktelsene og selvene. I situasjonen over ser vi to personer som er ute og handler. Den ene får lyst på en is, og vet at den andre ikke har penger. Om vi forutsetter at dette er to helt alminnelige menn, kan vi si at det ligger en forpliktelse i at den ene låner den andre penger til is. Man kan ikke kjøpe en is til seg selv, og så verken by den andre eller spørre om vedkommende har lyst på en også uten å framstå som gjerrig eller tankeløs. Om den andre ikke har penger på seg, vil det være naturlig for de fleste å tilby å låne bort penger eller spandere. Gjelden som følger av et slikt lån, vil for de fleste være av en type som ikke forventes tilbakebetalt, annet enn kanskje i form av en iskrem ved neste anledning. Imidlertid er de to iskremspiserne ikke helt alminnelige menn, fordi Fred er en rusmisbruker i behandling, og Sjur er ansatt terapeut. De improviserer i bruddet med disse rollene.

Vi får en ny bekreftelse på alminnelighetsaspektet ved samværet og deltakerne i det Fred sier han skal betale tilbake og Sjur svarer at det ikke er så nøye. I denne situasjonen ligger det at Sjur, i øyeblikket, ikke ser Fred som en klient eller pasient, men som en vanlig mann.

Forskjellen ligger i at om beboerne får lagt ut penger i påvente av bidrag fra sosialkontoret, blir det ført nøye regnskap med at de betaler tilbake. Det ville nærmest være absurd og frekt å gjøre det klart at man forventet å få tilbake penger for en is. Det vil si at "Vil du låne penger til en is, eller?" noen ganger betyr "Har du også lyst på en is, så kan du få en av meg". Det at Sjur spør, gir Fred en mulighet til å si ja takk, og føye til at han skal betale tilbake en annen gang, han viser med andre ord at han ikke tar for gitt at han også skulle få is, når han ikke hadde penger. Begge følger en oppskrift for høflig framferd mellom to jevnbyrdige personer som kjenner hverandre litt, men som ikke er nære fortrolige.

Det er ikke nødvendigvis slik at de to var fri fra miljøet på Huset og kunne gjøre som de ville, i nærmest rammeløse situasjoner. Vi kan si at hendelsen i butikken er en situasjon som viser vanlig høflighet mellom to personer som er ute i et uformelt handleærend. Vanlige høflighetsregler gjelder ikke alltid overfor folk som har et rusproblem. Noen ganger overprøves høflighetsregler av regler eller normer som er forankret i terapeutisk ideologi, som for eksempel kan si at ansatte ikke skal låne bort eller gi penger eller andre ting til klienter. Klienter skal heller ikke bomme verken småpenger eller sigaretter, men trene på å styre egen økonomi og bryte med gamle praksiser (Thomassen 2001) med å skaffe seg gjeld og ikke gjøre opp for seg. Det kan være at ansatte

seg imellom har bestemt seg for at det er en uformelt akseptert praksis å låne litt penger til eller spandere på beboere, i særdeleshet dem som ennå ikke har fått penger fra sosialkontoret i forbindelse med innleggelsen på Huset. Om så er, framstår likevel Sjurs henvendelse som et brudd av den typen som kan bevege den som blir utsatt for det til et annet sted, emosjonelt, mentalt og biografisk, slik jeg har vært inne på tidligere. Noe av hensikten med oppholdet på Huset er at beboerne skal få skrevet om biografiene slik at de kan framstå både for seg selv og andre som "noe annet enn en dritsekk", som en av dem sier. Vi kan se for oss at Fred får en erfaring av å være forankret i normaliteten like lenge som det tar å spise en is, pluss litt til, for de blir sittende og trekker ut situasjonen. De kan sies å være på "et annet sted" i forhold til hverandre mens de gjør dette enn de var i det de gikk inn i butikken.

Collins (2004) hevder vi vil fortsette å oppsøke situasjoner som gir oss emosjonell energi, slik som her, for å fornye den. Jeg tror dette er en noe enkel framstilling i denne sammenhengen, fordi det er noen heftelser ved ansatte, sett med mange beboeres øyne: De er voktere i tillegg til at de er streitinger. Jeg drøftet noe av ambivalensen som er knyttet til det å være sammen med ansatte i uformelle settinger i forrige kapittel. Det er mulig det er enklere for beboere som har vært på Huset en stund å oppsøke slikt samvær, og at ambivalens kan variere med hvor beboeren er i behandlingsprogrammet. Det virker åpenbart lettere for ansatte å ta kontakt på uformelt vis. De har blant annet anledning til å by på noe, i den forstand at de har tilgang til penger, de opplever trolig større frimodighet på Huset, og de er i posisjon til å erklære hvilke rammer for

samvær som til en hver tid er gjeldene, det vil si: De har makt til å definere situasjoner. Helt nye beboere har som regel lite av alt dette.

På samme måte som mellom Roger og bademannen, har både prateemnene og settingen iskremspiserne er i, en hverdagslig karakter. De symbolske meldingene Fred får, er derimot ikke en hverdagslig sak; det at han blir snakket til som en av de Andre, de verdige og alminnelige, er uvanlig for ham. Sjur låner Fred penger slik at han også kan kjøpe seg en is. I de fleste sammenhenger vil det være en selvfølge å låne bort penger til en is. De færreste vil finne noe bemerkelsesverdig i det. Det betyr ikke at det å låne bort penger til en is og spise iskrem sammen er en situasjon uten mening for vanlige folk – det symbolske budskapet blir bare ikke lagt merke til. Ifølge beboerne er en situasjon som dette bemerkelsesverdig fordi den bryter med det de forventer, og fordi det ligger sterke symbolske meldinger om deres selv i handlingen. På liknende vis ligger det symbolske tegn i praten om jentene som går forbi. Det kunne vært slik at de spiste isen sin i rungende taushet, eller i en mer behagelig type taushet. Det kunne også vært slik at Sjur hadde benyttet anledningen til å fortelle om behandlingsprogrammet på Huset, siden Fred var ny. Eller, han kunne spurt om hvordan de første dagene hadde artet seg for ham. Alle alternativene ville implisert en ramme der Sjur var ansatt og Fred klient: Det hadde vært en situasjon der distinksjonen mellom oss og dem var opprettholdt og markert. I stedet snakket de om mer nøytrale temaer, som været, og spøkefullt om pene jenter i sommerklær. Det gir en "du og jeg" – situasjon, der deltakerne blir deltakere i samme gruppe av vanlige, verdige menn, de

blir av samme slag. I dette kan vi lese en situasjonell overskridelse av identitet og bekreftelse av verdighet for Freds vedkommende.

For beboerne har situasjoner som iskremspisingen over tilsynelatende en markert betydning der og da, i den forstand at de kan føle seg normale og vanlige, lik den Andre, og *ikke* som stoffmisbrukere. Det hverdagslige og selvfølgelig ved samhandlingssituasjoner jeg studerer her, gjør at andre ikke vil finne samstemtheten mellom deltakerne bemerkelsesverdig. De fleste litt nære relasjoner preges nettopp av en felles følelse av samstemthet som deltakerne *ikke* finner bemerkelsesverdig (Wadel 1996), men ifølge beboerne *er* slike selvfølgeligheter og opplevelsen av samstemthet bemerkelsesverdig. Fortellingen om iskremspiserne er et av mange eksempler på betydningsfulle brudd. At det kommer til et brudd, et omkast, er noe av det som gjør det bemerkelsesverdig. I situasjonen mellom Sjur og Fred kan vi se brudd med forventet og vanlig ansatteatferd, brudd med regler og brudd med relasjoner og identiteter. Det blir spesielt tydelig hos Fred, fordi han gjør en situasjonell overskridelse av sin identitet som avviker ved hjelp av Sjurs initiativ, og samhandlingen som fulgte det.

SJONGLERING MED FORM: FRAMBRINGELSE AV NÆRHET

Eksemplene over er hentet fra situasjoner som har funnet sted utenfor Huset, men med ansatte til stede. Situasjonene er ytre sett lite preget av nærhet og intimitet, men har likevel en emosjonell ladning, og de ansattes tilstedeværelse kjennetegnes av at det jobbrelaterte tilsynelatende er nedtonet. I neste seksjon er eksemplene hentet fra situasjoner som finner sted inne på Huset, og vi vil se at den ansatte er mer markert tilstede i sin rolle som ansatt, dog på en noe særegen måte med hensyn til generelle omsorgshandlinger. Vi vil også se humor i samhandlingssituasjoner mellom ansatte og beboere.

Beboerne er opptatt av at Arne, en av de ansatte, gjør ting litt annerledes enn de andre. En kveld jeg har båndopptakeren på mens vi sitter og prater i Kvinneboligen, spør jeg Aimée og Elin hva det er med ham. Det blir et langt opptak fullt av skravl. Aimée begynner med å tenke seg lenge om før hun sier:

Aimée: ... jeg vet ikke? Han er liksom så jordnær og... Det virker som han virkelig bryr seg om oss, liksom! Men det gjør det med mange andre her og, men han ...jeg vet ikke hva det er for noe spesielt med Arne, men ...i hvert fall i mitt tilfelle, da, så kan han komme med ganske mange gode råd, og han gir virkelig uttrykk for at han bryr seg og føler med oss og.... det virker i hvert fall sånn!

Astrid: Hvordan merker du det?

Aimée: Jeg vet ikke, jeg bare merker det?... Det er et eller annet ved han som gjør at jeg bare merker det, i forhold til andre [ansatte] igjen, liksom... enkelte bryr seg med hele seg!

Astrid: Ja?

Aimée: Mens andre er, noen ganger så merker du ikke at dem... hva skal jeg si for noe, da?! Nei, sånn som Arne, hver gang han

kommer på jobb, så spør han hvordan det går, og om går det greit, og alt det der, liksom...

Elin: ...man får... man blir jo løfta av han her!

Aimée: Ja!

Astrid: Løfta?

Aimée og Elin i kor: Ja!

Astrid: Sånn... humøret?

Elin: Ja! Også... på... mennesket!

Aimée: Det er det som er med Arne, for han er litt menneskelig oppi alt det hele, han klarer på en måte å sette seg inn i vår situasjon, han er... blant oss, og han stiller opp, og han er...ja! Samtidig som han skal faktisk ikke utføre terapi, eller han skal ikke ...hva heter det for noe, da? [Hun snur seg mot Elin]

Elin: Han har ikke behandler-rolle her.

Aimée: Nei, så han skal ikke... Men det som er så sykt, er at han skal egentlig ikke drive terapi, liksom? Men er det noen man har mest igjen for å snakke med, så er det faktisk Arne! Og så er det det at han fleiper veldig mye, liksom! Ikke med alle, men han har begynt å fleipe en del med meg, da!

Astrid: Ja?

Aimée: Men i begynnelsen, så sa han veldig mye: 'Unnskyld, det mente jeg ikke, det var bare kødd, jeg fleipa' eller noe sånt. Men som jeg sier til han: 'Du behøver ikke si det til meg, for jeg skjønner det'! For eksempel magen min, og... [Hun viser magen sin, klapper på den og ler litt. Hun har lagt på seg etter å ha sluttet med amfetamin, og spøker en del med det].

Astrid: Mmm?

Aimée: Så sier han tilbake at: 'Ja, ja. Jeg ser du har lagt på deg, jeg ser du er feit, Aimée, nå må du skjerpe deg', liksom! Så han sier ikke unnskyld eller må understreke at han bare kødder eller noe nå!

Det er en utstrakt bruk av avanserte kjærtegn, som barsk humor, på Huset. Det virker som det er enklere å tulle med hverandre på røft vis enn å vise godhet for hverandre på andre og mer direkte måter. Jeg har inntrykk av at røff, kjærlig humor har en betydningsfull plass på steder som Huset, der mange av klientene har et problematisk forhold til

godhet i tradisjonell forstand. Innen helsevesenet er det tradisjon for å se overfladiskhet, tomprat og tullerier som flukt fra virkelige og viktige temaer (Album 1996:124). Som Album peker på, kan tulleting, innholdsløs prat og hverdagsligheter ha noe dypt alvorlig over seg. Det å tulle kan være en måte å mestre vanskelige hverdager og avmakt på, og folk kan bidra til å bekrefte hverandres alminnelighet og verdighet ved å holde på hverdagslig prat i ekstreme situasjoner. Det kan også være en nærhetserklæring som blir forstått som hengivenhet og ikke som noe annet. For at man skal forstå tull og fjas som kjærtegn, må man kjenne hverandre og ha en viss nærhet, derfor forteller tull og frekke kommentarer at man er nær. Humor og tull kan selvfølgelig også brukes som en markør av distanse, men i de situasjonene jeg har trukket fram her, signaliserer det kontakt og gjensidighet.

Arnes faglige rolle ser ut til å være diffus for beboerne. Han er øyensynlig en som er på Huset for at beboerne ikke skal være alene. Han er ufaglært og går ikke inn i rollen som terapeut, men er likevel mer sammen med beboerne når han er på vakt enn det som er vanlig blant det terapeutiske personalet. Det bidrar trolig til at han blir oppfattet som en mann beboerne kan ha tillit til. Det er kanskje også derfor de ser på ham på en annen måte enn de fleste andre ansatte. Det ser ut til at hans tilstedeværelse bidrar til at uformelle omstendigheter kan komme fram og danne rammer for samvær mellom ham og beboerne. Elin mener at Arne virker oppløftende på beboerne. Det er tydeligvis et poeng at ansatte skal hilse på beboerne når de kommer på jobb, ikke bare på dem som er i nærheten i det de kommer, men også på dem som er i Kvinneboligen. Det er en kjent tilnæringsmåte for folk

som møtes etter at det har gått en stund, å si: "Hvordan går det?". Det kan være ment som et uttrykk for respektfull hilsen, oppmerksomhet eller som omsorg. Det kan også være ment som et mer bokstavelig spørsmål om hvordan det står til med den fysiske eller psykiske tilstanden (Album 1995:248). Arnes "Hvordan går det" blir tydeligvis forstått som en uforstilt interesse for beboerne. De symbolske meldingene ved hilsninger kan bli ekstra kraftfulle når de framstår som kontraster til situasjoner der det ikke hilses, til tross for at det etter vanlige høflighetsrutiner skulle vært gjort. Men det må gjøres på "riktig" måte. Noen ansatte har en tendens til å spørre beboere hvordan det går samtidig som de presenterer en svært trist og bekymret mine og legger trykket på "går". Om en slik hilsning kommer i feil situasjon eller på feil tidspunkt, kan den avstedkomme at beboerne himler med øynene, sukker oppgitt eller blir direkte avvisende. Noen svarer imidlertid høflig: "Jo, takk, bare bra" eller "Jo da, det går bedre", men uten at det blir mer prat ut av det.

Hilsnings- og høflighetsritualene Arne tar i bruk presenteres for meg som oppløftende medmenneskelighet, og som en kontrast til de profesjonsbaserte behandlingsrelasjonene som til tider kan framstå som noe distanserte og som uttrykk for en abstrakt sosialitet (Asplund 1987; Norvoll 2007). Arne mangler sosialiseringen inn i profesjonaliteten, han har en ansatterolle med et annet rollescript enn de fagutdannedes. Det er noe ved det han gjør som lekker ut en personlig, støttende varme; han og beboerne viser fram sosial responsivitet i Asplunds (1987) forstand. Beboerne snakker ofte om at ansatte er mer menneskelige når de ikke snakker det beboerne kaller sosionomprat eller terapi. Det

”menneskelige” henger slik sett sammen med ikke-faglige, ikke-terapeutiske situasjoner, og kommer tilsynelatende lettere fram *mellom* de formelt erklærte terapisisituasjonene enn *i* dem.

Når ansatte hilser beboerne og spør: ”Hvordan går det?”, og får ”Jo takk, bare bra” til svar, kan det være et vanlig høflighetsrituale som folk flest bruker, og som en ikke forventer å få et dyptpløyende svar på (Jfr. Album 1995). I slike situasjoner anerkjenner deltakerne hverandre som folk flest. Imidlertid kan spørsmålet også være en anerkjennelse av at beboerne er i en krevende og smertefull endringsprosess og, avhengig av kontekst, utgjøre et spørsmål som inviterer til et mer utfyllende svar. En slik henvendelse fra en ansatt kan formidle tegn på at han eller hun er interessert i, og villig til, å høre på hvordan vedkommende beboer har det på et personlig og følelsesmessig plan. Både hilsninger og andre korte snutter av prat er bærere av symbolske tegn. Når vi kommuniserer om hva slags situasjon vi er i, kommuniserer vi både språklig og ekspressivt. Den språklige informasjonen som gies oppfattes som bevisst og villet, mens det ekspressive budskapet som følger informasjonen ofte sees som umiddelbart. Det lingvistiske budskapet vil få sin støtte eller undergaves gjennom vår metakommunikasjon. Det vil alltid følge ekspressive budskap med samvær mellom mennesker, enten de snakker sammen eller ikke (Goffman 1966:35). Det at det ikke blir sagt noe, kan også gi rik informasjon om hva det er som foregår, og om hvem deltakerne er for hverandre. Det formidles meldinger om selvene når folk kommuniserer, og det formidles informasjon om relasjonene mellom de kommuniserende. Emnene i prat sier noe om hvorvidt den andre sees

som nær eller distansert. Måten det snakkes på forteller om det samme, men kanskje i enda sterkere grad. Vi kan si det riktige eller det gale, men vi kan ikke la være å kommunisere, slik Goffman ser det (1966:35). Vi avgir ekspressive tegn, for eksempel gjennom klesdrakt, hvordan vi plasserer og fører kroppen, toneleie, stemmestyrke, blikk, ulike gester og lyder eller verbale uttrykk, *body idiom* (Goffman 1966: 34-35). Tegnene tilflyter hele tiden situasjonen vi er i, og gir mening og kraft til det som foregår der. Her skiller Goffman seg fra Asplund, som hevder at vi kan la være å kommunisere, at det er det vi gjør når vi ser den andre som et abstrakt samfunnsindivid. Det framgår av intervjuet med Aimée og Elin at Arne uttrykker mye overfor beboerne, og at han på den måten viser at han "ser" dem.

Som sagt er det mye humor på Huset. Aimée later til å ta fleiping fra ansatte som et tegn på at de begynner å komme nær hverandre og kjenne hverandre litt. Det kan godt være at hun ikke hadde satt pris på om andre hadde kommet med morsomheter slik Arne gjør, men siden de åpenbart har et godt forhold, blir dette ytterligere bekreftet ved denne bruken av humor. Barsk, kroppsrelatert humor kan oppleves sterkt degraderende om den brukes under gale omstendigheter, men humor som dette kan også gi tegn om likeverd, fortrolighet og nærhet. Beboerne legger ofte vekt på at det ikke er noe feil med de andre ansatte når de snakker i positive vendinger om noen, for eksempel Arne. Det de mener er at det er noe ekstra ved det han gjør, noe som berører dem. Et forhold som blir lagt merke til av beboerne er at det virker som om han synes det er hyggelig å være sammen med dem. Beboerne sier at han er lite på kontoret. Nå har han trolig ikke så mye å gjøre på kontoret siden

han jobber som ekstravakt, men han kunne likevel med legitime grunner brukt en del tid der. Egen arbeidserfaring i rusfeltet og utallige samtaler med brukere av offentlige tjenestetilbud for rusmisbrukere har gitt meg inntrykk av at ikke-terapeutisk personale som vaskehjelper, administrativt personale, kokker, husmødre, ufaglærte nattevakter og vaktmestere på behandlingsinstitusjoner som Huset ofte får en viktig, alternativ rolle for klientene. De er ufaglærte, men blir stående som representanter for "det menneskelige"⁴⁵. Det er mulig de på mange måter har en friere rolle enn det terapipersonalet har, og i og med at de ikke har noen profesjonsrelatert forpliktelse til å vise seg interessert og forståelsesfulle, har de ikke det samme troverdighetsproblemet som terapipersonalet har. I Norvolls (2007:168) undersøkelse fortalte noen av pasientene at de ufaglærte ekstravaktene var viktige for dem fordi de representerte kontakt med utenverdenen. Det var også de som gjorde at "(...) man i det hele tatt har følt at man kan holde ut litt til". Norvoll skriver at ekstravaktens menneskelige omsorg betydde mye for pasientene. Dette bekrefter verdien av allmennmenneskelige omsorgrelasjoner for behandlingssituasjonen, i den forstand at de bidrar til at relasjonen mellom behandler og klient kan preges av tillit og kontakt. Ekstravaktene kunne bidra til å bekrefte pasientenes normale og verdige selv, skriver Norvoll. Ulempen er, i følge Norvoll, at ekstravaktene ikke kunne arbeide målrettet og profesjonelt med rehabilitering. På spørsmål fra Norvoll om hva ekstravaktene hadde gjort, svarte en pasient: "Nei, de har vært menneske mot en i forhold til alle de andre" (Norvoll 2001:168). Det ligger en motsetning mellom å

---

⁴⁵ Beboerne satt ofte opp det menneskelige som en motsats til det profesjonsorienterte.

være menneske og profesjonell behandler i dette utsagnet, noe som står godt til fortellingene om Arne. Jeg har ikke funnet at beboerne på Huset er spesielt opptatt av skillet mellom faglærte og ufaglærte ansatte. Som det kom fram over, er de opptatt av det paradoksale ved at Arne ikke skal "drive med terapi". Det er trolig slik at de ufaglærte, vikarene og nattevaktene, har mer ubunden tid og derfor tilbringer mer tid sammen med beboere eller pasienter og mindre av arbeidsdagen på kontoret. På den måten kan de lettere ta del i hverdagsprat med beboere eller pasienter. I mitt perspektiv på terapi, kommer Arne med terapeutiske bidrag til beboernes endringsprosess selv om bidragene ikke har noen formelt erklært terapeutisk hensikt.

TOMT SNAKK HAR SIN EGEN FORM OG NÆRHET

I de forutgående eksemplene finner praten og samværet mellom ansatte og beboere sted både på og utenfor Huset. Eksemplene er preget av en viss grad av omsorgsliknende kontakt, og de finner sted i strukturtida på Huset, det vil si det som er definert som arbeidsdag for beboerne, og arbeidstid for ansatte som er på dagvakt. Eksemplet under foregår i et slags mellomrom. Nattevakta har gått av jobb, men han har ikke reist hjem ennå, og arbeidsdagen for dagvakter og beboere har ikke begynt. Det er en fortelling om en litt pussig og helt kort, men svært rik prat som fant sted mellom en ansatt og en beboer på Huset. Praten virker nesten påfallende innholdsløs og tom. Det finnes humor mellom deltakerne, men ved første øyekast kan vi ikke se de samme tegnene på kontakt med og interesse for beboerne som i eksemplene over. Det

handler om røyking og samvær på røyke-trappa, som er en del av Huset, men som likevel har noe frihetlig over seg.

Vi er på røyke-trappa, klokka er før åtte, alle på Huset skal på tur i dag. Det er Bjørn Ivar, Kristian og meg. Av ansatte er Jon Petter og Arne her. Arne har jobbet nattevakt i natt. Han er ekstravakt. Jon Petter har akkurat kommet. Han er fast ansatt og skal på dagvakt. Mannfolka tuller med hverandre om hva de skulle gjort hvis de hadde blitt millionærer. Arne og Kristian står ved siden av hverandre, lent mot rekkverket, og jeg sitter vis a vis, på hagebenken som står der. Kristian henvender seg plutselig direkte til Arne og sier med en påtatt barsk, konfronterende og overlegen mine og med en kraftig stemme:

- Hvorfor har ikke du dratt hjem enda?
- Hvorfor er ikke du oppe klokka sju? svarer Arne med samme åpenbart tilgjorte bryskhet. Beboerne skal være oppe til da.
- Jeg er oppe klokka sju jeg! Hadde du vært det, hadde du jo sett meg! svarer Kristian. De smiler muntert og svært vennlig til hverandre.
- Det er sløvt her, sier Arne og ser ut i luften.
- Fy faan, nå begynner du å bli grå i håret! sier Kristian og lener seg tett inntil Arne og myser mot tinningen hans.
- Ja.
- Syns du det er fælt?

Arne svarer ikke på det siste spørsmålet. Det ser heller ikke ut til å være forventet. De røyker og fortsetter med å prate om når Arne skal komme på jobb neste gang og når Kristian flytter ut i ettervern. De snakker i avbrutte og ufullstendige setninger, uten sammenheng mellom spørsmål og svar, på

humoristisk vis, men med alvorlige ansikter. De står ved siden av hverandre, og ikke vendt mot hverandre, og har bare glimtvis øyekontakt. De snakker direkte til hverandre samtidig som de snakker ut i luften. Det virker som en munter, nær og kameratslig situasjon. For meg er det åpenbart at jeg er vitne til en samværsstund mellom to menn som har mye omtanke og respekt for hverandre.

Redigert utdrag fra feltnotater

Enkelte situasjoner, som denne, har noe magisk ved seg. Det er en varm mai-morgen, det er morgenlys og morgenstillhet. Situasjonen er skrelt for formelle føringer. Den framstår som et limboaktig intermezzo der manuset for rollene som beboer og ansatte ikke er tatt i bruk. Det kan ha å gjøre med at det er midt i vaktskiftet og i skiftet mellom natt og dag. Arne har gått av vakt og skal hjem, Kristian har nettopp stått opp og skal begynne dagen. Situasjonen med de to røykende mannfolka på trappa preges av gjensidig tillit: De står tett sammen i avslappede positurer, de snur seg mot hverandre og veksler godhetsblikk av og til, de snakker nokså lavt og sakte og i et lavt toneleie. Den gjensidige tilliten kommer også fram gjennom det de snakker om, og gjennom hvordan samtalen forløper: den er så tømt for innhold, tematisk sammenheng og ytre logikk at det er vanskelig å gjøre rede for den. Imidlertid finner jeg en indre logikk i nettopp mangelen på sammenheng, som virker som en bekreftelse på nærheten i relasjonen dem imellom. Gjensidigheten gjenspeiles i at de ser like mye på hverandre og veksler på å være den som søker den andres blikk. Det vanlige er situasjoner der den ansatte tar initiativ til å søke beboernes blikk og vedvarende ser på beboeren, mens beboeren ser et annet sted.

Det er vanskelig å tenke seg en tilsvarende samhandlingssituasjon der deltakerne nærer mistro til, mangler kontakt eller er fremmede for hverandre. Jeg kan heller ikke se for meg en slik prat mellom to som kjenner hverandre nokså godt, men der forholdet er uten fortrolighet. Vi kan si rammen for samværet er en kompisramme. De *gjør* en kompisituasjon. Men til forskjell fra den kompisaktige samhandlingssituasjonen mellom Sjur og Fred, framgår det at Kristian og Arne kjenner hverandre bedre i utgangspunktet. I tillegg er møtet på røyketrappa en forholdsvis intim kompisituasjon, særlig det asymmetriske utgangspunktet tatt i betraktning. De to står tilsynelatende upåvirket av at det er flere til stede samtidig. De smetter ut og inn av ulike temaer der noen er private og andre ikke, og driver med gjensidig erte-anklager om å være trege og litt late. Det lille snakket de bedriver består stort sett bare av tull. De verken avdekker eller meddeler hverandre noe, språklig sett, og den framstår som ikke-instrumentell. På den måten kommer den "elementære deltakelsen" i hverandres væren desto tydeligere fram (Johansen 2003:203). Prat behøver ikke ha noe åndfullt over seg for å være av en slik karakter. Det er heller slik at nettopp prat som framstår som totalt formålsløst, nærmest helt meningsløst, kan være det rikeste på mening. I mitt perspektiv har slike situasjoner en sterk alminnelighetsstemplende virkning.

Det er en røff men svært vennlig, nesten mjuk tone mellom Arne og Kristian. De gangene de ser på hverandre, er blikkene varme. Måten de er sammen på viser at dette er prat mellom to personer som står

hverandre nokså nært. Foruten stemningen som preger samværet, viser også det at de går rett på praten og skifter emne uten innlednings-, overgangs- eller avslutningsnakk dette. Folk som ikke har den samme fortroligheten seg imellom vil antakelig være avhengige av å bruke slikt snakk for å holde kommunikasjonen gående.

Det fortrolige i situasjonen innebærer ikke at Kristian og Arne har som formål eller ønske å være omgangsvenner, jeg ser det mer som en nærhet som er et annet sted, der vi ikke vil finne forpliktelser som gjelder for vanlige typer vennskap og nærheter. Stedet er bortenfor det terapeutiske og faglige, til tross for at relasjonen er av den formelle sorten. De er ikke venner på den måten barndomsvenner eller kollegaer er det: De kommer trolig ikke til å ha noe med hverandre å gjøre etter at Kristian flytter ut av Huset. De er venner fordi de har tatt del i situasjoner som har oppstått i mellomrom mellom de situasjonene som har en formelt erklært terapeutisk verdi, der det har ligget til rette for vennskapsliknende samhandling. Situasjonen med Kristian og Arne på røyketrappa minner mye om den der Roger og bademannen står og prater om vanntemperatur og fiskemuligheter, men trappepraten skiller seg fra den ved badevannet ved at pratene synes så meningsløse. Det er nesten en: "God dag, mann. Økseskaft-prat". Som sagt krever denne typen prat en viss nærhet, den kunne ikke vært gjort mellom fremmede, som for eksempel Roger og bademannen. Tom prat ser ut til å kunne gi rom for en særegen, nær form for delaktighet, og å kunne viske ut skiller og erstatte smale og rigide roller med mer dynamiske og mangefasetterte. De symbolske tegnene som formidles om selvene får

troverdighet fordi situasjonene og praten er innholdløs og ikke har utgangspunkt i for eksempel yrkesrelatert plikt.

Vi kan lese røyketrappmøtet mellom Kristian og Arne som et tilfelle av fellesskap mellom to menn som kjenner hverandre godt. De er en slags veteraner på Huset. Kristian skal snart ut, og han gir inntrykk av å ha en solid forankring i de alminneliges verden. Arne er et godt eksempel på en alminnelig mann, han jobber som ufaglært ekstravakt, for det meste om natta. Han er en svært aktet mann blant beboerne. Til tross for at han verken er fast ansatt eller kvalifisert for arbeidet i formell, faglig forstand, har han noe ved seg som signaliserer erfaring og trygghet.

UT AV FORMELT TILSKREVNE ROLLER: TIME-OUT

I boka *Interaction Ritual Chains* viser Collins (2004:315) et bilde som trolig er tatt under den andre verdenskrigen. Bildet er av Winston Churchill som sitter i en bil som trolig er del av en kortesje. Bilen har stoppet opp lenge nok til at en mann som står langs ruta finner en anledning til å tilby å tenne Churchills sigar.

Collins bruker bildet for å illustrere en klassemarkør. Bildet inneholder mange av de samme elementene som de gode stemplingssituasjonene på Huset har (ikke bare der det røykes)⁴⁶. I sin kommentar til fotografiet skriver han:

"Cigar-smoking as class marker (min utheving): a working-class admirer makes deferential contact with Winston Churchill, yet

---

⁴⁶ Jeg har tilsvarende bilder av situasjoner med beboere og ansatte, men av etiske grunner kan jeg ikke bruke dem her. Jeg har brukt dette bildet fordi det gir en god visuell illustrasjon av samhandlingssituasjoner jeg er opptatt av.

with a gesture of ritual solidarity in offering a light" (Collins 2004:315).

Collins retter oppmerksomheten både mot symmetrien og asymmetrien i situasjonen. Felles røyking gir fellesskap – "rituell solidaritet", samtidig er det noe distingverende ved å røyke sigar, slik herr Churchill gjør, det skiller ham fra mannen som røyker en vanlig sigarett. Jeg støtter ideen om røyking og sigarettmerker (og sigarer) som markører av tilhørighet til sosial klasse (Jf. Scheffels 2007). Det jeg er mest opptatt av når det gjelder røyking, kommer imidlertid som en tilføyelse i bisetningen "yet with a gesture of ritual solidarity" i Collins' tekst over. Churchill sitter i bilen som har stoppet opp, og arbeideren står blant publikum. Han står, og rager dermed over den sittende Churchill. Begge har skyggelue på seg, men de er ikke like: Den ene har en sliten sixpence på snei, den andre har en stramt utseende sjøoffisersliknende skyggelue som ikke gjør seg uhøytidelig ved å sitte på snei. Arbeideren har en sigarett i munnen, Churchill en sigar. Vi ser at det står flere arbeidsfolk tett rundt, og en offiser. Churchill sitter med et pledd over knærne, med tjukk frakk og hansker på, mens arbeideren er kledd i singlet. De er begge godt voksne, Churchill en del eldre, ser det ut til. Det er mange grunner til å se bildet som en illustrasjon av klassemarkører. Likevel er det noe som trekker blikket vekk fra klassemarkører og avstandsskapende sider ved samhandling. Arbeidsmannen framstår verken som ydmyk eller ydmyket. Han har et lurt, småfrekt og kameratslig glimt i øyet der han strekker armen ut og rekker fram lighteren sin, slik at Churchill kan få fyr på sigaren: "Kom her, så skal du få fyr av meg." De som står rundt de to mennene ser ut

til å fryde seg. Antakelig synes de det var vovet å tilby fyr til en mann som Churchill. Bildet viser et glimt av en uformell situasjon som jeg ser som mer fortrolig enn om de to hadde utvekslet håndtrykk, i alle fall den typen håndtrykk som ofte utveksles mellom politiske berømtheter og folk i tilskuermengden.

Jeg ser ofte at beboere tenner ansattes sigaretter, men det er som regel ansatte som inviterer på en røyk, og ikke omvendt. Røykestunden med Andreas og Anna i innledningskapitlet ville ikke hatt det samme magiske over seg om Andreas, beboeren, var den som inviterte den ansatte på en røyk. Da ville argumentet om at hun deltok av yrkesrelatert plikt og høflighet true gyldigheten og troverdighet i tegnene som ble formidlet i samværet. Det er Anna som definerer situasjonen der hun og Andreas røyker, og han gir sin tilslutning til den samtidig som han griper anledningen til å tre inn i et fellesskap av røykere, og dermed inn i en annen identitet enn den klientrelaterte. Han blir den foretrukne, den som det er hyggelig å slå av en prat med. I situasjonen på fotografiet over ser det ut til at arbeideren er den som definerer situasjonen og er den som har makt til å gjøre det. Det er han som inkluderer herren blant dem på golvet, han er den som introduserer bruddet med det forventede og som overskrider de formelle og sosialt erklærte (klasse-) skillene. Bildet kan leses som en fortelling om en stor statsmann som slipper arbeideren, som han tilfeldigvis passerer i bil, innpå seg i et tomannsfellesskap av røyktenning. Som Andreas påpekte, kan det være fint å være en som sjefen vil røyke sammen med: "Hun må like å slå av en prat – så hyggelig'a! Fra en ansatt, liksom!" Røyking kan oppheve asymmetri,

samtidig som det kan gi ekstra kraft til identitetstegnene som formidles når folk røyker sammen. Røyking er en måte å komme nær, overskride sosiale skiller og bli lik, på linje med det å ha hund eller kjøre stor motorsyssel. De som driver med det samme har en legitim grunn til å ta kontakt og utveksle likhetstegn og formidle goffmanianske tegn om gjensidig respekt og aktelse. Røyking kan være en måte å vise hvem man er lik og hvem man er forskjellig fra, både gjennom måten man røyker på, med hvilken hyppighet man røyker og ved hvilket sigarettmerke man bruker (Collins 2004; Scheffels 2007). Fotoet over viser denne dobbeltheten: Røykingen gjør røykerne like, mens sigaretten og sigaren markerer forskjellene mellom dem. Røykingen på Huset gjør røykerne like der og da. Under noen omstendigheter kan opplevelser av likhet gjennom et røykefellesskap være sterke følelsesmessige erfaringer. Andreas forteller for eksempel om røykingen med Anna som et uttrykk for en kjærlighet og omsorg som gjør at han får håp for framtida. Denne hendelsen spesielt, og den sosiale responsiviteten vi ser i røykemøtene generelt er på samme tid både prosaisk og dypt berørende.

Collins har et historisk, betraktende perspektiv på røyking, og presenterer fire hovedtyper av røykeritualer: De som gir ro og fred, de festrelaterte, de som viser eleganse, og de arbeids- og konsentrasjonsorienterte (2004:326). Vi kan nyansere disse ved å innlemme den symbolske betydningen av å gjøre røyking sammen med forskjellige folk, ved ulike anledninger og under forskjellige omstendigheter. Det er noe spesielt med røyking på behandlingsinstitusjoner som Huset. Den kan være sterkt

fellesskapsbyggende for dem som deltar, blant annet fordi røyking etter hvert er blitt en stigmatisert virksomhet, og den foregår under omstendigheter der det ligger til rette for andre relasjoner og andre identiteter enn dem som ellers er framtrædende på denne typen institusjoner. Røyking gir rom for prat av typen som gir en pause fra terapinakk og kliniske blikk. Eksemplet over, med Kristian og Arne, er en god illustrasjon på dette, det samme er fortellingen om Andreas og Anna.

Den tilsynelatende usedvanlig tomme og tullete samtalen mellom Kristian og Arne var svært rik på kjærlighetstegn og symbolske meldinger om selvenes verdighet. Det er mange slike samlinger på røyketrappa i løpet av en dag på Huset. Hver morgen samler beboerne seg der, både før og etter frokost og før morgenmøtet. Det skjer på det tidspunktet ansatte kommer på jobb. Noen av dem går til venstre og rett inn på kontoret sitt, andre går til høyre, opp røyketrappa og inn i kjøkkenet for å hente seg kaffe og så tilbake på kontoret. Noen blir stående på røyketrappa. Praten mellom Kristian og Arne og mellom Andreas og Anna illustrerer en type avanserte kjærlighetstegn, som ikke er umiddelbart tydelige som kjærlighetsuttrykk. De har ofte en barsk innpakning, men erklærer likevel situasjonelt likeverd for de innforståtte. Det som foregår på røyketrappa er ikke forbeholdt røykere, også ikke-røykerne deltar disse ritualene. Det som skjer på røyketrappa har altså ikke bare med røykinga å gjøre, men også med stedet. Trappa symboliserer noe som gir rom for en pause fra og et brudd med den vanlige, mer formelle beboer-ansattrelasjonen. Røyking gir anledning til å trekke seg ut av Huset både i fysisk og overført betydning.

Røyketrappa er et område som ligger i kjernen av bygningsmassen på institusjonen, og den henger fysisk sammen med hovedhuset via trammen og taket. Likevel er det et annet rom, det er mer rom og mer luft, og rammetilfanget som definerer samværet der virker rikere. Den legger til rette for back-stage-liknende (Goffman 1990a) samvær og en sosialitet der deltakerne kan framstå for hverandre som alminnelige og menneskelige.

Omstendighetene på røyketrappa innbyr til andre samværsformer enn dem vi finner i formelle sammenhenger, især dem som har en formelt erklært terapeutisk verdi. Røyketrappsamvær er en tilsynelatende nesten formålsløs form for samvær om vi ser bort fra røykinga. Det er et fellesskap ikke bare av røykere, men i særdeleshet av dem som røyker.⁴⁷ Folk kunne tatt røyken sin for seg selv et annet sted, området rundt Huset er stort nok til det. Likevel søker de sammen. At beboerne gjør det, er ikke så underlig, men det blir lagt merke til blant beboerne når ansatte søker sammen med dem på denne måten. Dessuten blir det lagt merke til *hvordan* de gjør det når de gjør det. "Jeg hører han snakker til oss sånn som han snakker til alle andre" (dvs. de ansatte), sier John når han forteller hvordan han opplever praten med lederen på Huset. Røyketrappa er et sted som inviterer til en slik snakkemåte. Det vil trolig være noe av det samme om en høyt ansett professor røyker

---

⁴⁷ Jeg hadde sluttet å røyke da jeg gjorde feltarbeidet. Selv om det å røyke framsto som et viktig uformelt fellesskap virket det ikke som det var nødvendig å røyke for å være en del av dette, men for meg hjalp det trolig at jeg hadde røkt i mange år og at jeg tilbrakte mye tid sammen med røykerne. For eksempel kom det til mange morsomheter ved at beboerne skulle lure meg til å begynne å røyke igjen.

sammen med studentene sine, eller kongen med en av folket⁴⁸. Det å bli snakket til på samme måte som andre, og især av høyt rangerte andre, kan gi sterke og troverdige tegn om verdighet og, for beboerne, alminnelighet og normalitet – noe som er utslagsgivende for at de skal beholde håpet og troen på at de skal kunne bli et edru og vanlig menneske som verken er stoffmisbruker eller eks-misbruker (ekser). Det å være en ekser er i mange henseender et hederstegn, men det er likevel ikke det samme som å være et alminnelig menneske. Det hefter noe ved betegnelsen som ikke bare og for all framtid er av det gode.

Det kan selvfølgelig være at ansatte oppholder seg på røyketrappa for å ta pulsen på Huset, og for å få informasjon om hvordan beboerne har det og om hva som foregår, for eksempel om det er noen som trenger spesiell faglig oppfølging. Røyketrappa kan være et godt sted for å få slik informasjon og for å finne ut av stemninger, men det er ikke først og fremst det som foregår der. I tilfelle ville den trolig ikke vært så mye brukt til annet snakk, det yrkesrelaterte oppholdet ville trolig blitt avslørt og samtalene stilnet. Det ser ut til at røyketrappa er et av stedene på Huset der beboerne rår grunnen, ikke de ansatte. I alle fall virker det som om det er beboerne som i vesentlig grad definerer

---

⁴⁸ Jeg intervjuet stortingsrepresentant Hallgeir Langeland i forbindelse med at han hadde forlatt bordet to ganger under en middag på slottet for å ta en røyk. Det var brudd på all etikette, og hadde avstedkommet en del oppstuss. Langeland hadde fått dyktig med kjeft fra stortingspresidenten for dette. Kongen hadde kommet med denne muntre kommentaren til Langeland etterpå: "Vi trudde du var sjuk, men så var du bare røyksjuk!" Kongen røykte selv på det tidspunktet, og tok del i fellesskapet av røykere. Langeland påpekte hvordan røyking brakte folk i det politiske livet sammen i et fellesskap på tvers av politiske preferanser og sosiale hierarkier.

rammene for samværet som finner sted der. Det blir spesielt tydelig om morgenen, da entrer beboerne røyketrappa med samme mine som ansatte har når de går inn i kontorbygget Andre sida, det vil si med et avslappet, ikke-spørrende og litt selvsikkert uttrykk. Ansatte på sin side, ser ofte ut som om de ber om invitasjon til å delta i den uformelle morgensamlinga på røyketrappa. Selv om de ansattes erfaringer og opplevelser ikke er tema i denne avhandlingen, har jeg fått et tydelig inntrykk av at de også kan oppleve enkelte brudd med det formelt organiserte livet på Huset som gode stunder, for eksempel slike som ofte finner sted på røyketrappa, eller når de stikker innom Kvinneboligen for å gi en beskjed, og så blir værende for å slå av en prat. I slike mellomrom får også ansatte anledning til å fri seg fra forventninger om å forholde seg som terapeut og å være på jobb, og vi kan si at den instrumentelle tilnærmingen til hverandre blir gjensidig opphevet, at det ligger til rette for konkret sosialitet (Asplund 1987). Vi kan se en signalisering av inklusjon i et fellesskap fra begge parter, og tegn på nærhet.

Det utenomterapeutiske livet på Huset kan tilby omstendigheter der beboere og ansatte samles i én flokk og ikke i hver sin. Det kan se ut som røyking er en virksomhet som mer enn mye annet samler folk i én flokk. Når ansatte er med i flokken, er den ikke lenger en som består av en forsamling avvikere. Flokkmedlemmene normaliseres gjennom ansattes deltakelse. Røyking innbyr til samvær i en annen kontekst enn den terapeutiske, og deltakerne får en felles tilhørighet blant røykere. Røykesituasjoner er ladet med mening, og er virkningsfulle som identitetskonstruerende situasjoner, især når røykere røyker sammen på

tvers av sosiale lag. Jo mer stigmatisert en virksomhet er, jo sterkere erklæres det situasjonelle fellesskapet blant dem som driver med det, og jo sterkere får man sin identitet befestet.

HELLIGGJØRENDE PROFANERING⁴⁹

Våre selv kan dyrkes som noe hellig ved at vi behandler hverandre med tilstrekkelig rituell respekt og aktelse (Goffman 1982), men vi kan også dyrke hverandres selv som verdige gjennom frekkhet og en tilsynelatende mangel på aktelse. Til en viss grad kan vi si at dette preger samværet mellom Arne og Kristian på røyketrappa. I eksemplet under er dette mer framtrædende, slik jeg ser det. I fortellingen over hadde Kristian gått av vakt, men var på Huset fremdeles fordi han ikke hadde kommet så langt at han hadde reist hjem ennå. I situasjonen under er skillet mellom fritid og arbeid utslettet med stor tydelighet. Selv om heller ikke denne situasjonen ytre sett er følelsesladet, blir den det fordi tegnene om likhet og likeverd blir kraftfulle. Denne kraften henger sammen med at bruddene med det vanlige og forventede er markerte.

Under et intervju forteller Martin fra en tur han har vært på sammen med en ansatt (Sivert) på en dag da Sivert hadde fri. Martin hadde vært ved Huset lenge nok til å ha tillatelse til å dra ut aleine, og han skulle til et fiskevann i hjemtraktene sine. Sivert var på jobb den dagen turen ble planlagt, og han spurte om å få være med. De to skulle være borte hele

---

⁴⁹ Deler av dette underkapitlet er trykket i en artikkel i *Sosiologi i dag* (1/2007) (Skatvedt 2006).

dagen, og de hadde glemt å ta med mat. Martin fortalte at hadde foreslått at de kunne spise noe hjemme hos ham:

Han ville være med meg ut og fiske!! På fritida si!! Han var med meg hjem, og sånn som han var hjemme hos meg og ... jeg ba han inn på pølser og kaffe og sånt noe, og han var der, det var... han oppførte seg... det var så åkei!! (Martin ler mens han forteller.) Han var ikke der og var så veldig stram i maska og: *'Her er det en som er ansatt'*, altså, han var bare ...: *'Ska' vi eta snart, ska' vi dra snart?'*... det var akkurat som å ha med seg en kompis... jeg synes at der var så bra, jeg, at jeg merka at jeg var annerledes den dagen der, når vi var sammen!

Martin er tydelig berørt av å huske tilbake når han forteller. Han virker svært glad og munter, samtidig som han også virker berørt på en mer alvorstfyllt måte ved å minnes. Det er uvanlig at ansatte blir med klienter på aktiviteter utenom arbeidstid, og ofte er det ikke vel ansett å gjøre det heller. Jeg skal ikke diskutere det her. Det at ansatte vil være med uten å måtte det, kan i seg selv være et kraftfullt tegn om likhet, men det som tilsynelatende likevel gjorde størst inntrykk på Martin, var Siverts kommentar om å spise. Det virker ikke særlig høflig å spørre: *Ska' vi eta snart?* når man er gjest. Det var som om Martin fikk understreket det røffe, men nære, i uttalelsen ved å male den folkelige dialekten ut med bred pensel. Vennskap og nærhet kan erklæres gjennom uhøflighet (Album 1995). To personer som er fremmede og distanserte for hverandre, ville ikke engang tatt opp det å skulle spise hos den andre. Det ville trolig blitt tolket som frekt og påtrengende. I det minste ville forespørselen bli pakket behørig inn i høflighetsfraser. Frektheten ga gyldighet og troverdighet til situasjonen som noe annet enn yrkesrelatert plikt, den bar bud om nærhet og jevnbyrdighet.

Kamerater kan være småfrekke med hverandre. Det kan til og med være nødvendig å vise en slik frimodighet. Martin har tydeligvis erfaring fra kompisforhold, slik at han kunne tolke utsagnet til Sivert som et nærhetsuttrykk. Vi kan si at de to gjør prat på goffmaniansk vis, slik gode pratere skal. De følger regler for kompisprat. Men Martin og Sivert er ikke kompiser i vanlig forstand, de er klient og ansatt, der den ansatte i tillegg er definert som vokter med sanksjonsmuligheter. Han kan inndra privilegier og skrive ut beboere. Siverts kommentar representerer et brudd med forventet profesjonell ansatteatferd. Med dette bruddet bygges den goffmanianske broen (se kapittel 1) mellom dem, og de blir "av samme slag", om enn bare for et øyeblikk. Gjennom bruddet kommer situasjonen som erklærer Martin som kompisaktig og nær. Hvordan samværet skal gjøres blir bestemt av den mektigste. Han definerer situasjonen og erklærer hvilke rammer som gjelder. Samtidig definerer han relasjonen dem imellom og selvene de deltar med. Martin får definert en identitet som verdig av en som har autorisasjon til å gjøre det. Han kan nærme seg et selv som vanlig mann gjennom en omvendt stemplingsprosess. Høflighetsbrudd og små frekkheter kan gi troverdighet til symbolske meldinger om selv og relasjoner. Martin og Siverts fisketur hadde vart i mange timer, og de hadde nokså sikkert snakket mye snakk av typen som har en erklært terapeutisk verdi, for eksempel "mannsgruppesnakk", selv om, og kanskje fordi, det foregikk på tur. Likevel er det kommentaren "Ska' vi eta, eller?" Martin forteller om og som er viktig for ham.

Goffman (1982:85-87) skriver om profanering av selvet som ulike måter å behandle folk uten verdighet på, ved å bruke nedsettende tale eller på andre måter å degradere dem. Situasjonen med uhøfligheten på fisketuren illustrerer hvordan et profanert selv (gjennom degraderingen som stemplet avviker) kan gjøres hellig (verdig) ved å profaneres. Martin erklæres som lik den Andre; som normal, alminnelig. Han får et annet selv enn han vanligvis har på Huset. Normer som regulerer samvær mellom ansatt og klient vil til sammenlikning ofte dyrke klientselvet (mindre verdig) som det hellige. Slik markeres distanse og forskjeller i verdighet gjennom normer for atferd. På fisketuren er Martin en av de Andre, de kompetente, edrue og normale. Han kan ikke fastslå en slik identitet selv, det må gjøres av mektige representanter for de Andre, som for eksempel ansatte. Det profanerende ved det uhøflige er det som helliggjør selvet i situasjonen. Det er frekkheten, det tilsynelatende umiddelbare, som løfter opp. I min lesning skifter samværet toneart eller valør, og relasjonen mellom Martin og Sivert bringes til et annet sted. Martin gjøres likeverdig Sivert gjennom den uhøflighetsaktige nærhetserklæringen. Tegn på nærhet som kommer på en måte som dette ser ut til å være både følelsesmessig berørende for beboerne og robuste overfor motargumenter som at "det er noe han sier bare for å være hyggelig, fordi han må".

Ved enkelte behandlingsinstitusjoner er det mer vanlig at fritid og arbeid går i hverandre enn det er på Huset. De fleste av disse er medleverkollektiver, som for eksempel Tyrili (se Tjersland et al. 1998). Grunnen til at omstendighetene rundt fisketuren var nokså spesielle er at Huset ikke er et medleverkollektiv, og at en ansatt selv tok initiativ til

å være med, selv om han hadde fri den dagen. Både det at han har fridag og at de er på tur – bare de to, gjør det trolig naturlig og enkelt å bryte med den terapiorienterte rammen som definerer hvordan relasjonen mellom dem skal gjøres, relasjonen kan prøves ut i en setting der de begge er i mer avlappede og back-stageaktige roller (Goffman 1990a) enn de er til vanlig. I løpet av fisketuren kom det trolig til en rekke identitetskonstruerende situasjoner, og de aller fleste av dem bidro trolig til det jeg ser som en omvendt stemplingsprosess av den vi ser hos Becker (1997).

Goffman skriver at prat, når den forløper slik som den ser ut til å gjøre mellom Martin og Sivert, kan utgjøre lysglimt, en type kjærlighet som lyser opp verden for dem som deltar i den (Goffman 1982:116-117). Dette er å gjøre hverdagssamvær til noe vakkert. Det vakre i fortellingene er det som kommer i tillegg, det som kommer fram når bruddet plutselig oppstår. Når identiteter lanseres i sosial responsivitet, berøres individene av det som foregår, og situasjonen får en stemplende effekt; de symbolske identitetsbudskapene slår inn og virker. Sagt med andre ord: Selvene bestemmes i slike samværssituasjoner, selv om de bare er korte øyeblikk. Sosial responsivitet har noe ved seg som gjør at budskapet som ligger i situasjonen oppleves som autentisk og troverdig. "Det når inn, det sitter", som Andreas sier. Det er som om utløsning av beboernes følelsesmessige reaksjoner, at de kjenner seg beveget, bidrar til at det som formidles tolkes som sant. Da er det ikke lenger relevant å reflektere over om den Andre kan ha ment det eller ikke. "Jeg kjenner det bare", som John sier. Det er som en egen logikk: "Jeg berøres, altså er det sant det som sies." Disse situasjonene er av en

slik art at den minst mektige (beboeren) så å si beveges over til et annet sted, både emosjonelt, mentalt og i sin egen biografi. Inspirert av Andreas' fortelling i innledningskapitlet, leser jeg dem som empiriske illustrasjoner av kjærligheter, noe som gir slike situasjoner et terapeutisk potensial.

NY TENKNING OM GAMLE SELV

I dette kapitlet har jeg tatt for meg situasjoner som i det ytre framtrer som svært ordinære, lite følelsesladede og iøynefallende. Om vi likevel betrakter slike situasjoner som bemerkelsesverdige, kan vi se et rikt meningstilfang i det som foregår. Vi kan fornemme tegn på intimitet og nærhet. Felles for situasjonene er at beboerne så ut til å bli følelsesmessig berørt av de symbolske identitetstegnene som ble formidlet i dem. Tegnene kom fra fremmede folk og fra ansatte, som i disse situasjonene var signifikante andre, og de bar bud om alminnelige identiteter og vennlige, muntre, noen ganger nærhetsaktige relasjoner. I disse situasjonene fikk beboerne anledning til å presentere andre selv enn avvikerselvne. Situasjonene i kapitlet er hentet fra hendelser der beboerne både var sammen med folk som *ikke visste* noe om hvem de var (for eksempel badegjestene på stranda) og folk som *visste* (ansatte). Noen situasjoner foregikk utenfor Huset, andre fant sted på Husets område. De representerer alle situasjoner som er typiske for det jeg kaller bevegende alminnelighet med en nøytral karakter.

Dette kapitlet og kapittel 4 har belyst samme tema: hvordan samhandlingssituasjoner virker inn på hvordan beboerne forstår og

reflekterer over seg selv, men fra motsatt posisjon. Kapittel 4 tok for seg samhandlingssituasjoner mellom ansatte og beboere på den tradisjonelle måten i sosiologiske studier: Ved å rette oppmerksomheten mot identitetsarbeid under degraderende forhold. I dette kapitlet har jeg sett på identitetsarbeid i samhandlingssituasjoner som ikke er degraderende, og som så ut til å legge til rette for at beboerne kunne presentere seg og bli sett som vanlige personer. I stedet for at avvikersstempelen bekreftes, som i situasjonene i forrige kapittel, får beboerne et annet og alternativt stempel som så å si garanterer normalitet og alminnelighet – et kvalitetsstempel. Et slikt situasjonelt stempel bidrar tilsynelatende til å snu karriereretningen på selvutviklingen i forhold til slik vi ser den hos Becker (1997). Felles for situasjonene i kapittel 4 og 5 er at alle situasjonene har noe ved seg som er følelsesmessig berørende for beboerne, det som foregår der angår dem. På den måten blir situasjonene til identitetskonstruerende og stemplende hendelser.

MASTERSTATUSER SOM BLEKNER

Til tross for at Collins (1988; 2004) retter oppmerksomheten mot emosjonelle forhold, presenterer han et tilsynelatende ytre-orientert perspektiv på samhandlingsanalyser. Han virker for meg som en noe distansert tilskuer og ikke som en deltaker i det han studerer, noe han etter mitt skjønn har til felles med Goffman. Det kan tenkes det kan være en av årsakene til at han, etter min mening, ikke griper tilstrekkelig fatt i den emosjonelle energien som han beskriver i

samhandlingssituasjonene han tar for seg. Et poeng i denne avhandlingen er å få fram hvor sterkt berørt, både følelsesmessig og mentalt, folk kan bli av å delta i tilsynelatende betydningsløse situasjoner og at denne berøringen er en forutsetning for at stempling skal kunne skje. Andreas er den som klart gir uttrykk for hvor følelsesladet det kan være å ta en røyk sammen med en ansatt, han oppfatter det som et kjærlighetsuttrykk, en omsorg som gjør at han får pågangsmot og håp for framtida. Hos Collins (2004) er røyking eksempel på en sosial aktivitet som gir, opprettholder og markerer felles sosial identitet, en *identitetsbekreftende* virksomhet. Jeg støtter meg til ideen om røyking som den typen ritualer. Men i situasjoner der ansatte og beboere røyker sammen, mener jeg vi finner en tilleggsdimensjon som ikke er der når henholdsvis to ansatte eller to beboere røyker sammen. Om vi ser en situasjon der beboere og ansatte røyker sammen i et beboerperspektiv, kan vi lese den som en overgangsrite – fra én sosial identitet som ualminnelig til en annen og alminnelig. Det kommer inn et aspekt som dreier seg i større grad om en grunnleggende endring av verdighet som ikke er å finne når to mennesker som er av samme sosiale rang røyker sammen. Det er i det rommet det følelsesmessige trykket ser ut til å komme. Det å få tilskrevet en identitet som normal og alminnelig, lik de Andre og dermed mer verdig, var noe som manifesterte seg gjennom hele feltarbeidet som grunnleggende aspekter ved det beboerne så ut til å tro på med hensyn til egen endringsprosess. En slik identitet som verdig alminnelig sto i sterk kontrast til beboernes egen opplevelse av seg selv: "Jeg er jo vant til å se meg sjøl som drittsekk, kan du si, sånn har det jo alltid vært", som Kjell sier. Som vanlige mennesker tenker vi oss med

selvfølgelighet som en del av fellesskapet av respektable samfunnsmedlemmer. Beboerne har i store deler av livet hatt forankring i en annen virkelighet, utenfor det store fellesskapet av de respekterte. Hverdagslige samhandlingssituasjoner ser ut til å være et viktig sted der gyldige tegn på likeverd kan formidles, slik at egenverd kan oppfattes og erkjennes. Slik kan beboerne også tilnærme seg en forankring i fellesskapet av vanlige folk.

I historien fra badestranda er beboerne utenfor det kliniske blikket som er framherskende på Huset. Det ser ut til at de også er utenfor hverandres kliniske blikk, i motsetning til det de for en stor del er, eller forventes å være, på Huset. De får heller ikke blikk som stemplete avvikere fra de andre folka på stranda. Det å være "utenfor og ute" kan øyensynlig gi en sterk følelse av frihet og av å være som alle andre, og det ser ut til å generere følelser hos beboerne og gjøre dem glade både på en opprømt og ettertenksom måte. De symbolske tegnene de får gjennom samhandlingen med de andre badende bidrar til konstruksjon av andre identiteter. På den måten legges det til rette for utvikling av andre selv, som er alternative til russelvet. Leken og praten bærer preg av improvisasjon og umiddelbarhet, av sosial responsivitet (Asplund 1987). Badegjestene ser ut til å berøre hverandre, og i denne berøringen beveges beboerne til et annet sted i den forstand at de i øyeblikket blir tilskrevet og presenter en identitet som alminnelig. Vi kan si de har blitt utsatt for en del av det som kan være en lengre stemplingsprosess med motsatt karriereretning enn hos Becker (1997).

De uformelle samhandlingssituasjonene beboerne deltok i sammen med ansatte, for eksempel i butikken eller på røyketrappa, foregikk i en viss forstand også på et sted bortenfor det kliniske blikket. Den situasjonelle relasjonen mellom beboere og ansatte preges av at begge parter framstår som noe annet for hverandre enn klient og ansatt, de har andre briller på og ser hverandre som noe annet. Disse situasjonene ser ut til å ha en markert større stemplingskraft enn samhandling med fremmede. Det kan sees i sammenheng med at ansatte, i motsetning til fremmede folk, vet at beboerne er stoffmisbrukere, men likevel behandler dem som om de var helt av samme slag som dem selv i enkelte situasjoner. Dette kan være sterkt følelsesmessig berørende for beboerne. Når slike situasjoner skjer om og om igjen, får de en stemplende effekt der de situasjonelle, symbolske identitetstegnene etter hvert "setter seg" og blir til en mer varig og robust del av et alminnelig verdig selv. På den måten kan folk beveges, både emosjonelt og i sin biografi. Inspirert av Beckers (1997) stemplingsteori kan vi tenke oss at slike erfaringer "setter seg" gjennom en stemplingsliknende prosess og blir en del av edru-selvet. Mitt poeng er at de blir til stempler og setter seg fordi de er emosjonelt berørende.

RITUELL KONSTRUKSJON AV IDENTITET

I ritualtenkning er samhandlingssituasjoner hendelser der deltakerne erklærer hverandres selv som det ene eller andre, alt ettersom hvilke rammer for samværet som gjelder, og hvordan deltakerne gjør situasjonen. Når samhandlingen foregår et sted utenfor det kliniske blikket, oppfatter beboerne samhandlingen med ansatte i hovedsak på

en litt annen måte enn når det foregår innenfor. Det kan se ut som om både beboere og ansatte går inn i andre roller enn dem de tar i bruk når de er i rammene for de formelt erklærte terapeutiske samhandlingssituasjonene⁵⁰. Disse uformelle samhandlingssituasjonene har noe rituellet ved seg: De genererer følelsesmessig energi og en opplevelse av fellesskap, enten det er et fellesskap av dem som jobber for rusfrihet – både ansatte og beboere – eller et fellesskap av røykere, av iskremspisere eller fritidsfiskere. Når ansatte og beboere gjør samvær som ikke er preget av de formelt tilskrevne rollene, men som interaksjon mellom konkrete personer, *gjør* de sosial responsivitet (Asplund 1987). Slik jeg forstår Asplund betinger det at deltakerne ikke ser hverandre som rollefigurer eller abstrakte samfunnsindivider; i denne sammenhengen ansatte og beboere. Den sosiale responsiviteten er en grunnleggende samværsform av det umiddelbare slaget. Den kommer i form av brudd med det forventede, og finner sted uten øye for de sosialt erklærte forskjellene mellom ansatte og beboere. Situasjonene i dette kapitlet kan alle sees om illustrasjoner på sosial responsivitet. Det vil ikke si det samme som at samværet er uten føringer for hvordan det skal gjøres, om vi ser det i et goffmaniansk perspektiv. Det er heller slik at normene for slikt samvær sier at det skal gjøres impulsivt, med passe mengde emosjonell ekspressivitet og involvering, slik at det framstår som umiddelbart og ekte (Goffman 1966; 1971; 1982; 1990a).

---

⁵⁰ Jeg minner om at slike brudd-liknende situasjoner, der ansatte og beboere er et sted bortenfor det kliniske blikket, også ser ut til å finne sted innenfor rammene av det som definerer samhandling med en formelt erklært terapeutisk verdi.

I følge Collins (2004) har vi en tendens til å oppsøke situasjoner som lader oss opp med følelsesmessig energi gjentatte ganger. Om vi tar historien ved Liavannet, så møttes Roger og bademannen og de andre badende mange ganger i løpet av tiden vi var der. De to hadde den ene litt lengre praten først. Etterpå så det ut til at de mest utvekslet kortere pratesnutter og kommentarer. Vi kan si at de to mennene søkte hverandres selskap og fikk bekreftet sitt fellesskap som fiskeinteresserte. Vi ser en liknende tendens til repetisjon når det gjelder det å ta en røyk og slå av en prat på røyetrappa. Beboere og ansatte så ut til å oppsøke hverandres uformelle selskap som røykere gjentatte ganger. Slik vil det kunne oppstå kjeder av interaksjonsritualer (Collins 2004) eller en stemplingsliknende, gjentakende prosess der de symbolske identitetstegnene som formidles fra ansatte til beboere etter hvert "taes inn" av beboerne. Det oppstår noen øyeblikk av møter der beboerne kan speile seg i ansattes øyne og se et alminnelig menneske og ikke en stoffmisbruker, ei heller en klient.

Som jeg var inne på i teorikapitlet, er det fire utkommer av vellykkete interaksjonsritualer hos Collins (2004:49). Vi aner dem alle i samhandlingen mellom bademennene og de lekne beboerne og barna i vannet, mellom iskremspiserne, fiskerne og røykerne på røyetrappa: Gruppefellesskap og opplevelse av medlemskap, emosjonell energi, opplevelse av at det som foregår er riktig og naturlig, og hellige objekter: Hverandres selv som alminnelige. Pasientene i Albums undersøkelse poengterer sine egne og hverandres ordinære sider så sterkt at vi kan si at de dyrker dem:

”Det er det normale de framhever og viser respekt.
Poengteringen av det alminnelige har delvis et rituellet preg.
Gjennom rituell dyrking framstår det alminnelige ved dem som
noe hellig. Slik går pasienter sammen om å styrke sin
tilknytning til tilværelsen og sine skjøre selv” (Album 1996:117).

Det er flere fellestrekk mellom beboerne i min undersøkelse og pasientene i Albums studie. Begge grupper etterstreber alminnelighet og normalitet som motsats til den besværlige situasjonen de befinner seg i. De søker begge å styrke sin tilknytning til verdenen av friske og vanlige. Men det er også forskjeller. Beboerne kan dyrke hverandres identiteter som streite, men ikke på samme måte erklære hverandres ordinære sider. ”Vi er jo bare en gjeng misbrukere”, som flere av dem sa. ”Vi veit ikke hvordan det er der ute [blant vanlige folk], vi trenger noen som forteller oss det”. Beboerne kan bidra til hverandres selv som edrue, alminnelige mennesker, men ikke alltid med samme tyngde eller troverdighet som ansatte eller andre representanter for livet utenfor Huset. Det kan fortære bli slik at de bekrefter hverandres selv som stoffmisbrukere og tilknytningen til den delen av tilværelsen.

Pleierne på sykehus mener ofte at pasientenes prat dem imellom er overflattisk, at de sjelden snakker om noe ordentlig. Det er innholdsløst, tomt prat. Om pasienter prater, så er det om uvesentligheter (Album 1996:124). Album har en annen tolkning av den pasientpraten som pleierne kaller tom, han forstår den som rik. Pasientene går langt i å bevare alminneligheten og i å trekke oppmerksomheten bort fra det særegne ved hverandre, enten det gjelder sykdom eller sosial status. De

gjør det ved å snakke "tomt prat", og ved å ikke snakke om sykdom og plager. Det er sterke normer som regulerer dette samværet, normer som ser ut til å ha tilslutning blant pasientene siden denne praten om bagateller er en sikkerhet mot brudd i selvpresentasjonen som friske. Blant beboerne, derimot, representerer deltakelse i slikt tomt prat med ansatte i uformelle situasjoner brudd med selvrepresentasjonen som stoffmisbruker, og overgang til de alminnelige. Det rituelle aspektet framtrer som noe særskilt i samværet mellom beboere og ansatte fordi det bidrar til en situasjonell overskridelse av selvet heller enn en bekreftelse av det, slik som hos pasientene i Albums (1996) undersøkelse. Tatt i betraktning at overskridelsen skjer fra et stigmatisert til et verdig selv, blir slike situasjoner kraftfulle, både emosjonelt sett og i forhold til identitetsarbeidet som beboerne gjør.

STEMPLING I DEN SOSIALE RESPONSIVITETEN

I vår kultur er det å være spesiell og unik er viktig for folks følelse av velvære. For noen kan det spesielle være det å være alminnelig. Det er mange beboere som snakker om dette. Ifølge beboerteorien (Skatvedt 2001) som jeg har gjort kort rede for i innledningskapitlet, er det bare ansatte som kan stemple beboerne som alminnelige, og dette må gjøres på en måte som er troverdig. Beboerne kan ikke stemple hverandre, og det er heller ikke helt det samme om fremmede som ikke vet om bakgrunnen deres tar dem for å være alminnelige folk. Det gir en spesiell tyngde til de symbolske meldingene om beboernes selv som alminnelige verdige når meldingene kommer fra ansatte som kjenner

bakgrunnen deres. Alminnelighet impliserer jevnbyrdighet i denne forbindelsen, og det å bli erklært for jevnbyrdig med vanlige folk i situasjoner som har troverdighet virker ofte svært berørende. Dette har større kraft enn å bli sett som alminnelig sammen med folk som ikke kjenner bakgrunnen deres, som for eksempel baderne ved Liavannet. En pålitelig erfaring av å være jevnbyrdig er for en stor del å finne i det hverdagslige samværet med ansatte. Slik jeg ser det, er det dette det hverdagslige på Huset har å by på, som er dets speciale.

Om vi følger Asplunds (1987) logikk og terminologi, framstår Sjur og Fred for hverandre som abstrakte rollefigurer fram til Sjur tar opp en is og vender seg mot Fred. Om vi leser det de gjør som brudd med de vanlige, formelle rollene de begge er tilskrevet, kan vi si at med skiftet av ramme for samværet (Goffman 1981) endrer situasjonen seg, og de begynner nokså brått å forholde seg til hverandre som noe annet enn stoffmisbruker i behandling og ansatt terapeut. Det vil si at samværet kommer til et brudd, der de blir sosialt responsive overfor hverandre. Empirisk sett finner vi et slikt brudd i det responsiviteten tar til, i det Sjur tar opp isen og vender seg mot Fred med spørsmålet om han vil låne penger. I tillegg finner vi et brudd med noen av forestillingene som er tatt for gitt om hvordan samvær innen for rammen hjelper-hjelpetrengende gjøres. Det kommer til et tydelig brudd med normene som regulerer det tradisjonelle samværet mellom terapeut og klient, og derved kommer det også til et brudd med de situasjonelle identitetene knyttet til disse rolleutøvelsene. Asplund ser samværssituasjoner som den over som frie og improviserte, ikke som styrte og formaliserte (Asplund 1987). Vi kan likevel hevde at de ikke er i en normløs

situasjon, de har bare gått inn i en annen ramme for samvær, der andre normer gjelder for hvordan samværet skal gjøres (Goffman 1966; 1982; 1990a). Innenfor en normorientert goffmaniansk logikk er det vanskelig å tenke seg samværssituasjoner som ikke er regulert av normer for hvordan de skal gjøres. Der vil ikke samhandlingssituasjonen til Fred og Sjur være et tilfelle av umiddelbar og fri improvisasjon, den er heller et tilfelle av at Sjur plutselig retter et annet blikk mot Fred og ser ham som en kompisaktig mann og ikke en klient, og da trer normene som regulerer kompisaktig samvær inn og erstatter dem som regulerte det forutgående ansatt-klient-samværet. Sjur er den mektigste, og er i posisjon til å redefinere situasjonen, relasjonen og identitetene i den – på samme måte som president Nixon gjorde overfor journalisten i Goffmans eksempel i teorikapitlet. Fred har ikke den samme innflytelsen over situasjonsdefinisjoner, men for at samværet skal gå greit, er det likevel nødvendig at han gir sin tilslutning til rammen for samværet, slik den er kommet fram ved Sjurs aktivitet.

I min tolkning av beboernes fortellinger kan nye linjer og avsnitt i biografiene deres skrives i etterkant av at de har deltatt i samværssituasjoner som har berørt dem. De forteller også om situasjoner med formell erklært terapeutisk verdi som har vært berørende for dem å delta i, og som har vært av betydning for dem. Alminnelig samvær med ansatte framstår likevel med stor kraft som det som setter sterkest spor etter seg i form av bevegelse i både emosjonell og overført betydning. I møtet mellom iskremspiserne er det Sjur som ser bortenfor den abstrakte rollefiguren Stoffmisbruker-Fred og framviser sosial responsivitet overfor ham. Sjur inviterer til

samhandling av typen konkret sosialitet, en samhandling som har en tendens til å bli oppfattet som uforstilt. Det som formidles av symbolske tegn om relasjon og selv til deltakerne i slik samhandling har en tendens til å få et robust skjær av sannhet over seg, det usagte som formidles oppfattes som gyldig. Med Asplund (1987) kan vi si at det er den sosiale responsiviteten, den som berører oss på godt og ondt, som beveger oss til steder der vi får skrevet nye narrativer til vår biografi.

I situasjonene mellom iskremspiserne og mennene på fisketur kommer det til brudd med de formelt tilskrevne rollene og med det forventede, noe som gjør stemplingseffekten i situasjonene kraftfull. I samhandlingen beboerne har med de andre badegjestene ved Liavannet, og i situasjonen med Arne og Kristian på røyketrappe, ser vi ikke samme brudd. Beboerne opptrer riktignok som vanlige folk til tross for at de "egentlig er narkomane" men det er det trolig ingen av badegjestene som vet, så stemplingen blir ikke like kraftfull. I begge situasjonene ser vi for øvrig brudd med beboernes erfaringer av å være i en altoverskyggende status som stoffmisbruker.

ENDRING OG AMBIVALENS

Analysen i dette kapitlet peker på hvordan deltakernes selv dyrkes som hellige og alminnelige i samhandlingssituasjonene jeg har belyst. Det alminnelige ved både selvene og situasjonene er det som holdes hellig. Symboler på alminnelighet er symboler på det gode og ettertraktede (Album 1996:135). Under uvanlige, til dels ekstreme situasjoner, som for

eksempel hos alvorlig syke pasienter på sykehus, er alminnelighetsritualene det som kan gi forankring i normalitet og verdighet der denne er truet (ibid.). For beboerne er det litt annerledes, i og med at alminneligheten ikke er noe de forsøker å opprettholde, men noe de søker å oppnå. Dette "nye" de søker har også noe smertefullt og truende ved seg, fordi det innebærer at de står overfor en grunnleggende endring av eget selv, og fordi de står i fare for å miste rusen. Åge forteller at det han kaller nye og positive oppdagelser om seg selv kan være skumle. Hans logikk går ut på at om han tar til seg tegn fra andre om at han er noe annet enn en stoffmisbruker, blir det også vanskelig for ham å se seg selv som en, og: "da er det misbrukeren i deg som holder litt på det gamle: *Ikke tenk noe nytt nå, for da blir det ikke noen ny smell på deg, vet du!*"⁵¹ Som jeg var inne på i innledningskapitlet kan det være knyttet mye smerte og angst til det å gi slipp på masterstater eller stigmaer, selv om de kan være svært vonde å bære. Anne beskriver det som "å revne på langs" å se seg selv som edru.

Slik jeg ser det, tømmes beboernes biografier mer eller mindre for innhold når de kommer inn på Huset. Stoffmisbrukerselvne skal dekonstrueres og biografiene skal skrives, omskrives og bearbeides mens de er der. Nye narrativer skal komme ut av gamle historier. Skrinne identiteter skal så å si fetes opp, deres skjøre selv skal manifestere seg som konsistente og verdige.⁵² I min fortolkning finner slik oppfeting og markering av selv sted i den berørende alminneligheten. Beboerne blir beveget til andre steder i sine biografier

---

⁵¹ "Smell" er et uttrykk som viser til en dose narkotika som blir satt intravenøst.

⁵² Begrepene "skrinne identiteter og skjøre selv" er lånt fra Album (1996:38).

og kan etter hvert ta til seg de omvendte, "gode" stemplene de får i det alminnelige samværet med ansatte eller andre representanter for de streite. I innledningskapitlet brukte jeg kjærlighetssorg som en allegori til det å slutte med "gamle praksiser" (Thomassen 2001) og ta et endelig farvel med rusen. Det er åpenbart at det kan være svært smertefullt og fylt med ambivalens å velge å gå inn i en slik kjærlighetssorg. Det er nærliggende å anta at hverdagslig uformell samhandling med ansatte, som har karakter av å være kjærlighetsbærende (Skatvedt 2001), kan ha stor betydning for både behandlingsrelasjonens karakter og for beboere som sørger over tapet ved å bryte et kjærlighetsliknende forhold til rus, og trenger motivasjon for å orke overskridelsen til livet som edru.

Det kliniske blikket er noe beboerne tilsynelatende vekselvis ser ut til å søke seg til og søke seg vekk fra: Det er både ønsket og forhatt. Det finnes en ambivalens mellom det å få anerkjennelse for dype personlige, emosjonelle og sosiale problemer og behovet for hjelp, og behovet for å anerkjennes som et normalt, kompetent og verdig menneske. Denne ambivalensen kan være framtrædende både med hensyn til andres og eget blikk på seg selv. Beboerne veksler mellom å snakke om seg selv som en med masterstatus stoffmisbruker og en som er mer enn det. Noen ganger er slik prat fylt med mye humor, ofte galgenhumor, men den er samtidig dypt alvorlig.

KAPITTEL 6:

HENGIVENHET: Å VÅGE SELVET I MØTE MED ANDRE

Både det foregående kapitlet og dette tar for seg situasjoner der den dominerende dikotomien terapeut-klient forstyrres på gode måter, det vil si på måter som åpner for at beboere og ansatte kan nyansere hverandres sosiale identiteter, og for opprettelse av uformell kontakt på tvers av sosiale statuser. I kapittel 5 tok jeg for meg situasjoner som hadde et tydelig hverdagslig preg ved at de framsto som ordinære og lite følelsesmessig ladet. Når vi så nærmere etter kunne vi se at de på tross av dette var svært rike på både mening og følelser. Dette kapitlet vil også dreie seg om uformelle situasjoner på Huset, men nå belyses situasjoner som umiddelbart virker sterkere følelsesmessig ladet, og som har en større grad av intimitet.

Jeg har forbundet begrepene ”hengivenhet” og det ”å våge” med hverandre i overskriften. Hengivenhet er et begrep som har flere nivåer, og ulike grader av emosjonalitet og intensitet. Det å vise tegn på hengivenhet overfor et annet menneske kan være risikofylt, fordi både ens selv og tegnet kan bli avvist av den andre. Å bli avvist når en viser slike tegn kan oppfattes som et tillitsbrudd, fordi en stiller selvet åpent for berøring og nærhet, og dermed også for å bli såret. Utveksling av tegn på hengivenhet har en egen dynamikk. Det kan skje i situasjoner der to personer er like aktivt involvert, men det behøver ikke å være slik.

Som vi skal se, kan det være tilstrekkelig at den ene viser hengivenhet overfor den andre, uten at denne hengivenheten blir gjengjeldt på en markert måte. Dette kan for eksempel skje ved at vedkommende forholder seg mottakende, lyttende og emosjonelt tilstede selv om han eller hun ikke viser samme tegn på hengivenhet tilbake. Å vise hengivenhet kan være risikofylt for begge aktører, for det å ta imot en annens tegn på hengivenhet kan i seg selv være å risikere det samme: Å våge selvet. Tegn på hengivenhet kan som sagt utveksles i en sterkt gjensidighetspreget situasjon, der to aktører, for eksempel nære venner, bytter på å vise tegn på hengivenhet overfor hverandre på en mer aktiv måte enn når den ene blir giver og den andre mottaker av hengivenhetstegnene. Hengivenhetstegn som utveksles i ”motsatt” retning av det som er vanlig og forventet, kan ha sterk symbolkraft – for eksempel i situasjoner der høyt rangerte åpner opp og formidler tegn på hengivenhet overfor lavere rangerte. Det behøver ikke symboliseres ved bruk av store ord eller sterke følelser, slike tegn kan også formidles i det små, selv om det noen ganger dreier seg om heftige følelser. Tegn på hengivenhet symboliserer tillit, tilgjengelighet og emosjonelt betinget interesse for den andre i situasjonen.

I dette kapitlet skal jeg belyse hvordan beboerne våger selvet ved ta imot tegn på hengivenhet i møte med ansatte. Ikke bare beboere, også ansatte risikerer å bli avvist idet de viser personlige sider ved seg selv, men dette ligger utenfor mitt perspektiv. Det å bli eksponert for hengivenheter av den typen jeg tar for meg her, kan være sterk berørende for beboerne, blant annet fordi slike tegn symboliserer intimitet og anerkjennelse av

beboerne som betydningsfulle personer. Hengivenhet og nærhet vises ikke bare når ansatte skal være ”snille.” Det kan like gjerne vises gjennom følelsesuttrykk som sinne, fortvilelse eller tristhet. John forteller at han liker Sivert fordi: ”han viser mye følelser. Han viser når han er sinna, han viser når han er lei seg, han sier unnskyld når han har driti seg ut, han viser når han er glad”. Siverts følelsesuttrykk synes å bli tolket som et tegn på at John har betydning for ham, siden han kan berøre ham følelsesmessig. Følelsesuttrykk kan med andre ord symbolisere hengivenhet. Inspirert av Asplund kan vi si at følelsesuttrykk er tegn på sosial responsivitet, på at en ser den andre som en konkret person og ikke som et abstrakt samfunnsindivid (Asplund 1987).

Mitt mål er å utvikle en nyansert teoretisk modell om hva som skjer når rusmisbrukere blir møtt måte på en måte som ser ut til å bevege dem i retning av normalitet gjennom en prosess av ”positive stemplinger”. Dette kapitlet beskriver i hovedsak situasjoner som oppstår mellom ansatte og beboere som har vært en stund på Huset, og som kjenner hverandre ganske godt. Disse situasjonene forutsetter et minimum av gjensidig tillit for å kunne oppstå. Situasjonene er mer følelsesladede, og kraften i de symbolske identitetstegnene som formidles er sterkere enn i situasjonene beskrevet i kapittel 5. Her finnes også situasjoner som er mer intime enn dem jeg beskrev der. Imidlertid følger ikke graden av følelsesmessig intensitet og intimitet hverandre. Som vi vil se, kan en svært emosjonelt ladet situasjon være en av de minst intime, ytre sett.

GJENSIDIGHETENS GAVE: TEGN PÅ LIKE-VERD

Det som særpreger mange av de hverdagslige samhandlingssituasjonene mellom ansatte og beboere, er at de bærer med seg muligheter for gjensidighet og at det tilsynelatende får beboerne til å tenke bedre om seg selv enn de gjorde da de kom til Huset. Beboerne hevder at det å tenke positivt om seg selv er viktig for at de skal lykkes i sitt prosjekt om å bli edru. Flere sier at det er vanskelig å jobbe for å bli edru om de hele tiden ser på seg selv som en håpløs narkoman. Finn forteller:

Jeg har veldig lett for å tenke negativt om meg selv, det er en gammel vane jeg har... og jeg tror at det kanskje kan være til hjelp ved at du blir påmint det av andre, at du kanskje ikke er en sånn drittsekk som jeg føler meg til tider. Jeg har alltid følt meg som en drittsekk, egentlig, og da blir det vanskelig.

Han sier at det er fint når ansatte snakker om vanlige ting og slikt som ikke har med behandling å gjøre. Når ansatte snakker det han kaller sosionomprat eller terapi, blir han bare pasient, men når de snakker om vanlige ting får han tegn om at han er en annen eller noe i tillegg til at han er klient: "Da føler man seg normal, som en av dem, nesten." Emnet i prat formidler identitetstegn mellom snakkerne, og gjennom det tegn på sosial status. Det kan være en sterk opplevelse å snakke med noen om vanlige ting, fordi det gir signaler om normalitet, fellesskap og tilhørighet til de vanlige verdige.

Å BLI SNAKKET MED OM VANLIGE TING

I denne seksjonen belyser jeg en situasjon der to mennesker snakker sammen om jobb og familieliv, og fordeler og ulemper med å skifte jobb. Det virker som om det er to kollegaer som prater sammen, men det er en beboer og en ansatt som snakker. Gjennom praten gjør beboeren en situasjonell identitetsreise: Hun går fra å være en avviker til å være et vanlig menneske. Fortellingen under er hentet fra det første feltarbeidet:

Det er svært varmt og rett etter lunsj. Flere beboere og noen ansatte har tatt med seg den siste kaffekoppen ut. Vi sitter på terrassen, alle ser nokså matte ut, sitter og sludrer om hvor deilig det hadde vært om vi bare kunne tatt fri og dratt for å ta et bad, og om hva de forskjellige arbeidslagene skal gjøre etter lunsj. Arbeidsleder i ekspedisjonen sier: 'Nei, orker vi å gjøre mer i dag, da, dere?' De fleste som er der, inkludert noen ansatte, svarer 'Nei, nå gidder vi ikke mer, vi tar fri.' Så ler de litt. Jeg sitter sammen med Mari og Stian (ansatt). Plutselig henvender Mari seg direkte til Stian og spør: 'Du, hvordan er det egentlig'a? Er det sånn at du har tenkt til å slutte her, eller?' Det har gått rykter om at han skal det, og om at han har hatt det vanskelig en periode. Mari legger hodet på skakke, forandrer stemmeleie og blir undrende og mer "mjuk" i stemmen og ansiktsuttrykket. Stemningen mellom de to forandrer seg merkbart, fra å være en litt munter -ja, det hadde vært deilig å bare skulke alt-stemning, til å bli mer alvorlig og ettertenksom. Mari og Stian snur seg mot hverandre, og ser ikke til den kanten jeg sitter. Jeg blir tilskuer, de to sitter tett sammen. Stian forteller om hvordan han har hatt det den siste tida, både privat og på jobben – på godt og ondt. Han høres litt trist ut i stemmen en stund. Jo, han har tenkt å bytte jobb. Mari lener seg over bordet, ser vennlig, empatisk og

forstående ut, og kommer med små spørrende innspill innimellom. Stian sitter tilbakelent i stolen og prater mens Mari følger opp med: 'Ja, det kan jeg forstå.... Det var jo fint,... mmm',... De sitter rolig, tar tenkepauser, har vekselvis øyekontakt og ser ut i lufta, og ler innimellom. De virker avslappet, og interessert i både det de snakker om og i det å snakke. Så får Stian en telefon og går. Jeg spør Mari om hvordan hun opplevde samtalen med Stian. Hun svarer:

Jeg føler at jeg blir oppfattet som likeverdig, voksent menneske som det går an å si ting til... normal, liksom... får bekræftelse på at jeg er ok. Det var veldig åkei, har tenkt lenge på å spørre, men jeg har ikke turt, det er ikke sånn her. Det er dumt, for det blir så mye spekulasjon og usikkerhet. Jeg er glad for at jeg spurte. (...) Jeg tenker ofte på dem som flyvertinner, som alltid skal være så perfekte og serviceinnstilt. Jeg ser på dem når det er noe, merker det også, at de blir strenge, rigide og avvisende. Det er mye bedre at de sier en setning, behøver ikke vite alt, jeg sier ikke alt selv. Vi ser så lite til dem, likevel er de her hver dag, men vi ser når det er noe, men veit ingenting, for man spør ikke.

Redigert utdrag fra feltdagbok

På terrassen ligger det i utgangspunktet godt til rette for uformell prat: Folk sitter spredt rundt, for det meste to og to, og både ansatte og beboere har pause fra arbeidet. Det er som de har pause fra de institusjonaliserte rollene. Mari går rett på sak, uten overgangssnakk. Det kommer til et totalt skifte av tema, selv om hovedrammen for samværet fremdeles er av den uformelle typen. Det kommer til flere mikrorammer eller footinger (Goffman 1981) innenfor rammen for

samværet, som bare omfatter de to, og der jeg er tilhører. Dette kan leses som dynamiske situasjoner som flyter over i, og ut og inn av hverandre i ulike stemninger.

De har byttet rolle, asymmetrien i forholdet er snudd opp ned i den forstand at det nå er Mari som lytter til Stians fortellinger om seg selv. Samværet dem imellom er ikke sterkt følelsesladet, men både tema, blikk, stemmeleie og kroppsspråk gir det et preg av å være personlig og nært. Hun framstår som en oppmerksom lytter til det han forteller. Situasjonen virker påfallende alminnelig om vi ser bort fra at den finner sted på en behandlingsinstitusjon. Det som foregår danner en markert kontrast til hvordan de vanligvis forholder seg til hverandre; i en asymmetrisk relasjon den andre veien. Slik prat kan kjennes igjen fra pauserom der ansatte sitter og snakker sammen. Vi ser et tilfelle av gjensidighet som ofte er fraværende i hierarkiske relasjoner som terapirelasjoner. Det er Mari som gir av sin tid, oppmerksomhet og interesse. Det virker som Mari utfører en omsorgsrolle ved å spørre på en måte som gir ham en anledning til å snakke om personlige forhold av litt alvorlig art. Hun gjør omsorgen i samværet "passe" slik at den blir til å ta i mot for den ansatte. Den blir ikke klebende eller pinlig, og den er åpenbart heller ikke degraderende. Om Mari hadde gjort noe feil, hadde Stian hatt mange anledninger til å avslutte praten uten at det kom til ubehageligheter for noen av dem. Hun gjør tydeligvis ikke det, for de blir sittende og snakke om emner som krever en del fortrolighet og tillit.

Sett fra et profesjonsorientert perspektiv, vil vi kunne hevde at det her foregår brudd på normer om hva en klient kan spørre en ansatt om, og i hvilken grad det er greit at ansatte innlemmer klienter i private forhold. For meg er det tydelig at ingen av dem oppfatter praten som respektløs eller ubehagelig på noen måte. Det kan heller tenkes at tilsidesettingen av en allmenn norm for samvær mellom klient og hjelper gir en god, forsterkende effekt, i form av intimiteten og fortroligheten som oppstår på tvers av deres sosiale posisjon.

I praten mellom Mari og Stian blir det formidlet tegn som gir Mari en forankring i tilværelsen som vanlig, voksent menneske, både gjennom prateemne og måten de snakker på. Maris initiativ til å skifte ramme for samværet og etablere en ny situasjon, impliserer et brudd med den opprinnelige situasjonen. Den går fra å være en overflatisk, litt munter pludresituasjon med flere deltakere til en mer personlig og nærhetsaktig kollegaprat mellom to. De to snakkerne tar i bruk en ramme innenfor rammen, det kommer til et skifte av footing (Goffman 1981), noe som innebærer at situasjonen blir en litt annen, stemningen får en litt annen valør, stemmene blir lavere og litt varmere, og temaene blir av mer personlig art. Sett i Goffmans (1981,1982) perspektiv, blir de noe annet og nærere for hverandre idet footingen skifter. Selv om samværet blir godt og ubesværet, kommer det til et brudd med det som er vanlig og forventet; de har byttet roller. Hadde møtet vært et musikkstykke, ville jeg sagt at det kom til et skifte av toneart eller akkord som bidro til et stemningsskifte og til at vi fikk en økning av intensitet og følelsesladethet. De går over fra å være i deres noe trange

roller som ansatt og beboer, til å ta i bruk videre roller som involverer andre og mer personlige sider av seg sjøl.

Vi kan si deltakerne i praten over følger kulturelle regler som passer i vennskapsliknende, nære situasjoner, og ikke regler som gjelder mer upersonlige situasjoner. Det er tydelig at jeg ikke er invitert inn i samtalen idet den dreier seg mot å handle om Stian og jobb. Jeg er ikke ekskludert og erklært uønsket heller, men jeg tar hintet om at praten er gått over til å bli Mari og Stians. Det er de som har et fellesskap på Huset, og jeg er utenfor dette. Ulike pratesituasjoner vil ha ulike regler for hva som er passende og riktig. Med andre ord finnes det noe som regulerer hvordan prat gjøres. Kunnskap om slike regler eller rammer er implisitt, og når rammen defineres som "vennskapsliknende" eller "fortrolig", vet man hvordan man skal oppføre seg i den, og man kan hente sin sosiale identitet som venn ut fra den (Goffman 1982).⁵³ I denne rammen forholder Mari og Stian seg til hverandre på en personlig måte, slik kollegaer ofte gjør. Det innebærer at Mari får en sosial identitet som verdig og alminnelig, hun er av dem som Stian kan prate med om seg selv, i alle fall om forhold som ikke gjelder det mest intime. Slike situasjoner bekrefter at beboerne er som de Andre, og de bidrar også til at beboerne tenker og kjenner seg som en av de Andre, de streite.

---

⁵³ Dette forutsetter at man kjenner oppskriften for hvordan dette gjøres. Flere beboere sier at de føler seg svært usikre på hvordan man skal oppføre seg i slike sammenhenger som edru. En beboer sier at han ikke vet hva et vennskap er, og at han ikke klarer å skille ut kjennetegn som kan formidle at det er vennskap mellom ham og et annet menneske.

Det uvanlige ved situasjonen på terrassen er at det er klienten, den lavest rangerte, som tar initiativ og som definerer situasjonen. Hun gjør det ved plutselig å spørre Stian om han skal slutte. Det er altså ikke bare den med mest makt i den sosiale relasjonen som kan bryte rammene for et samvær og definere en ny. Det er mulig også for Mari, fordi omstendighetene ligger til rette for det: De er i en uformell og avslappet setting der de virker frikoplet fra den faglige virksomheten på Huset. Det er en slags "time-out" situasjon der rammene for hva som kan gjøres, og av hvem, er vide og gir rom for improvisasjon. Likevel er det slik at den andre må gi sin tilslutning til rammen for at det skal kunne komme til samhandling i den. Han kunne valgt å ikke gå inn i den ved å svare høflig, men kort: "Jo, jeg har tenkt tanken, vi får se. Og du da? Hvordan står det til?" - og slik få samtalen over på noe annet. Stian gikk imidlertid inn i rammen som var definert av Mari, og ga sin aksept til å snu om på posisjonene i relasjonen mellom dem.

EN ANNERLEDES ASYMMETRI

Asymmetrien i relasjonen mellom Stian og Mari som behandler og klient går over i en annen asymmetri idet Mari skifter footing og blir den som lytter til Stian. Hun er ikke lenger er den som forteller om seg selv til en ansatt som lytter og er medfølende, hun tar en terapeutaktig rolle, og får en bekreftelse på sin tilstedeværelse som et menneske det går an å prate med. Vi kan ikke alene slå fast hvem vi er, vi trenger andre til å male deler av vårt selvportrett (Goffman 1982). Mari får bidrag til sitt via Stians tilslutning til rammen. Hun kan ikke få samme

type bekreftelse av andre beboere, i alle fall ikke med samme tyngde, fordi "Vi er jo bare en gjeng med stoffmisbrukere...vi trenger dem (ansatte) som veit hvordan det er der ute", beboerne kan ikke bruke hverandre som garantister for hvordan det er der ute, i det alminnelige livet.

Maris utsagn i samtalen med meg tyder på at hun får en følelse av forankring til normaliteten ved å prate med Stian. Det kan være utslag av et strategisk valg at hun spør som hun gjør; for å få en følelse av å være normal. Dette kan også være en utilsiktet konsekvens av spørsmålet hennes, og samtalen som fulgte. Eller, vi kan si at Mari spør som hun gjør fordi hun forholder seg til Stian som en konkret person, ikke som et abstrakt samfunnsindivid; en rollefigur (Asplund 1987). Når vi forholder oss til hverandre som konkrete personer kan vi berøre og berøres av hverandre (Asplund 1987). Mari har tydeligvis tenkt en del på Stian, om han skal bytte jobb og hvorfor. Hun framlegger dette for ham, og de kommer i en situasjon der de begge kan framstå som berørt av hverandre og som personer som angår hverandre. Det at Stian tenker på å slutte, er noe "alle vet", men som ikke blir snakket om, i alle fall ikke beboere og ansatte i mellom. Når viktige temaer blir forbigått som om ingenting hadde hendt, forholder vi oss til hverandre som abstrakte samfunnsindivid. Asplund har et eksempel på dette. Han forteller om en politimann i New York som hadde hjulpet til ved flere fødsler i nødsituasjoner, men som aldri fikk noen takk. Han fortalte: "(...) det hade varit roligt att veta att dom tyckte att det var bra att jag fanns." (Asplund 1987:149). I samtalen over gir Mari tydelig til kjenne at Stian finnes, også utover det at han er til stede som ansatt der og da.

På Huset kommer ansatte og beboere nokså tett på hverandre, og får forskjellige opplevelser av nærhet i forhold til hverandre. Noen av opplevelsene er øyeblikksversjoner, mens andre ser ut til å preger relasjonen over tid. Noen nærheter likner den som oppstår mellom kollegaer og andre folk som treffes daglig og gjerne til samme tid, slik at det blir noe rutineaktig over samværet, men uten at de blir godt kjent på et personlig plan. Vi kan kalle den for en avslappet og vennlig hverdagsnærhet uten markert følelsesladethet. Andre viser en nærhet overfor hverandre som er mer emosjonelt ladet, og der den følelsesmessige tilknytningen framtrer som grunnleggende og uttalt i samhandlingssituasjoner dem imellom. Sett med mitt blikk hadde de fleste beboere, især de som hadde vært på Huset en stund, den førstnevnte versjonen av nærhet til ansatte, men de hadde også øyeblikk av den andre og mer følelsesladete versjonen.

Med hverdagsnærheter følger ofte en gjensidig utsjekking av hvordan det står til. Vi kan si det ligger til rette for at klient-terapeutrelasjonen blir noe tettere og mangefasettert på døgninstitusjoner som Huset enn for eksempel ved polikliniske behandlingssteder. På Huset omgås de samme folka hele dagen, og de fleste omgås også i helgene. Det vil si at de treffes i mange settinger utenom de terapeutiske, og at de har mange anledninger til å "se hverandre" i dagliglivet. Gjennom den uformelle praten som følger av å være sammen i uformelle settinger, på ulike tider av døgnet, til hverdags og i helger, får de vite mer om hverandres statuser enn terapeut- og klientstatusen. På den måten kan det dannes situasjonelle fellesskap der medlemmene er noe mer enn ansatte og

klienter. For eksempel kan det oppstå fellesskap av dem som har gammel bil, av dem som har tenåringsbarn, av dem som liker countrymusikk, av dem som har lyst til å bo ved sjøen, av dem som har høye lån eller av dem som liker å fiske i ferskvann; alle tilfeller av omstendigheter der hverdagsnærheter kan gjøres, og tegn på hengivenhet kan utveksles. Slik kan de gjøre både fortellingene om hverandre og om behandlingsrelasjonen tykkere og rikere.

INNVIELSER I ANSATTES HVERDAGSLIV

Ifølge beboerne er det viktig at ansatte forteller om seg selv, slik som i praten mellom Mari og Stian, fordi det bidrar til en opplevelse av likeverd. En beboer snakker om hvordan små dagligdagse drypp om ansattes hverdagsliv er viktig:

Det blir mer sånn menneskelighet ut av det. Den som er flink til de greiene der er Sissel, egentlig. For det jeg merker at, ... hun forteller om seg selv, hendelser som hun har: "Ja, i går kveld så skjedde det og det - da ringte jeg til han og han, og så ringte jeg feil - så måtte jeg måke snø." Forteller om seg selv, liksom. Det er ... det er bra. Du veit jo knapt, du veit jo ikke hvor dem bor engang! Veit ikke om dem er gift, veit ikke om dem har unger, veit ingenting.

Jeg får aldri inntrykk av at beboerne er ute etter nøyaktig bostedsadresse eller intime detaljer fra livet til de ansatte, men innvielser i sider ved hverdagslivet til en ansatt kan gi beboerne symbolske meldinger på inklusjon blant de Andre. Menneskelighet kan finnes i hverdagslivet som en kontrast til profesjonalisme, som i

ekstrem form kan virke objektiverende. Andregjøringen avtar til fordel for inklusjon og humanisering i det alminnelige samværet. Ifølge beboerne gir opplevelsen av å bli inkludert blant de alminnelige verdige tro og håp om at det går an å endre sosial status fra stoffmisbruker til edru. Inklusjon i fellesskapet av de andre vil i sin tur gjøre barrierene mellom ansatte og beboere mindre. Det å bli innvidd i andres hverdagsliv gir sterke identitetstegn som sier noe om hvem den innvidde er i situasjonen. Slik prat sier også noe om hvem praterne er for hverandre, og hva slags relasjon(-er) de har.

Samværet mellom Mari og Stian gir et innblikk i hva som skjer og hvordan det berører når giverrollene er byttet om. Vi kan se to givere i en gjensidig utveksling av små gaver: Mari gir ved å lytte oppmerksomt og empatisk, Stian gir ved å vise seg på en personlig måte overfor Mari. På Huset er det et mangfold av mulige situasjoner der beboerne kan bytte rolle med ansatte på denne måten, men for at gjensidighet skal etableres må de ansatte være villige til å gå inn i rammen for "venneprat" eller "kollegaprat". Vi kan lese hendelsen som et ritual der det utveksles symbolske tegn om at de møter hverandre som kompetente mennesker i en kollegaaktig situasjon. Terrassepraten illustrerer situasjoner som mange beboere gir uttrykk for at de savner; det å "bli sett," det vil si å bli sett som noe annet enn bare en stoffmisbruker og klient, som "bare et menneske", som flere av dem sier. Her er det riktignok Mari som "ser" Stian, men til gjengjeld blir hun også, i overført betydning, i høyeste grad sett og inkludert i et fellesskap.

Jeg er i hovedsak opptatt av å få fram en beboersentrert fortolkning av praten. Jeg formoder likevel at Stian og Mari har en liknende forståelse av den. Hvis ikke ville det ikke vært en personlig prat, men noe annet, eller praten ville tatt slutt tidligere, ved at Stian hadde funnet en passende unnskyldning og reist seg og gått i det Mari henvendte seg til ham. Som observatør kan jeg forholde meg til begge deltakerne. Stians ord, kroppsholdning, blick, tonefall og fakter signaliserer at han er i en avslappet og personlig samtale med et likeverdig menneske. Jeg kan se og høre hva som foregår, og danne antakelser om hva og hvem de er for hverandre. Sett med mitt blick, gjør de hverandre alminnelige denne stunden, noe også Mari bekrefter når jeg spør henne hvordan hun opplevde samtalen. Det er trolig ikke bare beboeren som blir et alminnelig menneske, fri fra masterstatusen avviker, den ansatte kommer tilsynelatende ned fra sin trolig uønskede pidestall og blir noe annet enn vokteren, terapeuten, den alltid vellykkede streitingen. Sagt med Goffmans (1982) og Asplunds (1987) ord, er dette møtet preget av respekt og aktelse og av at de er sosialt responsive overfor hverandre: De ser hverandre som konkrete personer og ikke som abstrakte rollefigurer.

GJENSIDIGHET I FORMELT ORGANISERTE SITUASJONER

Møtet mellom Mari og Stian skjedde, i motsetning til situasjonen i denne seksjonen, i en situasjon utenfor det som har et formelt erklært terapeutisk formål. Fortellingen om kvinnegruppa nedenfor er et eksempel på samhandlingssituasjoner som har en mer intim karakter

enn det vi så i praten mellom Mari og Stian, selv om den også bar preg av å være personlig. Kvinnegruppa er et sted med en klart formulert terapeutisk hensikt, samtidig som det er et sted der det ser ut til å ligge til rette for gjensidigheter.⁵⁴ Etter min erfaring er det nokså vanlig at ansatte på Huset "deler", det vil si forteller om tanker, følelser og hendelser fra eget liv i spesielle terapigrupper, især i kvinne- og mannsgруппene. De kjønnsdelte gruppene har en organisatorisk gitt ramme: De er lukket, i den forstand at om de jobber med temaer som seksualitet, overgrep, prostitusjon og tap av omsorgsrett for egne barn. Av den grunn hender det noen ganger at nye beboere må vente før de får komme inn i gruppa. Det er faste ansatte som leder kvinne- og mannsgруппene, og arbeidet har etter min erfaring høy anseelse både blant beboere og ansatte.

Det blir lagt vekt på å oppnå god stemning i kvinnegruppa. Den finner som regel sted i Kvinneboligen, og de som er med gjør en felles innsats med å arrangere rommet slik de ønsker det. Det er noe litt høytidelig over måten de gjør det på. De demper belysningen, trekker for gardinene og tenner stearinlys, de spiller ofte avslappende musikk, finner fram pledd de kan ha rundt seg og innretter seg så komfortabelt som mulig i den store sofaen og i lenestolene rundt salongbordet. Som regel er den ene av de ansatte litt mer "i rollen" som terapeut og litt mindre tilbakelent enn den andre. Kvinnegruppa er den eneste terapisesjonen der jeg har blitt invitert nærmere inn enn å sitte markert på utsida, slik jeg pleier å gjøre. Gry og Aimée kommenterer litt

---

⁵⁴ Dette gjelder trolig mannsgруппer også. Jeg har ikke vært tilstede i noen mannsgруппer eller snakket med de mannlige beboerne om det.

humoristisk og omsorgsfullt insisterende i det de starter: "Herregud Astrid, kan du ikke slappe av litt du også, da, finne deg et pledd og lene deg litt bakover! Gjør det!" Jeg gjør det, men uten å sette meg helt inn i den fysiske ringen kvinnegruppedeltakerne allerede har dannet.⁵⁵ Jeg bruker ikke feltnotater fra kvinnegruppene fordi det ikke lar seg gjøre å anonymisere deltakerne godt nok. Da jeg seinere intervjuer Gry om kvinnegruppene, forteller hun om den som et sted for gjensidighet, nærhet og fellesskap. Hun sier:

Gry: Da har vi delerunde [forteller til de andre hvordan de har det og hva som er viktig for dem i livet, der og da]... og da gjør gjerne Hilde [ansatt] også det, så da forteller hun for eksempel ting som har med det private å gjøre...

Astrid: Om mann eller barn, eller... sånne?

Gry: Ja?!... det... og da hender det at vi kommer med noen gode råd, og greier, da vet du, og så tenner vi jo lys, og forteller hverandre hvis det er noe som er kjipt eller hvis det er noe som er bra. Vi velger jo sjøl hva vi sier da, men... de [kvinnelige ansatte som leder gruppa] pleier jo å dele, de også, det er ganske bra. De sier ting som har med det private å gjøre. Så... da prøver vi jo liksom ... Altså vi *må* jo ikke si noe om det liksom, men det hender jo at vi snakker litt om det og sånn. Ja, etterpå også da, vet du...

Astrid: Mmm

Gry: For å prøve å hjelpe... uansett om det er meg eller Hilde eller noen av de andre som har en dårlig dag, eller er det noe som er bra, så får du liksom litt tilbakemeldinger på det også, liksom. (...) Og så er hun jo veldig glad for at jeg kom opp igjen, da, for det hadde hun selvfølgelig ikke forventa seg! [Gry ble utskrevet på grunn av rusing på Huset, men kom tilbake etter en tid]

---

⁵⁵ Sannsynligvis kunne jeg like gjerne satt meg inn i ringen og vært mer deltakende i min rolle som observatør. Sett i ettertid hadde jeg trolig en overdreven frykt for å trenge meg på og forstyrre beboerne i terapeutiske settinger. Denne frykten hadde temmelig sikkert mer å gjøre med mitt eget ubehag enn med beboernes.

Astrid: Hun hadde ikke?

Gry: Nei, hun var veldig redd for at jeg skulle selvfølgelig bli hjemme og... fortsette og ruse meg og sånne ting. Så hun er veldig stolt av meg, da!

Astrid: Hvordan merker du det, da?

Gry [ler og virker veldig sjenert over at hun kom til å si det og at hun må utdype det i tillegg]: Nei, det skjønner du bare, ikke sant... det sa hun, før jeg dro, og det sa hun da jeg kom opp igjen.

Gry, som ellers virker tilbakeholden med å prate med meg om personlige forhold, virker ivrig etter å fortelle om hvordan de kan være noe for hverandre i kvinnegruppa, noe jeg tar som et tegn på at gruppa betyr noe for henne og berører henne. Hun forteller at de "deler" i kvinnegruppa, det vil si at de forteller personlige historier om seg selv til hverandre. På den måten inviterer de hverandre inn "back stage" (Goffman 1990a) og på tvers av sosial status. Det er ikke bare beboerne som forteller om seg selv, også ansatte deler i kvinnegruppa. Den gjensidige fortellingen om en selv til de andre i gruppa kan leses som tegn på hengivenhet overfor dem som hører på og tar imot historiene. Tegnene vises fra begge parter. I slike situasjoner risikerer både ansatte og beboere sine selv, ved å være både den som deler og den som tar imot. Den som hører tar en ny sjanse ved å fortelle noe tilbake, slik de ofte gjør når de deler. Selv om det tydeligvis kan være fint for beboere å kunne gi råd til ansatte, kan det trolig også føles truende for dem, når det ellers er slik at de stort sett bare er mottakere av ansattes profesjonelle bistand. Beboerne forteller om en anerkjennelse av ansatte som viser seg sårbare ved å fortelle historier om seg selv til dem. Beboerne tar det øyensynlig som tegn på tillit og hengivenhet, og som en bekreftelse på deres kompetanse som voksne, respektfulle

mennesker. Under slike omstendigheter kan ansattes tegn på hengivenhet gi mektige bekreftelser av beboernes verdighet.

Deling som dette blir personlig om det er formelt eller uformelt organisert, trolig fordi gjensidigheten, også i formidling av tegn på hengivenhet, blir framtrædende for deltakerne. Gry forteller at hun og Hilde har god kontakt fordi de liker hverandre litt og fordi de er litt like: "Vi sier ting rett ut til hverandre, og dessuten så har vi litt lik humor." De er sammen både i kvinnegruppa og i behandlingsgruppa⁵⁶. Det er ikke alle kvinnene som er like fortrolige med lederne av kvinnegruppa som det Gry er. Noen snakker mer om kvinnegruppetemaer i andre settinger, som i individualsamtaler med andre ansatte eller i uformelle sammenhenger, for eksempel når ansatte kommer en tur ned i Kvinneboligen. Uansett virker det som det har en positiv innvirkning at de formelt tilskrevne sosiale rollene som terapeut og klient blir nedtonet, og at beboerkvinnene kommer i en posisjon der de kan gi råd, trøst, støtte og medfølelse til ansatte. Det bidrar til at de kan gi noe tilbake, og ikke bare framstå som hjelpetrequende. Kvinnegruppa virker som et sted for omsorg og inklusjon, der betydningen av sosiale forskjeller nedtones. På denne måten kan det som deles bidra til "re-membering", deltakerne kan bli medlemmer av samme situasjonelle fellesskap i kraft av deres gjensidige historiefortellinger (White 2007:136). Et slikt medlemskap vil ha stor

---

⁵⁶ Behandlingsgruppene er terapeutiske gruppe for både kvinner og menn som er i samme fase i behandlingsprogrammet. De ulike gruppene har i hovedsak faste gruppeledere blant de ansatte.

betydning for beboerne, fordi de ikke alltid har vært medlemmer av samme klubb⁵⁷ som de streite, de alminnelige og mer verdige.

OVERSKRIDELSE AV SOSIAL STATUS: ANDRE IDENTITETER BLIR FRAMTREDENDE

Kvinneboligen er et sted som innbyr til andre samværssituasjoner enn det hovedhuset gjør. Det er roligere der, lavere musikk og færre folk. Det er også mindre aktivitet der, både av praktisk art knyttet til vaskeri og kjøkken, og av faglig art, knyttet til behandlingsprogrammet. Det er som regel en annen stemning i Kvinneboligen, den virker ofte som et vennligere sted. Det kan ha å gjøre med at det fengselsaktige ved Huset; dets strukturer, møter, kontroller, terapivirksomhet, morgen- og ettermiddagsmøter og overlappingsmøter, ikke er så synlig her. På en omvisning i Kvinneboligen, når faren hennes er på besøk, sier Aimée at "det er mye bedre her, det er mindre institusjonsaktig her." Det er også materielt sett bedre standard i Kvinneboligen. Både bygningen og inventaret er mindre slitt, det er lysere rom, mer luft og mer plass per person. Både roen som preger Kvinneboligen, og det at den ligger litt for seg selv, delvis beskyttet av trær og busker, gjør det attraktivt å bo der. De mannlige beboerne snakker ofte om at de skulle ønske de kunne bo der og få muligheten til å trekke seg tilbake innimellom. Det virker også som de ansatte noen ganger bruker et faglig påskudd for å få en anledning til å ta en tur opp dit og få et friminutt – sammen med de beboerne som måtte være der. Kvinneboligen er et sted der

---

⁵⁷ White (2007:136) bruker betegnelsen "club of life" for å vise til uformelle fellesskap i det sosiale livet.

omstendighetene ligger godt til rette for at gode alminnelighetssituasjoner skal kunne finne sted, og for å tilby tid og rom for ettertenksomhet. Den er et slags fristed.

I denne seksjonen belyser jeg et møte mellom to kvinner, den ene en ansatt og blivende førstegangsfødende med graviditetsplager, den andre en beboer, en kvinne som har født flere barn, men som ikke lenger har omsorgen for noen av dem. Møtet preges av hengivenhet og tillit, av likhet og av muligheten for å være noe annet for hverandre enn de to kvinnene er til vanlig. Dette møtet har fellestrekk med det mellom de badende ved Liavannet, og snakket mellom Kristian og Arne på røyketrappa i den forstand at det var berørende for meg å se på. I disse situasjonene fikk jeg følelsen av å observere uforstilt og umiddelbar responsivitet mellom mennesker. Situasjonen likner mye på fortellingen fra Kvinnegruppa, men her er det bare den ansatte som er mottaker av omsorg, beboeren er hjelperen og den som gir omsorg. Vi har altså ikke den samme gjensidighetssituasjonen, her er det heller slik at den ansatte gir seg hen i situasjonen med Aimée. Fortellingen illustrerer en hengivenhetssituasjon med mye intensitet og betydelig åpenhet, der begge deltakerne i høy grad våger sine selv. Nedenfor følger et redigert utdrag fra feltdagboka:

Karin [ansatt] kommer inn i Kvinneboligen sammen med Katrine. Aimée og jeg er her fra før av, vi sitter og småskravler og slapper av. Gry ordner med klesvasken sin. Tv-en står på, men uten lyd. Det gjør den nesten alltid. Det er varm sommerkveld ute og alle dører og vinduer står på vidt gap.

Fuglekøitringa utenfor er nesten ugjennomtrengelig. Karin er gravid med sitt første barn. Hun kom på kveldsvakt for et par timer siden. Kveldsvakta kommer ofte ned for å hilse på i Kvinneboligen. Det er nesten alltid stille og rolig her, helt annerledes enn nede på Huset. Katrine går nokså fort inn på rommet sitt og blir der. Alle vet at hun sliter, både beboere og ansatte er tydeligvis svært bekymra for henne. Jeg tror hun ruser seg innimellom, her på Huset.

Stemningen blir litt trykket når de kommer inn. Aimée ser på meg med et bekymret og spørrende blick. Karin kommer inn i stua og siger ned i den digre, gode lenestolen med et litt oppgitt sukk. Hun virker sliten og trist. Kroppen hennes vender seg mot Aimée. Det virker som om hun ikke er oppmerksom på meg. Jeg blar litt i et blad som ligger på bordet, og ser ut av vinduet for å markere at jeg ikke skal være med i prat. 'Hvordan går det, er du sliten, eller?' spør Aimée. 'Når er det du har termin igjen'a?' Hun har flere barn selv, og er noen år eldre enn Karin. Karin og Aimée er vendt mot hverandre og begynner å snakke sammen om graviditet. Karin sitter på skrå i den store, mjuke lenestolen som er blitt Aimée sin, med hodet på skakke ned mot skulderen og ansiktet vendt mot henne. Karin ser etter hvert svært avslappa ut, nesten overgitt, som om hun hadde søkt til Kvinneboligen og Aimée for å få ro og hvile. De utveksler fortrolighetslyder og nærhetsblikk. Stemmene deres ligger lavt i toneleie og styrke. Aimée har en forsiktig, spørrende måte å snakke på, som om hun lister seg fram samtidig som hun virker stødig og trygg der hun sitter. Aimée ser på Karin med en medfølende mine og ut av vinduet og ned på hendene sine med ettertenksomt ansiktsuttrykk mens hun snakker. Karin har for det meste øynene lukket, eller nesten lukket og festet på Aimée. Aimée sitter i sofaen. Hun har noe varmt over seg som vanligvis ikke er så framtrødende i situasjoner der ansatte er tilstede, da er hun en som strør om seg med kjappe, skarpe og ofte galgenhumoristiske replikker. Hun bruker ofte kraftig stemme, med markert

trykk på enkeltord som understreker meningen i det hun sier, og framstår ofte som følelsesladet, enten det dreier seg om glede eller sinne. Nå virker hun mindre følelsesladet i sin deltakelse enn det Karin gjør. Aimées stemme har skiftet på bemerkelsesverdig vis, den er mer monoton, rolig, lav og nokså nøytral, så vidt litt spørrende og trøstende. Hun holder hendene og resten av kroppen rolig, i motsetning til det hun ellers gjør når hun snakker. Jeg kan ikke se hele ansiktet hennes, fordi hun sitter vendt fra meg og mot Karin. Karin ser rolig og tillitsfull ut og sitter lenge helt stille, det er nesten som hun sover innimellom mens de snakker. De sitter der ganske lenge, men de snakker ikke så mye. Det er ganske sterkt å se på, det er som å se på et maleri.

I det Karin sier ned i stolen, endrer rammen for samværet mellom Aimée og meg seg. Det vil si, den opphører, fordi Aimée vender oppmerksomhet, blikk og kropp fra meg mot Karin og begynner å snakke med henne. Vi kan si at Aimée skifter footing, og at det blir opprettet en ny ramme for et nytt samvær, med Karin og Aimée som deltakere. Overgangen til den nye situasjonen foregår på en tydelig, men ikke demonstrativ måte. Situasjonen likner mye på terrassepraten mellom Mari og Stian. De skiller seg fra hverandre ved at kvinnemøtet virker mer intenst, intimt og tett. Det er bare de to som deltar i møtet, noe som trolig bidrar til nærheten mellom dem. Jeg har ikke sett det samme i kvinnegruppa eller i andre sammenhenger, der det alltid er flere tilstede. Det er som om begge to har gitt seg hen til situasjonen og hverandre. Med Vedeler (2007) kan vi si at de har gitt seg hen til relasjonen. Samværet dem i mellom framstår som svært nært og intimt, likevel er det ikke en type intimitetssituasjon som får meg til å føle meg

som en inntrenger: Det er noe helt alminnelig og hverdagslig over samværet, og temaene er vanlige emner for prat mellom kvinner som er gravide eller har vært det. De snakker om svangerskapskvalme, bekkenløsning og hovne bein, og Aimée forteller om de botemidlene hun vet om. Konteksten for samværet er likevel uvanlig, derfor blir også samværet noe særskilt. Det spesielle er at de har gått ut av rollene sine som klient og terapeut og inn i noen andre, som etter mitt skjønn ligger nokså langt fra dem de har til vanlig. Situasjonen tilbyr identiteter som likeverdige og som deltakere i samme fellesskap av kvinnelighet, og samværet mellom dem framstår som både alminnelig, alminneliggjørende og ualminnelig på samme tid.

I situasjonen ser vi en yngre kvinne uten erfaring som hviler hos en eldre og mer erfaren kvinne, en kommende mor som søker til en annen mor, en terapeut som hviler hos en klient. Terapeuten har tatt av seg det Thomassen (2001:180) kaller "beskyttelsesdrakten" som den profesjonelle hjelperen har på seg når hun er i rollen. Nå møter hun beboeren som konkret person og presenterer også seg selv som en konkret person (Asplund 1987). Nå er hun noe annet, eller noe i tillegg til terapeut. Karin har tilsynelatende gitt slipp på kontrollen i den forstand at hun virker avkopleet fra den yrkesrelaterte statusen og atferdsinstruksen i samværet dem i mellom. Vi ser med andre ord flere brudd med de vanlige omstendighetene på Huset. Aimée presenterer også et annet selv enn den noen ganger overdrevent muntre som kan ha en skarp tunge, som hun til vanlig er på Huset. Hun blir ofte bedt om å dempe seg og skjerpe seg av både beboere og ansatte. Til vanlig er det

de ansatte som er de kompetente og som har ekspertise i å være en hjelper og støtte for andre. Nå er Aimée den som er kompetent og bruker sin erfaring for å bistå den andre, og ikke den som ekspertisen blir brukt på. Vi kan si at begge går ut av sine formelt erklærte roller og bytter om på dem, og at denne ombyttingen bidrar til at utgangs- eller masterstatusene som terapeut og klient nyanseres. I denne situasjonen er det den ansatte som har gitt seg hen til den andre, og beboeren som er mottaker og som kan gi tegn på hengivenhet tilbake.

Situasjonen gir, slik jeg ser det, Aimée en praktisk erfaring av å være av samme slag som de Andre, og ikke en avviker. De viser tillit til hverandre på tvers av sosiale statuser, og det kommer til en overskridelse av identiteter. Karin er ikke lenger som en flyvertinne; serviceinnstilt og upåvirket, slik Mari beskriver de ansatte, hun er også en sliten kvinne, og Aimée er ikke bare en stoffmisbruker, hun er også mor. Samværet har ikke noe stort ved seg. Det er en nokså alminnelig situasjon om vi ser bort fra konteksten; at den foregår på en behandlingsinstitusjon for stoffmisbrukere, og at det finner sted brudd i form av rollefraskrivelse og rollebytte. Jeg har en følelse av å overvære et samvær mellom to like verdige kvinner som er svært nær hverandre i øyeblikket. Ut fra min egen yrkeserfaring fra rusbehandlingsfeltet er det ikke så vanlig at ansatte og beboere bytter rolle på den måten Karin og Aimée gjør her. Etter min erfaring er det ofte ikke godt ansett, eller det føles ikke naturlig blant fagfolk å gjøre det, og det er kanskje derfor mer vanlig med rollebytter à la terrassepraten over. Noen beboere forteller at de misliker situasjoner der ansatte snakker for mye om "egne greier", selv om det ikke dreier seg om noe intimt. Imidlertid er det åpenbart for

meg at situasjonen over er av det gode slaget, og at Aimée ikke opplever seg invadert eller på annen måte dårlig behandlet av Karin.

Som jeg var inne på i kapittel 1, er Vedeler (2007) opptatt av magien i situasjoner der terapeut og klient møtes på måter der de berører hverandre. Slik jeg ser situasjonen over, er den et eksempel på en "magisk" situasjon der de to berører og berøres av hverandre; det er en situasjon som preges av sosial responsivitet (Asplund 1987). Vedeler retter oppmerksomheten mot magiske møteøyeblikk mellom terapeut og klient i situasjoner som har en formelt erklært terapeutisk verdi. Jeg retter oppmerksomheten mot tilsvarende øyeblikk i situasjoner som *ikke* har noen formelt erklært terapeutisk verdi, men der det underliggende spørsmålet er om situasjonene likevel kan ha det, og hva det er ved slike situasjoner som kan gi dem et slikt potensial. For meg som observatør står Aimée og Karin som en enhet av "hverandre" eller "oss", i en jevnbyrdighet som ligger bortenfor den jevnbyrdigheten som også kan komme til syne i andre, og mer formelle situasjoner.

Vi kan si det er Karin, den mektigste, som definerer situasjonen ved å sige sakte ned i stolen med et sukk. Gesten kan sees som en invitasjon til fortrolighet, en forespørsel om nærhet og omsorg og et tegn på hengivenhet. Det er en situasjon der deltakerne *gjør* nærhet, tillit og intimitet: Karin ved å framstå tydelig som en som søker trøst og støtte hos den andre, Aimée ved å ta imot oppfordringen og gi omsorg på en måte som ser ut til å speile Karins måte å henvende seg til henne på: Stille, sakte og litt forsiktig. En nær relasjon fordrer følelsesmessig samstemthet. Slike relasjoner fester seg ifølge Wadel (1996:45) ikke som

særlig bemerkelsesverdige, de bare "er der". Det ser ikke ut som om situasjonen har noe bemerkelsesverdig i seg for Karin og Aimée, men den er bemerkelsesverdig likevel. Dette er en situasjon der en ualminnelig kvinne blir "gjort" alminnelig, mest gjennom det Karin gjør ved det hun gjør, men også gjennom det Aimée selv gjør, gjennom måten hun responderer på Karins tilnærming. Dette er en litt avansert "hvordan går det"-situasjon. Det vil si, den er ikke av den typen Album (1995) beskriver, og som er en del av et hilseritual der man ikke forventer svar ut over "Jo takk, bare bra" og lignende. Den er heller en "hvordan går det *egentlig*"-situasjon, det vil si en situasjon der den som spør signaliserer at hun er villig til, og har tid til, å lytte. Den skiller seg fra den første ved at den som spør forventer å få et svar av personlig art, og at den som blir spurt har gitt sin tillatelse til at et slikt spørsmål blir stilt. De har med andre ord begge gitt sin tilslutning til at rammen som definerer situasjonen er en nærhetssituasjon. Dette krever at Karin, som har mest makt, "slipper opp" og gir seg hen til den andres situasjonsdefinisjon.

IMPROVISASJON OVER TILSKREVNE ROLLER

Sett fra mitt ståsted kreves det et visst mot å gi seg hen til situasjoner og til hverandre, slik Karin og Aimée gjør. Det er risikofylt å vise sårbare sider av seg selv, fordi en risikerer å bli avvist og latterliggjort. Det er også risikofylt å gjøre som Aimée: Tilkjenne at hun "ser" den andre som kvinne, på tvers av hverandres sosiale status. Det kan også oppleves risikofylt å ta i mot den ansattes blick når denne ser henne

som kompetent til å ta imot hennes sårbarhet. Det å tre inn i et selv som verdig og alminnelig menneske kan oppleves konfliktfylt og skremmende for beboerne. "Det er som om jeg revner på langs", sier Anne når hun beskriver hvordan det er å se seg selv som "streit". Det er rimelig å tro at overskridelsen til et annet selv er spesielt utfordrende for Aimée i denne situasjonen, tatt i betraktning at de snakket om graviditet, fødsel og barn, og at hun ikke lenger har omsorgen for sine egne barn

I min fortolkning endres både Aimées og Karins definisjon av hvem Aimée er i samhandlingssituasjonen i forhold til hvem hun var øyeblikket før. Det er som en kroppslig forandring der oppmerksomheten hennes virker mer fokusert og konsentrert bare mot Karin, hun sitter oppreist, framoverbøyd og tilsynelatende på vakt, for å få med seg alle avskygninger av det Karin snakker om, i tillegg til det usagte som hun formidler. Aimée framstår som en tydelig person. Hun er lik en vanlig kvinne som snakker med en annen vanlig kvinne på en slik måte at den hun snakker til ser ut til å falle til ro og hører på det hun har å si til henne. Til vanlig ser det ut til at omstendighetene på Huset er slik at en presentasjon av et slikt selv er vanskelig for beboerne. Selvet som alminnelig står i kontrast til masterstatusen rusmisbruker, som er en status med stor gyldighet og kraft. I dette møtet er det Karin som definerer situasjonen, idet hun kommer inn og setter seg på den måten hun gjør. Aimée tilbys en situasjonell identitet som fortrolig, ved at Karin viser seg såpass naken og strippet for ansatt-symboler. Aimée tar, tilsynelatende uten å nøle, imot oppdraget og den tilhørende identiteten. Hun hadde ikke behøvd det. Det hadde vært

enkelt for henne å komme seg ut av situasjonen uten at noen av dem tapte ansikt. Hun kunne bare reist seg og gått ut på verandaen for å ta seg en røyk.

Det er noe umiddelbart over samværet deres: Det ser ut til at Aimée reagerer spontant ved å rette oppmerksomheten mot Karin i det hun siger ned i stolen og viser sin slitenhet overfor henne. Det kan virke som Karins måte å sette seg ned på aktiverer Aimées evne til medfølelse før hun får tenkt seg om. Jeg tolker det de gjør som noe umiddelbart også fordi de virker uforstilte overfor hverandre, og fordi denne tilsynelatende uforstiltheten berører meg som observatør. Det middelbare vil til sammenlikning ofte få noe tilgjort over seg, og vil lett kunne avsløres og gjenkjennes som det. For eksempel vil blikkene være mer urolige, stemmene mer anstrengte, pausene for lange eller for korte, kroppene urolige. Det å tolke en samhandlingssituasjon jeg observerer som autentisk og uforstilt fordi jeg kjenner meg følelsesmessig berørt, er en logikk jeg har hentet hos beboerne: Når de kjenner seg berørt av for eksempel en ansatts blick eller gest, opplever de det symbolske som formidles der som "sant" og "ekte". Da er det som tolkningen er på et nivå som ikke trenger videre gyldighetstesting, "det når inn, det sitter i magen" som en av beboerne sa. Som jeg har vært inne på før, kan vi ikke vite om andre folks handlinger er uforstilte, men vi kan forholde oss til en opplevelse av at de er det.

Å SLIPPE OPP OG GI ROM FOR NYE MØTER

Vekselsvise glimt av symmetri og en annerledes asymmetri mellom ansatte og beboere, slik som i terrassepraten, i kvinnegruppa og i situasjonen med Aimée og Karin, kan trolig skape en god dynamikk for behandlingsrelasjonen og det terapeutiske arbeidet. Beboerne forteller at opplevelsen av at det ikke er så langt mellom "oss og dem" gir håp om at det er mulig å komme til et sted bortenfor rusen. Det å se de ansatte som mennesker, ikke bare terapeuter, eller flyvertinner, som Mari sier, gjør at de også får *lyst* til å nærme seg livet som edru.

Det kan se ut til at bruddene med, eller improvisasjonen over de formelt tilskrevne rollene som ansatt og beboer er betydningsfulle for hvordan behandlingsrelasjonen utvikler seg. Kontakten Gry og Hilde har oppnådd gjennom å delta en del i terapeutiske samtaler bereder grunnen for at nærheter kan gjøres også utenfor de terapeutiske rammene – og ikke minst, omvendt, uformelt samvær utenfor terapien kan legge til rette for nærhet i formelt erklærte terapeutiske situasjoner. Gry forteller at hun synes det er fint å svare på de ansattes deling fordi det gir henne en god følelse. I tillegg nyter hun godt av å få konkrete tilbakemeldinger fra de ansatte om at det hun sier til dem er lurt eller omsorgsfullt: "Du får kanskje litt tilbakemeldinger på at det er noe du kan, eller noe du gjør eller sier som er bra". Det som blir snakket om i kvinnegruppa danner noen ganger utgangspunkt for videre prat mellom ansatte og beboere, der de bekrefter hvor godt egnet de ser den andre når det gjelder å prate om akkurat dette. Både beboere og ansatte bruker ofte humor i slike situasjoner, især hvis temaene har vært

vanskelige. I slike "husker du-situasjoner" kan de spøke og le på kjærlig vis om hvor sinte de har vært på hverandre.

Gjensidighet i ulike situasjoner på Huset viser seg i form av at det gies rom for et rollebytte. Når det gjelder rollebytter i kvinnegruppa, kan det innvendes at identitetstegnene har en skjør troverdighet, siden de finner sted innenfor en situasjon som har et formelt erklært terapeutisk formål. Selv om rollescriptene ser ut til å gi noe rom for improvisasjoner, er både ansatte og beboere i sine formelt tilskrevne roller. Dette kan bidra til at de symbolske meldingene som formidles mister gyldighet, fordi de ikke står imot argumentet om at de har rot i en yrkesrelatert plikt, og ikke i en umiddelbar sosial responsivitet (Asplund 1987). Bruddene med den formelle dikotomien ansatt – klient kan gi samhandlingssituasjoner et skjær av hverdagslighet og autentisitet, noe som gjør at tegnene lettere kan fortolkes som gyldige og sanne der og da. De symbolske tegnene som formidles i hverdagslige samhandlingssituasjoner på Huset står derfor bedre imot ugyldighetsargumentet over, fordi det alminnelige framstår som umiddelbart og uforstilt. Situasjonen med Aimée og Karin er et eksempel på en slik situasjon. Når tegnene har gyldighet "til tross for" at de kommer fram i terapissettinger, har det sammenheng med at beboerne berøres av samhandlingen og tegnutvekslingen som foregår. Kjenner man seg berørt av tegn, for eksempel et blick eller en gest, gir dette et signal om at budskapet i det er "sant" – selv om tegnet kommer i en formell setting. Det ser med andre ord ikke ut til å være slik at rolletenkning er uforenlig med en opplevelse av autentisitet og følelsesmessig berøring, slik det kan se ut hos Asplund (1987).

Graden av intimitet og nærhet mellom deltakerne i prat som jeg ser på her varierer, men noe av resultatet ser ut til å være det samme:

Asymmetri og forskjeller mellom ansattes og beboeres sosiale identiteter dempes, og deltakerne framstår som likere hverandre, når de forteller om egne livserfaringer. Det ligger til rette for situasjoner der også beboere kan komme i en posisjon der de kan gi råd, trøst, støtte og medfølelse til ansatte, der de kan "se dem", og ikke bare bli sett av dem. Slike situasjoner kan være kraftfulle bærere av tegn på hengivenhet mellom deltakerne.

Sekvensene fra terrassepraten, kvinnegruppa og praten mellom Aimée og Karin illustrerer hvordan en kan bli beriket av å være en giver. Berikelsen ligger i responsen beboeren får fra den ansatte, som vanligvis selv er i giverrollen. Å se seg selv som giver og ikke bare en mottaker, kan også sees som en illustrasjon på hvordan beboerne kan få øket sin kulturelle kapital (Collins 1988). Fortellingen fra kvinnegruppa viser gjensidig utveksling av tegn på hengivenhet, mens terrassepraten mellom Mari og Stian viser hvordan hengivenhetstegn også kan ha karakter av å være noe som formidles mer som en monolog, der en er forteller og en er en støttende mottaker av historien. Situasjonen med Aimée og Karin ligger et sted mellom disse. For folk som er vant til å delta i slike typer snakk med andre, enten det er nære venner eller litt fjernere bekjente, oppleves det sjelden som noe risikofyllt. For mange av beboerne, derimot, kan tegn på hengivenhet fra andre, og fra ansatte (som også er voktere) i særdeleshet, oppleves truende. En grunn til dette er at opplevelsen er ukjent og fremmed og bryter med forventet

atferd, både fra ansatt og beboer. En annen grunn er at slike situasjoner har en tendens til å på en kraftfull måte rokke ved beboernes oppfatning av hvem de er: De blir en som er gjenstand for tegn på en annens hengivenhet, i motsetning til å være "en drittsekk", som beboeren sa tidligere. Situasjoner som formidler tegn på hengivenhet kan med andre ord være noe som kjennes fint og riktig, men som samtidig fører til en sterk opplevelse av ambivalens for beboerne.

Slik jeg forstår beboerne, blir situasjoner der de blir tilskrevet identiteter som alminnelige lagt merke til og reflektert over fordi de kjenner seg berørt av dem, på godt og ondt. Mari tilkjenner dette i noen av sine refleksjoner over terrassepraten, det samme gjør Andreas når han forteller om Anna som ville ta en røyk med ham. Anna og Andreas' røykeseanse framstår som svært prosaisk om vi sammenlikner den med for eksempel møtet mellom Aimée og Karin, men den emosjonelle berøringen ser ikke ut til å være mindre. Jeg har ikke spurt Aimée om hennes opplevelse av praten hun hadde med Karin. Mine tolkninger er gjort ut fra mine observasjoner og sansninger av det som foregikk, i tillegg til at jeg har holdt disse tolkningene sammen med tolkninger av andre, liknende situasjoner jeg har sett og andre fortellinger jeg har hørt. Jeg har inntrykk av at beboerne og jeg bruker sammenfallende metoder for å lese situasjoner. Jeg som feltforsker forsøker å lese hva som foregår i situasjoner der beboere og ansatte samhandler, med blikk for hvilke identitetstegn som formidles i dem. Vi kan si at beboerne leser de samme situasjonene for å finne ut hvem de er i dem, hvem de andre er og hvem de er for hverandre. Det alltid tilbakevendende

spørsmålet blir: Hvem er jeg for den andre i denne situasjonen, og hva eller hvem gjør det meg til?

KJØNN

Jeg er som nevnt ikke spesielt opptatt av kjønn som tema i avhandlingen. Det er ikke fordi det ikke er av betydning, men fordi kjønn ikke er et framtrødende aspekt i det empiriske materialet mitt. I enkelte situasjoner, som for eksempel praten mellom Aimée og Karin, kan det likevel være fruktbart å fortolke hendelsen i et kjønnspektiv, fordi vi kan si at samværet blir tilført en ekstra meningsdimensjon gjennom tilstedeværelsen av en gravid kvinne. Gravitet, den gravide kroppen, fødsel og barseltid er noe svært feminint, og deltakere i dette fellesskapet av kvinnelighet innlemmes i noe som kan kalles eksklusivt. Aimée innlemmes i et kvinnefellesskap hun selv allerede er en del av i kraft av å ha født flere barn. Hun har ikke lenger omsorgen for barna, noe som vil si at hun til en viss grad er ekskludert fra dette fellesskapet. Likevel har hun plass i fellesskapet i denne situasjonen sammen med Karin. Jeg leser denne situasjonen som en hendelse med sterk identitetskonstruerende effekt. Som jeg har vært inne på, er relasjonen mellom beboer og ansatt tydelig hierarkisert. Desto sterkere blir de symbolske meldingene når en ansatt inviterer til en situasjon som er identitetskonstruerende på denne måten, i et fellesskap av noe sterkt kvinnelig og personlig. Riktignok er ikke Aimée gravid, men hun har født flere barn og ved det har hun en normal kvinneerfaring som den andre ikke har, og kan tilby støtte i kraft av

denne erfaringen. Det har åpenbart ingen betydning i situasjonen at hun ikke lenger har den daglige omsorgen for barna sine, for det ser ikke ut til at hun har mistet troverdighet av den grunn.

Selv om situasjonene med Mari og Stian, delingen i Kvinnegruppa og praten mellom Aimée og Karin er forskjellige, har de også flere fellestrekk. Prateemnene er av personlig, privat og til dels intim karakter, og det utveksles gjensidige tegn på hengivenhet. Historiene over handler om måter å gjøre hverandre alminnelige på, men de handler også om å gjøre *hverandre*, ikke bare som individer, men som et fellesskap av to, ved at de er gjensidighetssituasjoner. Deltakerne gjør hverandre alminnelige ved at de gjensidig framstår uten sine masterstatuser ansatt-beboer. Først og fremst illustrerer disse situasjonene måter å gjøre de stigmatiserte alminnelige på. Alminnelighetsmøtene blir gode stemplinger der beboerne får tilskrevet, tar i mot og gjør en sosial status som "vanlig".

GESTER: SMÅ HENDELSER MED STOR BETYDNING

De fleste situasjonene i avhandlingen dreier seg om samhandling ansikt til ansikt. Samhandlingssituasjoner som ikke foregår ansikt til ansikt kan sees som mindre egnet til å formidle nærhet og kontakt. De kan også oppfattes som mindre kommunikative, med mindre det er tegn på utilgjengelighet og avvisning som skal kommuniseres, for eksempel ved at en snur ryggen til eller ser bort. De fleste av oss foretrekker å snakke ansikt til ansikt i situasjoner der noe viktig skal taes opp. Når vi seende

snakker med hverandre ansikt til ansikt, får vi en rekke tegn som vi ikke får når vi kommuniserer uten å se hverandre: Blikk, kroppsposisjon, gester, klær, sminke og ansiktsuttrykk. Det ligger tilsynelatende mindre til rette for konstruksjon av identitet ved å se seg selv med andres øyne når deltakerne bokstavelig talt er utenfor hverandres blikk. Nedenfor kommer en historie om en telefonsamtale. Den rager høyt i hierarkiet av sterke fortellinger om identitet, intimitet og om tegn på hengivenhet og å være noen for hverandre, til tross for at snakkerne ikke har øyekontakt med hverandre. I motsetning til eksemplene over, som framstår nokså tydelig som nære, fortrolige og følelsesladede, har ikke eksemplet den samme emosjonelle fylde, og er uten åpenbar signifikans ved første øyekast; det handler om en ordinær telefonsamtale som varte høyst et par minutter. Situasjonen skiller seg likevel tydelig ut, ved at en ansatt har tatt kontakt, ikke bare utenfor arbeidstid, men fysisk sett i lang avstand fra Huset – over 10 mil unna, i tillegg til at hun gjør noe svært uvanlig, uventet og unødvendig, nemlig å ringe for å fortelle noe gledelig av privat karakter og for å høre hvordan en beboer har det. Alt dette bidrar til at det blir en situasjon med stor symbolkraft.

LANGDISTANSEHENGIVENHET: HUN MÅTTE BARE RINGE OG FORTELLE

Mangel på blikkontakt kan gjøre folk mer frimodige, fordi det kan oppleves mindre truende å snakke når en ikke er tvunget til å se på hverandre. Jeg har merket dette de gangene jeg har intervjuet beboere

mens vi har kjørt bil. Den samme frimodigheten kan gjelde for telefonsnakk.

Redigert utdrag fra feltnotat og intervju med Gry⁵⁸:

Jeg sitter på terrassen etter morgenmøtet, sammen med Gry og Steinar. Steinar er nokså ny som beboer, men virker interessert i å prate med meg. Gry sitter litt unna Steinar og meg. Jeg forteller Steinar litt om hvorfor jeg er på Huset, at jeg ikke er interessert i de store hemmelighetene, men mest i hverdagslige saker, som hvordan de ansatte og beboerne snakker når de er sammen i uformelle situasjoner utenfor de terapeutiske settingene. Gry sitter litt for seg selv, som hun ofte gjør. Mens jeg og Steinar snakker, skifter hun uttrykk, setter seg opp i stolen og nesten roper:

'Ja!!! Da skulle du jo hørt telefonsamtalen jeg hadde med Hilde [ansatt] i går, da! Jeg fortalte deg jo om den! Hun var så glad!! Da var det liksom ikke sånn at hun var på jobb og jeg var her... da var vi mer like! Jeg skjønnte at hun var i Oslo, hun og Veronika, så det var vel... de var i hvert fall i kjempegodt humør og greier! I hvert fall sånn når hun ringte så var hun kjempefornøyd ... og glad og greier... ja. Og da fortalte jo jeg litt hvordan det hadde gått [på åpen dag], for det hadde gått veldig bra. Og så fortalte Hilde at de hadde fått tilbakemelding på den oppgaven deres, der de intervjua oss jentene. De hadde fått nest best karakter og var kjempefornøyd og...[Gry ler] ... så hun bobla over, liksom... det var litt koselig at hun ringte, liksom, det var det!'

---

⁵⁸ Jeg har valgt å slå sammen feltnotater og intervjudata til en historie, for lesbarhetens skyld. Intervjuet fant sted litt seinere samme dag som Gry fortalte om telefonsamtalen mellom henne og Hilde, og det handlet spesifikt om denne telefonsamtalen.

Jeg spør om hva hun tenker om at Hilde hadde ringt utenfor arbeidstid. Gry virker intenst opptatt av å forklare for meg hvordan det hadde vært, og hun virker tilfreds over å kunne fortelle. Hun svarer:

'Ja!.. Det var vel, jeg tror hun var nysgjerrig på hvordan det hadde gått på den åpne dagen, først og fremst! Og men samtidig så var det for å høre om det passet å være med på hyttetur ... de hadde leid hytte og greier, og skulle be med oss jentene dit for å feire at det hadde gått så bra med oppgava og fordi vi jentene hadde latt oss interojue. Hun hadde liksom et par ting...og så er... hun er vel sånn, at når hun er...glad, så er hun glad, og jeg kan godt tenke meg at hun ikke klarte å la være å gjøre det, liksom! ... måtte bare gjøre det, ringe og si fra om det!'

Gry ser plutselig veldig glad ut og snakker i vei, nesten uten pause.

I motsetning til nesten alle de andre situasjonene i mitt datamateriale, er dette *ikke* en ansikt til ansikt-situasjon. De som snakker sammen er ikke engang i hverandres fysiske nærhet, de er strengt tatt heller ikke samlet om noe felles eller i felles stemning med oppmerksomheten rettet mot det samme, slik det skal være i goffmaniansk ritualtenkning (Collins 2004). Som vi aner, er virkningen ikke mindre av den grunn. Det å ikke ha ansikt til ansikt-kontakt kan gjøre folk mer frimodige i sin samhandling (jf. chatting på Internett). Det kan oppleves mindre truende og intimt når en kan snakke sammen uten å måtte ha øyenkontakt, for eksempel når en snakker i telefon eller mens man

kjører bil, men likevel synes det som nærheten som erklæres i denne telefonsamtalen blir mer framtredd enn om samtalen hadde funnet sted mens Hilde hadde vært på jobb på Huset.

Hilde og en kollega hadde tydeligvis levert inn en oppgave i forbindelse med avsluttende eksamen i sin videreutdanning, basert på intervjuer av kvinnelige beboere på Huset. De var i Oslo, hadde fått sensur og ringte fra byen. Gry forteller at Hilde ringte både for å høre hvordan hun hadde hatt det på åpen dag, og fordi hun hadde noe å fortelle selv. Åpen dag er en dag da venner og familie kommer på besøk, med omvisning, mat, kaker og kaffe til alle. Jeg deltok på denne sammenkomsten, som er et stort prosjekt å organisere både for ansatte og beboere, og som også åpenbart er en sterk følelsesmessig påkjenning for de fleste av beboerne. Intervjuet med Gry blir etter hvert svært langt. Vi snakker også om andre ting, men hun vender stadig tilbake til telefonsamtalen. Gry, som ellers har vært nokså innesluttet overfor meg, virker mer og mer opprømt etter hvert som hun forteller. Den aktuelle dagen hadde antakelig vært noe både Hilde og Gry hadde gruet seg til på forhånd, de var i et fellesskap av gruere: Gry fordi det skulle være åpen dag, Hilde fordi hun skulle få sensur. De hadde tydeligvis snakket sammen om denne dagen på forhånd. I tillegg til opplevelsen der og da under telefonsamtalen, oppstår anledningen til å viderefortelle den til meg. Gry får presentert seg selv i et annet lys enn det hun vanligvis står i, både overfor seg selv og meg. Hun framstår som helt alminnelig, som ei venninne til en arbeidstaker på Huset, en som må ringes til ved en slik anledning. Hun forteller med andre ord en

god alminnelighetshistorie der hun selv har hovedrollen, og som blir en sterk mothistorie til stoffmisbrukerfortellingene hun ellers forteller. Hildes telefonopprigning er blitt til en selv-narrativ med positiv valør, og den kan gå inn som et viktig bidrag i Grys biografi.

Jeg har opplevd flere ganger at beboere tar kontakt med ansatte med henrykkelse og forteller at et eller annet har gått deres vei. Det er sjelden jeg ser eller hører om at ansatte forteller noe på samme måte til beboere, noe som selvsagt ikke betyr at det bare hendte denne ene gangen. Enda sjeldnere er det at ansatte ringer beboere utenfor arbeidstid for å fortelle noe. I situasjonen der Hilde ringer til Gry er det ikke bare slik at de bytter roller, slik Mari og Stian og Aimée og Karin gjør. Hilde og Gry går også ut av sine egne roller, men de går inn i noen andre enn hverandres. I motsetning til under terrassepraten mellom Mari og Stian er det Hilde, en ansatt, som tar kontakt med Gry og forteller noe av privat karakter på en personlig måte som signaliserer nærhet og likhet. Det virker som om begge to etter hvert ble like barnlige i sin iver etter å fortelle selv, samtidig som de var interessert i å lytte til den andre, alt i et virvar mens de tydeligvis snakket i munnen på hverandre. Relasjonen mellom dem framstår som mer venninneaktig enn den er til vanlig på Huset. Det kan ha å gjøre med at ansatt-Hilde er langt unna, både i fysisk og symbolsk forstand. Hilde er frigjort fra de strukturelle rammene på Huset og de profesjonelle føringene som følger med det å være en ansatt på jobb. Den endrede relasjonen kan også knyttes til at de snakker i telefonen.

UNØDVENDIG, MEN MENINGSFULL TELEFONOPPRIGNING

Gry ble tydeligvis svært overrasket over at Hilde ringte henne. Det er en hendelse som bryter med hva ansatte vanligvis gjør, for det er sjelden de ringer til beboere på fritida. Flere beboere tok opp hvor sterkt det kunne være når ansatte ringte til dem hjemmefra om kvelden eller i helga, selv om det bare var for å gi en beskjed de hadde glemte å gi da de var på jobb. Det gis signaler om at beboeren berører den ansatte, når vedkommende viser at han eller hun har tenkt på beboeren utenfor arbeidstid. Det er åpenbart for meg at beboerne på sin side blir svært berørt av at de kan være en person som kan berøre en annen på en slik måte. Det forekommer at ansatte på Huset ringer til en beboer for å høre hvordan det står til, men det er temmelig sjelden. Etter min erfaring hender det oftere at ansatte, i en frihelg eller om kvelden, ringer andre ansatte på kontoret for å forhøre seg om en beboer som har vakt bekymring. Det er tydelig for meg at de ansatte ofte er bekymret for beboere, og at de tenker mye på dem i perioder, også på fritida. Både bekymring og glede over beboere blir ofte uttrykt direkte, men det er sjelden det kommer fram at bekymring og glede på vegne av beboere er en del av ansattes tanker og følelser også etter arbeidstid. Vi kan tenke oss at jo mer uortodoks tid, jo sterkere symbolsk melding, det er ikke det samme om ansatte ringer rett etter at de er kommet hjem fra jobb som at de ringer seint om kvelden eller i helga. Vi finner andre tilfeller der tidspunkt for telefonsamtaler (og SMS- og e-postkontakt) er svært ladet med mening i saker der ansatte, for eksempel innen skole- eller helsesektoren er anklaget for etiske overtramp og seksuelt orientert trakassering fordi de har tatt kontakt med elever eller klienter utenfor

arbeidstid. Tidspunktet for kontakten har skjerpet alvorlighetsgraden av anklagene. Om en ansatt har forsøkt å kontakte elev eller klient seint på kvelden eller i helga, kan det være mer feil hvis det hadde skjedd tidligere på dagen og på en hverdag. Dette henger sammen med at tidspunkt for kontakt viser graden av intimitet og nærhet. Den samme SMSen eller telefonen kan gå fra å være en hyggelig oppmerksomhet til å gi en opplevelse av påtrengende invadering om tidspunktet blir flyttet fra midt på en arbeidsdag til seint lørdag kveld. Jo lenger tid det går fra de ansatte er på jobb til de ringer klienter, jo sterkere kan tegnene om beboerens betydning som menneske framstå. Rammen for samværet varierer også med tidspunkt på døgnet. Tidlig om morgenen, like før arbeidsdagen begynner for beboere og ansatte, er en særegen tid for samtaler. Da er det som regel stille, folk er tilsynelatende mer avslappet og uformelle enn ellers. Det er som om maskineriet på Huset først starter etter at dagpersonalet er i gang etter morgenritualet med røyk, kaffe eller begge deler. Så går det etter hvert saktere og saktere igjen jo lenger ut på kvelden en kommer, især etter ettermiddagsmøtet klokka 16.15, og enda mer etter at nattevakta har kommet på jobb klokka ti. Selv opplever jeg at beboerne og jeg får en annen kontakt tidlig om morgenen, i det vi står opp, og seint om kvelden når vi er på badet og pusset tennene sammen (se kapittel 3). Det er som om våre representasjoner er mer nakne, vi er mer strippet for identitetstegn i slike situasjoner. I tillegg kan vi si at vi ikke er helt våkne og oppmerksomme på om vi fremstår som den vi ønsker å være. Slike situasjoner preges av at folk er litt mindre på vakt, og at nettopp dette er det normale, det riktige om vi ser det som en presentasjon back stage. Vi kan med andre ord si at det er en privat og en offentlig tidssone som

gjelder for kontakt, og telefonkontakt i særdeleshet. Vi kan også si at det er en forskjell mellom privat og offentlig geografisk sone: Jo lenger vekk ansatte er idet de ringer "privat" til en beboer, jo større tegnkraft.

Det skjer et brudd når en ansatt ringer for å fortelle noe gledelig om seg selv. Virkningen av slike brudd med det forventede blir trolig større fordi en blir overrasket over det som skjer, man blir litt "satt ut".

Overraskelser og brudd med det forventede gir intensitet til opplevelsen og vekker gjenklang; de berører, enten de er gode eller besværlige. Når vi blir berørt kan vi snakke om at det som foregår "når inn" og etterlater seg et inntrykk: "Det sitter", som Andreas sier, og viser til en følelse av å bli truffet av noe i magen. I situasjonen er Gry også en informant, Hilde er forsker, og de er begge deltakere i et forskningsprosjekt som gir signaler om fellesskap. Rollene deres er fremdeles hierarkisert, men i et annet og mindre stigmatiserende sosialt system enn de er i til vanlig, i behandlingsapparatet.

Både tid og sted for formidling av et budskap kan bidra til at budskapet får ekstra kraft. Hilde ringer utenfor arbeidstid, i kveldingen, og fra Oslo, om lag ti mil fra Huset. Det gir sterkere effekt om en ringer til noen langt vekk fra enn om en ringer fra nabohuset. I tillegg ringer hun om noe som delvis er av privat karakter og uten forankring i profesjonens rasjonalitet. Hilde og Gry er responsive overfor hverandre, og det på en slik måte at en ansatt responderer på en beboers tilstedeværelse, selv når de ikke er fysisk sammen. Det blir tydelig at Hilde har henne med seg, selv om de er langt fra hverandre geografisk sett, og at telefonsamtalen på den måten blir et tegn på hengivenhet.

Med hensyn til å våge selvet ved å vise hengivenhet, kan det se ut til at Hilde er den som i størst grad gjør det i denne situasjonen, men Gry svarer med å gjøre noe av det samme, ved å ta imot slik hun gjør.

Å VÆRE UTVALGT

Historien om denne telefonsamtalen står for meg i sterk kontrast til triste og vanskelige forhold i Grys liv, som hun til vanlig er opptatt med å forholde seg til. Det kan være nettopp dette som gjør at hun blir følelsesmessig berørt og glad. Sett i mitt perspektiv ligger det en sterk stemplingseffekt i denne telefonsamtalen. Av dem som hadde vært med på intervjuundersøkelsen til de ansatte, var det bare hun som fremdeles bodde på Huset. Jeg vet ikke om Hilde også hadde ringt de andre jentene og kollegaene sine for å fortelle om resultatet. Uansett: Gry blir den utvalgte for Hilde. Det er Hilde som ringer, og det er hun som er den mektige i relasjonen. Det er vanskelig å se for seg det motsatte. Beboere ringer ikke til ansatte, især ikke på denne måten. Det er ansatte som må ta initiativ til kontakt av mer privat art. Det er bare Hilde og Gry som snakker sammen i telefonen, selv om Karin, den andre ansatte som har skrevet oppgave sammen med Hilde, er sammen med henne når hun ringer.

Telefonsamtalen mellom Hilde og Gry illustrerer langdistansesamhandling som finner sted utenfor det som er vanlig tid og rom for prat mellom ansatte og beboere på Huset, og som i tillegg ikke er ansikt til ansikt, slik de fleste samhandlingssituasjoner på Huset er. Temaene

for praten er frydefulle og muntre på en måte som får de to til å framstå som barnlige i sin kontakt med hverandre. Til tross for denne muntre skravlingen, får samtalen relasjonen dem imellom til å virke nær. Det er som om Hilde ikke hadde tid til å vente til hun kom på jobb neste gang med å snakke med Gry om både åpen dag, eksamensoppgaven og hytteturen. Dette signaliserer at Gry er en viktig person, en som for eksempel skal ringes til når sensur har falt. Grys situasjonelle identitet ligger her langt fra en stigmatisert rusmisbruker, og Hildes tilsynelatende umiddelbare respons gir et tydelig signal om at hun ser Gry som en konkret person av sosial og emosjonell betydning. De er sosialt responsive overfor hverandre (Asplund 1987) på en slik måte at det er vanskelig å se sporene av de ellers så dominerende statusene som ansatt og beboer. Det kraftfulle tegnet på hengivenhet som ligger i denne telefonsamtalen, ser ut til å kunne viske ut sosiale skiller.

UTE AV ØYE, MEN IKKE UTE AV SINN

I telefonsamtalen over kommer det fram at en ansatt har tenkt på en beboer i forbindelse med noe morsomt og personlig. Situasjonen vi kommer til nå bærer bud om at en ansatt har hatt omtanke og vært bekymret for beboeren både i arbeidstida og i fritida, i en periode beboeren har vært ute og ruset seg. Den er hentet fra det første feltarbeidet mitt på Huset, og den er nært knyttet til en av historiene i innledningskapitlet til avhandlingen, der Andreas beskriver Annas invitasjon på en røyk som et kjærlighetsuttrykk. Litt seinere i intervjuet snakker Andreas om et møte ved kaffetrakteren som har funnet sted

under lunsjen på Huset, for å tydeliggjøre hva han mener med "omsorg, en type kjærighet".

Den som kommer inn i spiserommet på Huset under måltider, vil stort sett få se at de ansatte sitter ved ett bord og beboerne ved de andre. Stemningen kan variere fra stille dysterhet til munter høylytthet, og det er ikke vanlig å snakke personlig følelsessnakk der. I følge beboerne hører slike ting hjemme i grupper eller terapisaamtaler. Det er et ideal å få matpraten til å dreie seg om hverdagslige temaer, slike som fortrinnsvis er lite emosjonelt ladet. Andreas, en beboer, blir tydelig berørt når han forteller meg hva en av de ansatte, Siri, sa på et kort møte ved kaffetrakteren under en lunsj på Huset. Dette møtet fant sted for lenge siden. Andreas har vært lenge i behandlingsprogrammet på Huset, og vi sitter og snakker om hva han synes programmet har bidratt til for hans del. Det virker som han tenker svært grundig før han svarer:

- Sånn som hun Siri, når hun kom bort til meg og sa at, etter at jeg hadde sprekt, og sånn .... jeg har et par ting som er ganske store problemer for meg som jeg ikke hadde fått ordna opp i enda [henvendt direkte til meg som en ekstra informasjon]⁵⁹, så sa hun: *'Jeg har tenkt ganske mye på deg i det siste, Andreas. Åssen...? Ja, jeg har tenkt mye på deg.'* Når hun sier sånt et par tre ganger, det... det husker jeg, jeg ser bildet i ansiktet mitt; da sto hun foran meg, ved kaffetrakteren og helte kaffe og kikka på meg og da sa hun det. ... Og da kikka hun på meg, og da mente hun det, altså. Når sånt sitter i magan - åooff [han rører litt rastløst på kroppen og får et ansiktsuttrykk som gjenspeiler et slags ubehag] - ja, det *når* inn, altså... Ja.

---

⁵⁹ Andreas hadde i en periode forut for denne episoden vært utskrevet fra Huset, og hadde ruset seg mye, før han kom tilbake igjen. Etter eget, og tydeligvis andres skjønn var han i en svært sårbar fase i den perioden, med fare for overdose. Møtet med Siri fant sted rett etter at han hadde kommet inn igjen.

Det er tydelig at Andreas blir svært berørt av å minnes og å snakke om dette. Han begynner å fortelle med klar og nokså bestemt stemme og ser på meg mens han snakker. Etter hvert som han kommer inn på det Siri hadde sagt og hvordan han hadde opplevd det, senker han stemmen, snakker saktere, rødmer og ser ned. Andreas understreker at Siri *mente* det hun sa. Det kan han selvfølgelig ikke vite noe om, objektivt sett. Det er heller ikke poenget her. Poenget er at Andreas tydeligvis *opplevde* henne som uforstilt. De symbolske tegnene hun kommuniserte til ham kunne tolkes som noe autentisk fordi hun sa det på en måte som berørte ham. Som John sa: "Det *er* bare der... jeg kjenner det bare, jeg *merker* det når han [ansatt] prater med meg og sånn ... at det er ikke noe dem sier bare fordi det er jobben deres." Andreas forteller at han kjenner noe i magen når det Siri sier følges av det særegne blikket hun har. Det kommer til et brudd, det noe som kommer i tillegg til et lingvistisk budskap og som gjør en forskjell. Vi kan si at Siri introduserer en ny mikroramme, en footing (Goffman 1981) i den større lunsj-rammen. Det går fra å være en ordinær lunsjsituasjon til et øyeblikk av tett nærhet. Slike skifter eller brudd kan markeres ved endring av tonefall, blikk, pratetema og kroppspositur. Det er det som skjer i denne lunsjen. De symbolske meldingene blir forsterket av den emosjonelle ladningen i situasjonen. Andreas legger merke til Siris blikk, og sin egen følelsesmessige reaksjon. Det er gjennom blikket han ser ut til å oppleve seg selv som erkjent av henne som et menneske som berører henne – også når de er utenfor hverandres blikk og fysiske nærhet. Vi kan med andre ord gi hverandre anerkjennelse gjennom blikk (Simmel 1998).

Å BLI ERKJENT AV DEN ANDRE

Jeg har nå tatt for meg situasjoner der det blir utvekslet tegn på hengivenhet og nærhet. Situasjonene, fortolket av meg, er av en slik art at de på en kraftfull måte ser ut til å bidra til at både beboere og ansatte blir "menneskeliggjort" i stedet for at de blir holdt igjen i en forskjellighet i forhold til hverandre. Blikk ser ut til å ha stor betydning for meningsinnholdet og opplevelsen av autenticitet i flere av situasjonene. Georg Simmel skriver om blikkontakt:

"Blikket ind i den andens øje tjener ikke blot til, at jeg kan erkende ham, men også til at han erkender mig; på den linie, der forbinder begge øjne, bærer han sin egen personlighed, sin egen stemning og sin egen impuls hen til den anden" (Simmel 1998:75).

Utveksling av blikk er en måte å (an-)erkjenne hverandre på og åpne for gjensidige tegn på hengivenhet. Det er også en måte å gi situasjonen emosjonell ladning. Situasjonen ved kaffetrakteren og Andreas' historie om Anna som vil røyke sammen med ham har noe av de samme følelsesmessige konnotasjonene. Det har også en historie Torbjørn forteller. Når jeg snakker med ham, er det mange år siden han fullførte behandlingsprogrammet på Huset. Han er med i en selvhjelpsgruppe for folk med rusproblemer, der deltakerne alle har behandlingsopphold bak seg, enten ved Huset eller andre steder. Jeg har fått komme på et møte de har, og gjennomfører et intervju med gruppa. Vi snakker om hva de mener har vært viktig og hatt betydning for dem i

behandlingsprogrammene de har deltatt i. Torbjørn forteller med påfallende intensitet og ettertenksomhet:

Jeg husker en tur til Sjølyst, vi skulle på en svær messe. Jeg hadde det helt jævlig, hadde ikke lyst til å gå ut av bilen engang, da tok han [en ansatt] på meg, husker jeg, og lot meg få gå sammen med seg, uten å si: '*Gå med meg du, Torbjørn*'. Forståelse, da var alt greit. Små ting, da går det... bare blick: '*Jeg tror på deg – dette klarer du*'. Ikke et ord en gang. Det husker man, har man med seg.

Torbjørn virker svært berørt av hendelsen. Han berøres øyensynlig av å fortelle om den under intervjuet også. Han viser hvordan den ansatte så vidt hadde berørt skulderen hans, slik at jeg får assosiasjoner til en støttende, mildt insisterende og tydelig "vi er sammen"-bevegelse. Torbjørn forteller at han tar fram historien når han synes livet blir strevsomt, når han føler seg motløs og har lyst til å ruse seg. Han kjører tilsynelatende hendelsen som en film i hodet, om og om igjen. Filmen fra situasjonen på turen til Sjølyst handler om Torbjørn som en man kan ha tro på, en som kan klare det, som er en kompetent person og en som er verd omsorg av dette slaget. Den virker umiddelbar og villet, men uten anstrøk av yrkesrettet forpliktelse. Det ligger tegn på hengivenhet i gesten til den ansatte. Torbjørn beskriver hendelsen som ordløs, men med blick. Andreas framhever også nettopp Siris blick, kroppsspråk, kroppspositur og nærhet til Andreas' kropp, hennes toneleie og stemmestyrke bidrar samlet til at han kan trekke slutningen om at hun mener det hun sier, og at henvendelsen hennes ikke er et uttrykk for yrkesrelatert plikt. Det Andreas forteller om måten Siri gjorde sin del av møtet på, indikerer at hun var følelsesmessig berørt, både i situasjonen

ved kaffetrakteren og i tida da han var ute. Det gir kraftfulle implikasjoner om verdi som menneske når en beboer blir tenkt på av ansatte – især om det skjer i andre omstendigheter enn på Huset; for eksempel at de blir tenkt på når ansatte er hjemme eller andre steder, der beboeren er ute av syne. Telefonsamtalen mellom Gry og Hilde er også et eksempel på dette. Det kan være sterkt å oppleve at en selv kan utgjøre et brudd med ordtaket "Ute av syne, ute av sinn". I situasjonen ved kaffetrakteren kan vi si at de to blir noen andre enn de vanligvis er overfor hverandre. Andreas går fra å være et nummer i den lange rekken av "håpløse" stoffmisbrukere som er til behandling, til å bli en som berører en ansatt som har jobbet lenge i bransjen. Siri går fra å være en som er profesjonell på den måten at hun framstår som nokså uberørt av klientene til å være en som faktisk bryr seg. Når vi ser slik på det, er det ikke underlig at denne hendelsen ble Andreas' hovedfortelling da vi snakket om hva som var betydningsfullt i behandlingsprogrammet. Møtet kan sees som et kraftig "kvalitetsstempel", en erklæring gitt av Siri, av en med autorisasjon til å gjøre det, en representant for de streite.

Det kan selvfølgelig være strevsomt å være en som vekker bekymring hos en annen, men han får en tydelig bekreftelse av at han betyr noe for Siri, at han utgjør en forskjell i situasjonen der og da, og at han har betydd noe forut for den. Om vi ser dette fra et terapeutperspektiv, kan vi si at Siri har gitt seg hen til relasjonen, hun viser tegn på hengivenhet, forstått som en handling som innebærer en form for følelsesmessig likestilthet. Terapeuten ser klienten som noe annet enn et objekt for sin virksomhet (Vedeler 2007). Sett i Asplunds perspektiv ser hun ham som en konkret person, ikke bare ved at hun ser ut til å være berørt av at han

var ute og ruset seg, men også ved at hun forteller Andreas at hun var det. I tillegg gjør hun det på en måte som "når inn og sitter". Samhandlingssituasjonen er en kraftfull formidler av rikholdige tegn om Andreas' selv som betydningsfullt og konkret. Det samme kan vi si om Torbjørn. Begge blir på sett og vis blir værende i stoffmisbrukerselvne i situasjonen, men stemplingen har likevel vært av den gode typen fordi de har berørt den Andre. I min fortolkning ligger verdighets-stemplet i blikket som "rammer" dem.

HVERDAGSLIVET: STEDER FOR FØLELSESMESSIG BERØRING OG BIOGRAFISK BEVEGELSE

Om enn i ulik grad, synes deltakerne å være seg berørt av den andres tilstedeværelse i situasjonene jeg har analysert i dette kapitlet. Det vil si at situasjonene kan forstås som risikofylte, i den forstand at deltakerne viser seg sårbare og åpne for hverandre, og risikerer å bli avvist eller latterliggjort. De mest følelsesladete situasjonene er trolig de mest risikofylte, der deltakerne i størst grad våger sine selv. Det er nærliggende å se disse som de mektigste formidlerne av symbolske tegn, og slik sett også som de kraftigste stempelsituasjonene, men jeg ser det ikke slik. For eksempel virker telefonsamtalen mellom Hilde og Gry å ha påfallende stor symbolkraft, tatt i betraktning det tilsynelatende overflatiske pratetemaet den har. Sammenliknet med praten mellom Aimée og Karin, virker telefonsamtalen svært hverdagslig, men som vi har sett, så kan de mest hverdagslige

situasjoner framtre som noe ekstraordinært om vi lyssetter dem fra beboernes ståsted.

Selv om situasjonene i dette kapitlet ytre sett virker mer følelsesladet og intime enn dem i forrige kapittel, er de også hverdagslige i den forstand at det generelt sett ikke er noe ualminnelig ved dem. Det hverdagslige og alminnelige er et fellestrekk ved alle de empiriske eksemplene i denne avhandlingen, og det er nettopp hverdagsligheten som gjør disse situasjonene ekstraordinære; De er ekstraordinære fordi de representerer et brudd med det forventede og med de formelle sosiale posisjonene på Huset, for eksempel ved at den Andres deltakelse, her representert ved de ansattes, framstår som troverdig og ikke som et utslag av plikt. Dette innebærer at de symbolske identitetstegnene som formidles i situasjonene får gyldighet og kraft som stempler. Ikke besværlige stempler, som hos Becker, men de som er ettertraktede, normaliserende. Slik kan vi si at det utløses og opprettholdes en stemplingsprosess med omvendt karriereretning enn den vi ser hos Becker (1997); en meadsk stempling, der beboerne har en tendens til å ta til seg identitetstegn som blir tilskrevet dem av viktige andre og gjøre dem til sine.

Uten den følelsesmessige berøringen vil ikke identitetstegnene kunne slå inn og virke; det vil ikke komme til noen stemplingsprosess, verken av det positive eller negative slaget. Jeg tar ikke for meg de ansattes opplevelser, likevel er det grunn til å tro at om beboerne berøres av at ansatte ser ut til å være berørt, så er også de ansatte berørt av samhandlingen de deltar i. Tatt i betraktning hvor gode observatører

beboerne for en stor del ser ut til å være, særlig med hensyn til å fange opp mening i symbolske tegn, det uuttalte, er det liten grunn til å tro at de vurderer situasjoner helt "feil". Uansett – som jeg har vært inne på tidligere, så er ikke poenget om de ansatte er følelsesmessig berørt på "ekte vis" eller om de forstiller seg, poenget er at beboerne ser ut til å oppfatte responsen som autentisk. Jeg leser situasjonene som hendelser som kan åpne for framsyning og bekreftelse av nye identiteter, og som dermed kan bidra til beboernes arbeid med å skrive nye kapitler i egen biografi. Et mål med å delta i et behandlingsprogram som det på Huset, er nettopp å skrive nye sider i egen biografi, der fortellingene er annerledes enn dem de har fra før av, og der narrative handler om andre, verdige og alminnelige selv.

I det som har vært et nøkkelsitat i denne avhandlingen beskriver Goffman hvordan samvær fungerer når det gjøres "riktig", slik det ofte gjøres. "Riktig" samhandling kan bygge broer mellom mennesker. Han knytter sin kjærlighetsform til samhandlingssituasjoner der vi får til å møtes på en slik måte; der vi møtes i et fellesskap av gjensidig opprettholdt involvering (Goffman 1982:116). Goffman påpeker betydningen av at deltakere følger normer for hvordan samvær skal gjøres for at det skal komme kjærlighetstegn ut av det. Det er ikke regler for god eller forventet oppførsel som gjør situasjonene i min analyse til noe spesielt og nesten magisk, det er heller brudd på slike regler. Det er for eksempel ikke vanlig at ansatte tar opp følelsesmessige forhold vedrørende klienter med dem under lunsjen, heller ikke at de forteller en klient at de har tenkt mye på dem, og vært bekymret, på en så understrekende måte som Siri angivelig gjorde. Det er heller ikke vanlig

at ansatte ringer til klienter, eller at de søker hvile hos dem, slik Karin gjorde. Med disse bruddene redefineres samhandlingssituasjonene fra å være møter mellom ansatte og klienter til å bli møter mellom alminnelige mennesker.

SYMBOLSKE GAVER

Materiell fattigdom er degraderende fordi man frarøves gleden ved å gi (Fromm 1991). Relasjonen mellom hjelper og klient preges ofte av en type fattigdom der mennesker, især klienter, settes i en posisjon der de er ute av stand til å gi. Samtidig har vi en felles kulturell oppfatning om at det er viktig og riktig å være givere, og ikke bare mottakere. Beboerne på Huset kan spandere en sigarett, men heller ikke så mye mer når det gjelder materielle ting. De har imidlertid tilgang på egne sosiale og relasjonelle ressurser, og noen ganger er de i posisjon til å bruke av dem. På den måten kan de gi noe tilbake til de ansatte. Når beboere gir av sin oppmerksomhet, emosjonelle nærvær og erfaring, kan de få noe igjen i form av gjensidighet og positive identitetstegn. Jeg ser denne formen for gavebytte som viktig fordi den gjør beboerne til givere under ellers fattige omstendigheter.

Giver og mottaker må ha et minimum av samstemthet i situasjonen der blir gitt og tatt imot. Gjøres den riktig, kan beboerne vise at de behandler den andre med respekt samtidig som de presenterer seg selv som voksne, interesserte personer. Slik jeg ser det, gjelder det å gi på en måte som er riktig: Ikke for mye og ikke for lite, men passe; både når

det gjelder tegn på hengivelse, empati, nærhet, intimitet og følelser. Gies det for mye, kan det oppleves invaderende, gies det for lite kan det virke avvisende. Gjøres det feil kan det oppleves nedlatende eller latterliggjørende. Beboerne forteller at det at ansatte snakker noe annet enn "terapi-snakke" med dem gir dem en opplevelse av trygghet og mot til å gå inn i andre relasjoner, også utenfor Huset. De hevder at slike samhandlingsopplevelser er grunnleggende for å skulle klare å leve som en edru person sammen med andre edrue, fordi de øver dem i å tro på at de kan være noen av betydning for andre, og på at det lar seg gjøre å være nær noen og å samtale på nærhetsvis slik det blir gjort ute blant vanlige folk. Ifølge beboerne gjør slike situasjoner overgangen til de Andre; de edrue og verdige, forlokkende. Det motiverer dem til å holde ut smerten, ambivalensen og den indre konflikten som ligger i en slik overskridelse av selvene.

Huset er et sted der ansatte og beboere ser ut til å komme hverandre nokså nær. De oppholder seg mye i samme fysiske nokså begrensede område, og kommer også nær hverandre i emosjonell forstand. Nærhetsskapende prat kan være nokså truende for enkelte – den kan bli *for nær*, især om også ansatte viser seg sårbare overfor beboerne og inviterer dem inn "back stage" (Goffman 1990a). Det kan være at enkelte nærhetssituasjoner går forbi ubenyttet fordi beboerne ikke mestrer å ta imot. Situasjoner som er sterkt identitetsoppbyggende i retning av normalitet, som for eksempel nærhetsaktig prat, kan også se ut til å kjøles svært problematiske for beboerne fordi "om jeg begynner å tenke nytt om meg selv, så blir det ikke noen ny smell på meg" som Åge sa. Anne, som følte at hun "revnet på tvers" når hun så

seg selv eller når andre så henne som en edru person, er et annet eksempel.

DAGLIGDAGS PRAT, SÆREGEN BETYDNING

Collins (1988; 2004) hevder at innholdet i praten ikke har betydning for identitetsarbeidet som foregår, så lenge deltakerne kommer ut av den med en følelse av tilfredshet. Etter mitt syn er dette en forenkling, fordi prateemne og ramme for samværet henger sammen med hvem vi er i situasjonen. Sylfest Lomheim (2000:27) skriver: "Eg snakkar, altså er eg" i en artikkel i Dagbladet. Han hevder at snakking ansikt til ansikt med hverandre medvirker til at vi *er*. Dette innebærer at kommunikasjonen som foregår når folk prater, er essensiell for vår væren, men heller ikke Lomheim kommer inn på at prateemnet har betydning for hvem vi er når vi prater. Analysen av mitt empiriske materiale viser at snakking også berører dette temaet, noe jeg har funnet støtte for hos Goffman (1981; 1982; 1990a). Hvem en beboer er i situasjonen avhenger av rammen for samværet, og dermed også av prateemnet. Emner angir rammer for samværet, og dermed også identiteter, og det som kommuniseres om hvem deltakerne er for hverandre når de prater, har sammenheng med prateemnet. Er emnet av privat eller personlig karakter, bidrar det til å definere praten som kollegaprat eller venneprat og får relasjonen til å framstå som kollega- eller venneaktig. I slike situasjoner får beboerne endret sine situasjonelle identiteter i vesentlig grad og i positiv retning. Når slike situasjoner gjøres, genereres det

emosjonell energi (Collins 2004), men det foregår noe i tillegg, nemlig konstruksjon av andre og mer verdige identiteter enn de stigmatiserte.

Vi har sett at prat ikke behøver å ha et alvorlig emne for å kunne være av stor betydning for deltakerne. Slik sett kan jeg si meg enig med Collins; det er nettopp det hverdagslige som ser ut til å være ettertraktet blant beboerne fordi det gjør dem alminnelige, både ved at de framstår som det og at de kjenner seg som det. Alminnelig samvær kan med andre ord befordre både en selvpresentasjon og en følelse av å være som alle de andre, i stedet for å være av de ualminnelige. Nærhetsaktig prat som kollega- eller venneprat på Huset er ofte fylt av humor, og kan for eksempel observeres når ansatte sier til en beboer: "Vet du hva som skjedde da jeg skulle på jobb i går, eller? Jeg hadde punktert uten å merke det, så jeg måtte skifte dekk på bilen" og beboeren svarer: "Nei, jøss! Sier du det?! Dårlig start på dagen, da!" Dette er prat der tema er hentet fra det private livet til en ansatt, og som henspiller på en type hverdagsintimitet mellom snakkerne, til tross for at praten virker overflatisk både i innhold og form. Beboeren inkluderes som en alminnelig person, tilstedeværelsen er lite orientert mot rollene som ansatt og beboer, det er som om slik prat nedtoner det asymmetriske i relasjonen og gjør deltakerne mer jevnbyrdige.

HUMANISERING VERSUS ANDREGJØRING

I avhandlingen ser jeg først og fremst på uformelle samhandlingssituasjoner der det kommer til brudd med de sosiale

statusene ansatt/klient. Det gjør situasjonene til kraftfulle steder der identiteter kan endres, og nye selv-narrativer kan utvikles.

Innledningsvis spurte jeg: "Hvordan gjøres ualminnelige folk alminnelige?" For å svare på det, retter jeg oppmerksomheten mot alminneliggjørende prosesser og samhandlingssituasjoner. Under arbeidet med analysen har jeg også rettet oppmerksomheten mot omstendigheter som tilsynelatende har vært til hinder for alminneliggjøringen. Under disse omstendighetene, i det fengselsaktige, så beboerne ut til å velge mellom flere "mestringsstrategier" for å beskytte seg mot det de syntes å oppleve som tvang og degradering. En strategi var å tilpasse eller underordne seg, en annen var å protestere, enten direkte eller indirekte. Disse strategienes grad av intensitet og tydelighet kunne variere, men uansett kan vi se mestringsstrategier som disse som identitetsarbeid der en forsøker å beskytte et verdig selv og hegne om en skjør opplevelse av alminnelighet under spesielle forhold. Det problematiske ved disse strategiene er at de ser ut til å bekrefte og forsterke det stigmaet beboerne har til hensikt å bekjempe.

Jeg har foretatt en grov inndeling i "gode" og "dårlige" omstendigheter for at situasjoner som bidrar til alminneliggjøring av de ualminnelige skal kunne komme fram. De dårlige omstendighetene preges av at både ansatte og beboere framstår som rigide i sine respektive roller: De har en tilsynelatende stengende rolleutøvelse som ser ut til å holde både ansatte og beboere "fast" i sine masterstatuser. De gode omstendighetene kjennetegnes ved at de tilbyr situasjoner der masterstatusene "oppheves", der begge parter kommer fram i det jeg ser som dynamisk, åpnende selvpresentasjon. Under slike

omstendigheter legges det til rette for situasjoner der de ualmannelige kan gjøres alminnelige. Her spiller samhandlingsdeltakerne (ansatte og beboere) på en scene med rom for improvisasjoner, der de kan delta i situasjoner som gir dem mulighet til å prøve ut andre situasjonelle relasjoner og identiteter enn de vanlige. Det kommer til noen brudd med det innarbeidede og forventede, brudd som først og fremst finner sted i rommene mellom behandlingssituasjonene. I disse mellomrommene brytes det med det kliniske blikket, noe som ser ut til å bidra til en større situasjonell og relasjonell frihet for begge parter. De tynne trådene som til sammen og etter hvert vever historier om situasjonelle identiteter sammen blir kraftigere og tydeligere selvnarrativer for hver gang, slik kan de etter hvert bli til noe mer bestandig og solid som kan gå ut over de flyktige der-og-da-identitetene.

Alminnelighetssamvær legger til rette for situasjoner der ansatte og beboere kan komme hverandre i møte på andre måter enn de vanlige. Dette ser i seg selv ut til å være følelsesmessig berørende for beboerne, og noe de registrerer og reflekterer over. Vennskaplig, barsk humor, innholdsløs prat, intense øyeblikk av gjensidig støtte og omsorg, røykepauser som er rike på rituell anerkjennelse av å være på like fot, overraskende og tilsynelatende formålsløs snakk, er alle situasjoner som oppstår under omstendigheter som åpner for rolleopphevelser, improvisasjon og redefinering av beboernes avvikeridentiteter. Redefineringen av identiteter kan tenkes å være en gjensidig foreteelse i den forstand at ikke bare beboere får andre identiteter i enkelte situasjoner, men også ansatte, som for eksempel tilsynelatende kan gå fra å være en profesjonell og noen ganger distansert hjelper til å bli det

beboerne kaller "et vanlig menneske". Situasjonene der beboerne blir noe annet, eller noe i tillegg til å være stoffmisbruker, blir berørende hendelser for dem. I min tolkning blir de ikke bare følelsesmessig berørt, de blir beveget til "et annet sted" emosjonelt, mentalt og biografisk, enn de var før situasjonen skjedde.

NÅR NOEN GJØR NOE "EKSTRA"

Jeg har som mål å presentere uformelle samhandlingssituasjoner på Huset på en måte som ligger så nær som mulig opptil slik beboerne selv ser ut til å oppleve dem. At avhandlingen belyser forhold i behandlingsverdenen og innenfor rusfeltet, gjør den også til en avhandling om omsorg. Omsorgshandlinger kan være av mange slag. Noen er knyttet til kroppen, noen til det sjelelige, noen er lette å gjenkjenne som omsorg av betydning, andre ikke. Det er åpenbart at omsorgshandlinger kan ha stor kraft, og at omsorg har et stort potensial innen rus og psykiatri og andre tilsvarende behandlingstilstander. I Norvolls (2007) studie er de "gode" samhandlingsrelasjonene kjennetegnet av at ansatte er responsive på en "omsorgsorientert måte" (ibid:221). Hun trekker fram personalets kommentarer: Vil du ha et glass vann?" eller "Hei, hvordan er det med deg i dag?" sagt på en vennlig måte som eksempler på responsivitet som bidrar til en tillitsfull relasjon mellom personale og pasient. I forordet til sin doktoravhandling forteller Norvoll (2007) om en episode som hadde vært viktig for doktorgradsarbeidet hennes. Det var takken hun flere ganger hadde fått av en pasient fordi hun hadde hjulpet henne med å

vaske føttene da hun var på skjermet avdeling på et psykiatrisk sykehus. Norvoll skriver:

“Ved senere innleggelse over flere år gjentok hun ofte følgende: ‘Husker du, Reidun, jeg var så syk, og du var så snill og hjalp meg å få vasket føttene mine.’ På et eller annet vis hadde denne handlingen stor symbolsk betydning for denne pasienten. Siden har jeg ofte tenkt på hvorfor. Det kan synes som fotvasken ble et sterkt tegn på omsorg fordi dette gikk utover hva som var vanlig å få hjelp til på skjermingsrommet. Episoden viser kraften i omsorgshandlingene innenfor psykiatrien og det potensialet som omsorg kan ha dersom den får bedre rammevilkår” (Norvoll 2007 i forordet)

Det framgår tydelig at fotvasken fikk stor symbolsk verdi for pasienten. Fotvask er en handling som ikke krever fagpersoner. Hvem som helst kan utføre den, uavhengig av om de er utdannet sykepleier eller ikke. Det at Norvoll var sykepleier, bidro trolig til at handlingen fikk stor symbolsk betydning, fordi fotvask gikk ut over det sykepleiere gjorde (Norvoll 2007). Det kom med andre ord til et brudd med det forventede. Jeg ser for meg at den symbolske virkningen hadde vært enda sterkere om en av legene hadde vasket pasientens føtter. På samme vis hadde det tydeligvis sterk innvirkning på beboerne på Huset når ikke bare vanlig ansatte, men også sjefen tok seg en røyk og slo av en prat med dem. Det hierarkiserte systemet på Huset var åpenbart ikke bare et onde, det kunne gi ekstra kraft til gode symbolske meldinger. Samværsituasjoner som anses som knapphetsgoder får et ekstra lag mening og blir mer følelsesladet. Både fortellingen om fotvasken hos Norvoll og eksemplene i dette kapitlet handler om at en ansatt har gjort noe “ekstra”, noe hun eller han ikke hadde behøvd å gjøre. Det “ekstra”

er ikke nødvendigvis tids- eller arbeidskrevende, det kan godt bare være gester, men kan likevel gi stor kraft og rik symbolsk mening.

Blant beboerne på Huset ble ansatte som ofte gjorde litt mer enn det som ble forventet, og som ga noe ekstra, omtalt som folk som "brydde seg". Det ligger en omtankeerklæring i å gjøre *mer*, noe *annet* eller *på annet vis* for en klient enn vedkommende forventer. Det kan være godt at ansatte viser menneskelighet på den måten at de gir noe ekstra for å være gode. Pasienten på det psykiatriske sykehuset var trolig klar over at Norvoll (2007) strakk seg og gjorde litt mer enn hun egentlig behøvde for henne. Det samme kan sies om beboerne på Huset; det er nettopp vissheten om at ansatte har gjort noe ekstra som gir noe av det følelsesmessige trykket i hendelsene, selv om det bare er et blick og ikke en så stor og intim "gave" som fotvask. Det kan være godt når noen gjør noe ekstra, fordi det kan være et tegn på egen verdi og at den andre bryr seg om en og er villig til å strekke seg. På den andre siden kan det at noen gir noe av pliktfølelse av typen "for å være snill mot en som trenger det" tilsmusse gaven: Det gjør ikke godt å få når giveren ikke ønsker å gi, når det bare er vanskelig å la være, og det blir gitt av plikt.

Vi har sett at alminnelig, uformell samhandling mellom ansatte og beboere kan skape situasjoner der selvet kan anerkjennes som hellig og framtre som verdig, selv i situasjoner som virker svært profane. Ett av funnene i feltarbeidet er at det alminnelige samværet mellom ansatte og beboere ser ut til å ha potensial til å formidle håp for framtida og bidra til nye og mindre destruktive beboerselv enn dem de hadde når de drev

med sine gamle praksiser. Det er der, i det som ikke har noen formelt erklært terapeutisk verdi, at ansatte og beboere kan berøre og berøres og møtes i gjensidighet og i andre roller enn de formelt tilskrevne. Det er der de kan se både seg selv og hverandre som konkrete personer, og ikke som abstrakte samfunnsindivider:

”Abstrakta samhällsvarelser kan varken älska eller älskas, varken hata eller hatas. Man kan inte leva sig in i dem, hysa medkänsla med dem, etc. Där finns ingenting att älska, hata, leva sig inn i eller hysa medkänsla med” (Asplund 1987:172).

Mennesket har både abstrakte og konkrete aspekter ved seg. Det konkrete er mennesket slik det framstår av kjøtt og blod, et som kan bevege og beveges i følelsesmessig forstand. Dette står i motsetning til det abstrakte individet som gestalter rollen, en kopi av ens selv, en abstraksjon, som bare kan elskes i billedlig forstand, som ikke kan bevege eller bli beveget av andre (Asplund 1987). I dette perspektivet kan både stoffavhengige i behandling og ansatte framstå for hverandre som abstrakte individer: Som innehavere og utøvere av rollen som klient eller hjelper. Det er ofte ansett for å være et ideal å kunne tre inn i ulike profesjonelle roller, men sett i Asplunds perspektiv kan slike roller bidra til etablering av en abstrakt sosialitet, og dermed mangel på kontakt. De hverdagslige samhandlingssituasjonene mellom beboere og ansatte, både på Huset og utenfor ser ut til å bryte med og løse opp roller, og gjøre tilgjengelig omstendigheter der en kan elske og bli elsket, der vi med Asplund kan si at deltakerne gjør sosial responsivitet; en elementær form for sosialt liv (Asplund 1987:11-12).

Jeg skrev innledningsvis at denne doktoravhandlingen skulle være et dypdykk i hverdagslige samhandlingssituasjoner mellom beboere og ansatte på Huset. Nå har jeg foretatt dette dypdykket, og skal gå videre med å trekke noen hovedlinjer fra arbeidet og diskutere elementer og prosesser i det som er min substanssteori om følelser og terapeutisk endring.

KAPITTEL 7:

BEVEGENDE ALMINNELIGHET: EN TEORI OM IDENTITET OG ENDRING

Denne avhandlingen er en mikrostudie av situasjoner, ikke av individer eller grupper, og jeg retter særskilt oppmerksomheten mot følelser i uformell samhandling. Jeg har framhevet og nyansert disse følelsene fordi jeg ser dem som uløselig knyttet til identitetskonstruksjon og endring, også terapeutisk endring. Innledningsvis spurte jeg: Hvordan kan det uformelle samværet mellom beboerne og ansatte karakteriseres? Hva er det som gjør at noen, tilsynelatende svært ordinære, situasjoner blir følelsesladede for beboerne, og på hvilken måte kan slike situasjoner bidra til beboernes endringsprosjekt? Konstruksjon av situasjonell identitet og rekonstruksjon og utvikling av selv i uformell sosial samhandling er et overgripende tema i avhandlingen, og jeg har utviklet en modell om endring som jeg har kalt bevegende alminnelighet. Denne er en videreutviklet versjon av min modell om kjærlighetsbærende samvær, et sentralt element i beboerteorien som jeg omtaler i kapittel 1. Jeg bruker betegnelsen "bevegende" om følelsesmessig berøring, men også om prosesser der deltakerne kan komme til, bevege seg mot eller bli beveget til "et annet sted" i sin biografi. Med det mener jeg at for eksempel beboerne, i sin samhandling med ansatte, kan bli berørt av samværet i seg selv, og de kan komme til å tenke annerledes om seg selv og kjenne seg mer lik de Andre og mer verdige. De kan komme til å se eget selv som noe annet

enn et stoffmisbrukerselv, og bli følelsesmessig berørt av denne opplevelsen av egen identitetsendring. Videre bruker jeg betegnelsen "alminnelighet" for å vise til at samværsituasjonene det er snakk om er av det hverdagslige, alminnelige slaget, slike som forekommer ofte og som framtrer som ordinære for folk flest. Alminnelighet viser også til en prosess der de ualminnelige gjøres alminnelige gjennom å delta i uformelt, hverdagslig samvær med alminnelige andre.

Alminnelige samhandlingssituasjoner som oppstår i hverdagslivet på Huset, og som er av det emosjonelt berørende slaget, ser ut til å kunne bevege beboerne til et annet sted enn der de var da de kom inn dit, både følelsesmessig, mentalt og biografisk. Identitetsbudskapene som formidles i disse situasjonene får kraft og tyngde ved at de følges opp med ekspressive uttrykk som oppleves som autentiske. Min teori om bevegende alminnelighet sier i korthet at enkelte situasjoner, som i det ytre ser ganske ordinære ut og som ikke blir så mye lagt merke til, kan ha sterk, emosjonell virkning som gjør at folk blir berørt og kanskje endret av dem. Her ligger det et terapeutisk aspekt: Stoffmisbrukere kan få nye, positive identiteter gjennom å delta i alminnelig samvær med signifikante andre. Samvær i utenomterapeutiske situasjoner beforder endring, også ut over den situasjonelle opplevelsen av egen identitet, ved å formidle pålitelige symbolske meldinger om verdige, alminnelige selv.

BRUDD: TEGN PÅ LIV OG MULIGHETER FOR BEVEGELSE

Brudd av ulik art er et gjennomgående tema i avhandlingen, og er et fellestrekk ved de samhandlingssituasjonene som jeg belyser. Det dreier seg om brudd med forventet atferd og med dominerende statuser, om overraskende initiativ fra viktige andre, om brudd med gamle identiteter og selvbilder, og med formelt tilskrevne roller på Huset. For beboerne dreier det seg også om brudd med gamle praksiser (Thomassen 2001), det vil med rusen og annet som knytter dem til livet som rusmisbruker, for eksempel kriminalitet og prostitusjon. Brudd kan komme som plutselige omkast av en situasjon, for eksempel i form at et blikk eller en gest som introduserer et skifte av footing (Goffman 1981), eller som lengre sekvenser som blir til noe som er forskjellig fra det vanlige, for eksempel bytte av roller mellom beboere og ansatte. Situasjoner der det kommer til brudd med det forventede hører sammen med følelsesmessig berøring ved at bruddene tilfører noe som gjør at symbolske tegn har en tendens til å slå inn og treffe. En kan for eksempel bli overrasket over at noe uventet skjer. Denne overraskelsen fører til at situasjonen står fram som bemerkelsesverdig, og gjør den følelsesladet. Bruddsituasjoner kan virke svært uanselige, men de kan likevel gjøre store forskjeller. Nedenfor følger en historie om en slik situasjon.

Jeg hørte en gang en bass-solist i en liten kirke som sang en enkel barnesang. Idet han skulle til å begynne, hørte jeg tydelig at han trakk pusten og slapp den ut med et langt sukk. Så vendte han blikket vekk fra publikum, ut av kirkevinduet og begynte å synge. Den lille gesten ga

en plutselig intensitet til stemningen. Åndedraget hans introduserte en "forskjell som gjorde en forskjell" for å si det med Bateson (1972:453). Sangeren ga meg en opplevelse som likner det en komponist søker å få til ved å sette inn et # eller en *b* i musikken, nemlig å få den til å gå fra å formidle en stemning til en annen, eller for å forsterke en som allerede er der. Noe av det overraskende brudd med det forventede gjør, er å gi autentisitet og liv til det som skjer, noe som igjen har en tendens til å berøre folk. Det profesjonelle, perfekte og forutsigbare kan til sammenlikning arte seg som livløst, og danne en kontrast til det organiske og gripende. Før vi tenker oss om er det lett å ty til de pompøse ideene om store, kraftfulle og markante situasjoner når vi snakker om situasjoner som er sterkt berørende, nærmest magiske, og fulle av liv. Det er også lett å se for seg situasjoner som er følelsesmessig berørende som "snille" i betydningen nære, intime, følelsesladede, private, kjente eller trygge. Jeg har påpekt at det ikke behøver å være slik. Jeg har også pekt på at "det magiske" kan ligge andre steder, og at det kan være nærmest umerkelig for den som ikke følger godt med, eller tar det som foregår for gitt.

BERØRT, MEN IKKE BEVEGET

De fleste av beboerne på Huset har lang erfaring i å bli sett som uverdige, menneskelig og sosialt sett. Når beboerne og hverdagslivet er så ualminnelig som det er der, kan det å bli bekreftet som alminnelig fortone seg som uvanlig og svært emosjonelt ladet. Jeg har forsøkt å gripe tak i forutsetninger for at slikt samvær skal kunne finne sted.

Innledningsvis i denne avhandlingen delte jeg samhandlingssituasjonene mellom ansatte og beboere på Huset inn i tre hovedkategorier: De som har formelt erklært terapeutisk verdi, de som ikke har det og som er uformelle og alminnelige, men ikke følelsesmessig berørende, og de som er uformelle, alminnelige og følelsesmessig berørende. Jeg har belyst situasjoner av den sistnevnte typen: de alminnelige og berørende. Analysen har vist at situasjonene hadde flere fellestrekk, og noen av dem går igjen i fortellingen om kirkesangeren, det kom til brudd med det forventede, til omkast av situasjoner og identiteter. I tillegg kom det fram at folk ble følelsesmessig berørt av disse bruddene. Alminnelighetssituasjonene jeg har belyst har variert i tid, fra korte glimt som gester og blikk, til lengre sekvenser. Situasjonene varierer fra å framstå som svært hverdagslige og tilsynelatende overflatiske, til åpenbart mer personlige og emosjonelt ladet. Jeg har pekt på at noen omstendigheter legger bedre til rette for alminneliggjørende situasjoner og prosesser enn andre, og kapittel 4 handler om omstendigheter der de gode normalitetsstemplingene ikke kommer fram. Disse sidene ved Huset var mer framtrepende under det andre feltarbeidet enn de var under det første. Jeg skrev kapittel 4 fordi jeg ønsket å belyse hva som skal til for at de gode glimtene av alminnelighet skal oppstå ved å se på omstendigheter der de ikke kommer fram. På den måten har det vært mulig å sammenlikne ulike stemplingsituasjoner (de beckerske og de meadske). Vi får innblikk i de alminneliggjørende prosessene ved å gjøre rede for de som bekrefter avviket, de som holder folk i annerledesheten og gjør dem forskjellige. Dette er gjort i goffmaniansk ånd; han belyser det normale ved å skrive om det unormale (Goffman

1961; 1990b). De negative omstendighetene preges av strukturelle føringer og kulturelt bestemte tenkemåter som legger noen grunnrammer for livet på Huset, og som er med på å legge føringer på samhandlingen mellom ansatte og beboere på en måte som er identitetsbyggende, men ikke i normaliserende og alminneliggjørende retning. Kapittel 4 belyser situasjoner som virker undertrykkende og identitetskonstruerende, mens i kapitlene 5 og 6 belyses situasjoner som virker gode og identitetskonstruerende. Begge kategorier er emosjonelt berørende, men bare den siste kategorien situasjoner vil bevege beboerne til alternative steder i deres biografier.

BERØRT OG BEVEGET

Kapittel 5 og 6 viser hvordan beboerne kan gjøres alminnelige gjennom deltakelse i forskjellige typer uformelt samvær med ansatte på Huset og at de resosialiseres inn i en felles alminnelighet. Da vil ikke aktørene framstå med sine masterstatuser, i alle fall ikke bare med dem.

Situasjonene blir til identitetskonstruerende hendelser der beboerne kan ta til seg tegnene og gjøre dem til sine, som gyldige refleksjoner av seg selv som alminnelige mennesker. Alminneliggjøring av avvikerne kan skje gjennom at de blir speilet, stemplet og bekreftet i situasjoner der de framstår med andre identiteter enn dem som hører til avviker-selvet.

Den emosjonelle berøringen framstår både som gyldighetsgaranti for tegn og som noe som i seg selv er endrende, i den forstand at folk kan beveges til andre steder i sin biografi. Bevegelsen er sosial i den forstand at en blir beveget av andre, og refleksiv fordi en kan tenke

annerledes om seg selv der og da, og noen ganger også over tid. Følelsesmessig berøring framstår som en viktig bestanddel i refleksive selv-prosjekt. For at situasjonene skal kunne ha en slik virkning, kreves det en viss grad av felles tiltro og avslapning, og at det åpnes for improvisasjon over tradisjonelle rollescript. Situasjonene i den bevegende alminneligheten kan skaleres etter hvor følelsesladet, ytre sett, de virker. Noen situasjoner ligger til venstre på skalaen, det er de som framfor alt virker svært hverdagslige og lite bemerkelsesverdige (kapittel 5), mens andre ligger til høyre og framstår tydeligere som følelsesladede nærhetsaktige situasjoner. Det emosjonelle er mer eksplisitt uttrykk i disse samhandlingssituasjonene (kapittel 6).

EN SUBSTANSTEORI OM ENDRING

Substansteori (Strauss & Corbin 1998) beskriver et bestemt empirisk område, for eksempel en gruppe mennesker og det de driver med. I min studie utgjør denne gruppen beboere (og ansatte) i en behandlingsinstitusjon for stoffmisbrukere. Substansteorien om endring som jeg utvikler her, tar for seg hva ansatte og rusklienter driver med, hva som foregår når de er sammen i uformelle situasjoner og hvilken betydning slik samhandling kan ha for beboerne.

Hos Becker (1997) blir marihuanabrukerne gjort til avvikere ved at de gjentatte ganger blir utsatt for sanksjonerende respons fra folk i omgivelsene. I min avhandling blir avvikerne, rusklientene, gjort til alminnelige ved tilsvarende prosesser, men med omvendt fortegn. Når

respons-situasjoner adderes opp, slik de blir for beboerne på Huset på samme måte som for marihuanarøykerne hos Becker, blir de til mer enn enkeltstående situasjoner. Gjentatte identitetserklæringer fra viktige andre gir en stemplende effekt så framtidige identitetstegnene er av et slag som er følelsesmessig berørende. Om de er det, kan de slå inn og virke og bli til situasjoner som, om identitetstegnene er positive, beveger folk videre i sin biografi. Om vi bruker Beckers karrieretenkning, vil det oppstå en endring av karriereretningen fra en nedadstigende til en oppadstigende kurs. En slik stemplingsprosess bringer med seg endring av selvene, den mer personlige identiteten. Det vil si at egen opplevelse av "hvem jeg er" og den jeg tror andre ser meg som vil endre seg fra å være en avviker til å være en verdig alminnelig.

STEMPLING, RITUELT ROLLEBYTTE OG SOSIAL RESPONSIVITET

Vi kan se på Huset som en scene der det daglig utspilles samvær der identiteter konstrueres og selv endres. Det folk gjør på en scene vil se ulikt ut ettersom hva slags lyssetting som brukes. Jeg har brukt ulike forfatteres prosjektører for å belyse hvordan vi kan forstå hva som foregår når folk er sammen i uformelle situasjoner. På den måten kan vi få et ufullendt bilde av hvordan uformelt samvær kan bli til identitetskonstruerende situasjoner og utgjøre grunnleggende elementer i personlige endringsprosesser.

Belyser jeg de aktuelle samhandlingssituasjonene ved hjelp av Beckers (1997) stemplingsteori, kan vi se tegnformidlingen som gode stemplinger. Dette forutsetter at vi bruker en logikk som sier at om folk

kan stemples som "avvikere", må disse også kunne stemples som "normale mennesker". Re-stemplingen skjer gjennom en prosess av gjentatte samhandlinger med signifikante, mektige andre: Folk med autoritet og autorisasjon som stemplere.⁶⁰ Jeg har presentert de ansatte som autoriteter som er i posisjon til å bekrefte beboernes avvikeridentitet, men også som folk med autorisasjon til å stemple dem som alminnelige.

Becker⁶¹ hevder at hans karriereteori om stoffmisbruk har nådd en teoretisk metning ("saturation") (Glaser & Strauss 1999:61), det vil si at det ikke er funnet nye data som gjør at en kan utvikle egenskaper ved kategoriers kjennetegn (som for eksempel karriere). I tilfelle skulle nye funn underminere karriereaspektet ved Beckers stempelingsteori. Om vi leser de identitetskonstruerende situasjonene i mitt empiriske materiale som tilfeller av omvendt stempeling, slik jeg gjør i mitt perspektiv, kan vi si at metningen i den Beckerske karriereteorien er opphevet. Det innebærer ikke at den er feil eller uholdbar, det er heller motsatt: Den bekreftes på nytt og på en ny måte, ved å vise til at den også er gyldig som en teoretisering over identitetsutvikling med omvendt karriereretning, nemlig "oppover," til noe bedre. Den er altså ikke bare gyldig i beskrivelser av prosesser som gir en nedadgående og for det meste uønsket karriereretning, men kan brukes for å forstå prosesser der de stemplede re-stemples. Min analyse bidrar til en nyansering av

---

⁶⁰ Som jeg har vært inne på i kapittel 2 er dette å bringe stempelingstenkningen tilbake til en mer "opprinnelig" stemplingsidé, slik den blir presentert innenfor den amerikanske pragmatismen.

⁶¹ Personlig kommunikasjon med Becker på et seminar på Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, 5.10.2004

Beckers stemplingsteori ved å peke på de følelsesmessige aspektene, det at folk må berøres av henholdsvis bekræftelser eller sanksjoner for at stemplingsprosesser skal bli til noe som slår inn og virker.

Setter jeg lyset fra Goffmans ståsted, vil vi se at identitetene som konstrueres i samhandlingen på scenen får en mer flyktig, dynamisk og mangefasettert karakter, fordi de vil variere med omstendigheter og situasjoner. Her er det i hovedsak ikke noe som "setter seg" på samme måte som hos Becker. Med denne lyssettingen kommer det fram at identitet og selv varierer med situasjoner og at relasjonen mellom deltakerne har mindre betydning. Det empiriske materialet mitt består av fortellinger om beboere og ansatte som står i et asymmetrisk forhold til hverandre.

Som vi har sett, har forholdet mellom deltakerne i samhandlingssituasjoner noe betydning likevel, ved at gode identitetstegn fra høyt rangerte personer ser ut til å ha en egen kraft. I mitt perspektiv står relasjon, situasjon og identitet i et dynamisk forhold til hverandre, slik situasjon og identitet gjør det hos Goffman. Relasjonsarbeid gjøres innenfor ulike rammer i forskjellige situasjoner. Om rammen for samhandling mellom beboere og ansatte er terapeutisk, for eksempel en behandlingsgruppe, vil som regel relasjonene mellom dem være preget av deres tilstedeværelse som henholdsvis behandler og klient. En behandlingsrelasjon som bare består av møter i terapissettinger vil trolig utvikle seg annerledes enn en behandlingsrelasjon der terapeut og klient møtes i et større situasjonstilfang, for eksempel også i uformelle situasjoner som ikke har

en formelt erklært terapeutisk formål. Hvem deltakerne er for hverandre varierer med situasjonen de er sammen i. Dette knytter identitet og relasjon sammen: De situasjonelle identitetene vi framstår med i ulike situasjoner sier noe om hva som kjennetegner relasjonen mellom oss som er aktører, om den for eksempel er nær eller distansert, fortrolig eller mistroisk. Identiteter konstrueres i situasjoner som finner sted innenfor gitte rammer for samvær. Det vil si at definisjonen av samhandlingssituasjonen har betydning for hva slags identiteter som lettest kan komme fram i dem. Dette perspektivet plasserer analysen min tett opp til Goffmans (1966; 1971; 1982) samhandlingsperspektiv og situasjonelle aspekter ved konstruksjon av identitet og selv. I motsetning til å se selvene som noe med bestandighet, som i en stemplingsteori, retter Goffman i hovedsak oppmerksomheten mot de situasjonelle og dermed flyktige selvene. Han har imidlertid åpnet for å se de stigmatiserte selvene som noe varig og stemplet i *Asylums* (Goffman 1961). Der kommer det fram at et stigma er vanskelig å bli kvitt når det først har satt seg (blitt stemplet) på en person. Slik jeg ser det, framtrer det stigmatiserte selvet som rigid og mer fast enn fra det ikke-stigmatiserte, som virker mer dynamisk og bevegelig. Slik sett er det rimelig å tenke seg følelser som et grunnleggende element i den bevegende alminneligheten, fordi det må noe med stor kraft til for å overprøve gamle stempler og for å re-stemple avvikere som alminnelige folk. Til sammenlikning vil et normalitetsstempel være forbausende enkelt å miste.

Om jeg lar Goffman og Collins bidra sammen til lyssettingen av de aktuelle samhandlingssituasjonene, vil vi se at aktørene dyrker

hverandres selv som noe hellig i hverdagslivets ritualer. Ritualer er samhandling der identiteter konstrueres og fellesskap oppstår etter ulike mønstre. Eventuelle brudd på normer for hvordan den rituelle dyrkingen av hverandres identiteter skal foregå, kan føre til negative følelsesmessige reaksjoner og sanksjoner blant dem som deltar i samhandlingsritualene, mens det å følge dem bidrar til følelsesmessig energi, en opplevelse av fellesskap og av gjensidig formidling av respekt og aktelse (Collins 2004; Goffman 1966; 1982). Vi kan finne klarere fellestrekk med Beckers (1997) stempingsteoretiske varige (men dog ikke uforanderlige) selv i Collins' (2004) Interaction Ritual Chain-modell, individer som oppsøker situasjoner som gir emosjonell energi gjentatte ganger får fornyete bekreftelser av sine sosiale identiteter gjennom sammenkjedede prosesser som likner stemping. Becker og Collins har til felles at de begge kan spores tilbake til den stempingstankegangen vi først så hos Cooley (1998) og Mead (1962).

Goffman ser kjærlighet som et resultat av at vi gjør samhandling på "riktig" vis, der vi kan møtes i et øyeblikk av: "(...) a communion of reciprocally sustained involvement" (Goffman 1982:117), men han går ikke videre inn i temaet slik jeg gjør. Collins' prosjekt har vært å videreføre Goffmans ritualteori ved blant annet å hevde at følelsesmessig energi er det som gjør at folk samles, igjen og igjen, for å dyrke hverandres selv og fellesskapet av likesinnede. På den måten bringer han inn følelser som et grunnleggende element ved samhandlingsritualer i hverdagslivet, dog uten å gi en detaljert redegjørelse for hvordan følelsesmessig energi kommer til uttrykk og gjøres.

Et identitetsbudskap skal ikke bare avgis. Tegn om hvem vi er for hverandre skal også tas inn og aksepteres (Jenkins 2003). Det at folk berøres i samhandling ser ut til å være en forutsetning for at samhandlingen også skal kunne være bevegende, slik at det som formidles av identitetstegn "går inn", og ikke bare svever ubemerket forbi. Tegn som ikke rører ved en, kan i første omgang vanskelig erkjennes, for de ikke oppdages. Tegn kan heller ikke *angå* den som oppdager dem hvis de ikke rører ved ham. Dette innebærer at identitetstegn må komme i en form som berører personen for at det som formidles skal bli "tatt i mot" og inngå som bidrag til et selv, det være seg stemplinger, enten positive som hos Cooley (1998) og Mead (1962) eller negative, som hos Becker (1997), eller andre identitetserklæringer som hos Goffman (1966; 1971; 1982; 1990a) og Collins (2004). De følelsesmessige aspektenes betydning for at identitetstegn skal "slå inn og virke" er et underkommunisert fenomen. Vi kommer et stykke med Collins bidrag, men det er som om han oppholder seg for kort ved situasjonene han analyserer, slik at han ser ut til å gå glipp av de mest fininnstilte prosessene og de nesten umerkelige tegnene som formidles, både *om* kommunikasjonen i situasjonen og *i* den⁶². Av forfatterne over er Goffman og Becker de som er empirisk orientert, selv om de skiller seg fra hverandre ved at Becker, etter min oppfatning, skriver på en annen og mindre detaljfokusert måte som gjør at han fjerner seg mer fra empirien enn det Goffman gjør. Collins er til sammenlikning teoretisk orientert. Dette bidrar til at verken Collins eller Becker oppnår det

---

⁶² Jeg ser for meg at dette kan ha med metode å gjøre, og at deltakende observasjon har et fortrinn framfor andre metoder fordi forskeren kan komme svært nær (også følelsesmessig) dem hun eller han studerer.

nivået av detaljrikdom på samhandlingsanalysene generelt, og emosjonelle aspekter spesielt som er nødvendig for mitt formål. Beckers stempelingsteori har vært konstruktiv ved at den kan anvendes for å forstå identitetskonstruksjon som et resultat av en "positiv" stempeling. I denne er de stemplede i en prosess med oppadgående karriereretning, der de får bekreftet selvene som verdige og alminnelige. Min analyse har tilført Beckers stempelingsteori noe nytt ved at den belyser hvordan stempeling kan skje i skjæringspunktet mellom identitetskonstruksjon og følelser: Om folk ikke blir berørt av å få sin atferd sanksjonert og ved å få tilskrevet negative identiteter, tar de heller ikke til seg noe, og blir ikke stemplet. Sagt med andre ord: Biografisk bevegelse krever følelsesmessig berøring. Uten denne vil det ikke konstrueres nye identiteter, og det vil ikke oppstå endring, verken i positiv eller negativ retning.

Et siktemål med denne avhandlingens er å gi empiriske illustrasjoner av kjærlighetsuttrykk i hverdagslig uformelt samvær, og gjennom mine fortolkninger bidra til en utvidet teoretisk forståelse av identitetskonstruerende samvær ved å belyse emosjonelle sider ved dem. Lyssetter vi situasjonene jeg er opptatt av med Asplunds prosjektør, vil vi se dem som sosial responsivitet. Han skiller mellom konkret og abstrakt sosialitet, og jeg har tatt for meg den konkrete i denne avhandlingen. Den sosiale responsiviteten er emosjonelt ladet og kan være både "lys" og "mørk" (Asplund 1987), i motsetning til Collins' (2004) samhandlingsritualer, der det genereres emosjonell energi som i hovedsak sees som lys. Det er ikke all sosial responsivitet som framtrer som lys i betydningen god og identitetsendrende i mitt materiale. I det

fengselsaktige er sosialiteten konkret, men av en mørkere valør. Et eksempel er pannekakehistorien (kapittel 2), der beboeren får respons og blir sett som konkret person, men med et blikk som oppleves degraderende av vedkommende. Situasjonen er likevel noe annet enn asosial responsløshet, som Norvoll (2007) tar opp i sin avhandling. Hun peker på det hun kaller responsivetsproblemet ved den psykiatriske avdelingen ved å se på samhandlingssituasjoner mellom pleiere og pasienter, der pleierne til tider legger vekt på ikke å "se" pasientene til tross for gjentatte forsøk på å bli sett fra pasientenes side.

Den sosiale responsiviteten ligger nært opptil Goffmans kjærlighetsform, den han viser til der han skriver at prat kan komme til å lyse opp verden for folk som snakker sammen. I følge Asplund (1987:16-17) krever den sosiale responsiviteten frigjøring fra regler og formalisering av handlinger, det vil si at den krever umiddelbarhet. Han ser den abstrakte sosialiteten som en av det moderne samfunnets konstruksjoner, inspirert av normorientert samhandlingsteori der individene ser hverandre som abstrakte individer (rollefigurer). Asplund skiller seg fra Goffman ved å være svært kritisk til rolletenkning. Hos Asplund er roller tøylet og formalisert handling, og handling som har et slikt utgangspunkt, kan ikke berøre noen (Asplund 1987). Samtidig kan vi se et fellestrekk mellom de to i Asplunds krav om umiddelbarhet: Asplund og Goffman har en felles norm om umiddelbarhet og spontanitet: Samhandling må gjøres på en "troverdige" måte for at den ikke skal bryte sammen, og for at den symbolske meningen skal ha gyldighet. Det er noe paradoksalt over dette kravet om umiddelbarhet. Idet en legger føringer på hvordan

umiddelbarhet skal gjøres, er ikke lenger handlingen umiddelbar. For meg er det svært problematisk å avgjøre hvorvidt noe "er" umiddelbart. Jeg har holdt meg til en ide om at en handling eller et tegn kan *framstå* som umiddelbart og autentisk og dermed gyldig for den enkelte tegnleser i situasjonen. Jeg ser meningsbærende tegn som sosiale konstruksjoner, men uten at dette behøver å komme i konflikt med personers opplevelse av dem som sanne der og da.

Sett med mitt blikk står ikke goffmaniansk rolletenkning i veien for sosial responsivitet. Sosial responsivitet kan gjøres ved at folk går ut av en rolle og inn i en annen, for eksempel slik vi har sett den komme til uttrykk i brudd-liknende situasjoner på Huset. Situasjoner som har noe overraskende og uventet over seg får ofte det som formidles der til å framstå som umiddelbart og autentisk. Det umiddelbare blir berørende, og opplevelse av og refleksjon over egen følelsesmessig reaksjon gir situasjonen og det som sies der, direkte eller indirekte, kraft og gyldighet. Ved å legge til grunn en mindre rigid og bokstavelig tolkning av rollebegrepet enn den Asplund (1987:154-159, 174-175) bruker i sin kritikk, kan vi se at rolle og responsivitet har noe felles, nemlig det at begge må gjøres på en troverdig måte om de skal ha gyldighet. Handlinger må oppfattes som autentiske for at det som formidles der, for eksempel identitetstegn, skal oppleves som sant. Roller som gjøres riktig framstår som uforstilte handlinger, og vil kunne berøre deltakerne i en situasjon på lik linje med dem som møter hverandre som konkrete personer, og de symbolske budskapene om hvem deltakerne er for hverandre vil kunne "nå inn og sitte". I dette

perspektivet har autentisitet ikke å gjøre med *at* det spilles roller, men heller *hvordan* de spilles.

Å lese samhandlingssituasjoner i et rolleperspektiv innebærer altså ikke å se det som gjøres som forstilt, og tegnene som formidles der som ugyldige. Gode skuespillere er eksempler på folk som i bokstavelig forstand spiller roller som kan være svært berørende. Det avgjørende ser for meg ut til å være om det som gjøres beveger deltakerne, det at folk er i roller ser ikke ut til å hindre at de blir emosjonelt berørt. Med denne diskusjonen har jeg ønsket å gi en nyansert og empirisk grunnet analyse av sosial responsivitet og av roller i rituell, følelsesmessig berørende samhandling. Hensikten har vært å gjøre beskrivelsene av identitetskonstruksjon i alminnelige samhandlingssituasjoner enda litt tykkere enn de ble ved hjelp av stemplingsperspektivet.

Jeg støtter Asplunds (1987) tenkning om at sosial responsivitet preges av brudd og improvisasjon. Dette betyr imidlertid ikke at deltakerne i sosialiteten går inn i situasjoner som er nærmest rammeløse og skrelt for føringer om hvordan de skal eller kan gjøres. I kapittel 4 nevnte jeg at vi kan se to hoveddrammer som grovt sett definerer samværet på Huset: De terapeutiske og de utenomterapeutiske. Jeg vil her nyansere dette, og si at med brudd og improvisasjon ser de samhandlende ut til å gå inn i andre rammer for samvær innenfor en av de to hoveddrammene, med andre roller og andre identiteter. Det kan nettopp være et poeng, og det som berører, at deltakerne danner en ny ramme for samvær inne i en annen, for eksempel at folk går ut av ansatt-klient rollene og inn en kompisaktig eller kollegaliknende situasjon uten at det formelt

tilskrevne rollesettet er endret. Samvær mellom folk som vet om hverandres hierarkisk sett svært ulike sosiale statuser, men der de mest alminnelige likevel behandler de mindre alminnelige som om de var vanlige folk, er mektige situasjoner i så måte. Asplund går ikke videre inn i dynamikken i den sosiale responsiviteten, ut over det at folk blir gjensidig berørt av hverandres respons og således finnes for hverandre som konkrete personer – om enn bare i et gys av et øyeblikk.

MÅTER Å SAMHANDLE PÅ

Jeg har brukt analytiske verktøy fra forfatterne over for å få gitt et utfyllende bilde av hva som kan ligge i alminnelige samhandlingssituasjoner og hvordan de kan forstås. Likevel endte jeg opp med en uro fordi jeg ikke hadde brakt analysen til det stedet der jeg så for meg at den hørte hjemme, nemlig på et sted som gir rom for å se enkelte typer alminnelig samvær som "åndsnærvær". Dette begrepet er ikke mitt, jeg har det fra Petter Flaatten, tidligere stoffmisbruker og samtalepartner gjennom mange år⁶³. Vi møtte hverandre på en behandlingstilstand for 17 år siden, han som beboer og jeg som ansatt. I forbindelse med oppstart av feltarbeidet til denne avhandlingen satt vi og snakket om behandling og om forholdet mellom ansatte og klienter da han sa:

---

⁶³ Jeg har fått Flaattens tillatelse til å bruke hans rette navn. Slik jeg ser det, er dette en anledning til å løfte en viktig samarbeidspartner ut fra anonymiserings skygge. Det kan jeg ikke gjøre med alle, for eksempel ikke med dem som var beboere på Huset da jeg var der. Det er viktig at anonymitet bevares, men samtidig oppstår det paradokset at de viktige stemmene blir "skjult" (Thomassen 2001).

Petter: Alt er avhengig av medmenneskelighet, ikke kaldt sosionompreik.

Astrid: Hvordan da? Hva er medmenneskelighet for noe?

Petter: [Utbryter, og virket overrasket over at jeg spurte om noe selvsagt] Det er åndsnærvær! Det er jo der sjelene møtes.

Jeg finner Flaattens betegnelse på betydningsfulle samhandlingssituasjoner mellom beboere og ansatte tankevekkende. Han betegnet en type dagligdags samvær som noe åndelig, og som et sted der sjeler kunne møtes. Etter å ha jobbet med analysene av det empiriske materialet, ser jeg at han treffer godt med sin karakteristikk av enkelte samværsituasjoner på Huset. De teoretiske bidragene fra Becker, Goffman, Collins og Asplund savner et detaljert nok begrepsapparat for å nyansere slikt samvær tilstrekkelig. Det kan ha sammenheng med at de er for teoretiske og savner empirisk forankring, slik at de ikke gir tilstrekkelig dybde til analysen. Ingen av dem går grundig nok inn i de empiriske fenomenene som deres egne begrep, som stempling, lysglimt som en type kjærlighet, emosjonell energi eller sosial responsivitet henspiller på. Min antakelse er at dette har sammenheng med at de alle har arbeidet på en viss avstand fra menneskene i det empiriske feltet de har studert. Selv Goffman, som gjorde flere feltarbeid, ser ut til å har gjort det fra en distansert posisjon.

Begrepet "åndsnærvær" tilbyr en måte å nyansere Asplunds (1987) responsivitet på. Respons gir assosiasjoner til noe mekanisk, og Asplund bruker da også eksempler fra drakeflyvning og bilkjøring som en innfallsport til forståelsen av sosial responsivitet mellom mennesker. Åndsnærvær er et begrep som viser til en form for tilstedeværelse som

har mye til felles med responsivitet, men som likevel strekker seg videre og i en litt annen retning mot en forståelse av den typen samhandlingssituasjoner jeg er interessert i her.

NÅR DET PROSAISKE BLIR ÅNDELIGGJORT

Mine funn viser at beboere på rusinstitusjoner kan få viktige bidrag til alternative selv gjennom å delta i enkelte typer alminnelig samvær med ansatte. Situasjonene det er snakk om kjennetegnes ved at de er følelsesmessig berørende for beboerne. Analysen støttes opp av Becker, Goffman, Collins og Asplund på måter som jeg har diskutert over. Det at jeg fikk interesse for å gå videre med forholdet mellom emosjonell berøring og identitetskonstruksjon gjorde at perspektivene over ikke ble en endestasjon, men et utgangspunkt for en videre diskusjon. Jeg ønsket et analytisk verktøy som henspilte på noe åndelig og "magisk", og som kunne bidra til å gi en teoretisk forankring av fenomenet bevegende alminnelighet, den som kan helliggjøre selvene og gi hverdagslig prat karakter av å være kjærlighetsuttrykk. Derfor ønsker jeg å diskutere hvordan vi kan forstå det at prosaiske forhold i hverdagslivet kan bli til noe som har en åndelig dimensjon og karakter.

Brudd med det forventede, og bevegelse i form av følelsesmessig berøring og nye fortellinger om selvene har vært gjennomgående temaer i denne avhandlingen. Bruddsituasjonene har hatt ulike former og uttrykk. De ser ut til å ha karakter av å være "møteøyeblikk", noen korte, noen litt lengre, men med et fellestrekk: Det som foregår der ser

ut til å vekke følelsesmessig gjenklang hos beboerne. Nina Krohn,⁶⁴ musikkansmelder i NRK, ga en god illustrasjon av hvordan brudd og følelsesmessig berøring hører sammen da hun anmeldte Leif Ove Andsnes nye CD *Horizons* på radio. Jeg gjengir anmeldelsen i sin helhet her fordi den på en god måte gjenspeiler noe av det som finner sted i situasjonene jeg er opptatt av, og som tilsynelatende manglet i Andsnes' musikk. Krohn sier:

"Leif Ove Andsnes' nye plate «Horizons» består av 22 korte stykker som pianister ofte bruker som ekstranummer. Det er lekkert, utsøkt og teknisk briljant, modellert og frasert etter alle kunstens regler. Og det er vår store pianist - Norges fremste - med internasjonal appell og sympatisk framferd. Hvorfor blir jeg da så skuffet?

Jeg kjører gjennom fjærlett Sibelius... Nydelig, svingende Mendelssohn - har nesten ikke hørt det bedre. Rålekker pedalbruk i Federico Mompou. Så hvorfor er jeg likevel skuffet? Det er 22 korte pianostykker...

Ah! Liszt, tenker jeg - «Valse-impromptu»... Heisan, hører jeg pianisten puste...? Gjør han en uventet sving? Å nei da - tonene triller ufortrødent videre...

«En personlig samling av ekstranummer» står det på platecoveret. I intervjuer sier Andsnes at man ikke bør lytte til alle på en gang. Ja da, jeg prøver det også. Hører på noen i slengen, så pause, og så litt mer.

---

⁶⁴ Nina Krohn skal ha takk for at hun sendte meg anmeldelsen.

Men hvorfor er jeg fortsatt skuffet?

Overrask meg!

Fordi: hvert ekstrasnummer er sin egen verden - og jeg ville så gjerne at minst ett av dem skulle vippe meg over ende -

overraske, overrumple eller overkjøre. Virke uunnværlig.

Typen: bare MÅ ha det! For er ikke det ekstrasnummerets egenart?

I Georg Antheils rytmiske «Toccatà» for eksempel, tenker jeg:

Leif Ove! Ikke prydelig og fint nå! La det bare stå til - ta den

lenger ut, kjør på - reis deg, spill stående - improviser - glem

notene - gjør hva som helst - slik at musikken viser at vi lever... ”

(Nina Krohn, Kulturnytt, NRK P2, 27. oktober 2006).

Kirkesangeren i fortellingen i begynnelsen av kapitlet viste det livstegnet som Krohn savnet ved Andsnes' musikk. Krohn ropte etter brudd, noe som ville få henne til å kjenne at hun levde, at hun ble berørt, at noe vekket gjenklang og angikk henne: Hun ropte etter berøringsøyeblikk. Vi kan se likheter mellom Krohns beskrivelse av hennes møte med musikken til Andsnes og Asplunds (1987:176) fortelling om presten som forrettet under gudstjenesten og gjorde det han skulle, men på en ”død” måte. Krohn skriver om kunst, mens mitt emne er identiteter og selv i endring. Det dreier seg likevel om noe av det samme, nemlig brudd, berøring, bevegelse og tegn på liv. Mangler det tegn på liv, og informasjonen om identitetene dermed savner autenticitet - når ingenting inn og setter seg, tilhøreren får ingen kroppslig opplevelse av å bli berørt. Vi får ingen stimpling og heller ingen bevegelse av selvet. For at det skal åpnes for konstruksjon av nye

situasjonelle identiteter og utvikling av selv, er vi avhengig av at budskapene som formidles i samhandling oppfattes som autentiske, og blir følelsesmessig berørende for personen. Om vi setter det på spissen, kan vi si at et av kjennetegnene ved kunstuttrykk er at det berører. Gjør de ikke det, er det ikke kunst selv om det kan være et ellers teknisk perfekt uttrykk⁶⁵. Et kunstuttrykk kan berøre en person og ikke en annen, men det som ikke berører vil etter mitt skjønn bare sveve ubemerket forbi, uten å framtre som noe meningsfylt for personen. Det kan se ut som Andsnes etter Krohns oppfatning er så tro mot partituret og instruksene som følger i dette at hans eget personlige uttrykk blir borte, og med det, autentisiteten. På den måten kan det som formidles virke mangelfullt, som i Asplunds (1987)fortelling om presten i hans kritikk av rolleforståelse. I motsetning til Krohn vil kanskje andre ha en sterk fornemmelse av Andsnes' tilstedeværelse i musikken. Krohn ser ut til å ha den samme oppfatningen av kunst (musikk i særdeleshet) som jeg har av biografisk bevegelse: Følelsesmessig berøring er kjernen i identitetskonstruerende situasjoner og i hvordan selvene stemples og endres, på samme måte som den er kjernen i kunst.

Når det gjelder Krohn og hennes anmeldelse over, kan vi si at hun er berørt, men ikke av musikken som uttrykk, hun virker heller opprørt over mangelen på musikalsk uttrykk som har gyldighet, som slår inn og vekker gjenklang. Kroppen er som en resonanskasse: Når møtet med musikken eller med den Andre ikke berører oss og vekker gjenklang, er det ikke meningsløst, men det formidles noe som likevel mangler

---

⁶⁵ Jeg minner om at berøring ikke behøver henge sammen med sterke følelsesuttrykk.

troverdighet i hoveduttrykket. Som Krohn påpeker, er det lett å merke om det er noe som mangler i musikken. På samme vis kan det være lett å merke at noe mangler i samhandlingssituasjoner, men det er ikke alltid så lett å sette fingeren på *hva* det er som savnes. Enda vanskeligere kan det være å sette fingeren på hva det er som *er* der, og hva folk gjør når de berører og berøres og intet savnes, for eksempel når korte, uanselige møter mellom to som ikke står nær hverandre, kan arte seg som kjærlighetsuttrykk.

I mitt perspektiv på alminnelig samvær er opplevelsen av autentisitet grunnleggende for at samværet skal berøre. Autentisitet gir åndelighet til det hverdagslige og gjør enkelte alminnelige samhandlingssituasjoner til illustrasjoner av åndsnærvær, en type medmenneskelighet "der sjeler kan møtes".

"I-IT" VERSUS "I-THOU": BUBERS PRIMÆRBEGREP

Under et studieopphold ved University of New South Wales i Sydney ble jeg gjort kjent med Bubers (2004) bok *I and Thou* og det jeg presenterer her som hans "samhandlingsteori". Å skrive hverdagsliv fra et situasjonsorientert, interaksjonistisk perspektiv virker kanskje prosaisk i forhold til det åndelige og sakrale som er så framtrødende hos Buber, men i min fortolkning av det empiriske materialet framstår både det prosaiske og helt alminnelige, det dypt alvorlige og åndelige som grunnleggende for samvær som er emosjonelt berørende og biografisk bevegende. Bubers bidrag til denne avhandlingen kom seint i

skriveprosessen, og har derfor ikke fått plass sammen med de andre teoretiske perspektivene, de som har hatt betydning for analysen av det empiriske materialet. Buber har derimot hatt betydning ved bidra til å stille den nevnte uroen gjennom å tilby begreper som kunne bringe analysen dit jeg tenkte at den hørte hjemme.

I kapittel 2 skriver jeg at jeg har funnet glimt av sterke og overraskende sammenfall mellom Bubers begrepspar, eller "primærord": *I-Thou* og *I-It (He/She)* og det jeg tenkte om fortolkningsalternativer for samhandlingssituasjonene i det empiriske materialet. I det følgende skal jeg gjøre rede for disse begrepsparene, og begrunne min bruk av dem. Jeg har valgt å beholde det noe gammelmodige og litt sakrale "*I-Thou*" fra den engelske oversettelsen fordi det gir assosiasjoner om noe religiøst, nesten magisk, som jeg synes fungerer godt for å få fram det nærmest paradoksale ved at uanselige alminneligheter kan være så sterkt berørende. Jeg har også valgt å beholde begrepsparene i kursiv, på samme måte som i oversettelsen jeg har brukt. Til tross for at Buber i høyeste grad er en ikke-empirisk orientert teoretiker, framstår han som empirisk anvendbar for den avsluttende diskusjonen av analysen fordi han tilbyr en måte å begrepsfeste min forståelse av hva som foregår i den bevegende alminneligheten.

I likhet med Asplund (1987), skriver også Buber (2004) om det primære og det grunnleggende, i den forstand at han i de to grunnleggende begrepsparene retter oppmerksomheten mot to elementære samværsformer: Kombinasjonene *I-Thou* og *I-It (He/She)*. Det ene er ikke noe uten å være i en relasjon til et av de andre: *I* er i kraft av forholdet

til enten *It* (*He/She*) eller *Thou*. *I* representerer ikke en substans, men et forhold, nemlig *I-Thou* og *I-It* (*He/She*). Disse forholdene danner ulike virkeligheter, og vi vil alltid befinne oss i en av dem (Kristiansen 2005:40). Den sosiale responsiviteten danner en parallell til relasjonen eller møtet av typen *I-Thou*. Motsatsen, *I-It* finner sin parallell i den abstrakte sosialitet (Asplund 1987:21), der personer framtrer som objekter for hverandre. Både Buber og Asplund framtrer som relasjonister: Det menneskelige, selvene, er relasjonelt betinget: Jeg er ikke noen uten den andre. Vi ser også fellestrekk til Cooleys og Meads selv her: å se seg selv i den andres øyne, og til Goffmans perspektiv på selvet slik det kommer fram der han skriver: "(...) the individual must rely on others to complete the picture of him of which he himself is allowed to paint only certain parts" (Goffman 1982:84).

Buber skriver:

"Primary words do not signify things, but they intimate relations.

Primary words do not describe something that might exist independently of them, but being spoken they bring about existence.

Primary words are spoken from the being.

If *Thou* is said, the *I* of the combination *I-Thou* is said along with it.

If *It* is said, the *I* of the combination *I-It* is said along with it.

The primary word *I-Thou* can only be spoken with the whole being.

The primary word *I-It* can never be spoken with the whole being" (Buber 2004:11)

Primærord (som *I-Thou*) betegner ikke ting, de gir intimitet og nærhet til relasjoner (eventuelt motsatt: distanse, fremmedgjøring, som ved *I-It*). Om *Thou* blir sagt, blir *I* fra kombinasjonen *I-Thou* sagt samtidig; relasjonen defineres gjennom *I*'s bruk av *Thou*. I det situasjonen defineres som en *I-Thou* situasjon, erklæres også selvne i den i forhold til at det er en slik situasjon, og ikke en *I-It* situasjon. Om vi leser bevegende alminneligheter som *I-Thou* situasjoner, får vi en mulighet til å begrepsfeste disse situasjonene på en måte som ivaretar emosjonelle, identitetskonstruerende og åndelige aspekter ved samhandlingssituasjonene. Det å bli gjort til en annens *Thou* når man er vant til å være *It*, slik virkeligheten har vært for mange rusmisbrukere, også innenfor behandlingssystemets rammer, kan være sterkt berørende. I situasjonene på Huset er det de ansatte som har mest makt til å definere situasjoner og identitetene som deltar i dem – både deres egne og beboernes. Det er de som har tyngde og autorisasjon til å definere en situasjon som et møte mellom *I* og *Thou*, for beboerne vil det være vanskeligere å gjøre dette. Når ansatte tar initiativ til at en situasjon kan bli en *I-Thou* situasjon, erklærer de samtidig at beboeren er *Thou* for ham eller henne, og ikke *It*. Beboerne gir sin tilslutning til *I-Thou* som en *ramme* som definerer samværet, relasjonen og identitetene ved å gå inn i den. Idet en ansatt sier *Thou* til en beboer, gjør den ansatte samtidig seg selv til en *I* som er forskjellig fra *I* i situasjonen der vedkommende sier *It* (*He/She*) til beboeren. Samhandlingssituasjonen

går over i en ramme der de begge er gjensidig aktive i et prosjekt der de dyrker hverandres selv som jevnbyrdige og betydningsfulle.

Identitetene som ligger i primærordet *I-Thou*, er forskjellige fra dem i *I-It*. Disse primærordene kan forstås som to ulike situasjonskategorier som vi kan knytte an til en ide om sosiale selv, der det ene, det distanserte, ikke-involverte bekreftes i *I-It*-situasjoner, mens det andre, det inkluderte bekreftes i *I-Thou*-situasjoner. Situasjonene er forskjellige fra hverandre og bekreftes i ulike samhandlingssituasjoner, men begge er sosiale (selv om Asplund kanskje ville ha kalt den første for asosial). Slik sett passer Buber inn blant interaksjonistene: Det er noe situasjonelt og relasjonelt over selvene, og de er sosialt konstruert. De to identitetene som møtes i *I-Thou*-situasjoner framstår som et enhetlig fellesskap, dog ikke uatskillelig, i situasjonen. De er separate, men bundet sammen via en bindestrek som indikerer rom for refleksivitet, det vil si egne bidrag. En person kan for eksempel definere en *I-Thou*-situasjon og ved det gjøre meg til sin *Thou* i den. I situasjonen oppstår både *jeg, du* og *vi*. Vi er ikke ett, men i en situert relasjon: *I-Thou*, med bindestrek mellom. En slik relasjon markerer både avstand og nærhet på samme tid. Vi går ikke opp i hverandre, men blir til noen gjennom hverandres blikk.

Buber peker på det vi kan forstå som tomt snakk, det Album (1994) kaller innholdsløs meningsfull prat, eller den konkrete sosialiteten, den som er ren, tom og uten objekt eller formål (Asplund 1987). Dette er en tomhet som likner på det Goffman betegner som: (...) *the fullest things of all*" (Goffman 1982:91). Buber skriver om noe som likner:

“When *Thou* is spoken, the speaker has no thing for his object. For where there is a thing there is another thing. Every *It* is bounded by others; *It* exists only through being bounded by others. But when *Thou* is spoken, there is no thing. *Thou* has no bounds. When *Thou* is spoken, the speaker has no *thing*; he has indeed nothing. But he takes his stand in relation” (Buber 2004:12).

Fortellingene i avhandlingen handler om hvordan samhandlingssituasjoner, både lengre sekvenser og korte, tilsynelatende betydningsløse møteøyeblikk kan romme lange og detaljerte historier om hvem deltakerne er. Situasjonen med Kristian og Arne på røyketrappa (se kapittel 5) er et godt eksempel på en slik situasjon. Formålsløsheten og tomheten kan med andre ord gjøre noe rikt. Rikdommen ligger i at en sier *I-Thou* og gjør situasjonen til en identitetsdannende hendelse.

I samhandlingssituasjoner mellom ansatte og beboere formidles det symbolske tegn som gir viktige innspill til beboernes selv-narrativer. I uformelle samvær som har karakter av å være *I-Thou*-situasjoner åpnes det for at nye identiteter kan konstrueres og utgjøre bidrag til alternative og verdige selv. Det vil si at identitetene kan bevegges i *I-Thou*-situasjonene, og at situasjonen kan utgjøre hendelser der beboerne gjøres til en signifikant annens *Thou*, de blir mennesker som angår den andre, ikke bare et objekt for deres profesjonsorienterte samtaler. Vi kan si at *I-Thou*-situasjonen eller relasjonen preges av menneskelig

tilstedeværelse, eller "åndsnærvær" der ingen av deltakerne er objekter for hverandre.

DET UALMINNELIGE VED DET ORDINÆRE: POTENSIALET I UFORMELT SAMVÆR

Stort sett belyser jeg det vi kan kalle sanselige forhold i denne studien: Følelser, berørthet, opplevelse av eget selv og opplevelser av andres oppfatning av en selv. Det er vanskelig å beskrive det sanselige med ord så det passer inn i en akademisk avhandling. I forbindelse med sin doktoravhandling i musikk, sa Peder Christian Kjerschow i et intervju i Aftenposten:

"Hva som enn skrives om musikk, så treffer det aldri helt. Musikk krever at vi hengir oss uten forbehold, den er ikke slik mange synes å tro: En kode som må knekkes. Når vi dissekerer musikken, analyserer og forklarer, blir musikken borte" (Moestue 2000).

I første omgang tenkte jeg meg helt enig med Kjerschow. Både musikk og bevegende alminnelighet har med sanselighet å gjøre. Sansligheten står i fare for å miste sin karakter av noe sanselig når den blir analysert vitenskapelig, slik Kjerschow sier musikken gjør når den skal analyseres. Som musikk, krever også bevegende alminnelighet en form for hengivelse der en stiller seg åpen for symbolske tegn og lar seg berøre av dem. I utgangspunktet så jeg for meg at slike situasjoners

magi ville forsvinne idet jeg begynte å stykke den opp for å se hva den kunne bestå av og hvordan den ble gjort i ulike samhandlingssituasjoner. Etter hvert som jeg arbeidet med analysen erfarte jeg at det magiske ikke falt bort da jeg analyserte, begrepsfestet og diskuterte hva folk gjør i hverdagslige samhandlingssituasjoner. Jeg vil heller si tvert i mot: Jo mer det prosaiske, unnselige og lite bemerkelsesverdige kom fram som bevegende alminneligheter, jo mer framsto situasjonene som noe utover det vanlige, de framsto som noe magisk, som det musikk gjør når den vekker opp og gjør noe med folk som tar del i den.

Haley ser terapi som en kunstform. Han skriver:

The profession of psychotherapy is unique in that the therapist has only himself as the tool with which he works. He can bolster his position with office, desk, couch, theories and the counsel of his colleagues, but when alone with a patient he has only his voice, his manner, and his ideas. Whatever might be said about method, psychotherapy will remain an art (Haley 1963:191)

Hos Haley er terapi perspektiv som tas, kontekst som iscenesettes og teknikk som kan læres, men bare som en del av terapien. Resten er improvisasjon som terapeuten må finne ut av i møtet med pasienten. Det å se terapi som kunst, som han gjør her, er etter mitt skjønn å gi det som har med endring å gjøre det samme kjernepoenget som kunst har: Terapien må berøre slik at den utgjør en forskjell for folk og kan føre til en bevegelse fra en tilstand til en annen. Hos Krohn er det bruddene

med det perfekte som gjør musikken til noe som berører følelsene, det vil si glimtene av noe umiddelbart som framstår som autentisk der og da. Slik kan både musikk og alminnelig samvær gjøre noe med folk, bevege dem slik at de er på et litt annet sted etter møtet med den, for eksempel ved at en tenker annerledes om seg selv, om virkeligheten og sin plass i denne, eller at noe er endret i forhold til andre mennesker.

Stern skriver at bevegelsen i en terapeutisk kontekst er: "(...) hverdagsdialogen som driver en terapitime framover, i hvert fall i tid" (2007:155). Det er det terapeuten og pasienten gjør sammen som utgjør den slentrende og uklare prosessen det er å finne en vei sammen. Stern har en forståelse av bevegelser som relasjonelt betingede, og knytter dem tett til det som gjøres i terapitimen. I min studie analyserer jeg først og fremst bevegelse som foregår utenfor terapirommet, og legger både følelsesmessig berøring og utvikling av nye selv, det vil si biografisk bevegelse i begrepet. Vi er begge opptatt av møteøyeblikk som kan finne sted i en setning, gest eller ansiktsuttrykk, og som kan befordre endring. Vedeler (2007) belyser egne opplevelser av å bli berørt av glimt som har oppstått i terapitimer hun har hatt med sine klienter. Hun retter oppmerksomheten mot de "gyldne øyeblikkene" i terapi:

"It has [also] happened that something almost inexplicable takes place between me and the other: a slight movement, some small words are exchanged between us of such significance that "everything" changes. In such moments, words seem magical to me. Not magic in a supernatural sense but in a fundamentally human way – a shared experience of understanding and being

understood, and of giving in to what happens in our moment of meeting" (Vedeler 2007:1).

Ytre sett er det ikke noe særlig magisk ved situasjonene jeg analyserer i denne avhandlingen. Imidlertid kan det magiske, som Vedeler er inne på, vise seg i form av noe svært prosaisk, som noen enkle ord, et blikk eller en stemning. Vi har sett flere eksempler på dette i analysen over. Det er resultatet av øyeblikkene som gjør dem til noe magisk, det at de kan bevege folk i deres selv-narrativer og at den emosjonelle gjenklagen som er knyttet til situasjonen kan bli sterk uten at en helt vet hvorfor. Vi kan finne en tydelig parallell mellom Vedeler (2007) og Stern (2007) og Goffman i det som har vært et nøkkelsitat i avhandlingen:

"These two tendencies, that of the speaker to scale down his expressions and that of the listeners to scale up their interests, each in the light of the other's capacities and demands, form the bridge that people build to one another, allowing them to meet for a moment of talk in a communion of reciprocally sustained involvement. It is this spark, not the more obvious kinds of love, that lights up the world" (Goffman 1982:116-117).

De er tilsynelatende alle opptatt av "glimtsituasjoner", kortvarige, bemerkelsesverdige øyeblikk der deltakerne blir emosjonelt berørt. Stern og Vedeler skriver fra terapisisuasjoner og om hva som driver terapien og den terapeutiske relasjonen framover, mens Goffman (i dette tilfellet) skriver fra hverdagslivet generelt, og jeg skriver fra

hverdagslivet spesielt; i utenomterapeutiske situasjoner, men innenfor en terapeutisk kontekst. Glimtsituasjoner som de jeg har tatt for meg, ser ut til å kunne bidra til endringer som noen ganger har karakter av å være terapeutiske, som når de som beveges ikke er helt alminnelige folk, men for eksempel rusmisbrukere i behandling.

Det betyr ikke det samme når en ansatt gjør en situasjon med en beboer til en *I-Thou*-situasjon, som når beboerne gjør det seg imellom. Det er fordi beboere ikke har samme autorisasjon som ansatte til å stemple den andre som verdig alminnelig i en *I-Thou*-situasjon, idet de selv ikke ser seg som representanter for de alminnelige. Dessuten får stemplet større kraft når det kommer fra en som rangerer høyere, slik ansatte, og især lederen på Huset, gjør. Når noen sier *I-Thou*, sies det samtidig at en ser den andre som seg selv. Når beboerne speiler seg i de ansattes blikk i det de sier: "Bli med og ta en røyk'a!", ser de derfor et bilde av et alminnelig menneske.

Jeg har lansert "bevegende alminnelighet" som en kategori samhandlingssituasjoner, og som en teori om samhandling, berøring og konstruksjon av identitet. Det er et uttrykk som har i seg det terapeutiske endringselementet, men også elementer av noe mer allment. Det viser til bevegelse som endring i flere henseender: Som terapeutisk endring i form av personlig vekst og utvikling som er etterstrebet av og planlagt for dem som har oppsøkt terapeutisk bistand, som biografisk endring, det vil si at nye identiteter dannes og kan inngå i utviklingen av alternative, nye narrativer og nye selv, og som allmenne prosesser utenfor terapeutisk virksomhet, som angår folk

som ikke har et terapeutisk endringsprosjekt, men som kan knyttes til det jeg ser som vårt livslange biografiarbeid og vår selvutvikling. Jeg vil med andre ord si at selvet alltid vil være i bevegelse, at vi hele tiden er: "(...) in the process of becoming" (Vedeler 2007:3). Den bevegende alminneligheten kan ikke bare bevege de ualminneliges selv ut av ualminneligheten, den kan også bevege de alminnelige videre i nye selv-narrativer og til andre steder, stigmatiserte eller anerkjente, i deres biografier⁶⁶.

Det ligger en refleksivitet i den bevegende alminneligheten, både ved at en tenker annerledes om seg selv, og ved det en tror andre tenker om en selv etter å ha blitt beveget. Disse tankene fører med seg håp om mestring, tro på egen verdi og motivasjon til å fortsette en krevende endringsprosess, for eksempel fra omfattende rusbruk til nykterhet. Det ligger også en emosjonell dimensjon i begrepet, som viser til at personer i alminnelighetssituasjoner kan bli svært berørt av å delta i enkelte slike situasjoner. Den emosjonelle dimensjonen har to faser. Den første viser til at en blir berørt av den andres handling og føler seg sett, den andre til at en berøres ved å reflektere over egen ny identitet i samhandling med den andre, og at det dermed har kommet til en overskridelse av det gamle selvet, om enn bare for et øyeblikk. Følelser og selv er knyttet tett til hverandre i et dynamisk, gjensidig forhold: Når følelsene berøres, bevegges også selvene, og når disse bevegges ved at nye

---

⁶⁶ Det går an å tenke seg prosesser der folk kan bevegges rundt i det stigmatiserte, og fra det alminnelige og over i det stigmatiserte, men mitt tema er hvordan folk kan bevegges ut av en stigmatisert ualminnelighet og over i det alminnelige og anerkjente.

identiteter konstrueres, berøres følelsene. I denne prosessen kan vi se en terapeutisk endring.

IMPLIKASJONER FOR KLINISKE OG ALLMENNE FELT

Denne avhandlingen har vært empirisk fokusert, og har rettet oppmerksomheten mot uformelt samvær mellom ansatte og beboere på en behandlingsinstitusjon for rusavhengige. Helt fra første ord i tittelen har jeg invitert til en tenkning om det terapeutiske potensialet i alminnelig, uformelt samvær mellom terapeut og klient. Selv om prosjektet ikke er evalueringsforskning, har jeg likevel som mål å kunne si noe som kan være et bidrag til behandlingsvirksomhet. Min teori om bevegende alminnelighet ender ut i en modell der rusklienters endring og vekst gjøres etter mønster av Beckers (1997) stemplingsteori, der ansatte (terapeuter) og klienter deltar i enkelte typer uformelt samvær som ikke har et formelt erklært terapeutisk formål, men som likevel ser ut til å befordre endring ved stemplingsliknende prosesser om det er slik at klientene berøres av det som finner sted.

Terapeutisk virksomhet har etter mitt syn et forbedringspotensial når det gjelder å ta i bruk uformelle samhandlingssituasjoner som noe betydningsfullt for klienters terapeutiske endringsprosess. Jeg ser ikke for meg at ansatte, for eksempel i rusomsorgen, er uvitende om det uformelle samværets kvaliteter og betydning for behandlingsrelasjonen og det terapeutiske arbeidet, men dette samværet synes å være nedprioritert. Det er liten faglig uenighet om at mye av det som fører til

terapeutisk endring foregår andre steder enn i terapien og gjennom terapeutiske teknikker, for eksempel i behandlingsrelasjonen og hos klienten selv, hva vedkommende tror på som betydningsfullt for egen endring (Duncan & Miller 2000a; Duncan, Miller & Sparks 2007; Hubble et al. 1999; Lambert et al. 2004). Det kan likevel se ut til at man organiserer seg vekk fra denne kunnskapen. Den behandlingsrettede rusomsorgen er etter hvert blitt preget av en dominerende medisinsk diskurs der pasienter skal utredes og få en diagnose før behandling settes i gang. Denne diskursen har etter mitt skjønn mange felletrekk med den vi finner i "den diagnostiske kultur" (Løchen 1984). Sett fra mitt ståsted er dette et behandlingsperspektiv som trekker oppmerksomheten vekk fra relasjonelle og prosessuelle forhold til fordel for medisinsk-psykiatriske tiltak. Det ser med andre ord ikke ut til at den diagnostiske kulturen var en barnesykdom som psykiatrien ville vokse av seg, slik det blir antydnet i Løchens avhandling (1984:231).

Om vi skal tenke oss noen organisatoriske konsekvenser av min studie, ser jeg for meg at den ekspertorienterte behandlingsmodellen kan nedtones. Ikke i den forstand at behandlingsinstitusjonene ikke skal ha fagutdannet personale, men at de ansatte får anledning komme ut av kontorene og bruke mer tid sammen med klientene og mindre med papirene. På den måten vil det kunne ligge til rette for flere stemplingssituasjoner av det slaget som beforder utvikling av verdige, alminnelige selv. Når klienter bor på behandlingsinstitusjon, som på Huset, finnes det mye tid som ikke er terapitid i formell forstand, noe som ble framhevet i den tidlige litteraturen fra de terapeutiske samfunnene (Furuholmen 1987; Furuholmen & Andresen 1993; se for

eksempel Løchen 1984). Jeg vil hevde at om terapeutene kommer mer ut av kontorene sine i de ulike behandlingstilstandene, vil de få et bedre utgangspunkt for å drive "client-directed therapy" og lettere får rede på hva klienten tror på som virkningsfullt, noe som ifølge mye forskning er betydningsfullt for utkommet av terapien (Duncan & Miller 2000a; Duncan et al. 2007; Lambert et al. 2004). I tillegg mener jeg at behandlingsrelasjonen vil kunne utvikles å bli mer dynamisk om klient og terapeut møtes i et videre spekter av situasjoner enn de vanligvis gjør.

ENDA MER ARBEID?

Arlie Hochschild (1983) anser det som "følelsesarbeid" å produsere så mye følelser hos seg selv at det berører den andre. Dette kan være både sant og usant. Det kreves ikke nødvendigvis følelsesarbeid slik Hochschild legger det ut for at en samhandlingssituasjon skal bli av den kjærlighetsbærende sorten; den alminnelige som beveger. Noen ganger er det nettopp det at det ikke uttrykkes mye eller sterke følelser som er berørende (og som særpreger alminneligheter). I særdeleshet vil dette trolig gjelde innenfor steder som Huset og mellom folk i en behandlingsrelasjon. En slik relasjon kjennetegnes av at behandler skal vise medfølelse, empati og være omsorgsfull. Det kan danne en kraftfull kontrast til det å alltid være mottaker av andres emosjonelle involvering at en i et glimt framstår som person som er tatt for gitt, helt alminnelig og som ikke krever ens profesjonelle medfølelse. Folk som tar hverandres nærvær for gitt i det daglige, uttrykker ikke følelser overfor

hverandre kontinuerlig, og trenger trolig ikke å drive følelsesarbeid, det faller stort sett naturlig. For mye følelser, for eksempel i form av empati og omsorg, kan føles påtrengende og bli feil fordi det vil kunne være en vedvarende påminnelse om egen stakkarslighet.

Noen møter og møteøyeblikk preges av en hverdagslighet som for de fleste er blottet for følelser. Det er når denne hverdagsligheten ikke er tatt for gitt at den blir emosjonelt berørende, og det er ikke følelsesuttrykket i seg selv som er berørende, selv om det også kan være det. Noen ganger er det den hverdagslige og mangelen på åpenbare følelsesuttrykk som berører, som representerer et brudd og gjør den symbolske meningen i identitetsbudskapene troverdig. Heller enn mengden følelser, er det autentisiteten i tilstedeværelsen som framstår som et overgripende element ved de alminnelige samhandlingssituasjonene som blir identitetskonstruerende hendelser.

Om en ser den andre som objekt for sin virksomhet vil det kunne være slik som Hochschild skisserer, at en må produsere egne følelser som et stykke arbeid. Ifølge Asplund (1987) sees den andre som en abstrakt rollefigur og ikke en konkret person i slike situasjoner, noe som bidrar til at det vil oppstå et troverdighetsproblem. Det er vel også dette som er Hochschilds anliggende; å skrive om hvor mye det koster å produsere et yrkestilknyttet følelsesuttrykk som berører andre, altså som framstår som troverdig. Framstår en ikke som troverdig, faller stemplingseffekten og identitetskonstruksjonen bort.

TERAPEUTER SOM STORY-TELLERS

Christie (2005:124) skriver at han har problemer med å forstå at: "(...) en legende virksomhet kan helt se bort fra den sosiale rammen om virksomheten". Han hevder at vi kjenner hverandre mindre og mindre som "totale mennesker", og at det er derfor behovet oppstår for at noen (for eksempel psykiatere, psykologer, som han er opptatt av i artikkelen) forteller oss hvordan de andre, det vil si klienter og pasienter, er. Terapeutene må bli "story-tellers" for å få fram hele historier om folk, for å unngå å forenkle kompliserte menneskelige forhold (Christie 2005). Vi finner støtte til et slikt perspektiv i en kronikk der psykiater Dag Coucheron (2007) skriver at psykiatriske diagnoser ofte tåkelegger og forenkler sannheten. Han hevder videre, på linje med Christie, at den medisinske diskursen hindrer mer fruktbare forbindelser for forståelse av folks plager og foreslår at psykiatrien, og dermed også rusfeltet, vender seg mot filosofien, kunsthistorien sosiologien og skjønnlitteraturen (Coucheron 2007:4).

Jeg mener at det å legge til rette for uformelt, hverdagslig samvær mellom beboere og ansatte vil være et bidrag til en fruktbar forbindelse for utvikling av forståelse av psykososiale eller psykiatriske plager, der det kan komme fram andre historier og andre identiteter enn dem som har med avvik å gjøre, og som knyttes til degraderte selv. I Whites (2004) perspektiv består det vesentlige bidraget fra terapeuten i at vedkommende hjelper pasienten til å fortelle historier som får tidligere erfaringer som ikke henger sammen til å bli nye, sammenhengende historier om seg selv, om relasjoner til andre og om livet sitt. En måte å

gjøre det på er å være med som story-teller fra en tilbaketrukket posisjon. Flere kliniske forskere er kritiske til den diagnostisk orienterte og individfokuserete tilnærmingen til psykoterapeutisk behandling og hevder at det vi forstår som personlige problem er sosialt konstruert, og må løses i sosiale sammenhenger, det er ikke noe som ligger "i" den enkelte (Duncan, Sparks & Miller 2004, kap.2 ; White 2007; 2004). Ved at terapeuter blir med som historiefortellere, kan de gi kraftfulle symbolske bidrag til beboernes egne fortellinger om seg selv, slik at disse utvikles og nyanseres. Dette berører spørsmål om hva identitet og selv "er": Biografi, egne og/eller andres fortellinger om oss selv, egen opplevelse av oss selv; for eksempel om vi er et alminnelig menneske i egne og andres øyne, eller en som bærer på en uønsket ualminnelighet. I denne avhandlingen har jeg argumentert for at identitet og selv både er et sosialt produkt og et resultat av egen refleksjon, noe som oppstår i sammenvevde prosesser og under forutsetning av at det som foregår i de sosiale samhandlingssituasjonene er følelsesmessig berørende på et eller annet vis.

I mitt perspektiv fortelles det betydningsfulle "narratives of the self", historier om beboerne og deres selv, i alminnelighetssituasjonene som er av den berørende typen. Dette er møter som er lite krevende og som stort sett går ut på å se den andre som en likeverdige, kompis-, venne-, eller kollegaaktig person. Det er virksomhet som krever lite tid og ressurser og som ikke krever forberedelser eller etterarbeid. Tvert i mot, det er nærmest en kvalitetssikring at de ikke forberedes.

GLIMT SOM LYSER OPP VERDEN

Alminnelighetssituasjoner åpner for særegne øyeblikk. Goffman gir et bilde på slike møteøyeblikk i det han sier at enkelte møter avgir glimt av gjensidighet og at det er slike glimt som lyser opp verden, ikke de mer åpenbare kjærlighetsformene (Goffman 1982:116-117). I tråd med Stern (2007) og Vedeler (2007) peker Stein Bråten på noe av det samme innenfor terapeutiske settinger. Han beskriver en terapeutisk betydningsfull gjensidighet som kan ligge i relasjonen mellom terapeut og klient ved å vise til den tredoble betydningen i det engelske begrepet "*present*". Utsnittet nedenfor gir et godt bilde på hvordan "gode" identitetskonstruerende samhandlingssituasjoner gjøres:

"First, they are present to one another, in each other's presence; second, they are in one another's present, partially sharing here and now, and third, each one is offering herself or himself as a gift, as a present, for such intersubjective sharing which may be communion or communication constituting a shared and novel intersubjective present" (Bråten 2007b:313).

Der Bråten retter oppmerksomheten mot møter der terapeuten skal hjelpe klienten til å sette ord på det usagte, har jeg lyssatt andre typer samvær mellom terapeut og klient. Jeg har fokusert spesielt på nærvær utenfor den terapeutiske settingen, i uformelle og hverdagslige samhandlingssituasjoner mellom terapeut og klient. I uformelle situasjoner som preges av et slikt nærvær, eller åndsnærvær, for å bruke

Flaattens⁶⁷ betegnelse, formidles symbolske meldinger om deltakernes selv som har en stemplende og mer robust karakter enn de som blir formidlet i samvær som er formelt erklært som terapi. Dette henger sammen med at det som gjøres utenfor terapeutiske settinger er lettere å feste tillit til (for beboerne på Huset), fordi tegnene ofte framstår som umiddelbare og ikke som et resultat av en profesjonsorientert instruks.

Med Sterns (2007) og Bråtens (2007a) gjensidighetsperspektiv på det emosjonelle samspillet mellom mennesker, vil også terapeuter kunne ha noe å hente ved å ta del i den typen alminnelighetssituasjoner som det her er snakk om. Klientene på sin side kan bli litt mindre fattige ved at de kan gi – om det så bare er av sin emosjonelle tilstedeværelse i det hverdagslige, som når en tar en røyk eller en kaffekopp sammen. Jeg mener at uformelt samvær mellom terapeut og klient kan fylle ut og berike det terapeutiske arbeidet. Kanskje kan det terapeutiske arbeidet også berike det uformelle samværet mellom dem, slik at det hverdagslige og terapien til en viss grad kan flyte over i, og tilføre hverandre hverandre noe som to sider av samme sak.

Når mennesker møtes i *I-Thou*-situasjoner kan det alminnelige samværet bli til en type kjærlighetsuttrykk som lyser opp verden og beveger deltakerne til nye steder i deres biografier i det vi kan kalle en (terapeutisk) endringsprosess. Det som skapes mellom og i mennesker i min analyse, skapes fordi noe har berørt dem og "slått inn". I mitt perspektiv er følelsesmessig berøring og biografisk bevegelse noe som

---

⁶⁷ Personlig kommunikasjon med Flaatten.

4/2 Bevegende alminnelighet

også viser til forhold utenfor terapi, til noe allment som har med bearbeiding av våre selv i det daglige sosiale livet å gjøre. Bevegende alminnelighet virker også for andre aktører, og under mindre spesielle omstendigheter enn dem vi finner på behandlingsinstitusjoner, men vi ser det ikke like lett fordi vi tar det som foregår for gitt. Det er først når vi kommer i situasjoner der vi står utenfor de hverdagslige bekreftelsene vi er vant til å få, at vi lettere kan fange opp, forstå og erfare betydningen av å være en del av det store fellesskapet av verdige alminnelige.

LITTERATURLISTE

- Album, Dag (1994), "Innholdsløs meningsfull prat". *Sosiologisk tidsskrift*, 2 : 89-108.
- Album, Dag (1995), "Hvordan går det med Goffman og Garfinkel?" *Sosiologisk tidsskrift*, 3:245-262.
- Album, Dag (1996), *Nære fremmede. Pasientkulturen i sykehus*. Oslo: Tano.
- Andersen Østberg, Marit (2004), "Kjærlighet i terapirelasjonen". *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 41:21-26.
- Angell, Olav Helge. 1998. *Mellom regnbogen og dei svarte hola. Ei framstilling av og etterundersøking ved Sauherad Samtun*. Oslo: Diakonhjemmets høgskolesenter.
- Asay, Ted P. & Michael J. Lambert (1999), "The Empirical Case for the Common Factors in Therapy: Quantitative Findings". I: Mark A. Hubble, Barry L. Duncan, & Scott D. Miller, red., *The Heart & Soul of Change: what Works in Therapy*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Asplund, Johan (1987), *Det sociala livets elementära former*. Gøteborg: Bokforlaget Korpen.
- Aubert, Vilhelm (1954), *Om straffens sosiale funksjon*. Oslo: Akademisk forlag.
- Bachelor, Alexandra & Adam Horvath (1999), "The Therapeutic Relationship". I: Hubble, M.A. et al., red., *The Heart & Soul of Change. What Works in Therapy*. Washington. DC: American Psychological Association.
- Bateson, Gregory (1972), *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine Books.
- Becker, Howard (1997), *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
- Bloor, Michael (2001), *Focus groups in social research*. London: Sage Publications.

- Bogdan, Robert & Steven Taylor (1987), "Toward a Sociology of Acceptance: The Other Side of the Study of Deviance". *Social Policy*, 18:34-39.
- Bogdan, Robert & Steven J. Taylor (1975), *Introduction to qualitative research methods : a phenomenological approach to the social sciences*. New York: Wiley.
- Bråten, Stein (2007a), *Dialogens speil i barnets og språkets utvikling*. Oslo: Abstrakt.
- Bråten, Stein (2007b), *On being moved : from mirror neurons to empathy* Advances in consciousness research vol. 68. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing company.
- Buber, Martin (2004), *I and Thou*. London: Continuum.
- Christie, Nils (1960a), *Tvangsarbeid og alkoholbruk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, Nils (1960b), *Unge norske lovovertredere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, Nils (2005), "Ordet fanger". *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 42:121-124.
- Collins, Randall (1988), *Theoretical sociology*. San Diego.: Harcourt-Brace-Jovanovich.
- Collins, Randall (1994), *Four sociological traditions*. New York: Oxford University Press.
- Collins, Randall (2004), *Interaction ritual chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Cooley, Charles Horton (1967), *Human nature and the social order*. New York: Schocken.
- Cooley, Charles Horton & Hans-Joachim Schubert (1998), *On self and social organization*. Chicago: University of Chicago Press.
- Costain Schou, Kirsten & Jenny Hewison (1999), *Experiencing Cancer. Quality of life in treatment*. Buckingham: Open University Press.

- Coucheron, Dag. (2008). "Psykiatriske blindspor." *Aftenposten*, 31.07.2008. Lesedato 05.08.2008, fra <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article2569090.ece>
- Duncan, Barry L. & Scott D. Miller (2000a), "The Client's Theory of Change: Consulting the Client in the Integrative Process ". *Journal of Psychotherapy Integration*, 10:169-187.
- Duncan, Barry L. & Scott D. Miller (2000b), *The heroic client : doing client-directed, outcome-informed therapy*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Duncan, Barry L., Scott D. Miller & Jacqueline Sparks (2007), *Heroic clients, heroic agencies: partners for change*. Chicago: Institute of the Study of Therapeutic Change.
- Duncan, Barry L., Jacqueline Sparks & Scott D. Miller (2004), *The heroic client: a revolutionary way to improve effectiveness through client-directed, outcome-informed therapy*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Durkheim, Émile (1965), *The elementary forms of the religious life*. New York: The Free Press.
- Eriksen, Thomas Hylland (1993), *Små steder - store spørsmål : innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fangen, K (2004), *Deltakende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Fangen, Katrine (2008), *Identitet og praksis : etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Featherstone, Mike (1999), *Love and eroticism*. London: Sage.
- Flyvbjerg, Bent (2002), *Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fog, Jette (1994), *Med samtalen som utgangspunkt : det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk Forlag.
- Foucault, Michel (1973), *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*. Oslo: Gyldendal.

- Foucault, Michel (1979), *Discipline and punish : the birth of the prison*. New York: Vintage.
- Foucault, Michel (1982), "Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics". I: Hubert L. Dreyfus & Paul Rabinow: Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, Michel & Alan Sheridan (1977), *Discipline and punish : the birth of the prison*. London: Penguin Books.
- Fromm, Erich (1991), *Om kjærlighet*. Oslo: Aventura.
- Furuholmen, Dag (1987), *Boka om Veksthuset*. Oslo: Cappelen.
- Furuholmen, Dag & Arne Schanche Andresen (1993), *Fellesskapet som metode : miljøterapi og evaluering i behandling av stoffmisbrukere*. Oslo: Cappelen.
- Furuholmen, Dag, Carol Ann Cortese & Arne Schanche Andresen (1998), *Fellesskapet som metode : miljøterapi og evaluering i behandling av stoffmisbrukere*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Gabbard, Glen O. (2006), "When Is Transference Work Useful in Dynamic Psychotherapy?" *American Journal of Psychiatry*, 163:1667-1669.
- Galtung, Johan (1959), *Fengselssamfunnet : et forsøk på analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Game, Ann & Andrew Metcalfe (1996), *Passionate sociology*. London: Sage Publications.
- Gamson, William A. (1985), "Goffman's Legacy to Political Sociology". *Theory and Society*, 14:605-622.
- Garfinkel, Harold (1967), *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Geertz, Clifford (1973), *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Giddens, Anthony (1991), *Modernity and self-identity : self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

- Giddens, Anthony (1992), *The transformation of intimacy : sexuality, love and eroticism*. Oxford: Polity Press.
- Glaser, Barney G. & Anselm L. Strauss (1999), *The discovery of grounded theory : strategies for qualitative research*. New York: Aldine de Gruyter.
- Goffman, Erving (1961), *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: First Anchor Books.
- Goffman, Erving (1966), *Behaviour in public places : notes on the social organization of gatherings*. New York: Free Press.
- Goffman, Erving (1971), *Relations in public : microstudies of the public order*. London: Allen Lane-The Penguin Press.
- Goffman, Erving (1981), *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goffman, Erving (1982), *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behaviour*. New York: Pantheon Books.
- Goffman, Erving (1986), *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Goffman, Erving (1990a), *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books.
- Goffman, Erving (1990b), *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Gullestad, Marianne (2002), *Det norske sett med nye øyne : kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget
- Guneriussen, Willy (1999), *Aktør, handling og struktur : grunnlagsproblemer i samfunnsvitenskapene*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Hagerup, Inger & Paul René Gauguin (1967), *Så rart : barnevers*. Oslo: Aschehoug.
- Haldar, Marit (2006), *Kjærlighetskunnskap : tolvåringers fortellinger om romantikk og familieliv*. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Oslo: Unipub.

Haley, Jay (1963), *Strategies of psychotherapy*. New York: Grune & Stratton.

Hall, Stuart (1997), *Representation : cultural representations and signifying practices*. London: Sage.

Hammersley, Martyn & Paul Atkinson (1998), *Feltmetodikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Hecksher, Dorte (2006), *Tidligere misbruges fortællinger: Identitet, forandring og strategier*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Hegna, Kristinn (2007), *Homo? : betydningen av seksuell erfaring, tiltrekning og identitet for selvmordsforsøk og rusmiddelbruk blant ungdom : en sosiologisk studie*. Det samfunnsvitenskapelige fakultet Oslo: Unipub.

Heller, Joseph (1961), *Catch-22: a novel*. New York: Simon and Schuster.

Hochschild, Arlie Russell (1983), *The managed heart commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.

Hochschild, Arlie Russell (2003a), *The commercialization of intimate life : notes from home and work*. Berkeley: University of California Press.

Hochschild, Arlie Russell (2003b), *The managed heart : commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.

Hochschild, Arlie Russell & Anne Machung (1997), *The second shift*. New York: Avon Books.

Hoglend, P., S. Amlo, A. Marble, K. P. Bogwald, O. Sorbye, M. C. Sjaastad & O. Heyerdahl (2006), "Analysis of the patient-therapist relationship in dynamic psychotherapy: An experimental study of transference interpretations". *American Journal of Psychiatry*, 163:1739-1746.

Hornby, Albert S. og A. P. Cowie (1989). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* 4. utgave Oxford.: Oxford University Press.

Hubble, Mark A., Barry L. Duncan & Scott D. Miller, red. (1999), *The Heart & soul of change : what works in therapy* Washington, D.C.: American Psychological Association.

- Hughes, E.C (1945), "Dilemmas and Contradictions of Status". *American journal of sociology*, 50 353-359.
- Hviid Jacobsen, Michael & Søren Kristiansen (2001), *Farligt feltarbejde : etik og etnografi i sociologien*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hviid Jacobsen, Michael & Søren Kristiansen (2002), *Erving Goffman. Sociologien om det elementære livs sociale former*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hviid Jacobsen, Michael & Søren Kristiansen (2004a), "Den moralske dimension i deltagende observation - Sosiologisk feltarbejde og forskning i, om og mellem mennesker". *Sosiologi i dag*, 34.
- Hviid Jacobsen, Michael & Søren Kristiansen (2004b), *Social samhandling og mikrosociologi : en tekstsamling*. København: Hans Reitzels forlag.
- Høglend, P. (1999), "Psychotherapy Research. New Findings and Implications for Training Practice." *The Journal of Psychotherapy Practice and Reserarch*, 8: 257-263.
- Illouz, E. (1998), "The lost innocence of love - Romance as a postmodern condition". *Theory Culture & Society*, 15: 161-186.
- Iversen, Erik, Grethe Lauritzen, Astrid Skretting & Arvid Skutle. 2007. "Det nasjonale dokumentasjonssystemet innen tiltaksapparatet for rusmiddelmissbrukere: Klientkartleggingsdata." Bergen-Oslo: Bergensklinikkene & SIRUS.
- Jaggar, Alison M. (1989), "Love and knowledge:emotion in feminist epistemology". I: Alison M. Jaggar & Susan Bordo, red., *Gender, body, knowledge: feminist reconstructions of being and knowing* New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- James, William (1890), *The principles of psychology*. London: Macmillan.
- Jamieson, L. (1999), "Intimacy transformed? A critical look at the 'pure relationship'". *Sociology*, 33:477-494.
- Jenkins, Richard (2003), *Social Identity*. London: Routledge Taylor & Francis Group.

- Johansen, Anders. (2003), *Samtalens tynne tråd: Skriveerfaringer*. Oslo: Spartacus.
- Johansen, Nicolay B & Hanna Myhre. 2005. "Skadereduksjon i praksis del 1." Oslo: Rusmiddelstatens kompetansesenter.
- Juritzen, Truls I. & Kristin Heggen (2006), "Omsorgsmakt". *Sosiologi i dag*, 35:61-80.
- Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (2003), *At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Moestue, Bugge Erle (2000), "Hvorfor språket aldri kan beskrive musikken?" Intervju med Peder Christian Kjerschow, *Aftenposten* 18.12.2000. Lesedato 05.08.2008, fra A-Tekst.
- Kleinman, Sherryl & Martha A. Copp (1993), *Emotions and fieldwork*. Newbury Park: Sage Publications.
- Kristiansen, Aslaug (2005), *Tillit og tillitsrelasjoner i en undervisningssammenheng: med utgangspunkt i tekster av Martin Buber, Knud E. Løgstrup og Anthony Giddens*. Oslo: Unipub.
- Lalander, Philip (2001), *Hela världen är din : en bok om unga heroinister*. Lund: Studentlitteratur.
- Lalander, Philip. 2007. "Humanizing the Other in Ethnographic Research. Deviant "ethnic" minorities are not so deviant after all."
- Lalander, Philip & Nelson Carmona Santis (2004), *Utanförskap och droger : om unga chilener i en lågstatusförort*. Stockholm: Mobilisering mot narkotika.
- Lambert, Michael J. (1992), "Psychotherapy outcome research: Implications for integrative and eclectic therapists". I: John C. Norcross & Marvin R. Goldfried, red., *Handbook of psychotherapy integration* New York: Basic.
- Lambert, Michael J., Francis J. Bergin & Sol Louis Garfield (2004), *Bergin and Garfield's handbook of psychotherapy and behavior change*. New York: Wiley.

- Lemert, Edwin M. (1972), *Human deviance, social problems, and social control*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Lofland, John & Lyn H. Lofland (1984), *Analyzing social settings : a guide to qualitative observation and analysis*. Belmont: Wadsworth.
- Lomheim, Sylfest. 2000. "Det snakkande mennesket." Dagbladet, 28.04.2000. Lesedato 05.08.2008 , fra <http://www.dagbladet.no/kultur/2000/04/28/202574.html>
- Lysgaard, Sverre (1961), *Arbeiderkollektivet : en studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Løchen, Y (1984), *Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Løchen, Yngvar (1993), *Forpliktende fantasi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Marsh, Peter, Rom Harré & Elisabeth Rosser (1978), *The rules of disorder*. London: Routledge & Kegan, Paul.
- Mathiesen, T (1965), *The Defences of the Weak. A Sociological Study of a Norwegian Correctional Institution*. London: Tavistock.
- Mead, George Herbert (1962), *Mind, Self & Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Melberg, Hans Olav, Grethe Lauritzen & Edle Ravndal. 2003. "Hvilken nytte, for hvem og til hvilken kostnad? En prospektiv studie av stoffmisbrukere i behandling " in *SIRUS-rapport*.
- Mik-Meyer, Nanna & Margaretha Järvinen (2003), *At skabe en klient : institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Miller, Tina & Linda Bell (2002), "Concenting to what? Issues of Gate-keeping and 'Informed' Consent". I: Melanie Mauthner, Maxine Birch, Julie Jessop, & Tina Miller, red., *Ethics in Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Mjøset , L. (1991), *Kontroverser i norsk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Måseide, Per (1991), "Possibly abusive, often benign, and always necessary. On power and domination in medical practice". *Sociology of Health & Illness*, 13: 545-561.
- Måseide, Per (1997), "Feltarbeid i ekspertorganisasjonar: sjukehuset som arena for sosiologisk forskning". Oslo: Universitetsforlaget.
- Norvoll, Reidun (2007), *Det lukkede rom: Bruk av skjerming som behandling og kontroll i psykiatriske akuttposter*. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Oslo: Unipub.
- Novick, J. & K. K. Novick (2000), "Love in the therapeutic alliance". *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48:189-218.
- Ogles, Benjamin M., Kevin S. Masters & Michael J. Lambert (1996), *Assessing outcome in clinical practice*. Boston: Allyn and Bacon.
- Orlinsky, David E. 2006. "Love and Psychotherapy as Growth-Facilitating Relationships." University of Oslo.
- Ravndal, Edle (2007), "Evaluering av behandlingskollektiver i rusomsorgen: Har de fortsatt en plass i dagens rusbehandling?" *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 11:17-21.
- Ravndal, Edle (1993), *Virker behandling? : en oversikt over behandlingsresultater for stoffmisbrukere i Norden og internasjonalt*. Stockholm: Nordiska kontaktmannanorganet för narkotikafrågor.
- Ravndal, Edle (1994), *Drug abuse, psychopathology and treatment in a hierarchical therapeutic community : a prospective study*. Oslo: University of Oslo. Oslo: Faculty of Medicine
- Repstad, Pål (1987), *Mellom nærhet og distanse : kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rogers, Carl R. (1951), *Client-centered therapy: its current practice, implications, and theory*. London: Constable.
- Sacks, Harvey, Gail Jefferson & Emanuel A. Schegloff (1974), "A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation". *Language*, 50:696-735.
- Sacks, Harvey, Gail Jefferson & Emanuel A. Schegloff (1995), *Lectures on Conversation*. Oxford: Blackwell.

- Scheff, Thomas J. (2006), *Goffman unbound! : a new paradigm for social science*. Boulder, Colo.: Paradigm Publishers.
- Scheffels, Janne (2007), *Stilig eller stigma?* Oslo: Universitetet i Oslo.
- Schultz, Duane P. & Sydney Ellen Schultz (1992), *A history of modern psychology*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Simmel, Georg (1998), *Hvordan er samfundet muligt? : udvalgte sociologiske skrifter*. København: Gyldendal.
- Skatvedt, Astrid (2001), *Fortellinger om kjærlighet. Om kommunikasjon mellom ansatte og klienter på en institusjon for stoffmisbrukere*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Skatvedt, Astrid (2006), "Det vakre i det alminnelige". *Sosiologi i dag*, 35: 37-56.
- Skjervheim, Hans (1974), *Deltakar og tilskodar*. Oslo: Instituttet for sosiologi.
- Skretting, Astrid (2005), "Fra klient til pasient", *Nordisk alkohol - & narkotikatidsskrift*, 22:125-140.
- Smythe, W.E & M.J Murray (2000), "Owning the Story:Ethical Considerations in Narrative Research", *Ethics & Behaviour*, 10: 311-336.
- Solberg, Anne (1985), "Metodekapitlenes blanke sider". I: Britt Dale, Willy Martinussen, & Michael Jones, red., *Metode på tvers* Trondheim: Tapir.
- Sollund, Ragnhild (2007), *Tatt for en annen : en feltstudie av relasjonen mellom etniske minoriteter og politiet*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sontag, Susan (1991), *Illness as Metaphor. AIDS and its Metaphors*. London: Penguin Books.
- Stanton, Alfred H. & Morris S. Schwartz (1954), *The mental hospital : a study of institutional participation in psychiatric illness and treatment*. London: Tavistock.
- Stern, Daniel N. (2004), *The present moment in psychotherapy and everyday life*. New York: W.W. Norton.

- Stern, Daniel N. (2007), *Her og nå : øyeblikkets betydning i psykoterapi og hverdagsliv*. Oslo: Abstrakt
- Strauss, Anselm & Juliet Corbin (1998), *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. London: Sage.
- Thagaard, Tove (1996), *Arbeid, makt og kjærlighet*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget.
- Thagaard, Tove (2003), *Systematikk og innlevelse : en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thagaard, Tove (2005), *Følelser og fornuft : kjærlighetens sosiologi*. Oslo: Abstrakt.
- Thomassen, Arild (2001), *Endring gjennom ritualer : Om produksjon av tro på individuell endring i et terapeutisk samfunn for stoffmisbrukere* Oslo : Sosiologisk årbok.
- Tjersland, Odd Arne. 1995. "Misbrukere før, under og etter kollektivopphold. En retrospektiv undersøkelse av elever ved Tyrilikkollektivet", Oslo : Rusmiddeldirektoratet.
- Tjersland, Odd Arne , U Jansen & G Engen (1998), *Våge å leve. En lærebok om alternative veier i behandling basert på erfaringene fra Tyrili*, Oslo: Tano-Aschehoug.
- Tungland, E.M., M. Smith-Solbakken & T. Claussen. 1996. *Talent eller klient? Om unge stoffmisbrukeres kulturøkonomiske avhengighet* Stavanger: Rogalandforskning.
- Turner, Jonathan H. (2002), *Face to face : toward a sociological theory of interpersonal behavior*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Van Maanen, John (1988), *Tales of the field : on writing ethnography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Vedeler, Anne Hedvig (2004), *Do you hear me? About therapeutic listening. Creating space for voices to emerge and to be heard*. London: University of Luton.
- Vedeler, Anne Hedvig. 2007. "Sensible meetings between sense, no sense and nonsense." University of Bedfordshire.

- Wadel, Cato (1973), *Now, whose fault is that? : the struggle for self-esteem in the face of chronic unemployment*. Toronto: Institute of Social and Economic Research, Memorial University of Newfoundland.
- Wadel, Cato (1991a), *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Flekkefjord: Seek.
- Wadel, Cato (1991b), *Feltarbeid i egen kultur en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: Seek.
- Wadel, Cato (1996), *Følelsenes sosiologi. Om følelsenes mellommenneskelige forankring*. Flekkefjord: Seek.
- White, Michael (1995), *Re-authoring lives : interviews & essays*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, Michael (2000), *Reflections on narrative practice : essays and interviews*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, Michael (2007), *Maps of narrative practice*. New York: Norton.
- White, Michael (2004), *Narrative Practice and Exotic Lives : resurrecting diversity in everyday life*. Adelaide Dulwich Centre Publications.
- Whyte, W.F (1993), *Street Corner Society. The social structure of an Italian slum*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wieder, D. Lawrence (1974), *Language and social reality : the case of telling the convict code*. The Hague: Mouton.
- Willig, Carla (2001), *Introducing qualitative research in psychology : adventures in theory and method*. Buckingham: Open University Press.
- Østerberg, Dag (1993), *Jean-Paul Sartre : filosofi, kunst, politikk, privatliv*. Oslo: Gyldendal.
- Øygarden, Geir Angell (2000), *Den Brukne Neses Estetikk*. Uppsala: Uppsala Universitet.

VEDLEGG

INFORMASJONSSKRIV OG SAMTYKKEERKLÆRING

Informasjonsskriv til deg som er beboer ved Huset.

Jeg heter Astrid Skatvedt, jeg er sosiolog og jobber som forsker ved institutt for sosiologi ved Universitetet i Oslo. Der holder jeg på med en undersøkelse som dreier seg om klienters oppfatninger om hva som virker i behandling.

Det ser ut til at klienters oppfatninger om hva som "virker" er viktig for om behandlingen blir "vellykket", men vi vet lite om hva klienter mener om dette. Jeg ber deg derfor om å delta i denne undersøkelsen. Mitt ønske er at prosjektet skal bidra til å gjøre behandlingstilbudet bedre. Jeg ønsker å snakke med deg om din oppfatning og opplevelse av hvordan det er å være i behandling, og om hva du tror er "virkningsfullt".

Jeg ønsker å være sammen med beboerne i den daglige strukturen på huset. Jeg ønsker å bruke båndopptaker til enkelte samtaler og intervjuer, og videoopptak til å filme noen situasjoner fra hverdagslivet på Huset, der hvor du eller andre ikke har noe i mot det.

Det er frivillig å delta i undersøkelsen og du har anledning til å trekke deg fra videre deltakelse når du måtte ønske det, uten å oppgi grunn. Det vil ikke få betydning for behandlingsopplegget ditt dersom du ikke ønsker å delta eller om du trekker deg underveis.

Jeg har taushetsplikt. Denne gjelder også overfor ansatte. Prosjektet mitt skal ende ut i en "doktoravhandling" (ei bok) som skal være ferdig i desember 2006. All informasjon vil bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta, kan du returnere svarslippen til meg i den frankerte konvolutten. Ta gjerne kontakt med meg om det er noe du lurer på. Telefonnummeret mitt er: 22 85 43 99 (j), 91 73 92 78 (mob.) og 33 04 78 44 (p).

Jeg ønsker å delta.

Navn:

HUSREGLER

- ALL BRUK AV RUSMIDLER I FORBINDELSE MED BEHANDLINGSOPPHOLDET ER IKKE TILLATT.
- BRUK AV VOLD ER IKKE TILLATT.
- TRUSLER OM VOLD ER IKKE TILLATT.
- ALLE BEBOERE SKAL BIDRA TIL Å HOLDE GENERELL ORDEN RUNDT SEG.
- ALLE BEBOERE ER GJENSIDIG FORPLIKTET TIL Å HOLDE DET RYDDIG OG RENT PÅ EGET ROM.
- ALLE SKAL BIDRA TIL AT HYGIENEREGLER OG RUTINER FØLGES.
- ALL RØYKING ER FORBUDT I SAMTLIGE BYGNINGER OG BILER.
- MOBILTELEFONER ER IKKE TILLATT. DISSE SKAL INNLEVERES TIL OPPBEVARING. MOBILTELEFONER KAN UTLEVERES I FORBINDELSE MED TRENINGSTURER.
- DET SKAL IKKE SPILLES HØY MUSIKK INNE PÅ HOVEDHUSET PÅ HVERDAGER FØR KL. 15.30.
- VIDEO KAN KUN VISES EN HVERDAG PR. UKE SAMT ENTEN LØRDAG ELLER SØNDAG FRAM TIL DELERUNDE.
- ULOVLIGE FILMER SKAL IKKE OPPBEVARES ELLER VISES PÅ AVDELINGEN.
- NATT TIL HVERDAGER SKAL DET VÆRE RO PÅ HUSET KL. 23.00.
NATT TIL LØRDAG OG SØNDAG SKAL DET VÆRE RO PÅ HUSET KL. 01.00.
- LEGGETID PÅ NATT TIL HVERDAGER ER SENEST KL. 23.30.
NATT TIL LØRDAGER OG SØNDAGER 01.30.

SØKNADSSKJEMA FOR BEBOERE

Søknad/plan for treningstur. Fylles ut av beboer og miljøkontakt.

FYLLES UT AV BEBOER:	
Navn/beboer:	Navn/miljøkontakt:
Søknaden gjelder: ☐ Treningstur ☐ Dagstur ☐ Døgnstur ☐ Ferie	
Gjelder for dato/periode:	
☐ F.o.m – t.o.m.....	☐ Antall hele døgn.....
☐ Avreise kl.....	☐ Tilbake kl.....
Hva er hovedmålet med turen (mål i behandlingsplanen)	
.	
Hvor går turen:	
Kontaktadresse og telefon under turen:	
Med hvem skal turen tilbringes:	
Dato:	Beboerens underskrift:

FYLLES UT AV MILJØKONTAKT:	
☐ Søknad mottatt dato.....	☐ Søknad behandlet dato.....
☐ Treningstur godkjent for perioden: ☐ Avreisedato..... ☐ Avreise kl:.....	
☐ Tilbake dato:..... ☐ Tilbake kl:.....	
☐ Treningstur ikke godkjent ☐ For sent innlevert søknad ☐ Mangler opplysninger i søknad	
☐ Ikke levert evaluering fra forrige tur ☐ Karantene ☐ Ikke i henhold til beh.plan ☐ Annet	
Evt. Begrunnelse:	
☐ Spesielle avtaler for tur	
Dato:	Underskrift/miljøkontakt: